REVISTA

PENTRU

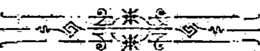
ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

LUĬ

GREGORIŬ G. TOCILESCU

Profesor la Universitate ;
Director al Museuluĭ de Antichitățĭ.

ANUL I.

VOLUMUL II. — FASCICULA I.

Cu 12 xilografiĭ.

BUCURESCĬ
TIPOGRAFIA ACADEMIEĬ ROMÂNE (LABORATORIĬ ROMÂNĬ)
Nr. 26. STRADA ACADEMIEĬ, Nr. 26
1883.

SUMARIUL FASCICULEĬ III-A

CONDIŢIUNILE PUBLICAŢIUNEĬ :

Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie, apare de patru orĭ pe an, în fascicule de câte 12—15 colĭ, cu stampe şi facsimile, alcătuind două volume pe fie-care an.

Abonamentul pe an : *25 leĭ pentru România, 30 leĭ pentru străinătate.*

Abonamentul începe de la 1-iŭ Octobre 1882.

Redacţiunea şi administraţiunea, **Strada Şelarĭ, No. 11.**

REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

SUB DIRECȚIUNEA

LUÏ

GREGORIŬ G. TOCILESCU,

Profesor la Universitate. — Director al Muzeuluĭ de Antichitățĭ.

ANUL I.

VOLUMUL II.

BUCURESCĬ

TIPOGRAFIA ACADEMIEÏ ROMÂNE (LABORATORIĬ ROMÂNĬ)

Nr. 26. STRADA ACADEMIEĬ, Nr. 26

1883.

TABLA DE MATERIE A VOLUMULUÏ IILEA

TABELLA STAMPELOR

Nr. 1—2. Inscripţiunile de la Mănăstirea Rădăuţĭ.

Nr. 3. Facsimile după autograful Mitropolitului Krimka (Mănăstirea Dragomirna).

Nr. 4. Monnaies primitives de l'Asie Mineure et de la Grèce.

Nr. 5. Sculpturĭ şi obĭecte antice găsite la Troesmis (Igliţa) (Mus. naţ. de Antich.).

Nr. 6. 7. 8. Monumente funerarĭ de la Igliţa (Mus. naţ. de Antich.).

Nr. 9. Un monument mithriac şi un vas de plumb de la Igliţa (Mus. naţ. de Antich.).

Nr. 10. Vase romane de lut de la Igliţa (Mus. naţ. de Antich.).

Nr. 11. Descrierea bisericeĭ Tri-Sfetite de Paul de Allepo (text arab).

VIÉȚA ȘI OPERILE

LUÏ

EUFROSINŬ POTECA.

[1786—1859]

I.

Scólele grece de la începutulŭ seculuï XIX.

Aruncându'șĭ cine-va privirea asupra faselorŭ limbiĭ și literaturiĭ române, observă că, pe câtŭ în seculiĭ XVI și XVII slavonismulŭ se întronase și se mănținuse în grafiă, în actele oficiale, în biserică, în școlă, pe atâtŭ secululŭ XVIII fusese predomnitŭ de elenismŭ, nu numaĭ din influințe religióse, ci maĭ cu sémă din causa situațiuniĭ țěriĭ și evenimintelorŭ politice. Incercarea luĭ Mateiŭ Basarabŭ în Muntenia și a luĭ Vasile Lupulŭ în Moldova, de a slăbi domnia slavismuluĭ prin lucrărĭ cu iubire și cu falǎ înregistrate de istoria culturiĭ naționale, acea nobilă încercare fusese de scurtă durată, căcĭ chiarŭ după dênșiĭ se ivi uă nouă înrîurire, care ajunse la culme în epoca Fanarioților̆.

Nu cu acéstă ocasiune ne vomŭ opri asupra faptelorŭ care aŭ determinatŭ și esplică ambele influințe, asupra manifestăriĭ, durateĭ și consecuințelorŭ ce aŭ avutŭ. Pentru întroducerea subiectuluĭ ce vomŭ tracta, e de ajunsŭ sě-amintimŭ că, la începutulŭ seculuĭ XIX, pe cândŭ elenismulŭ ajunsese la uă deplină desvoltare în țěrile române, pe cândŭ tótă activitatea politică și socială erea monopolisată în mâna și pentru interesulŭ uneĭ caste străine, pe cândŭ limba indigenă erea lăsată numaĭ pe séma câtoru-va dascălĭ de biserică și în vorbirea poporațiuniĭ inculte, uă reacțiune firéscă se ivia din chiarŭ partea națiuniĭ române, oțelită prin adversitate și încă plină de viéță.

Acéstă luptă este latentă, puținŭ aparinte la prima vedere, dérŭ energică în fondŭ și stăruitóre. Uă scurtă recapitulare ne va forma convingerea

Intre aniĭ 1800 și 1810, în Muntenia se deosebia faimosulŭ și erudítulŭ Lambru în fruntea scóleĭ grece de la Măgurénu (1), în care cursurile de is-

(1). Aci se mută maĭ târḑiŭ colegiulŭ naționalŭ Sf. Sava, transformatŭ în liceŭ, și funcționă pênĕ în anulŭ 1881, cândŭ se mută în casa Mazar-Pașa.

toriă, filosofiă şi poetică se predaŭ în direcţiune pan-elenistică, împreună cu esplicarea şi comentarea operilorŭ luĭ Demostene, Isocrate, Tucidide, Platone, Xenofonte şi Plutarchŭ, alăturĭ cu scrierile părinţilorŭ bisericiĭ [Vasilie celŭ mare, Grigorie teologulŭ, Ión gură-de-aurŭ], ênsĕ tóte încoronate cu estasiarea asupra poemelorŭ luĭ Omerŭ, Esiodŭ, Pindarŭ, Sofocle, Euripide etc. Totŭ prin stăruinţele acestuĭ înfocatŭ propagatorŭ se înfiinţase în Bucurescĭ, la 1810, societatea Eteria filologică , menită sĕ pregătéscă peste ḑece anĭ «Eteria politică» a mareĭ ideĭ de înfiinţarea unuĭ mare imperiŭ alŭ Grecieĭ.

Luĭ Lambru îĭ urmâ, între 1812 şi 1816, Constantinŭ Vardalachŭ, autorulŭ «Gramaticeĭ limbiĭ grece moderne , tipărită la 1805 în Viena.

După dênsulŭ înflori, de la 1816 penĕ la 1818, marele dascalŭ Neofitŭ Duca, renumitŭ prin numerósele'ĭ opere tipărite în Viena de la 1806 pênĕ la 1835, dérŭ maĭ cu sémă prin sistema'ĭ filologică, opusă sistemeĭ luĭ Korais şi constândŭ în a respecta formele noueĭ idiome grece şi a procede treptatŭ la purificarea şi cultivarea eĭ prin vechia limbă elenă.

Opera acestorŭ bărbaţĭ fu continuată, de la 1818 în urmă maĭ ântâiŭ de «protodidascalulŭ» Veniaminŭ (1), apoĭ de alţĭ eruditĭ, care cu zelŭ şi printr'uă activă propagandă întreţinură foculŭ patriotismuluĭ elenicŭ.

Acesteĭ desvoltărĭ literare şi agitaţiunilorŭ străine, românitatea opusese. Într'alŭ XVIII secolŭ, pe neobosiţiĭ scriitorĭ din Transilvania, între care străluciseră Ión Bobŭ, Samuelŭ Miculŭ, Petru Maiorŭ, George Şincaĭ, Ión Morarulŭ şi atâţĭ alţiĭ; dincóce de Carpaţĭ găsimŭ familia Văcărescilorŭ, câţĭ-va cronicarĭ, eruditĭ ca Dimitrie Cantemirŭ şi peste douĕ-ḑecĭ de prelaţĭ, care, la adăpostulŭ liniştitŭ alŭ cruciĭ şi alŭ munciĭ, completaseră întrégа literatură eclesiastică.

Negreşitŭ că şi primele douĕ decade de la începutulŭ seculuĭ XIX aparţinŭ regimuluĭ fanarioticŭ, ênsĕ nu e maĭ puţinŭ adevĕratŭ că într'ênsele se maturiră seminţele aruncate la finele seculuĭ trecutŭ, că într'ênsele se operâ redesceptarea naţională, că într'ênsele se formară acele caractere şi acele inimĭ, care aveaŭ sĕ concépă şi sĕ pună în lucrare mişcarea de la 1821.

Pe cândŭ dérŭ în Muntenia şi în Moldova grecismulŭ se credea încuibatŭ pentru tot dé-una, împodobindu-se cu lustrulŭ literaturiĭ, cugetătoriĭ şi prelaţiĭ românĭ se siliaŭ, fără sgomotŭ, a pregăti surparea influinţeĭ străine, maĭ ântâiŭ prin continuarea traduceriĭ cărţilorŭ religióse, apoĭ prin valoróse scrierĭ istorice, în fine prin studiulŭ cestiunilorŭ filosofice şi sociale.

In acéstă epocă de redesceptare şi de transiţiune se născu şi lucrâ demnulŭ bărbatŭ, despre care ne-amŭ propusŭ a vorbi cu acéstă ocasiune.

(1). In tómna anuluĭ 1818, Veniaminu, directorulu şcóleĭ de la Magurénulu, fu gonitŭ din ţéră prin decisiunea căimăcămieĭ séŭ guvernuluĭ provisoriu. Ast-felu încetară studiele grece de filosofiă şi matematice.

II.

Viéța și activitatea luĭ Eufrosinŭ Poteca.

Dimitrie Poteca se născuse pe la jumĕtatea anuluĭ 1786, în satulŭ Nucșóra, plasa Teléjenuluĭ, judetulŭ Prahova (1).

După dobândirea primelorŭ cunoscințe pe lângă biserica din comuna'ĭ natală și simțindu-se atrasŭ către învĕțătura, veni in Bucurescĭ ca sĕ'șĭ continue studiulŭ în școlele grece întreținute de statu, adntini trate d'ua ef ria și cărora domniĭ fanarioțĭ—de cândŭ, la 1778 Ipsilante fundase scóla de la Sf. Sava—le afectaseră, pentru întreținere, venitulu moșielorŭ monastiresc și în specialŭ pe ale monastiriĭ Glavăcioculu.

Imbrățișiândŭ schima monachală, sub numele de Eufrosinŭ, în etatea înaintată de 26 anĭ elŭ începu studiulŭ literaturiĭ grece, alŭ principielorŭ teologice și limbiĭ latine, pe care le urmă, împreună cu Petru Poenarulŭ, în timpŭ de patru anĭ (1812—1816) sub Constantinŭ Vardalachŭ și ajutoriĭ luĭ, dascălulŭ Kiriacŭ și eruditulŭ Atanasie Vogoride.

Vioiciunea spirituluĭ, agerimea caracterului, zelulu catre învĕțătură, conduita'ĭ esemplară îlŭ semnalară de timpuriŭ atențiuniĭ (2). Capiĭ elenismuluĭ se grăbiră a'lŭ asocia. Astŭ-felŭ, sub Neofitŭ Duca între 1816—1818, tênĕrulŭ monachŭ deveni elŭ ênsușĭ învĕțătorŭ, căcĭ marele dascălŭ Neofitŭ îșĭ înmulțise numĕrulŭ colegilorŭ, însărcinândŭ pe Stefanŭ Comită cu predarea sciințelorŭ, pe Mitilineulu cu studiulŭ filologieĭ clasice, pe tineriĭ George Iónide, Eufrosinu Poteca și Petru Poenaru cu traducerea autorilorŭ elenĭ în românesce. Dintre eleviĭ aceleĭ scóle se potŭ cita persónele următóre: Dimitrie și Alexandru Ghika (3), Stirbeiŭ, frațiĭ Constantinŭ și Alesandru Manu, Grigorie Cantacozino, episcopiĭ Kesărie alu Buzĕuluĭ și Ilarionŭ alu Argeșiuluĭ (4). Resultatulŭ lucrărilorŭ celoru treĭ tinerĭ profesorĭ fu traducerea și tipărirea in românesce a maĭ multorŭ scrierĭ erudite și folositóre.

In timpulŭ acesta, cădura în mânile luĭ Eufrosinŭ Poteca operile juridice și filosofice scrise în latinesce de Ión Gottlieb Heineccius 1681—1741), profesorŭ de filosofiă la universitatea din Halle, consilierŭ, profesorŭ de sciința dreptuluĭ la academia fredericiană și franecerană, apoĭ la Francfort de lângă rîulŭ Biandru (5). Una dintr'ênsele *Elementele logiceĭ și ale eticeĭ*, pre-

(1). Pe calea județénă, care conduce dę la Vălenĭ la Brădetŭ.

(2). «Ăncă din tinerețe mĭ-aducŭ aminte că maĭ multŭ îmĭ plăc aŭ acele învĕțăturĭ, care săvîrșescŭ (pre) cea maĭ cinstită parte a omuluĭ și, din ênsușĭ dreptulu cuvêntŭ, arétă (pre) adevĕrata cunoscința a lucrurilorŭ dumnedeiescĭ și omenescĭ». Eufr. Poteca, *Precuvêntare* la *Filosofiă* (1829).

(3). Ḑisŭ «*Căciulă mare*».

(4). C. D. Aricescu, Regenerarea Grecilorŭ prin cultură etc. *Col. luĭ Traianu.*

(5). Operile luĭ Ión Gottlieb Aineccius suntu: I. *Anticitățile Romanilorŭ* (coprindêndŭ și testulu séu fragmentele vechielorŭ legĭ romane); II. *Elementele dreptuluĭ politicu, după*

cese de «*Istoria filosofică*», tipărită la Francfort în 1728 și apoĭ tradusă în grecesce de marele banŭ Grigorie Brâncovénulŭ, captivă pe monachulŭ Eufrosinŭ, care preda sfintele dogme ale religiunii în scóla grecéscă a luĭ Neofitŭ Duca, și'lŭ atrase către studiarea cu predilecțiune a filosofieĭ (1), ba chiarŭ îlu decise sĕ traducă și sĕ tipăréscă uă cărticică pregătitóre pentru filosofiă.

După demisionarea luĭ Nectariu, sub domnia luĭ Alesandru Suțu, la 1 Maiŭ, anulŭ 1819, se sui pe scaunulŭ mitropolieĭ demnulŭ archiereŭ Dionisie Lupea (2). Cu acea ocasiune, nemuritorulŭ George Lazărŭ (3) rosti uă bărbătéscă cuvêntare (4), ceia-ce ne face sĕ credemŭ că noulŭ prelatŭ, românŭ de origine, inspira deplină încredere și cele maĭ frumóse speranțe grupeĭ patriotice care avea sĕ făptuiéscă miscarea regeneratóre de la 1821. Acésta reiese din înțelegerea ce pare c'a esistatŭ între toțĭ bărbațiĭ luminațĭ aĭ epoceĭ, ca George Lazărŭ, mitropolitulŭ Dionisie, Petru Poenaru, episcopiĭ Kesarie și Ilarionŭ etc., precum și din împrejurarea că prima grijă a luĭ Tudorŭ Vladimirescu, sosindŭ în Bucurescĭ la 18 Martiŭ 1821, fu d'a ocupa mitropolia, înconjurată de Arnăuțiĭ luĭ Bimbașa Sava, și d'a îndemna poporațiunea sĕ nu lase pe mitropolitŭ a'șĭ părăsi postulŭ de onóre. In totŭ casulŭ, pe cândŭ boieriĭ divanițĭ și caimacamiĭ luĭ Calimaki, printr'uă proclamațiune a lorŭ, daŭ semnalulŭ emigrăriĭ și alŭ paniceĭ (5), mitropolitulŭ Dionisie rĕmase în capitala țĕriĭ și nu trecu la Brașiovŭ, de câtŭ după complicarea eveniminteloră și tragica omorîre a luĭ Tudor Vladimirescu. Peste unŭ anŭ, cândŭ noulŭ Domnŭ Grigórie Ghika îlŭ rechiămă la conducerea bisericiĭ române, Dionisie renunță de bună-voiă la înalta posițiune ce ocupase, reveni în Bucurescĭ tocmaĭ la 1827 și aci trăi pênĕ în ḍiua de 7 Februariŭ 1831, retrasŭ în modesta'ĭ locuință de la Batiste. În loculŭ luĭ se alesese, la 10 Ianuariŭ 1823, diaconulŭ Grigorie de la Căldărușianĭ, acela care, după ce învĕțase în scóla grécă de la Sf. Sava, se retrăsese, împreună cu călughĕrulŭ Gherontie, la monastirea Némțulŭ, ocupându-se cu traducerea și tipărirea cărțilorŭ religióse; acela care, la Bucurescĭ și la Iașĭ, în colaborare cu Gherontie, tipărise *Kiriakodro-*

codicele justiniane; III. *Cum trebuie sĕ s scrie latinesce;* IV *Elementele l giceĭ și ale Eticeĭ,* precese de *Istoria filosofieĭ;* V. *Istoria dreptuluĭ politicŭ alŭ Romanilorŭ și Germanilorŭ;* VI. *Elementele dreptuluĭ n turalŭ și alŭ gințilorŭ;* VII. *Dissertațiunĭ* (Διατριβαί) *academice.*

(1). «Pre care (carte) maĭ de multŭ cetindu-o eŭ, cândŭ eramŭ în scóla grecéscă dascălŭ alŭ sfinteloră nóstre dogme, m'aŭ îndrăgițu cu filo ofia . Eufr. Potecă, loc cit.

(2). «Pênĕ atuncĭ, pe scaunulŭ mitropolieĭ stătuseră mitropolițĭ grecĭ. In domnia luĭ Suțu, boieriĭ românĭ stăruiră, după mórtea luĭ Nectariu, a se așeḍa unu mitropolitŭ românŭ». I. Eliade Rădulescu, *Viéța luĭ George Lazărŭ.*

(3). George Lazărŭ începuse, de la Augustŭ 1818, scóla de bogosloviă și ingineriă.

(4). «Póte orĭ-cine prețui câtŭ erea curagiulu și decisia luĭ Lazărŭ, déca sŭb uă domnire fanariotă cuteză sĕ pronunțe unŭ asemenea cuvêntŭ. Nu erea așia de facilu pe aceĭ timpĭ a defini séŭ a caracterisa ce va sĕ ḍică Fanariotŭ și maĭ vîrtosŭ a'lŭ defini într'unŭ sensŭ românescŭ . I. Eliad R. loc. cit.

(5). Dim. Berendeiu, *Bucurescii* în *Revista română.*

mion (1801) și *Tâlkulu Evangheliei* luï Teofilactŭ (1805). érŭ în urmă pornise la muntele Atos ca sĕ găséscă manuscripte și cărțï bisericescï; acela care, păstorindŭ ca mitropolitŭ în timpŭ de 6 anï trecuțï, tipări peste 25 volume, compuse, compilate séŭ traduse, afară de cele apărute după mórte'ï.

Indată după suirea'ï pe scaunulŭ metropolitanŭ, Dionisie Lupulŭ se gândi că națiunile nu potŭ trăi fără lumină, fără învĕțătorï bine formațï, fără conducĕtorï patriotï, fără generațiunï bine crescute și bine instruite; îșï puse înainte esemplulŭ Grecilorŭ, care prin cultura literaturiï, istorieï și limbiï naționale tindeaŭ la desvoltarea virtuțilorŭ individuale și a patriotismuluï, midlocŭ eficace pentru efectuarea emancipăriï lorŭ politice; în fine, sciindŭ ce eveniminte se pregătiaŭ pentru România, găsi că erea necesarŭ sĕ se formeze celŭ puținŭ câțï-va tinerï, menițï a susținé și continua regenerarea națională. Ast-felŭ stărui ca, din fondulŭ scólelorŭ, sĕ se trămită în străinĕtate câțï-va din tineriï maï silitorï, ca acolo sĕ'șï completeze studiele și sĕ se aplice la câte uă specialitate (1). Stăruința nu'ï fu lungă, căcï marele banŭ Constantinŭ Bălăcénulŭ. protectorulŭ luï George Lazărŭ, fundatorulŭ scóleï de la Sf. Sava, eforulŭ care luase asupră'șï tótă sarcina nouluï învĕțămêntŭ românŭ, înțelese și importanța ideieï, și utilitatea efectelorŭ ce avea sĕ producă. Eforia scólelorŭ aprobă propunerea și decise a o pune în esecutare.

Maï mulțï elevï terminaseră învĕțăturile ce se predaŭ în cele două scóle din Bucurescï, în cea grécă și în cea română, deosebindu-se prin inteligință și activitate. Dintre dênșiï se aleseră Ión Eliade, Eufrosinŭ Poteca, Const. Moroiŭ și Ión Panteliŭ (2); dérŭ, în loculŭ celuï d'ântâiŭ, se trămise Simeonŭ Marcovicï (3)· Ión Eliade Rădulescu rĕmase sĕ conducă scóla națională de la Sf. Sava, sĕ continue opera luï George Lazărŭ.

In ceïa-ce privesce pe tênĕrulŭ monachŭ, trebuie sĕ adăugămŭ că dedese și luï George Lazărŭ ajutorulŭ silințelorŭ séle, fiindŭ că fusese însărcinatŭ a preda, în scóla de la Sf. Sava, cursulŭ de geografiă în limba patrieï nóstre»(4).

(1). P. Poenaru, *Școla luï G. Lazărŭ* p. 16. A. Papiŭ Ilarianu *Viéța și operile luï George Șincaï.* epistola d-luï Odobescu, p. 80 81.

(2). Ión Pantele se afla în capulŭ claselorŭ înaintate ale scóleï domnescï de limba grécă, cândŭ cu gonirea dascăluluï Veniaminu. Elŭ veni, cu toțï camaradiï seï, la scóla luï Lazărŭ din Sf. Sava.

(3). «Se aleseră părintele Eufrosinŭ Poteca, I. Pandele, C. Moroiu; alŭ patrulea ereamŭ sĕ fiŭ eŭ, ci îmï luă loculŭ Simeonŭ Marcovicï și rĕmaseï tocmaï la timpulŭ meseï pe din afară. Ereamŭ tristŭ și maï vîrtosŭ că mĕ credeamŭ, ca totŭ omulu, că nimenï nu erea așia ca mine, maï vîrtosŭ pentru ca sciamŭ a face și la versurï. Nu trecu multu, și'mï maï trecu întristarea, mĕ maï consolaï, pentru că mĕ aleseră tare și mare *dascălŭ* ci eŭ diceamŭ *profesorŭ*), de ajutorŭ luï Lazăru la aritmetică ș· geometriă cu 100 leï pe lună» Ión Eliade Rădulescu, *Viéta luï George Lazărŭ.*

(4). Eufrosinŭ Poteca, maï nainte de a fi trămisu în universitatea de la Pisa, fusese profesorŭ în școla elenică de începĕtorï, și apoï în Sf. Sava pe lângă G. Lazărŭ de geografiă». Ión Eliade Rădule cu, loc. cit.

Plecândŭ în Italia, ceĭ patru tinerĭ se opriră la Pisa și începură a urma cursurile universitare. După unŭ anŭ și câte-va lunĭ, trecură la Paris, unde în curêndŭ rĕmaseră numaĭ treĭ căcĭ Panteliŭ muri în brațele duioșilorŭ seĭ tovarășĭ (1).

La Paris studiară pênĕ pe la începutulŭ anuluĭ 1825. Constantinŭ Moroiŭ învĕțase sciința dreptuluĭ; Eufrosinŭ Poteca aprofundase teologia, filosofia și istoria; Simeonŭ Marcovicĭ se ocupase cu literatura clasică

Maĭ ântâiŭ se întórseră ceĭ doui d'ântâiŭ și fură numițĭ profesorĭ la școla națională de la Sf. Sava organisată la 1817, prima școlă română condusă pênĕ la 1825 de Ión Eliade, după plecarea din Bucurescĭ și mórtea prematură a luĭ George Lazărŭ.

La etatea de 39 anĭ și cu gradulŭ de ieromonachŭ, Eufrosinŭ Poteca îșĭ începu cariera profesorală într'uă epocă cândŭ societatea română se simția renăscută, plină de viéță și de viitorŭ, cândŭ sufletele aveaŭ credință și inimile focŭ sacru, cândŭ profesoratulŭ erea nu numaĭ din gură poreclitŭ, ci și în faptă tractatŭ ca uă măréță și bine-făcĕtóre misiune.

Ḑiua de 1 Octobre 1825 fu uă ḑi de frumósă sĕrbătóre pentru școla națională de la Sf. Sava. In micele chilióre din fața actualeĭ Universitățĭ, asistaŭ —la deschiderea cursuluĭ de filosofiă alŭ luĭ Eufrosinŭ Poteca – mitropolitulŭ Grigorie cu alțĭ prelațĭ, eforiĭ școlelorŭ, demnitarĭ și tinerimea studiósă. Și noulŭ profesorŭ rosti unŭ discursŭ de inaugurare, care merită sĕ ne atragă atențiunea.

Elŭ continuă treĭ anĭ predarea noțiunilorŭ de filosofiă și traduse din grecesce manualulŭ luĭ Ión Gottlieb Ainecciu.

La 1828, armatele ruse intrară în țéră, localulŭ școleĭ de la Sf. Sava fu transformatŭ în spitalŭ militarŭ, érŭ cursurile încetară pentru douĭ anĭ de ḑile. In fața acesteĭ situațiunĭ, eforia școlelorŭ nu perdu timpulŭ, ci se gândi la tipărirea cărțilorŭ didactice, de care se simția atâta trebuință. De aceia banulŭ Constnatinŭ Bălăcénulŭ, vorniculŭ Gheorgache Golesculŭ, logofețiĭ Alesandru și Nestorŭ Filipesciĭ, eforiĭ scólelorŭ, fiindŭ că țéra erea ocupată de Rușĭ, trămiseră pe Eufrosinŭ Poteca la Pesta, ca acolo sĕ'șĭ tipăréscă traducerea după Aineccіŭ.

Pe la Septembre 1828, elŭ sosi în capitala Ungarieĭ. In ḑiua de 14 Octobre dobândi de la Ión Teodorovicĭ, censorulŭ cărțilorŭ române, autorisarea de a 'șĭ tipări scrierea și, după ce în 30 Februariu 1829 compuse prefața prin care dedica celorŭ patru eforĭ opera la care lucrase (2), după ce 'ĭ adause uă intro-

(1). I. Panteliŭ a muritu la Paris, disperatŭ, séŭ de nevoĭ, séŭ dintr'uă imaginațiă vivace și minte nu pré tare. Inebuni maĭ ântâiŭ și apoĭ se sinucise, tăindu'șĭ gâtulŭ cu briciulŭ, închisu în camera sea, unde maĭ înainte d'a se ucide—se așeḑase într'uă ladă mare, în care ținea lemnele . I. Eliade Rădulescu, *Viéța luĭ George Lazărŭ.*

(2). Acéstă (carte), fiind că s'aŭ hotărît, iubitorilor de lumină, ca sĕ se tipăréscă cu bună-voirea d-vóstre, pe dreptate trebuia sĕ'șĭ aréte fața împodobită cu luminatele acelea numele d-vóstre; și, afară de acésta, fiind-că totu prin osîrdia d-vóstre și acéstă scólă de sciințe în limba Patrieĭ s'aŭ așeḑatu, și întru mine—și cândŭ amŭ fost trimis

ducere adresată «către fiiĭ Românilorŭ, începu tipărirea primeĭ cărțĭ de filosofiă, eșită «din scóla nóstră, tălmăcită și tipărită în limba țěriĭ nóstre, care e cea maĭ frumósă pentru noĭ.

Cândŭ se întórse, pe la finele anuluĭ 1829, modestulŭ «ieromonachŭ și profesorŭ de filosofiă» obținu gradulŭ de archimandritŭ, apoĭ nu multŭ în urmă — după recomandațiunea ce i-se făcuse pe lângă generalulŭ Pavel Kisselef—ca recompensă pentru meritele și ostenelile séle, i-se dete egumenia, adică administrațiunea monastiriĭ Motrulŭ de lângă satulŭ Gura-Motruluĭ, județulŭ Doljiu, pendinte de episcopia Argeșiuluĭ.

Părăsindŭ sgomotulŭ capitaleĭ și intrigele unorŭ călugĕrĭ grecĭ, insinuațĭ pe lângă mitropoliă, purcese cu hotărîrea de a lucra fără pregetŭ la progresulŭ învĕțămêntuluĭ, alŭ limbiĭ. alŭ bisericiĭ și alŭ culturiĭ naționale.

Ajungêndŭ la noua 'ĭ reședință și găsindŭ monastirea Motrulŭ ruinată, apróре de nelocuitŭ, o restaură cu propria 'ĭ cheltuiélă, adause maĭ multe încăperĭ pentru monachĭ séŭ străinĭ, și construi sala în care oferia ospitalitate călĕtorilorŭ cu tradiționala voioșiă românéscă.

In acéstă retragere, Eufrosinŭ Poteca duse uă viéță sobriă și linistită. Mijlócele bănescĭ i-arŭ fi fostŭ îndestulătóre ca sĕ'ĭ procure fastulŭ și bunulŭ traiŭ, așia de plăcute unorŭ prelațĭ, elŭ ênsĕ se arĕtă tot-dé-una celŭ maĭ modestŭ, celŭ maĭ umilŭ dintre contimpuranĭ, lucrândŭ fără repausŭ ḑiua și nóptea. La vîrsta de vro 45 anĭ, se consacră numaĭ meditațiunilorŭ dulcĭ ale filosofieĭ, studiuluĭ istorieĭ pióselorŭ rugăciunĭ și cugetărĭ religióse. Indată ce apărea vre uă carte de valóre, numele luĭ figura printre ceĭ d'ântâiŭ abonațĭ (1). Și ast-felŭ, îmbogățindu'șĭ inteligința, continua sĕ scrie sĕ producă, sĕ tipăréscă, sub modestulŭ titlu de egumenŭ alŭ monastiriĭ Motrulŭ, cu simplulŭ gradŭ de archimandritŭ, de și învĕțătura, talentulŭ, serviciele séle îlŭ făcuseră demnŭ de a fi rădicatŭ pe scaunulŭ metropolitanŭ.

In anulŭ 1840, sub domnia luĭ Alesandru Ghika, «cinstita obștéscă adunare decisese, printr'unŭ proiectŭ de lege, a se institui uă comisiune de bărbațĭ competințĭ, care sĕ cerceteze și sĕ înscrie prin condicĭ documentele tuturorŭ monastirilorŭ din țéră, fiă séŭ nu închinate așia numitelorŭ sfinte locurĭ» din Rumelia, Turcia și Palestina. Scopulŭ principalŭ alŭ întreprinderiĭ erea ca, din acele documente, sĕ se culégă datele și materialulŭ necesarŭ pentru compunerea uneĭ istoriĭ cronologice despre faptele și instituirile dife-

spre învĕțătură, și alte dățĭ multe și luminate semne de dragoste ațĭ arĕtat ; pentru acésta ḑiua și nóptea mĕ socotesc că trebuie sĕ mĕ străduiesc : ân'âiu, pentru ca sĕ'mĭ împlinesc tótă datoria către Patriă, apoĭ pentru ca sĕ vĕ arĕtŭ în faptă mulțămirea mea catre d-vóstră, ca nu cum-va vre-uă-dată pe dreptate sĕ vĕ pară rĕŭ de nădejdea ce aveațĭ la mine și la învĕțăturile mele. Iata dér și pentru acestŭ cuvênt afiero esc d-vó tre pre aceste strădaniĭ ale mele, pré cinstițĭ bărbațĭ». Dedicațiunea de la *Filosofia cuvêntuluĭ*, (Pesta. 28 Februariu, 1829).

(1). Precum cărțile luĭ Antonu Pann despre musica eclesiastică, *Istoria bisericéscă* tradusă la 1842 de A. Génoglu Lesviodax și multe altele.

rițilorŭ Domnĭ, începêndŭ de la Mircea celŭ bĕtrânŭ pênĕ la 1840. In acea comisiune, mitropolitulŭ Neofitŭ numi, din partea cleruluĭ, pe archimandritulŭ motrénŭ Eufrosinŭ Poteca, érŭ ministerulŭ cultelorŭ îlŭ însărcină personalŭ sĕ compună uă asemenea istoriă, care nu puținŭ îlŭ preocupă maĭ mulțĭ anĭ de ḑile. Din prefața ce scrise la 1842 póte vedé orĭ-cine că erea propagatorulŭ celorŭ maĭ nobile ideĭ din câte se manifestară séŭ se escutară în mișcarea de la 1848 (1).

Sinceritatea simțimêntulŭ demnitățiĭ, independința de caracterŭ, curagiulŭ opiniuniĭ ereaŭ așia de pronunțate într'ênsulŭ în câtŭ adesea îlŭ făceaŭ supărătorŭ pentru numĕrulŭ tot-dé-una maĭ mare alŭ celorŭ reĭ. Elŭ nu putea sĕ tacă, cândŭ vedea lăcomia unorŭ prelațĭ, nedreptățile și abusurile comise de uniĭ funcționarĭ, mĕsurile apĕsătóre luate de guverne: de aceia mitropoliții și Domnitoriĭ ce se succeseră de la 1827 îlŭ respectaŭ maĭ multŭ de câtŭ îlŭ iubiaŭ. Ast felŭ se esplică pentru ce ênsușĭ preferise a se retrage în liniștita monastire de la Motru, pentru ce'ĭ fu închisă ierarchia înaltelorŭ demnitățĭ eclesiastice. Unŭ faptŭ cunoscutŭ de bĕtrânĭ ne oglindesce de minune firea'ĭ energică și hotărîtă.

Barbu Dimitrie Știrbeiŭ luase veniturile monastirilorŭ române, póte ca începutŭ de secularisare, ca motivŭ spre a puté ḑice: déca statulŭ a luatŭ în posesiune aceste domenie, cum sĕ nu ié și pe ale monastirilorŭ închinate, de care profită numaĭ străiniĭ! Intențiunea erea laudabilă, dérŭ procederea puținŭ nemerită, în câtŭ toțĭ egumeniĭ românĭ se coalisară, cu scopulŭ de a protesta în contra acesteĭ mĕsurĭ, cerêndŭ ca celŭ puținŭ vétra monastiriĭ sĕ le fiă lăsată pe sémă, pentru întreținerea monachilorŭ, bisericilorŭ și scólelorŭ. Cererea lorŭ erea cu atâtŭ maĭ dréptă, cu câtŭ monastirele închinate, cu veniturĭ marĭ, fără călughĕrĭ, fără scóle, fără controlŭ, rĕmâneaŭ încă neatinse. In capulŭ mișcăriĭ, egumeniĭ puseră pe Eufrosinŭ Poteca, pentru meritele, autoritatea și respectulŭ de care se bucura. Dérŭ, cândŭ se presintară înaintea luĭ vodă, atuncĭ toțĭ îlŭ părăsiră, neavêndŭ curagiulŭ sĕ 'șĭ esprime dorința. Fu dérŭ nevoitŭ a lua singurŭ cuvêntulŭ și a susținé cu tăriă causa pentru care venise. Domnulŭ se supără, vĕḑêndŭ că ceĭ-l-alțĭ tacŭ și nu cerŭ nimica, ênsĕ, cu obicinuita'ĭ prudință, creḑu că e maĭ bine sĕ cedeze. Egumeniĭ rĕmaseră satisfăcuțĭ, ce e dreptulŭ, dérŭ și domnitorulŭ rĕmase atinsŭ în amoru'ĭ propriŭ, căcĭ singurŭ archimandritulŭ motrénŭ repurtase învingerea. De aci resultară óre-care inimicițiĭ și persecuțiunĭ, cum se întêmplă orĭ-căruĭ caracterŭ independinte, orĭ-căruĭ omŭ care nu voiesce sĕ se încovóie, sĕ devină instrumentŭ și sĕ adóre unŭ stăpânŭ. Cu tóte astea nicĭ mitropoliții, nicĭ guvernele ce urmară nu'ĭ retraseră administrațiunea monastiriĭ, pe care o consideraŭ ca uă recompensă bine meritată.

La 1854 amintindu'șĭ ceia-ce mitropolitulŭ Dionisie și Constantinŭ Bălăcénulŭ făcuseră pentru dênsulŭ, generosulŭ bĕtrânŭ dărui suma de 38,400 leĭ (vechĭ) séŭ 1,200 galbenĭ, ca fondŭ din alŭ căruĭ venitŭ sĕ se ajute tineriĭ

(1). A se vedé capitolulŭ V.

silitorĭ, dérŭ fără midlóce de învĕțătură. In timpulŭ acesta, aflându-se pe lângă mitropolia din Bucurescĭ, nu perdea nicĭ uă ocasiune ca sĕ'șĭ aréte și sĕ pună în practică dorulŭ ce purta pentru rĕspândirea luminiĭ. De la 1840 pênĕ la 1854, ajutase continuŭ diferițĭ tinerĭ săracĭ din scólele începĕtóre. Unulŭ dintre actualiĭ institutorĭ primarĭ din Bucurescĭ, ajunsŭ adĭ la adâncĭ bĕtrânețe (1), póte mărturisi despre bunĕtatea cu care Eufrosinŭ Poteca îĭ da regulatŭ subvențiunea de câte douĭ galbenĭ pe lună, spre a puté sĕ urmeze studiele c'uă silință neîntreruptă

La 1856, nemulțămitŭ cu câte făcuse pênĕ atuncĭ pentru instrucțiune, luâ uă și maĭ laudabilă hotărîre, scriindu'șĭ—în dĭua de 10 Decembre — frumósa «diată» pe care vomŭ reproduce-o maĭ la vale.

In 20 Iuliu 1857, cu ocasiunea lucrărilorŭ pregătitóre pentru reorganisarea țĕriĭ, conformŭ Convențiuniĭ de la Paris, și pe timpulŭ «divanurilorŭ *ad-hoc*», elŭ maĭ scrise unŭ memoriŭ pentru necesitatea de a se lăsa monastirilorŭ pămêntene, c'unŭ prețŭ fixatŭ și redusŭ, uă parte din vétra séŭ din moșia pe care se aflaŭ, pentru întreținerea călughĕrilorŭ și a serviciuluĭ religiosŭ.

Precum vedemŭ, din copilăriă pênĕ la bĕtrânețe, și chiarŭ la etatea de 71 anĭ, Eufrosinŭ Poteca erea activŭ cu mintea și cu péna, susțiindŭ biserica și învĕțămêntulŭ, practicândŭ caritatea și virtutea, întărindŭ credința religiósă și, prin faptele séle, inspirândŭ tuturorŭ speranța unuĭ viitorŭ maĭ bunŭ pentru națiunea română.

III.

Scrierile luĭ Eufrosinŭ Poteca.

După cum vomŭ vedé, Eufrosinŭ Poteca declară că «a tălmăcitŭ și tipăritŭ maĭ multe cărțĭ âncă de pe cândŭ erea dascălŭ de limba grecéscă», adică în intervalulŭ de la 1816 pênĕ la 1820, apoĭ că a compusŭ și predatŭ cursurĭ, că a tradusŭ și tipăritŭ cărțĭ după întórcerea 'ĭ de la Paris (de la 1825 încóce), în fine că a tradusŭ și tipăritŭ diferite cărțĭ în timpulŭ lungeĭ séle egumeniĭ de vro 29 anĭ la monastirea Motrulŭ.

Cine posede, cine cunósce, cine maĭ citesce adĭ acele scrierĭ?

Tinerimea studiósă, ba chiarŭ noĭ, învĕțătorii eĭ, ne aflămŭ într'uă ciudată situațiune, cum nu credŭ sĕ esiste în nicĭ uă țéră cultă. După ce că n'avemŭ de câtŭ 3-4 bibliotecĭ publice, apoĭ nu poțĭ afla într'ênsele nicĭ operile, nicĭ chiarŭ titlulŭ operilorŭ unuĭ autorŭ, ca sĕ nu maĭ vorbescŭ despre miiele de volume luate de uniĭ alțiĭ, dérŭ sustrase pentru tot dé-una. Asia dérŭ poțĭ fi animatŭ de orĭ-câtă bună-voință, poțĭ dori sĕ cercetezĭ, sĕ studiĭ, sĕ scriĭ; totulŭ se isbesce de stânca nemișcată a nepĕsăriĭ, totulŭ se sdrobesce la rĕspunsulu invariabilŭ ce ți-se dă : nu esistĕ, nu sciŭ, n'amŭ audĭtŭ!

(1). D-lŭ I. Popovicĭ, directorŭ și institutorŭ alŭ scóleĭ primare de băiețĭ Nr. 1 de la colórea galbenă din Bucurescĭ.

Pentru autorulŭ ce ne preocupă, numaĭ două lucrărĭ se vĕdŭ trecu'e sub numele luĭ în catalogulŭ din 1868 alŭ biblioteciĭ centrale din Bucurescĭ. Şi cu tóte astea amŭ maĭ găsitŭ ăncă treĭ; şi cu tóte astea chiarŭ Eufrosinŭ Poteca posedа uă bogată bibliotecă, care a fostŭ dăruită de dênsulŭ colegiuluĭ Sf. Savа, adică luatĭ de statŭ spre a forma actuala bibliotecă centrală. Câtŭ despre biblioteca Academieĭ, e pré de curêndŭ începută ca sĕ posédă ce-va din totŭ ce a produsŭ scriitorulŭ şi bine-făcĕtorulŭ învĕţămêntuluĭ nostru naţionalŭ.

După cercetările ce amŭ întreprinsŭ, étă şirulŭ scrieriloră luĭ, câte amŭ putută afla pênă astădĭ:

1. *Cursulŭ de religiu ie* şi *cursu'u d° geografiă*, ce predase între aniĭ 1818-1820, înainte d'a pleca ın Italia, netipărite şi póte adĭ cu totulŭ perdute.

2. *Maĭ nainte g tire spre cunoscinţa de Dumne ļe ĭ*, prima'ĭ traducere din limba grécă după Darvari, tipărită românesce într'uă broşiură la Buda, în anulŭ 1818, înainte d'a pleca în străinĕtate. Ea coprinde uă prefaţă de 32 pagine şi testulŭ de 179, servindŭ ca iniţiare la studiulŭ filosofieĭ. Tra lucerea fusese sugerată prin citirea operiĭ luĭ Aineccіu (1).

3. «*Cuvêntulŭ* de inaugurarea cursuluĭ de filosofiă, rostitŭ la 1 Octobre 1825 ın şcólă la Sf. Sava, unde asista mitropolitulŭ Grigorie, tipăritu la 1825 sub titlulŭ de «*Discursŭ la şcó'a d n Bucuresci*.

4. «*Cuvêntulĭ* ḑisŭ la ḑiua nasceriĭ Domnuluĭ nostru Isus Christosŭ ᴀѡкε (1825) cătră înălţimea sea Grigorie Ghika voevodŭ, prinţŭ împĕraţitorŭ Valachieĭ, rostitŭ «în Bucurescĭ, în şcólă la Sf. Sava».

5. *Cuv'ntul ı* ḑisŭ la ḑiua învieriĭ Domnuluĭ nostru Isus Christosŭ, ᴀѡкs (1826) catră înălţimea sea Grigorie Ghika voevod, prinţŭ împĕrăţitorŭ Valáchieĭ» rostitŭ iérăşı în Bucurescĭ în şcólă la Sf. Sava (2).

6 *Cuvêntulŭ* spusŭ [de Eufr. ierom. Poteca] la examenulŭ publicŭ în şcóla de la Sf. Sava, în 20 Iulie 1827, fiindŭ de faţă şi Măria sea Domnulŭ Grigorie Ghika voevod şi pré sf. sea mitropol. Grigorie şi o mulţime de boerĭ marĭ şi micĭ.

7. *Cuvêntulu* ce s'aŭ ḑisu [de Eufr. Poteca, ierom şi profes de filos.] la ḑiua Nasceriĭ mântuitoruluĭ nostru Iis. Chrs. la curte, înaintea Domnuluĭ Grigorie Ghika voevod, a pré sfinţitului parinte Grigorie, mitropolitulŭ Ungrovláchieĭ; şi a totă pré cinstita boerime, la anulu 1827 (3)».

(1). A se vedé, la anulu 1818, *Bibliografia cronol gică română* de Dim. Iarcu. Bucuresci. 1873, ed. II.

(2. Câte trele aŭ fo tŭ întrunite de autoru şi imprimate în'r'uă broşură sub titlulŭ de *Cuvinte panighirice* şi *m rali ice* de Eufrosin Poteca, ieromonachŭ şi profesoru de filosofiă. In B ıcurescĭ. In tipografia sfinteĭ mitropoliĭ. ᴀѡ ı s (1826. De i romonachulu Stratonicŭ tipografŭ. In totalŭ 45 pa ine cu litere cirilice.

3. Ambele ace te di cur urĭ aŭ fo tu tipărite de autorŭ maĭ ântâiŭ separatŭ broşiurĭ în 8° conţinêndŭ celŭ d'ântâiŭ 9 pagine şi celŭ de alu doulea 10; apoĭ aŭ fostŭ reproduse la finele *Fil sofieĭ* tipăr'te în Buda la 1829. Noĭ le anesamu la fine.

8. «*Filosofia cuvêntuluĭ și a năravurilorŭ*, adecă *Logica și Itica* elementare, cărora se pune înainte *istoria filosofiréscă*, scrise ântâiŭ latinesce de laudatulŭ profesorŭ Io. Gottlieb Ainékie, fiindŭ în câtedra filosofică din Alla, aĭ oĭ traduse în limba elinéscă de dumnéluĭ marele ban Grigorie Brâncovénulŭ. érŭ acum în limba românéscă de Eufrosin Dimitrie Poteca, ieromonachŭ și profesorŭ de filosofiă de la Bucurescĭ spre povĕțuire la lețiile séle de filosofiă. [Logica und Moral-Philosophie walachisch]. La Buda. In crăiésca tipografiă a Universitățiĭ Ungarieĭ. 1829 (1).

9. *Enhirid*, adică *mânelnicu* alŭ pravoslavniculuĭ crestinŭ , scrisŭ elinesce de Al. Sturza și tradusŭ de Eufrosinŭ Poteca. 1832. Bucurescĭ. Unŭ volumŭ în 8⁰, de 416 pagine (2).

10. «*Sfînta scriptură* pe scurtŭ, cuprinsă într'uă sută și patru istoriĭ, culese din bibliă și din evangeliă (3), tălmăcită din grecesce de Eufrosin Poteca, archimandrit Motrén (4)». Buzĕŭ, 1836.

11. «*Catihismulŭ celŭ mare*», întrunitŭ într'unŭ singurŭ volumŭ cu tipărirea precedinte. Traducere după manuale ruse tipărită la Buzeŭ în 4⁰, prefață și testŭ (5).

In timpulŭ egumenieĭ a compusŭ și tradusŭ :

12 «*Slujba Sf. Alcsandru*», traducere în 4⁰ de 38 pagine , tipărită la Buzĕŭ în anulŭ 1839.

13. «*Istoria monastirilorŭ Valachieĭ* séŭ faptele prinçilorŭ domnitorĭ țĕriĭ rumânescĭ, maĭ alesŭ cele religióse, după rînduiéla chronologicéscă, începêndu-se de la Radul-Negru vvod. pênĕ în ḑilele nóstre, compusă într'acestŭ chipŭ de Eufrosinŭ Poteca, archimandritŭ Motrénŭ, unulŭ dintre mĕdularele comisieĭ pentru cercetarea și înscrierea prin condicĭ a documentelorŭ tuturorŭ monastirilorŭ dintr'acestŭ prinçipatŭ alŭ Valachieĭ. La anulŭ 1842». Dintr'acéstă lucrare originală, esistĕ în autografŭ, scrisă la 9 Octobre, anulŭ 1842, «prolegomena séu precuvêntarea către cititorĭ în care esplică causele zidiriĭ monastirilorŭ âncă de pe timpulŭ luĭ Constantinŭ cel Mare (6).

14. «*Obiceiurile Israiltenilorŭ și ale crestinilorŭ* (Τὰ ἤθη τῶν Ισραηλιτῶν καὶ

(1). Unŭ volumŭ de 436 pagine. Ea e trecută și în *Dissertația despre tipografiele românescĭ* de Vasile Popp (Sibiu 1838).

(2). *Bibliogr. cronol. rom.* de Dim. Iarcu. 1873, edit. II.

(3). Cu blagoslovenia pré sfințiților̆ episcopĭ ocârmuitoriĭ sfinteĭ mitropoliĭ, kir Neofit al Rômniculuĭ, kir Ilarion al Argeșuluĭ, kir Kesarie al Buzĕuluĭ .

(4). «In tipografia sfinteĭ episcopiĭ Buzĕŭ. La anulŭ mântuiriĭ 1836. Septembr'e 30 . Coprinḑêndu 280 pagine, acéstă carte apăru și în a doua edițiune la 1847, sub titlulŭ de «*Sf. Scriptură pe scurtŭ* [52 istoriĭ din *Testamentulŭ noŭ*] în 8⁰, 94 pagine, tipografia Copainig.

(5). Apărutŭ totŭ în 1835, fără paginatură, prefața de 21 pagine și textulu de 80. Acestea, precum declară ênsușĭ în *D ată*, aŭ fostŭ pregătite în timpulŭ profesoratuluĭ sĕŭ la școla de la Sf. Sava.

(6). Acéstă scriere o reproducemu maĭ la vale după manuscriptulŭ ce ți̦ne de d-lŭ dr. M. Gaster, care a avutŭ amabilitatea de a ni'lu împrumuta.

Χριστιανῶν), scriere culésă din bibliă şi din istoria bisericéscă a părintelui Flori (1), tălmăcită din grecesce cu blagoslovenia pré-sfinţituluĭ archiepiscopŭ şi mitropolitŭ alŭ Ungro vlachieĭ Domnulŭ Domnŭ Neofitŭ 2-lea, de archimandritulŭ Motrénulŭ Eufrosin Poteca . Din 1-a parte a acesteĭ cărţĭ se vede forma cea maĭ simplă şi maĭ lesne a chivernisireĭ politicescĭ. Din a 2-a parte se cunósce viéţa după Christosŭ cu totulŭ duhovnicéscă. Bucurescĭ. 1845 (2)». In dedicaţiunea către mitropolitulŭ Neofitŭ, autorulŭ arétă căĭ dedică traducerea: I° pentru că atâtea cărţĭ folositóre de binele obştescŭ, nu numaĭ bisericescĭ, ci şi doctoricescĭ, spre a se da la lumină, se trămitŭ a fi dedicate la protecţia numeluĭ pré sfinţieĭ séle ; II° pentru că «i-a datŭ archipăstoréscа blagosloveniă de a o tălmăci .

15. *Cuvintele* înţeleptuluĭ Massillon séŭ *Petit carême* (micŭ postŭ), tălmăcite şi tipărite cu voia şi blagoslovenia pré sfinţituluĭ archiepiscopŭ şi mitropolitŭ alŭ Ungrovlachieĭ Domnulŭ D. Neofitŭ II, de Eufrosin Poteca, archim. Motrean. Bucurescĭ. 1846 (3). Acéstă traducere, dedicată «pré înălţatuluĭ şi luminatuluĭ prinţŭ Gheorghie Dimitrie Bibescu voevod, Domnŭ stăpânitorŭ a tótă ţéra românéscă o consideră, după cum se esprimĕ dênsulŭ, ca unŭ semnŭ de adevĕrată recunoscinţă ce amŭ către patria mea, ceia-ce m'a născutŭ, m'a crescutŭ, m'a învĕţatŭ». De aceia dăruiesce 900 din 1000 esemplare în folosulŭ şcoleĭ de fete, întemeiate de «dumneaeĭ M. vornicésă C. Elisabeta Stirbeiŭ, pentru că femeiele suntŭ născĕtórele şi ântâiele învĕţătóre a tot' némuluĭ omenescŭ (4).

16. «*Vorbire asupra Istorii universale*, tălmăcită din franţosesce de Eufrosin Poteca, archimandritŭ şi egumenŭ monastiriĭ Motru» în douĕ tomurĭ de 920 pagine, tipărite în Bucurescĭ 1853, tipografia sfinteĭ mitropoliĭ.» In prefaţa dedicatóre către mitropolitŭ, scrisă în sfînta monastire Motru, la 24 Maiŭ, anulŭ 1851 sub Domnia luĭ Barbu Dimitrie Stirbeiu, traducĕtorulŭ declară că a tălmăcitŭ acéstă folositóre carte, numită Vorbire asupra istorieĭ universale» *(Discours sur l'histoire universelle)*, deşi scia că ênsuşĭ mitropolitulŭ dorise maĭ nainte s'o traducă (5) In rĕspunsulŭ ce 'ĭ adre-

(1). Catalogulŭ bibliot. centr. Materia IV, No. 30. Operile luĭ Fleury, între care şi *Moeurs des Israélites et des Chrétiens*, apăru eră la Paris, în 1840, într'unŭ volumŭ în 4°.

(2). Acestŭ volumŭ coprinde 524 pagine.

(3. In tipografia luĭ C. A. Roseti şi Vinterhalder. In totalu 261 pagine.

(4. Eufrosinŭ Poteca termină traducerea, scrise prefaţa şi dete cartea la tiparu în 13 Aprile 1846 (în sfînta mitropoliă) şi, avêndŭ sĕ plece la monastirea Motrulŭ de sərbătorile Pascilorŭ, în ărcină cu facerea corecturiĭ şi espediarea esemplarelorŭ pe «cuviosulŭ ierodiaconŭ D. Dionie Romanò, profesoru şi inspectorŭ seminaruluĭ sfinteĭ mitropoliĭ , devenitŭ maĭ târḑiŭ episcopŭ alŭ eparchieĭ Buzĕŭ. Viéţa şi operile luĭ aŭ fostŭ scrise de p. S. S. episcopulŭ Melchisedecŭ.

(5). Sciŭ că ênsuşĭ pré sfinţia vóstră doriaţĭ óre-când sĕ tălmăciţĭ acéstă carte şi că n'aţĭ tălmăcit-o pentru că auḑiserăţĭ că amŭ începutŭ sĕ o tălmăcescŭ eŭ. Pentru acésta dér acum credŭ că, cu archipăstoréscă blândeţe, ĭĭ va primi dedicaţia ce i se aduce de către mine cu tótă cuviinciósa evlaviă etc.»

séză, primulŭ clericŭ alŭ bisericeĭ îĭ comunică că primesce cu mulțămire dedicația și laudă pré multŭ ostenéla ce a pusŭ în traducția eĭ». «Este adevĕratŭ, adăugĕ mitropolitulŭ, că amŭ vrutŭ sĕ o traducemŭ noĭ, dérŭ pe d'uă parte greutățile cu care suntemŭ însărcinațĭ ne-a împuținatŭ timpulŭ pré multŭ a ne îndeletnici întru acésta, érŭ pe de alta spuindu-ne că te-aĭ apucatŭ pré cuvioșia ta a o traduce, amŭ socotitŭ de prisosŭ a ne maĭ apuca și noĭ de dênsa (1)». Ast-felŭ cărțile religióse, nesupuse censuriĭ, se traduceaŭ sub auspiciele și cu autorisarea capuluĭ bisericeĭ, care le da uă laudabilă impulsiune; ast-felŭ fostulŭ profesorŭ, după tipărirea uneĭ voluminóse traducerĭ din grecesce, întreprinse — de la 1846 pênĕ la 1851 — traducerea mareĭ lucrărĭ a luĭ Bossuet, celebrulŭ teologŭ și predicatorŭ alŭ Franciei, pentru care profesa uă sinceră admirațiune; ast-felŭ mișcarea filosofică și culturală pornia nu numaĭ de la centru, ci și din piósele monastirĭ, de unde în seculiĭ precedințĭ eșiseră incunabulele tipariturilorŭ române.

17. Una din faimósele'ĭ opere e și *Diata* séŭ testamentulŭ ce scrise la monastirea Motrulŭ în ḑiua de 10 Decembre 1856, prin care, după cum vomŭ vedé, dăruiesce școlelorŭ și tinerimiĭ averea, biblioteca și portretulŭ sĕŭ.

18. Ultima'ĭ scriere ce cunóscemŭ e *Memoriulu* din 1857, aflatŭ în manuscrisŭ(2) și prin care îndemna pe deputațiĭ divanuluĭ ad-hoc sĕ nu maĭ permită arendarea moșielorŭ din care se întrețineaŭ monastirile pămêntene, cu școlele, călugheriĭ și tipografiele lorŭ, pe cândŭ cele străine ereaŭ lăsate sĕ se bucure în pace de bunurĭ nenumĕrate. Prin memoriu, elŭ reclama unŭ singurŭ lucru : «ca vetrele monastirilorŭ sĕ nu se maĭ strige la mezatŭ, ci sĕ se lase cu unŭ prețŭ cuviinciosŭ egumenuluĭ, pentru trebuințele monastireĭ».

Acésta e seria lucrărilorŭ, traducerilorŭ și faptelorŭ luĭ Eufrosin Poteca.

Peste douĭ anĭ de la epoca în care amŭ ajunsŭ — începutulŭ luĭ 1859 — după ce cu interesŭ privise atâtea evenimintе întêmplate de la 1815 încóce, avu fericirea sĕ védă realisându-se unirea ambelorŭ țĕri surorĭ, înălțarea unuĭ singurŭ Domnŭ românŭ «împĕrățitorŭ» și Valachieĭ și Moldoveĭ, și, lăsândŭ patriеĭ generațiunĭ la a cărorŭ cultură îșĭ consacrase viéța, putu repeta, ca altŭ bĕtrânŭ de uă-dinióră : acum liberéză pe robulŭ tĕŭ, stăpâne, căcĭ vĕḑură ochiĭ meĭ mântuirea tea . Și Eufrósin Poteca muri cu conșciința împăcată (3), cu dulcéța în inimă, cu surîsulŭ pe buze, lăsându'șĭ faptele și numele înscrise în «Cartea de aurŭ», pentru eterna'ĭ memoriă și ca omagiŭ de recunoscință» din partea némuluĭ românescŭ.

(1). *Catal. bibliot. centr.*, Secțiunea X, No. 47.

(2). Totŭ în posesiunea d-luĭ dr. Gaster. A se vedé ca anesă la fine.

(3). Fu înmormêntatŭ la monastirea Motrulŭ.

IV.

Ideiele filosofice ale luĭ Eufrosinŭ Poteca.

In discursulŭ de la 1 Octobre 1825, pronunțatŭ «în școlă la Sf. Sava, în ḑiua deschideriĭ lețiilorŭ séle de filosofiă, Eufrosinŭ Poteca începe prin a respinge opiniunea scepticilorŭ, care susținŭ că totulŭ este visŭ și părere» pentru că nu potu cunósce ęsența celorŭ ce esistŭ. De aceia se silesce a esplica «ântâiele începuturĭ ale celorŭ ce suntu, ce se înțelege prin corpŭ, sufletŭ și inteligință, treĭ ipostasurĭ din care este alcătuitŭ omulu», și asertiunea vechieĭ cugetărĭ că omulu este mică lume (μικροκοσμος).

Trecêndu la definițiune, numesce filosofia sciința începĕturilorŭ în cătățime și în felurime pre câtŭ încape mintea omenéscă, érŭ scòposulŭ filosofieĭ este «fericirea omeniriĭ pre pămêntŭ, care se nasce din dragoste, fiica dreptățiĭ, «fiica adevĕruluĭ, fiulŭ filosofieĭ. Ceĭ vechĭ ḑiceaŭ că filosofia este sciința ce«lorŭ ceresci și pămêntescĭ și în scurtŭ a tuturorŭ celorŭ ce suntŭ, érŭ ceĭ «nouĭ, ḑicêndŭ filosofiă, înțelegŭ cu deosebire metafisica, logica și etica, care «privescŭ partea cea maĭ bună a omuluĭ, adică puterea înțelegeriĭ, îndreptarea voiriĭ și lucrarea dreptățiĭ spre fericirea omeniriĭ pre pămêntŭ și spre nadejdea vieții ceĭ pururea fiitóre».

După acéstă divisiune, arétă că, pentru starea culturiĭ și timpuluĭ de atuncĭ, cea maĭ «potrivită și folositóre sistemă erea coprinsă în manualulŭ intitulatŭ «*Elementurile filosoficĭ* compuse de «Ainekkie, pré vestitŭ jure-consultŭ, ministru nepreţuitŭ, politicŭ înțeleptŭ și în scurtŭ filosofŭ adâncŭ și rarŭ omŭ «pre pămêntŭ. Și alege acestŭ manualŭ, pe care 'lŭ traduce treptatŭ și 'lŭ întrebuințéză în manuscriptŭ, pentru două motive: I° fiindŭ că din menționatele *Elementurĭ*, ḑice dênsulŭ, «avemŭ uă traducție în limba elinéscă, făcută de dumnéluĭ Banulŭ Grigorie Brâncovéunulŭ, și II° fiindŭ că aceste *Elementurĭ de filosofiă* suntu pline de ideĭ lămurite ca aurulŭ în topitóre, de so«cotelĭ adevĕrate ca lumina sóreluĭ și preste totŭ strălucesce blagocestia (1).

In privința procederiĭ, profesorulŭ pune în evidință necesitatea d'a se începe studiulŭ prin istoria filosoficéscă, unde se arétă ideiele și dogmele atâtŭ «[ale] celorŭ vechĭ, câtŭ și ale celorŭ nouĭ filosofĭ, ca lesne sĕ pricépă cine-va «unde erau aceia și unde suntŭ acestia», căcĭ cum arŭ puté cine-va sĕ

1. Cândŭ amu venitŭ de la Paris, și, cu învoirea și cinstea de obste, amŭ fostŭ așeḑatŭ profesorŭ de filosofiă în limba patrieĭ, totu acéstă carte, nu pentru numele celŭ stralucitŭ ce avea în frunte, ci pentru că este cu adevĕratu folositóre, aŭ fostŭ alésă cu învoirea de obște spre povĕțuire la lețiile mele de filosofiă. Pentru acésta de atuncea (1825) m'amŭ orînduitŭ a-o traduce în limba țĕriĭ nostre, én ĕ m'amu slujitŭ în șcólă cu dênsa manuscrisă, pênĕ cândŭ într'acestŭ anu (1829 amŭ plecatŭ la Pesta ca sĕ o daŭ în tiparŭ spre înlesnirea de obște a iubitorilor de filosofiă. Prefața dedicatóre de la *Filosofia cuventuluĭ*.

filosoféscă dreptŭ, ńesciindŭ nici cum aŭ filosofatu ceĭ vechĭ, nicĭ câte aŭ «dogmatisitŭ . Spre a ilustra cu esemple acéstă aserțiune, Eufròsin Poteea aruncă uă privire către secoliĭ trecuțĭ șĭ continuă ast-felŭ :

«Acum dérŭ va învĕța tótă tinerimea că aceia, pe care Eliniĭ îĭ numiaŭ barbarĭ, aŭ filosofitu cu multŭ maĭ nainte de câtŭ dên iĭ. Cine aŭ fostŭ Egipteniĭ la matematică și la architectură arétă obeliscii și piramidele pênĕ în ḑiua de astăḑĭ. «Chrismosulŭ» luĭ Zoroas ru ne dă sĕ pricepemŭ ințelepciunea Chald ilorŭ, érŭ la Persia, s iindŭ cine e-reau apărătoriĭ filosofieĭ, preoțiĭ și judecătoriĭ, cunósc mŭ dreptatea Magilorŭ. Chin siĭ, cu multe vécurĭ înaintea Eliniloru, se faliaŭ ḑicêndŭ că numaĭ eĭ ereau însuflețițĭ după vrednicia, fiindŭ maĭ luminațĭ la sciința celoru ce suntŭ. érŭ de c le-l-alte némurĭ ḑiceaŭ că se mișcă numaĭ, ca nisce umbre. F niciĭ, Galiĭ și German' șĭ-aŭ avutŭ șĭ eĭ din vechime pre filosofiĭ loru. Așia déru Eleniĭ aŭ luatŭ nu puține de la aceĭ luminațĭ barbarĭ. Táles, Pitagora, Platon și mulțĭ alțiĭ de la Egip tu ereau adăpațĭ și, déca acestia aŭ strălucitŭ maĭ mul u de câtŭ barbariĭ in cuvêntulu celŭ drep ŭ, nu puținu arétă și superstițiă egipteněscă .

Acéstă recapitulare comparativă ecuala c'uă aspră critică la adresa Grecilorŭ, c'uă justă diminuare a laudelorŭ esagerate prin care neîncetatŭ se făliaŭ că numaĭ de la Eleni s'a începutŭ și s'a transmisu civilisațiunea, că prin urmare Fanarioțiĭ timpuluĭ nu puteaŭ sĕ se lase maĭ pre josŭ de eroiĭ și scriitoriĭ Grecieĭ antice. Elevulŭ șcólelorŭ grece, cu tótă recunoscința ce păstra dascălilorŭ sub care învĕțase și literaturiĭ lorŭ maĭ bogate, totușĭ nu se pu tea opri d'a înregistra adevĕrurile ce 'lŭ luminaseră în străinĕtate. Greciĭ 'lu tractaŭ ca «ingratŭ», fiindŭ că «renegase marele principie ale causeĭ sfinte» : noĭ ênsĕ îlŭ recunóscemŭ ca apostolŭ alu adevĕruluĭ, ca patriotu luminatŭ, ca bărbatŭ de caracterŭ.

Spre a corobora aserțiunea ce naintéză, după ce mărturisesce că marĭ aŭ fostŭ Platoniciĭ și Stoiciĭ, ênsĕ că sistema luĭ Aristotele a robitu mintea omenéscă pênĕ la 'nceputulŭ véculuĭ trecutŭ»; după ce arétă câtŭ reŭ «chaosulŭ scolasticŭ» a produsŭ chrestinismuluĭ în parte și moraleĭ în genere, Eufrosinu Poteca schițéză marele invențiunĭ și înoirĭ ale epoceĭ moderne, ḑicêndŭ :

«Sistema luĭ Descart (1) aŭ făcutŭ întrégă reformațiă d filo ofiă în tó ă Europa, coborându pre Aristotelu din scaunŭ, măcaru că după De cart au venitŭ în teatrulŭ filosoficescŭ alțiĭ maĭ tarĭ de câtŭ dênsulu, adecă LokiĭNeftoniĭ, Leibnitziĭ, Wolfĭ și Canțiĭ. Ale acestorŭ filo ofĭ suntu aflările de kikloforia sângeluĭ 2), de vinele lapteluĭ 3), întreb ințarea microscopiilorŭ (4) tilescopiĭ, doriforiĭ luĭ Zĕvs (5), aĭ Cronuluĭ (6 , petele sóreluĭ 7), cátoptre arḑĕtóre (8), barometriĭ 9 , termometri (10), antlia pnevmatică (11),

(1 . Descartes.

(2). Circulațiunea sângeluĭ, a c reĭ primă cunósc re se atribuie luĭ P ul Sarpiu și luĭ Andreĭ Cesalp'nul, fu descoperită în Englitera de Wilhelm Arueŭ și tudiată de Descart s.

(3). Descoperite de Cáspu Aselius.

(4). Incepută de Corneliu Drevelius și Anton'u Lewenho k împreună cu Robert O iu și Petru Borello.

(5). Satelițiĭ luĭ Jupiter și Saturnŭ fură semnalațĭ de Galileu, de și se atribuie cŭ luĭ Sim n Mariu.

(6 . Semnalați de Casinu și Vi eniu.

7). Studiate maĭ întâiŭ de Leon Alatius, apoĭ de Chri tof r Shein r.

(8 . Descoperite de Tohirhau

9 . Inventatorulŭ fu Toricelli, de și invenț'unea atribu' luĭ Var'u I gnulŭ și luĭ C puc nu.

(10 . Des op rițĭ de R bert Flud seŭ d Corn liu D evelin .

(11). Datorită luĭ Oton, guvernatorulŭ Magd burguluĭ, și luĭ Robert Boullet.

chimia (1), anatomia planteloră (2), şi altele multe. Déră şi la sciinţele practice ale dreptuluĭ naturalnică din ceştĭ nouĭ Groţie, Tomasie Obes şi Pufendorf (3), precum şi alţiĭ aă strălucită nu puţină. Aşia şi la şciinţa politicéscă, maĭ vîrtosă ceĭ din Italia».

Aşia dér nu în limba grécă ereaă concentrate sciinţele, nu numaĭ grecesce se puteaă citi şi studia filosofia, gramatica, matematicele şi tótă seria noueloră descoperirĭ. Aserţiunile şi stăruinţele luĭ George Lazără primiaă uă strălucită confirmare prin convingerea, prin talentulă, prin cunoscinţele unuĭ elevă ală elenismuluĭ, perfecţionată la universitatea din Pisa şi în Paris la Sorbona.

Profesorulă din 1825 după ce demonstră utilitatea sistemeĭ ca istoria filosofieĭ sĕ precédă studiuluĭ technică ală sciinţeĭ, arétă că apoĭ «vine logica spre învĕţătura puteriloră sufletuluĭ, adică simţirea celoră ce se simtă, poftirea celoră trebuinciόse, aducerea a-minte celoră simţite, închipuirea în minte a celoră vĕḑute, înţelegerea, judecata şi socotéla, éră maĭ pre urmă hotărîrea şi voirea ; vine logica ancă spre facerea ideieloră, a judecăţiloră şi a silogismuriloră, şi pre scurtă spre învĕţătura metoduluĭ dreptă pentru cercarea şi aflarea adevĕruluĭ şi pentru cum a'lă spune bine şi altora». Negreşită că «logica şi ritorica suntă firesce la omă, la care maĭ multă, la care maĭ puţină, dér ênsĕ cine învéţă a se gândi şi a vorbi după regulă acela se socotesce maĭ logicesce şi vorbesce maĭ ritoricesce» : prin urmare ţinta de căpetenia a acesteĭ părţĭ din filosofiă este sĕ ne facă «maĭ ântâiă sĕ venimă la cunoscinţa adevĕruluĭ, ca sĕ lucrămă dreptatea şi sĕ dobândimă dragostea şi bunĕtatea fraţiloră noştri», după aceia ca «din asemĕnarea ideieloră una către alta, lesne sĕ se pόtă scόte propoziţiĭ, axiόme, teorime, pròblime şi sinèpiĭ», precum şi totă ce privesce alegerea adevĕruluĭ dovedită, adevĕruluĭ învederată, adevĕruluĭ de creḑută» împreună cu cele-l-alte «trepte ale pitanologieĭ, de rînduiélă, cugetare, citirea cărţiloră şi păzirea la disputaţiă, tâlcuire şi altele».

Maĭ nainte d'a trece la filosofia moralnică», în care «se spune maĭ ântâiă tótă firea minţiĭ omenescĭ, bunĕtăţile şi rĕutăţile, patimile, înclinările şi charactiriĭ de a se cunόsce se spune apoĭ firea binuluĭ acela celă pré înaltă, care este Dumneḑeă, şi cunoscinţa de sine , Eufròsină Poteça rĕspunde obiecţiuniĭ ce i-se putea face că principiele luĭ Ainecciă se repόrtă maĭ multă la teologiă de câtă la filosofiă. Elă se felicită pentru casulă cândă s'ară constata «simfonia care este între dreptulă cuvêntă şi între descoperire (adică între raţiune şi revelaţiune) pre care mulţĭ şi din bărbaţiĭ ceĭ vechĭ, deosebiţĭ cu înţelepciunea şi cu bunĕtatea, prin cărţĭ întregĭ s'aă apucată sĕ o dovedéscă, precum Evsebie şi Climent Alexandrinulă». Câtă despre ênsăşĭ morală, elă se consideră «osîrdnică a o învĕţa la tinerimea patrieĭ» séle, urmândă de preferinţă ideiele Stoiciloră, aşia de priinciόse pentru formarea caractereloră cetăţenescĭ, sufleteloră capabile de sacrificiă. Astă-felă promite «a vorbi multă

(1). Fundată maĭ ântâiă de Teofrast Paracelsă, Daniel Senert şi Robert Boyle.

2. Descoperită de Iόn Raios şi Marcel Malpigh. A se vedé *Filosof. cuvênt.* pag. 47 şi 48.

3. Hugon Grotius, Thomas Hobes şi Samuel Pufendorf deducă legea naturală din începutulă societăţiĭ, a căreĭ causă după Grotius este divinitatea, după Hobes pacea comună, după Pufendorf voia luĭ Dumneḑeă *Filosof. cuvênt.* pag. 53.

de buna educațiă, adică [de] buna pověțuire a tinerimiĭ și câtŭ póte acésta maĭ vîrtosŭ prin bunele paradigme (1): pentru acésta dérŭ se va arěta, cu tótă protimia, totŭ ce se pricinuiesce omuluĭ din bunele obiceiurĭ și din buna pověțuire de la tinerețe pênĕ la bětrânețe ,

Divisiunea moraleĭ e scurtă, coprinḑêndŭ datoriele omuluĭ în genere: către sine ênsușĭ, către aprópele și către Dumneḑeŭ; érŭ fundamentulŭ acestor învěțăminte îlŭ formuléză astŭ-felŭ: pórtă-te la tóte după vrednicia cuvêntuluĭ. în câtŭ nu numaĭ faptele téle, ci și dogmele voirilorŭ téle sě se pótă potrivi la toțĭ, ca uă lege .

In fine, profesorulŭ își încheiă cuvêntarea adresândŭ mulțămirĭ eforieĭ școlelorŭ și tuturorŭ bărbațilorŭ care «aŭ bine-voitŭ sě deschidă școla românéscă [de la Sf. Sava] în care, de nu se va puté învęța totŭ ce ne trebuiesce, celŭ puținŭ se va pricepe măcar totŭ ce ne lipsesce, pricina pentru care ne lipsesce și miḑlócele prin care se dobândesce .

Din parte-ne, nu putemŭ trece la altă ordine de ideĭ, făr'a înregistra faptulŭ că școla luĭ George Lazărŭ produsese, precum ḑiceamŭ la începutŭ, uă redesceptare națională pornită din convingere, uă reacțiune eficace în contra străinismuluĭ, în specialŭ în contra Grecilorŭ. Ș'aci e loculŭ sě maĭ citămu câte-va fapte.

Faimosulŭ Macariŭ, «ieromonachŭ și portarie alŭ sfinteĭ mitropoliĭ , reformatorulŭ musiceĭ nóstre bisericescĭ după uă nouă sistemă, fiindŭ trămisŭ la Viena de mitropolitulŭ Grigorie II, ca acolo sě imprime cărțile'ĭ musicale, eta cum se esprima, cu douĭ anĭ maĭ 'nainte, la 1823, în precuvêntarea tomuluĭ intitulatŭ «*Irmologhion* séŭ *Catavasierŭ musicescŭ*» :

«Te rogu. o iubitule patriotŭ cântărețŭ românŭ, ca de acum înainte sě te facĭ adevěratŭ slăvitŭ Românŭ și cu rîvna și cu fapta; sě te facĭ iubitorŭ de némŭ și folositorŭ patrieĭ. Cântă de acum înainte vitejesce și cu îndrăsnélă orĭ-ce cântare în lim a patrieĭ téle, cu înțelegere, cu evlaviă, cu dragoste către milostivulŭ Dumneḑeŭ, cu p·oforaua cea iubită luĭ, cu duhulŭ celŭ umilitŭ și cu sdrobirea inimeĭ. Calcă glasur le bine în loculŭ lorŭ, atâtŭ pre cele suitóre, câtŭ și pre cele po orîtóre; lucréză bine ftoral le și nu'țĭ maĭ întórce auḑulŭ spre ceĭ-ce, neavêndŭ în ce maĭ multŭ a se lăuda, se f -lescŭ numaĭ întru uă deșértă proforà și cu vicleșugŭ te sfătuiescŭ ca sě nu întrebu n-țezĭ cântările în limba patrieĭ téle, pentru că aceia, pi muin lu sporirea tea, voiescu ca nicĭ-uă-dată sě nu te tresvescĭ din vatěmătórea nesimțire, și pentru ca. tot-dé-una avêndŭ trebuință de dênșiĭ, tot-dé-una sě te aiba supusŭ întru călcar a picióreloŕŭ. Cine nu'ĭ scie că eĭ nu voiescŭ nicĭ sě véḑă, nicĭ sě auḑă sporirea și desceptarea nóst·ă ? Cândŭ s'a începutŭ ântâiŭ a se paradosi sciințele filosofieĭ în limba nóstră, pre dascălĭ și prin divanurĭ i-aŭ purtatŭ, înrěutățițiĭ, pentru ca sě'ĭ împedice, și în tóte ḑilele cu ceele se vedeaŭ adunându-se și, într'armațĭ cu limbĭ pline de otravă, în tóte părțile alergaŭ pentru ca sě facă pricirĭ și turburărĭ, umblândŭ în totŭ chipulŭ ca și pre dascălĭ cu multe supărărĭ sě'ĭ împedice, și pre ucenicĭ sě'ĭ slăbéscă din osîrdiă. Și, věḑêndŭ că cu acestea nu potu a întuneca lumina, nu se rușinaŭ : vreaŭ, înrěutățițiĭ, de a lipi pre părețĭ nóptea stihurĭ cu latrărĭ turbate, în care'șĭ arětaŭ pisma și tótă urîciunea

(1) Esemplo.

ce hrăniaŭ în visteria inimilorŭ lorŭ asupra némuluĭ și asupra stăpânitorilorŭ și pricinuitorilorŭ acestuĭ folosŭ... Decĭ lépĕdă departe de la tine necuviósa rușine, și cu îndrăsnélă cântă cântările și «dómne miluiesce romănesce, în graiulŭ patrieĭ téle; fa-te iubitorŭ de némŭ și folositorŭ patrieĭ, și pre aceia de acum lasă'ĭ sĕ se totŭ laude cu proforaua lorŭ... Sĕ nu te lenevescĭ de a preface orĭ-ce în graiulŭ patrieĭ, a-pururea de acum slujindu-te, precum și alte némurĭ, cu cărţile limbiĭ téle și arĕtândŭ îndoită osârdiă spre a'ţĭ împodobi și a'ţĭ îmbogăţi némulu cu acestea, după puterĭ».

Nu e numaĭ atâtŭ.

Peste 3 anĭ, la 1826, apăru de sub téscurile tipografice ale mitropolieĭ din Bucurescĭ *Logica* sf. Ión Damascenulŭ, «acum ântâiŭ tălmăcită din elinesce în limba patrieĭ și tipărită cu cheltuiéla iubitoruluĭ de dumnedeŭ episcopŭ alŭ Argeșiuluĭ kir Grigorie, de carele este și tălmăcită». Traducĕtorulŭ acesteĭ scrierĭ, de și fusese numitŭ uă dinióră ca epistatŭ» séŭ privighiătorŭ asupra luĭ George Lazărŭ, ca prin lecţiunile ce preda sĕ nu infiltre ideĭ ieretice în spiritulŭ tinerimiĭ; de și, chiarŭ în clasĕ, se întêmplase unŭ conflictŭ între părintele archimandritŭ Grigorie și eleviĭ luĭ Lazărŭ la cursulŭ de matematice, — totușĭ pênĕ și dênsulŭ e silitŭ, în cele din urmă a reproduce aceleașĭ cugetărĭ, pe care le vĕdurămŭ esprese de Macariu la 1823 și apoĭ de Eufrosinŭ Poteca la 1825, în privinţa culturiĭ limbiĭ și întrebuinţăriĭ eĭ în școle, în biserică, în tóte ramurile activităţiĭ și vieţiĭ poporuluĭ romănŭ. Etă proprieleĭ cuvinte, care ne arétă uă sistemă, uă ideiă generală, ce pĕtrunsese în tóte inteliginţele de la începutulŭ acestuĭ secolŭ:

«Uniĭ din dascăliĭ altorŭ limbĭ, póte de vre uă patimă răpindu-se, nu lipsescŭ a dice că cu neputinţă este a se muta filosofia și în limba românéscă, pentru sărăcia dicerilorŭ și a numirilorŭ. Amŭ pusŭ (dérŭ tótă osîrdia de amŭ tălmăcitŭ și pre cele maĭ nelesniciόse graiurĭ și nume, păzindŭ de aprópe preînţelegerea tălmăciriĭ, pentru ca sĕ rĕmâie greșită și deșértă părerea acelora și sĕ se aréte prin lucru doveditŭ cum că tóte limbile, fără osebire, suntŭ îndemânatece la tóte sciinţele; că maĭ multŭ place muselorŭ a vorbi în fie-sce-care némŭ cu limba luĭ de câtŭ cu alta străină, fiindŭ-că numaĭ limba patrieĭ este destulă a învĕţa pre ceĭ ce dorescŭ a le sci spre a învĕţa cu deslușire, și cum că, fară limba patrieĭ, nu numaĭ puţinu folositóre s'aŭ arĕtatŭ scólele și cărţile, ci și fără nicĭ unu sporŭ,.. Inceteze dérŭ, de acum înainte, sfiiéla aceia, care se pricinuia nouĕ.séŭ de la dascăliĭ altorŭ limbĭ, care, precum amŭ maĭ disŭ, ne îndărăcnia pentru câștigulŭ lorŭ, séŭ de la ceĭ ce învéţă câte cincĭ-șése franţusescĭ séŭ șépte-optŭ elinescĭ și îndată se umflă, căscându gurile spre a'șĭ defăima limba sea cea de patriă, fără a socoti că pre orĭ-ce meșteșiugŭ și pre orĭ-ce sciinţă vremea le cresce și le măresce, cândŭ necurmatŭ se punŭ în lucrare .

V.

Ideiele politice, sociale și religióse ale luĭ Eufrosinŭ Poteca.

In ţéra românéscă s'a păstratŭ tot-dé-una obiceiulŭ ca Domniĭ, în dile de marĭ sĕrbătorĭ, sĕ mérgă a îngenuchia cu pietate înaintea altaruluĭ. Tradiţiunea s'a observatŭ și sub regimulŭ fanarioticŭ, ênsĕ i-s'a datŭ maĭ mare strălucire de la reîntroducerea domnieĭ pămêntene.

La 1825, în ḑiua de Crăciunŭ, Grigorie Vodă Ghika asistă la serviciulŭ religiosŭ în biserica Sf. Sava. După terminarea sfinteĭ leturgiĭ, Domnulŭ—înconjuratŭ de ministriĭ, de prelaţĭ şi demnitariĭ statuluĭ — trece în scóla din faţa bisericiĭ, şi aci ieromonachulŭ Eufrosinŭ Poteca, profesorulŭ de filosofiă, pronunţă discursulŭ de care amintirămŭ.

Subiectulŭ ce 'şĭ propune sĕ desvolte e că bucuria generală, de care se simţiaŭ coprinşĭ în acea ḑi «multe milióne de ómenĭ din Asia şi din Africa şi maĭ toţĭ locuitoriĭ din Europa şi din America, prăznuindŭ ḑiua nasceriĭ dumneḑeiesculuĭ cuvêntŭ», erea cu multŭ maĭ legitimă pentru Românĭ, fiindŭ că 'şĭ redobândiseră drepturile străbune, domnia naţională şi unŭ principe animatŭ la spiritulŭ organisărilorŭ înţelepte, faptelorŭ meritorie. Cu modulŭ acesta, oratorulŭ intra în adevĕratulŭ corpŭ alŭ discursuluĭ. Intenţiuunea'ĭ erea sĕ facă unŭ «panigiricŭ , ênsĕ nu constândŭ din laude nejustificate, ci nutritŭ cu ideĭ şi cu îndemnurĭ practice; într'alţĭ termenĭ, voia sĕ calce pe urmele faimosuluĭ Bossuet. pe care atâtŭ de multŭ îlŭ studiase la Paris, sĕ rădice vocea în numele religiuniĭ, spre a da lecţiunĭ folositóre capetelorŭ încoronate. Acéstă parte din cuvêntare e frumósă şi instructivă, în câtŭ merită s'o citimŭ fără adausulŭ altorŭ comentarie :

«Toţĭ filosofiĭ spunŭ că totŭ ce se face în lume se face pentru unŭ cuvêntŭ destoĭnicŭ. Multe suntŭ, cu adevĕratŭ, şi marĭ bunĕtăţile înălţimiĭ téle, pentru care dumneḑeiésca proniă—alegêndŭ persóna cea de dumneḑeŭ împodobită a înălţimiĭ téle—ca cu uă rĕsplătire te-aŭ încinsŭ cu puterea stăpâniriĭ, şi te-aŭ pusŭ pre pré luminatulŭ scaunulŭ acesta, ca uă făcliă în sfeşnicŭ, ca, din sufletulŭ înălţimiĭ téle celŭ iubitorŭ de dumneḑeŭ, sĕ lumineze pre toţĭ cu lumina faptelorŭ înălţimiĭ téle. Dérŭ cele maĭ ântâiŭ şi maĭ marĭ de câtŭ tóte suntŭ *iubirea de dreptate şi iubirea de învĕţăturĭ*, pentru că, pr'n iubirea de dreptate, deschiḑêndŭ gura înălţimiĭ téle, judecĭ pre tóte sănĕtosŭ şi cu dreptate, pentru care de toţĭ te lauḑĭ şi te fericescĭ, érŭ maĭ vîrtosŭ de proroculŭ Davidŭ. carele ḑice : «fericiţĭ ceĭ ce facŭ dreptate şi judecată în tótă vremea ; érŭ prin iubirea de învĕţăturĭ lângă cele-l-alte grijĭ spre stingerea relelorŭ întrebuinţărĭ—nu puţină parte facĭ şi la *intemeiarea şcólelorŭ* şi *aş ḑarea profesorilorŭ*, âncă şi la *traducerea în limba românéscă a scriitorilorŭ clasicĭ* elinĭ şi romanĭ, bine şciindŭ înălţimea ţea că, printr'acestea, şi dumneḑeŭ se proslăvesce, şi năravurile se îndreptéză, şi sufletulŭ maĭ desĕvîrşitu se face, lasŭ âncă sĕ ḑicŭ că şi credinţa la Dumneḑeŭ de aicea âncă se întăresce, pentru că adevĕrulŭ se propoveduiesce, dragostea între noĭ se înmulţesce şi, ceia-ce ne ascéptă, fericirea, ḑicu, se dobândesce. Pentru acestea dérŭ şî alte fapte bune, precum îngrijirea pentru *păzirea sănetăţiĭ*, întemeiarea mareluĭ *spitalŭ* pentru cîumaţĭ şi *pardosirea* Bucurescilorŭ cu pétră, pentru acestea tóte, ḑicŭ tótă Ungrovláchia nu numaĭ dreptŭ judecătorŭ, ci şi părinte iubitorŭ de fiĭ te cunósce şi te propoveduiesce.

«Dérŭ noĭ, pré înălţate Dómne, îndrăznindŭ la înţelepciunea şi la rîvna înălţimiĭ téle, maĭ asceptămŭ âncă de la înălţimea tea şi alte facerĭ de bine. Slava împĕraţilorŭ europenĭ, în ḑiua de ast ḑĭ, curge din cele ce urméză :

«Antâiŭ, *credinţa* către Dumneḑeŭ la dênşiĭ este lucrulŭ celŭ maĭ sfîntŭ : pentru acésta îngrijescŭ fórte de *învĕţătura pr oţilorŭ* în teologiă şi filosofiă ;

«Alŭ douilea, *dreptatea* către supuşĭ la dênşiĭ este temeiulŭ împĕrăţieĭ: pentru acésta dérŭ îngrijescŭ fórte ca tote oficiele sĕ se dé numaĭ la ceĭ pregătiţĭ spre dênsele cu învĕţăturile cele trebuinciόse şi apoĭ tóte *contribuţiele* pentru cheltuielile statuluĭ

sĕ se facă de toţĭ cetăţeniĭ analogicesce, pentru că toţĭ aŭ trebuinţă de pace, de linişte şi de mântuire;

Alŭ treilea, ochiulŭ împĕraţilorŭ e la *comerciŭ* (neguţătoriă): pentru acésta îngrijescŭ fórte ca tot-dé-una esportaţia sĕ fiă maĭ preţiósă de câtŭ importáţia, pentru ca în totŭ anulŭ sĕ se maĭ grămădéscă argintŭ în stăpânirea lorŭ; érŭ de *luxŭ* se ferescŭ ca de nisce veninŭ aducĕtorŭ de mórte. Stofele cele scumpe, în ḑiua de adĭ, aŭ rĕmasŭ numaĭ pentru comediánţĭ, érŭ ceĭ cinstiţĭ se fălescŭ cu înţelepciunea, cu dreptatea, cu bărbăţia şi cu bogăţia;

«Alŭ patrulea, împĕraţiĭ îngrijescŭ de *bună-lucrarea pămêntuluĭ:* pentru acésta dérŭ pre plugarĭ îĭ apără cu tóte puterile, ca pre nisce părinţĭ hrănitorĭ aĭ statuluĭ.

«Decĭ dérŭ, acum ascultaţĭ şi dumnévóstră, slăviţĭ boierĭ şi pré cinstiţĭ Românĭ, ministri înălţimiĭ séle, şi tótă acéstă luminată adunare: dumnévóstră aţĭ auḑitu câte pricinĭ avemŭ de bucuriă. Dumneḑeŭ ne-aŭ miluitŭ şi ne-aŭ lum'natŭ cu trămiterea cuvêntuluĭ sĕŭ; înălţimea sea, bine-credincio ulŭ nostru Domnŭ, ocîrmuindu-ne cu dreptate, ne pricinuiesce pacea; luminându-ne cu parádigma faptelorŭ séle, ne arétă fericirea; ocrotindu-ne *scólele* şi filosofia, ne face vrednicĭ de fericire, érŭ în cea după urmă, înmulţindu-ne scólele de ceĭ ce învéţă şi de ceĭ ce se învéţă, ne face cu adevĕratŭ ferciţĭ şi slăviţĭ, cunoscêndŭ folosulŭ adevĕruluĭ, folosulŭ dreptăţiĭ, folosulŭ dragosteĭ .

Acestŭ intusiasmŭ, aceste simţiminte de fericire, aceste stimulărĭ şi laude nu numaĭ că ereaŭ justificate în faptŭ prin instituţiunĭ şi reforme bine cumpĕnite, prin înmulţirea scólelorŭ, prin înălţarea misiuniĭ şi respectulŭ profesorilorŭ, prin tipărirea de cărţĭ, dérŭ în acelaşĭ timpŭ serviaŭ sĕ aprindă şi maĭ multŭ zelulŭ conducĕtorilorŭ statuluĭ, emulaţiunea claselorŭ avute şi inteliginte, iniţiativa suveranuluĭ pentru cultura naţională. Propagândŭ credinţa în religiune, instruirea cleruluĭ, încredinţarea funcţiunilorŭ şi servicielorŭ publice numaĭ celorŭ pregătiţĭ şi capabiliĭ de dênsele ecualitatea contribuţiunilorŭ pentru întreţinerea sarcinelorŭ statuluĭ, încuragiarea comerciuluĭ, combaterea luxuluĭ, ocrotirea agriculturiĭ, Eufrosinŭ Poteca se făcea ecoulŭ sincerŭ, represintantulŭ opiniuniĭ sănĕtóse din acea epocă, cândŭ reformele ereaŭ simţite de tótă lumea, cândŭ consciinţa naţională se redesceptase cu vigóre şi tindea sĕ ajungă, chiarŭ prin salturĭ mortale, la civilisaţiunea ce auḑia că e lăudată în occidinte.

Nu scimŭ déca adĭ s'arŭ găsi cine-va c'uă aşia tăriă de caracterŭ, în câtŭ sĕ cuteze a adresa suveranuluĭ asemenea lecţiunĭ şi consilie, fiă şi cu tactulŭ şi sub forma ce scia găsi oratorulŭ de la 1825 (1).

Dérŭ, în privinţa învĕţămêntuluĭ şi educaţiuniĭ, Eufrosinŭ Poteca e şi maĭ clarŭ în discursulŭ ce ţinu în ḑiua de Pascĭ 1826, totŭ în scólă la Sf. Sava şi adresatŭ totŭ luĭ Grigorie Ghika, care cu plăcere asculta cuvintele profesoruluĭ. Étă partea relativă la acestŭ punctŭ :

Vecĭnica împĕrăţiă e gătită prinçilorŭ cariĭ, prin apărarea sciinţeloru, arétă calea celorŭ rătĕciţĭ, povĕţuiescŭ pre ceĭ orbĭ şi luminéză, cu dreptatea şi cu parádigma

(1). Uă incercare, făcută în catedrala mitropolieĭ, la 1 Ianuariŭ 1883, în presinţa M. S. Regeluĭ, miniştrilorŭ, etc. de P. S. S. archiereulŭ Silvestru B. Pitescénulŭ, a părutŭ estraordinară: atâtŭ de multu s'aŭ uĭtatŭ tradiţiunile cele bune

vieții loru, pre ceĭ ce zacŭ întru întunericulŭ desnădĕjduiriĭ de multa asuprire. Este adevĕratu, pré luminate dómne, că darulŭ luĭ Dumneḑeŭ de lumina cuvêntuluĭ este în totŭ omulŭ, dérŭ acesta, fără bune paradigme, fără bună educațiă, lesne se alunecă și face lucrurĭ împrotiva adevĕruluĭ, împrotiva dreptățiĭ, împrotiva dragostiĭ, împrotiva ferićiriĭ séle. Acum déru, spre doĭ ândirea acestora, iartă-mĕ sĕ ḑicŭ : începĕtorulŭ și directorulŭ celŭ ântâiŭ estĭ înălțimea tea, țiindŭ cumpĕna dreptățiĭ, apărândŭ filosofia, întemeiândŭ scóle în tótă Valachia teologicescĭ și politice cĭ, și îngrijindŭ de buna educațiă, în câtŭ se póte, nu numaĭ a feciorilorŭ, ci și a fetelorŭ, pentru că și ele, învĕțate bine séŭ rĕŭ, contribuiescŭ nu puținŭ spre fericirea séŭ nefericirea bărbațilorŭ ce vorŭ avé și a copiilorŭ ce vorŭ nasce. Ḑiseĭ pré luminate dómne, în câtŭ se póte; dérŭ se nădĕjduiesce multŭ de la înălțimea tea, bine sciindŭ că educația bună a fiilorŭ e cea maĭ mare faptă care arŭ pricinui unŭ bunu prințŭ la fiiĭ noroduluĭ sĕŭ, iubindu'ĭ ca pre aĭ sĕĭ; bine sciindu înălțimea tea că educația bună a fiilorŭ e miḑloculŭ celŭ maĭ adevĕratŭ spre lumina cuvêntuluĭ dreptŭ, din care apoĭ se cunósce adevĕrulŭ lucrurilorŭ luĭ Dumneḑeŭ, sporesce bărbăția, se înmulțesce averea, se lucréză dreptatea, se dobândesce dragostea, se învéță credința și se fericesce omenirea. Așia, pré luminate dómne, multŭ póte unŭ prințŭ împĕrățitorŭ ca înălțimea tea, și numaĭ voindŭ și poruncindŭ; éră avêndŭ trebuință și de ajutorŭ, étă și pré cinstițiĭ miniștri înălțimiĭ téle, bisericescĭ și politicescĭ, și toțĭ blagorodniciĭ boierĭ, nu tăgăduiescŭ a pune mâna pentru binele de obște. bine sciindŭ și dumnélorŭ că ceĭ fără bună educațiă (precum aŭ fostŭ ceĭ maĭ mulțĭ din fiiĭ noroduluĭ pênĕ acum) se daŭ la totŭ felulŭ de rĕotate și nu se rușinéză de nimicŭ. De unde în lume atâția mincinoșĭ, atâția răpitorĭ, atâția hoțĭ, atâția tâlharĭ, fară numaĭ din necunoscința adevĕruluĭ, din necunoscința dreptățiĭ și din desnădĕjduirea de cinste și de bune paradigme !

Asemenea propagande pentru instrucțiune și educațiune, pentru bunele esemple, pentru practicarea dreptățiĭ, iubiriĭ și virtuțiĭ (1), făcute la 1826, ne arétă că aceĭ bărbațĭ, eșițĭ din școla luĭ George Lazărŭ, ereaŭ însuflețițĭ de celŭ maĭ curatŭ patriotismŭ, că prin urmare eĭ merită a fi presintațĭ ca modele de imitatŭ generațiunilorŭ presinte și viitóre.

Studiândŭ felulŭ ideielorŭ politice și sociale ale luĭ Efrosinŭ Poteca, ne vomŭ convinge că acestŭ luminatŭ profesorŭ și archimandritŭ a fostŭ premergĕtorulŭ principielorŭ generóse și umanitare puse în practică la 1848 Ètă ce ḑicea dênsulŭ în privința sclavieĭ :

Orĭ-cine póte sĕ înțelégă nobilitatea de obște a omeniriĭ nu maĭ póte suferi niciĭ a fi robu elu ên ușĭ. nicĭ a ține pre alțiĭ în robiă. Așia scie religia creștină sĕ civiliseze nêmulŭ omenescu. Dérŭ ênsĕ, șĭ numaĭ politicesce socotindu-se, robia e lucru fórte vătĕmătorŭ și barbarŭ .

A vorbi la 1827 despre libertățile publice, ast-felŭ cum le înțelegemŭ noĭ astăḑĭ, și în specialŭ despre libertatea preseĭ, erea ceva noŭ pentru puterea esecutivă și pentru națiune, abia eșite din regimulŭ fanarioticŭ; și cu atâtŭ maĭ noŭ, cu câtŭ numaĭ din auḑite se cunoscea pe atuncĭ la noĭ posibilitatea esistințiĭ unorŭ organe de publicitate. Spre a cunósce dérŭ pe susținĕtoriĭ și adevĕrațiĭ propagatorĭ aĭ acestorŭ libertățĭ, sĕ citămŭ următórele ideĭ despre li-

(1). A se vedé și discursulŭ din 25 Decembre 1827 inseratŭ în anese.

bertatea opiniunilorŭ și a preseĭ, emise în discursu'ĭ de la 20 Iuliŭ 1827, în fața domnitoruluĭ, mitropolituluĭ și tuturorŭ demnitarilorŭ de atuncia :

«Intr'ace tŭ anŭ, unŭ puternicŭ dintre împĕrațiĭ Europeĭ voise sĕ maĭ rĕstrîngă slobodenia tiparuluĭ; dér, cunoscĕndŭ mîhnirea supușilorŭ, îndată 'șĭ-a întorsŭ hotărîrea. Ce audia de către supușĭ? Pentru acésta ne estĭ împĕratŭ, ca sĕ ne lipsescĭ de darulŭ cuvĕntuluĭ, cândŭ și în loculŭ întunericuluĭ, unde împĕrăția uă dată sĕlbătĕcia, tipografia a făcutŭ acumŭ sĕ rĕsară sórele dreptățiĭ și alu înțelepciuniĭ, luminându-se și noródele acelea sĕlbatice cu lumina sciințelorŭ și a filosofieĭ»?

Uă cestiune socială fórte însemnată erea, pe acele timpurĭ, și situațiunea monastirilorŭ dise «închinate», despre a cărorŭ secularisare erea vorba chiarŭ din anulŭ 1840. Étă cum se esprimĕ despre dênsa Eufrosinŭ Poteca în prefața *«Istorieĭ monastirilorŭ Valachieĭ»* în 1842 :

«Uă evlaviă nemĕsurată și necumpĕnită cu dreptulŭ publicŭ naționalŭ și neprevĕdută a făcutŭ în câtŭ pré puține monastirĭ în téra românéscă aŭ pututŭ sĕ rĕmâie pĕnĕ acumŭ neînstrĕinate din dreptulŭ publicŭ naționalu. A primi pe străinĭ, a hrăni pre celŭ flămândŭ și cele-l-alte din averea sea, acesta e lucru creștinescŭ, érŭ a înstrăina pămênturĭ din sînulŭ patrieĭ, a primi, a dice așia, atâtea staturĭ străine în sînulŭ statuluĭ nostru, câte monăstirĭ suntŭ închinate, acésta e împrotiva dreptuluĭ publicŭ, acésta e mare abusŭ de statŭ. Cu tóte acestea, acestŭ abusŭ după uă bună înțelegere a dreptuluĭ publicŭ, a dreptuluĭ némuriloru, a dreptuluĭ naturalŭ, a dreptuluĭ politicŭ și în sfîrșitŭ a dreptuluĭ de proprietate națională din véculŭ nostru — se póte sĕ se îndrepteze fără vătĕmare de sufletŭ, și maĭ vîrtosŭ că aceste monastirĭ suntŭ zidite, ca tóte, pentru călughĕriĭ ce arŭ locui într'ĕn ele și înzestrate pentru hrana totŭ acestorŭ călughĕrĭ. Acumŭ acéstă condiție nu se păzesce, căcĭ călughĕrĭ într'ênsele nu suntŭ, nicĭ rînduiélă călughĕréscă : așia dér s'a călcatŭ condiția, au perdutŭ dreptulŭ de daniă și chiarŭ după pravila civilă».

Ast-felŭ propaga dênsulŭ secularisarea monastirilorŭ închinate, ale cărorŭ veniturĭ ereaŭ supte de străinĭ în numele pietățiĭ creștine. De aceia archiereiĭ grecĭ căutaŭ sĕ'lŭ discrediteze și sĕ'lŭ țină câtŭ maĭ departe de centru, numindu'lŭ inamicŭ alu bisericiĭ, de óre-ce, după dênșiĭ, biserica arŭ fi înfloritŭ cu singura condițiune ca maĭ multŭ aurŭ sĕ se strîngă din téra românéscă și sĕ intre într'a lorŭ mână, dérŭ fără ca și eĭ sĕ întrețină celŭ puținŭ uă școlă elementară pentru învĕțătura copiilorŭ la citire și scriere.

In privința religiuniĭ, Eufrosinŭ Poteca erea unŭ înfocatŭ apărătorŭ alŭ dogmelorŭ bisericiĭ creștine. Acésta ênsĕ nu'lŭ făcea sĕ îmbrățișeze tóte ieresurile vulgare, sĕ afecte unŭ fanatismŭ cu atâtŭ maĭ cerbicosŭ, cu câtŭ maĭ apropiatŭ de ignoranță. Instruitulŭ filosofŭ și teologŭ admitea uă cuviinciósă discusiune asupra tuturorŭ punctelorŭ care permiteaŭ séŭ aveaŭ trebuință de esplicare spre a fi înțelese. Cu argumente puternice și cu ajutorulŭ sciințeĭ, elŭ convingea pe uniĭ, persuada pe alțiĭ, dérŭ nu putea sĕ susțină spre esemplu, că tunetulŭ e unŭ sgomotŭ produsŭ în cerŭ de carulŭ sfîntuluĭ Ilie, că trăsnetele suntŭ aprigele săgețĭ cu care fulgeră pe diavolĭ, etc. Audindŭ asemenea lucrurĭ, călughĕriĭ bigoțĭ, care 'lŭ cunosceaŭ maĭ de aprópe, clătinaŭ din capŭ, îĭ dădeaŭ porecla de ereticŭ și șioptiaŭ între dênșiĭ : — părintele archimandritŭ s'a cam latinitŭ pe la școlele din năuntru!

VI.

Stilulŭ, reputațiunea și donațiunile luĭ Eufrosinŭ Poteca.

Maĭ nainte de a termina, sĕ ne oprimŭ câte-va minute asupra unorŭ particularitățĭ de natură a ne face sĕ cunóscemŭ și maĭ bine pe scriitorulŭ Eufrosinŭ Poteca. Nu vomŭ vorbi despre ortografiă (1), limbă (2), punctuațiune și cele l-alte amĕnunte ale scrieriĭ luĭ, care póte arŭ interesa pe curioșĭ, ênsĕ credemŭ că va fi utilŭ sĕ citămŭ uă minnnată descriere, unŭ frumosŭ portretŭ alŭ primăveriĭ.

Erea într'una din acele dulcĭ sĕptĕmânĭ ale luĭ Aprile, cândŭ întréga natură se simte reîntinerită, îmbĕtată de viéță și de speranțe. Câte bucuriĭ nevinovate nu rĕvérsă ea în inimile tuturorŭ ómenilorŭ și maĭ cu sémă într'ale tinerimiĭ! Intr'una din asemenea sĕptĕmânĭ ale anuluĭ 1826, Grigorie Ghika voevodŭ, cu toțĭ înalțiĭ sĕĭ consiliarĭ și boierĭ, asista la pompósa celebrare a învieriĭ, la amédĭ. Atuncĭ Eufrosinŭ Poteca rostindŭ unŭ cuvêntŭ de ocasiune «în școlă la Sfîntulŭ Sava», se inspiră din simțimintele voióse ale întregeĭ adunărĭ și, ca esordiu, rostesce următórele cuvinte, adevĕrată apoteosă a primăveriĭ în România:

«Primăvéra, în clima nóstră a Valáchieĭ, este frumósă și dulce, ca aurora uneĭ frumóse dĭ, în care lumina sóreluĭ nu este nicĭ întunecósă de aburĭ groșĭ ca într'alte părțĭ 3), nicĭ pré iute ca în arșița câinéscă (4). Acésta, la noĭ, este uă lumină curată și blândă, care umple de dulcéță tótă făptura și se asémĕnă cu lumina luĭ Dumnedeŭ în cerŭ. Se arétă ea la orizonŭ? Copaciĭ îndată îșĭ mișcă frundele cele tinere, grădinele înflorite rĕsună de glasulu pasĕrilorŭ, și ecoulu munțiloru se repetă din fluierile păstorilorŭ; érŭ cândŭ acéstă lumină va sĕ apuie, atuncĭ cerulŭ se acopere de hlamida cea strălucită a stelelorŭ schînteiătóre și iérășĭ numaĭ de câtŭ se grabesce a se ivi, și atuncĭ nu ne pare rĕŭ nicĭ de rĕcórea nopțiĭ care a trecutŭ, nicĭ de strălucirea dileĭ care vine. Pare că unŭ noŭ sóre d'asupra unuĭ noŭ pămêntŭ rĕsare și, de la rĕsăritŭ, a luce ómenilorŭ nisce colorĭ necunoscute. In fiă-'șĭ-ce-care clipă se adaugĕ óre-ce la frumoețea natureĭ, în fiă șĭ-care clipă lucrulŭ celŭ mare alŭ cresceriĭ estimelorŭ sporesce spre sĕvîrșire. O lumină a primăveriĭ, o frumosețe! Noĭ te vedemŭ și într'acestŭ anŭ în tótă slava

(1). Relativu la ortografiă, elŭ se conformă inovațiunilorŭ introduse între 1830 și 1840 sub influința transilvană. Ast-felŭ, în *Filos fia cuvêntuluĭ* [Buda. 1829 dice: «la scri ŭ, am urmatŭ ortografia de obste , érŭ în prefața scrieriĭ intitulate *Obic iurile Israiltenilorŭ și ale Crestinilorŭ* (1845), dice: «la ortografiă, amŭ urmatŭ acéstă *reformă* ce s'a introdusŭ acumŭ în tóte școlele patrieĭ nóstre, pentru că acésta e maĭ lesne, maĭ alesu pentru tinerime, lumea cea nouă; amŭ întrebuințatŭ ênsĕ și tonurile cele de neapărată trebuință, și unŭ apostrofŭ spre semnŭ a' cunósce pre a', preposițiă, din a verbŭ, precumŭ a' face, a făcutŭ s. c. l.

(2). In privința limbiĭ, la dênsulŭ se observă uă serió ă influință italiană, pentru că întâlnimŭ espresiunĭ ca acestea: *semplice, composte, leție, traduție* etc. D'altmintrelea, influința e fórte esplicabilă la unŭ elevŭ alŭ universitățiĭ din Pi a.

(3). Spre esemplu în Englitera.

(4). Ca în Italia.

tea. Tu al rgĭ ca uă biruitóre tóte câmpurile nó tre şi le împodobescĭ cu florile cele miro ı óre dın cununa frumoseţ ĭ téle. Te arĕţĭ tu în vaĭ? Ele îndată se prefacŭ în livedĭ plıne de bucurĭă. Te arĕţĭ tu în munţĭ? Eĭ îndată se acoperŭ de florĭ, care daŭ mıĭ de mıro urĭ nepreţuite : mıcşunele şi viorele în totŭ loculu. Totŭ pămêntulŭ se umple de drago te, totŭ e în ufleţitŭ ca sĕ fiă frumosu, totŭ e frumosŭ ca sĕ placă, în câtŭ noĭ, mulţămıţĭ de viéţa nóstră, cu spaimă sĕ vedemŭ că avemŭ sufletŭ spre a simţi, in mă pre a po i şi minte înţelegĕtóre spre a ne cunó ce fericirea .

Acéstă idilă ne arétă seninĕtatea şi candórea aceluĭ bunŭ sufletŭ, care, pe câtŭ a cugetatŭ şi a voitŭ, n'avea ca ţintă de câtŭ înălţarea naţiuniĭ române.

Esistĕ aci uă poesiă linistită, insinuătóre, unŭ felŭ de suflare divină care o dictéză. De aceia Domnuluĭ şi societăţiĭ culte din Bucurescĭ le plăcea sĕ asculte cuvêntările eruditului învĕţătorŭ, chiarŭ cândŭ le spunea adevĕrurĭ adesea neplăcute; de aceia reputaţiunea 'ĭ erea asicurată; de aceia cărţile ce traduse, între 1845 1853, găsiaŭ câte 2000 de abonaţĭ şi unŭ numĕrŭ întreitŭ maĭ mare de cititorĭ. Sĕ ni se aréte adĭ ce operă, fiă câtŭ de valorósă, dobândesce 2000 de abonaţĭ ca *Ob ceiurile Israeltenilorŭ şi ale Crestinilorŭ»* tipărită la 1845? Pe atuncĭ publiculŭ citia cu neasemĕnare maĭ multŭ de câtŭ astădĭ şi, citindŭ, se silia a se instrui, a se educa, a'şĭ forma uă cugetare sănĕtósă, unŭ caracterŭ onestu, uă inimă cu iubire de ţérŭ. érŭ vorba erea maĭ puţină şi rostită numaĭ de ceĭ-ce în realitate puteaŭ învĕţa pe alţiĭ.

Atragemŭ déru atenţiunea tinerilorŭ nostri clericĭ asupra discursurilorŭ luĭ Eufrosinŭ Poteca, pentru că potŭ servi cu eficacitate la cultivarea elocinţeĭ religióse, care în istoria literaturiĭ române ofere aşia de puţine esemple.

Dérŭ sĕ trecemŭ la una din faptele cele maĭ generóse ale acestuĭ modestŭ prelatŭ, la următorulu testamentŭ, alŭ căruĭ coprinsŭ ne formézâ pe deplinŭ convingerea despre dênsulŭ :

In num le Tatăluĭ, şi alŭ Fiiuluĭ, şi alŭ sfîntuluĭ Duhŭ. Amin (1).

Fiindŭ omŭ muritorŭ şi césulu morţiĭ nesciutŭ; avêndŭ de la Dumnedeŭ şi puterea înţelegeriĭ sănĕtósă, mĭ-amŭ făcutŭ acé tă diată, scrisă cu ênsăşĭ mâna mea, prin care arĕtŭ, lasŭ şi dănuie cŭ, cu sufletulŭ meu, acéstă avere a mea ce se vede într'ênsa, după buna-voinţă a mea cea după urmă.

«Acum, déca şi alţiĭ mulţĭ dorescŭ şi se osîrduiescu a sluji instrucţieĭ publice pentru trebuinţa naţieĭ nóstre romănescĭ, şi eŭ acésta amŭ doritu şi m'amu osîrduitŭ din tinereţile mele pênĕ acumŭ, în vîrstă peste 70 de anĭ trecuţĭ. Acésta se vede şi din cărţile ce amŭ tălmăcitŭ şi tipărĭtŭ eŭ, încă din vremea aceia, cândŭ ereamŭ dascălŭ de limba grecé că, precum şi d'ntr'acelea ce amu învĕţatu, tălmăcitŭ şi tipăritŭ după ce m'amŭ întor ŭ de la Paris, precum şi dintr'acelea ce amŭ talmăcitŭ şi tipăritu în vremea egumeni ĭ mele de mulţĭ anĭ la acéstă monastire de la Gura-Motruluĭ. Acésta dérŭ amŭ făcu ŭ pênĕ acum pentru instrucţia publică. Atâtŭ amu putută, atâtŭ amŭ făcutŭ : ca ŭ m a aj ıta u Dumnedeŭ. Acum dérŭ, dorin lŭ ca şi după mórtea mea sĕ slujescŭ ın truc ıeĭ publ'ce prin averea mea, pentru acésta amŭ rugatŭ pe cinstita eforiă a scóleloru naţıon le ĕ bine-voiéscă a primi de a se face esecutoru dorinţeĭ mele aceştia, maĭ vır osŭ nădĕjduindŭ şi credêndŭ că acéstă cınstită eforiă va fi compusă a-puru-

(1). A se vede *Instrucţiunea publică* red. de A. Treb. Laurian, Bucurescĭ. No. 1, Noembre 1859, pag 2-3.

rea de nisce bărbațĭ luminațĭ, ca și ceĭ de acum, însuflațĭ de duhulŭ adevĕruluĭ, de duhulŭ dreptățiĭ și alŭ buneĭ credințe: așia dérŭ nădĕjduiescŭ că cele ce lasŭ eŭ, cu sufletulŭ meŭ, și dănuiescŭ prin acéstă diată a mea, vorŭ fi esecutate de către cinstita eforiă după vredniciă și cuviință. Amin

«Acum dérŭ acéstă avere a mea este ceia-ce se vede acia, în banĭ și în cărțĭ, care suntŭ în maĭ multe limbĭ; éră baniĭ suntŭ galbenĭ împĕrătescĭ patru miĭ, No. 4000 galbenĭ, și cărțile ce se vorŭ însemna anume într'unŭ catalogŭ cu litera A.

«Decĭ dérŭ acum cinstita eforiă sĕ bine-voiéscă a împreuna, cu aceștĭ galbenĭ 4000, și pe ceĭ-l-alțĭ galbenĭ 1200, dănuițĭ maĭ din nainte, care cu toțiĭ se facŭ uă sumă de galbenĭ 5200 (adică galbenĭ cincĭ miĭ douĕ sute). Aceștia toțĭ suntŭ dănuițĭ acum la Colegiulŭ naționalŭ din Bucurescĭ. Ântâiŭ mĕ rogu ca: ântâiŭ sĕ se aseḑe aceștĭ banĭ, cu dobândă pravilnică, la unu locŭ sicurŭ, precum este vistieria națională, și din acea dobândă sĕ se ție optŭ băiețĭ pe anŭ, cincĭ în Bucurescĭ și treĭ la colegiulŭ din Craiova. Aceștĭ băiețĭ sĕ fiă pe ḑece anĭ și sĕ învețe, în limba românéscă, învĕțăturile gimnasiale: 1-iŭ gramatica, 2-lea aritmetica, 3-lea geografia, 4-lea istoria, 5-lea geometria, 6-lea logica, 7-lea filosofia morală, 8-lea legile civile, 9-lea retorica, 10-lea în cea după urmă sĕ învețe «*Catechismulŭ* celŭ mare tipăritŭ de mine împreună cu *Istoria sfîntă* pentru religia nóstră creștinéscă». Intr'acestŭ Catechismŭ vorŭ învĕța bine și cele ḑece poruncĭ dumneḑeiescĭ. din care póte sĕ se producă și în țéra nóstră cea maĭ folositóre și frumósă civilisațiă, care este binele omuluĭ aicea pre pământŭ și în cerŭ. Acum rĕmânŭ sciințele fisice, chimice și cele-l-alte. Și acestea suntŭ tóte trebuincióse: sĕ se învețe dér și acestea, déră tóte pe scurtŭ, pentru ca sĕ se póta isprăvi în vreme de ḑece anĭ, pentru că băiețiĭ trebuie sĕ se alégă în vîrstă de optŭ anĭ; așia că, cândŭ vorŭ ajunge în vîrstă de opt-spre-ḑece anĭ, eĭ vorŭ fi destoĭnicĭ a puté sĕ fiă și eĭ profesorĭ, séŭ sĕ intre în alte slujbe folositóre. Și sĕ se alégă din tóte clasele, destulŭ sĕ aĭbă bune și firescĭ talenturĭ pentru învĕțătură: 1 din feciorĭ de nobilĭ, 2 din feciorĭ de preoțĭ, 3 din feciorĭ de neguțătorĭ și de meșterĭ, 4 sĕ se alégă unulŭ-douĭ și feciorĭ de Grecĭ născuțĭ aicĭ în țéra nóstră, pentru ca sĕ învețe și eĭ sciințele în limba nóstră românéscă, precum amŭ învĕțatŭ óre-cândŭ și noĭ în limba grecéscă, de la dascălĭ grecĭ, sciințe și patriotismŭ, căcĭ se cuvine nouĕ sĕ ne arĕtămŭ recunoscĕtorĭ.

«Dintr'acéstă sumă, adică dintr'acéstă dobândă pravilnică, care arŭ fi, pe anŭ, din galbenĭ 5200 tocmaĭ galbenĭ 520, sĕ nu se maĭ împartă la nimenea altulŭ, sub nicĭ unŭ felŭ de titlu, afară numaĭ de ceĭ ce suntu acumu aleșĭ de mine sĕ studie în colegiu, precum și luĭ A. Ionescu și luĭ Radu Popescu (déca va veni și elŭ). căcĭ aceștĭ douĭ suntŭ și maĭ vîrstnicĭ, érŭ ceĭ-l-alțĭ, ce lipsescŭ, sĕ fie aleșĭ toțĭ după concursŭ și fără părtinire. Acestea mĕ rogŭ cu umilință sĕ bine-voiéscă cinstita eforiă a le esecuta a pururea (à perpetuité).

Acum, pentru cărțile mele n'amŭ ce maĭ ḑice, de câtŭ sĕ se poruncéscă, după mórtea mea, sĕ se rădice de la monastire, din dulapurile unde se află și în care suntŭ și aceĭ galbenĭ 4000, și sĕ se ducă în biblioteca colegiuluĭ din Sf. Sava. Haĭnele, ce'mĭ vorŭ rĕmâné, se voru împărți pe la părințiĭ din monastire, érŭ portretulŭ meŭ, de se va găsi cu cale, sĕ se ié împreună cu cărțile, d'n care câte voiŭ dărui Raduluĭ Popescu carele 'mĭ este acumŭ secretarŭ și pe care cu multă ostenélă l'amu învĕțatŭ grecesce și franțusesce) acestea voru fi însemnate pe uă foiță deosebită; éră vestmintele mele cele bune albe și crucea împodobită cu petre frumóse roșiĭ, acestea sĕ rĕmână ca zestre la monastire.

Érŭ baniĭ ce se voru maĭ găsi pe lângă mine, galbenĭ 100 (adică una sută) sĕ se dé pentru scola satuluĭ Gura-Motruluĭ, în primirea învĕțătoruluĭ ce va voi a se îndatora sĕ învețe pe copiĭ ḑece anĭ. Și iérŭ galbenĭ 100 la școla satuluĭ Nucșióra loculŭ nasceriĭ mele în județulu Prahova, plasa Teléjenuluĭ.

Ace tea cu umilinţă mě rogŭ, şi cin tita eforiă sě fiă încununată cu strălucită gloriă de la dumnedeŭ. Amin.

«Ace tea scriseĭ în sf. monastire Motru, în luna Decembre în 10 ḑile, létulŭ 1856, şi amŭ iscălitŭ.

«*Eufrosinŭ Poteca*, archim. Motru.

«Éră galbenĭ 5000, care mi s'aŭ furatŭ din archiva sf. Mitropoliĭ, acestia suntŭ destinaţĭ la şcóla pentru instrucţia fetelorŭ. Hoţiĭ suntŭ ca şi dovediţĭ, pentru că străinĭ n'aŭ intratŭ acolo. Érŭ băieţiĭ se vorŭ aşeḑa în vre-unŭ pensionŭ, unde statulŭ maĭ ţine şi pe alţiĭ, dându-li-se şi lorŭ hrana şi haĭnele cuviinciόse scólelorŭ.

«10 Decembre, 1856.

«*Eufrosinŭ Poteca*, archim. Motru».

Aşia dérŭ, calculândŭ sumele lăsate pentru scólele române de piosulŭ archimandritŭ, vomŭ însuma cifrele următóre :

1. Ceĭ 1200 galbenĭ dăruiţĭ de maĭ nainte şi care, la 1859, cu dobânda legală, deveniseră leĭ vechĭ	46,942.
2. Ceĭ 4000 galbenĭ lăsaţĭ prin testamentŭ, séŭ leĭ vechĭ.	128,000.
3. Ceĭ 200 galbenĭ pentru scólele din satulŭ Gura-Motruluĭ şi satulŭ Nucşóra, leĭ.	6,400.
4. Ceĭ 5000 galbenĭ, furaţĭ din archiva mitropolieĭ şi destinaţĭ instrucţiuniĭ fetelorŭ	160,000.
Suma în banĭ	341,342.

La acestea se adaugă portretulŭ şi biblioteca rěposatuluĭ, nu de puţină valóre.

Déca fondulŭ menţionatŭ s'arŭ fi strînsŭ în totalŭ şi s'arŭ fi administratŭ cu îngrijire, de sicurŭ că arŭ fi ajunsŭ la cifre însemnate. Din nenorocire ênsě, după mórtea luĭ Eufrosinŭ Poteca, ceĭ 5000 galbenĭ, furaţĭ din archiva mitropolieĭ, rěmaseră furaţĭ, căcĭ nicĭ uă cercetare, nicĭ uă urmărire nu se întreprinse pentru descoperirea făptuitorilorŭ şi pentru redobândirea banilorŭ, după cum nicĭ uă cercetare nu se făcuse nicĭ pentru alte sume, ce i se furaseră maĭ nainte de la aşia ḑisa casă centrală.»

La 14 Aprile 1859, uă comisiune fu trămisă la monastirea Motrulŭ ca sě aducă la îndeplinire parte din disposiţiunile testamentare, érŭ la 8 Augustŭ, acelaşĭ anŭ eforia scólelorŭ luă měsurile ce urméză :

«In privinţa esecutăriĭ diateĭ cuvioşieĭ séle părinteluĭ Eufrosinŭ Poteca, eforia ié următórele dispoziţiunĭ :

«Maĭ ântâiu, eforia constată a sea recunoscinţă în memoria părinteluĭ Eufrosinŭ, care în nobila sea ardóre de a contribui la progresulu instrucţiuniĭ naţionale şi din micele séle miḑlóce a lăsatŭ maĭ multe sume, care sě servéscă la ajutorulŭ junilorŭ săracĭ, ce voie cŭ sě studieze. Numele acestuĭ venerabilŭ bărbatŭ, împreună cu sumele şi cărţile ce a dăruitu instrucţiuniĭ publice, se vorŭ trece în *Cartea de aurŭ*, pentru eterna sea memoriă şi ca omagiu de recunoscinţă, érŭ pentru esecutarea testamentuluĭ sěŭ de la 10 Decembre 1856 se hotărăscŭ cele următóre :

Portretulu cuvioşieĭ sélé se va depune în provisoria galeriă de tablourĭ.

«Cărţile dăruite se vorŭ depune la biblioteca naţională, conformŭ cu lista ce s'a datŭ de aste cărţĭ.

«Venitulŭ fonduluĭ de 4000 galbenĭ, lăsaţĭ prin testamentŭ, se va uni cu venitulŭ celuĭ-l-altŭ fondŭ ce esistĕ, de 46942 leĭ, spre a forma unŭ singurŭ capitalŭ, care se va întrebuinţa conformŭ cu destinaţiunea hotărîtă de părintele Poteca, adică : pre lângă ceĭ douĭ scolarĭ, care se ţinŭ în pensionatulu sucursalŭ şi cu îmbrăcăminte din fondulŭ anteriorŭ, se voiŭ maĭ adauge ăncă 8 stipendiştĭ, conformŭ cu voinţa părinteluĭ Poteca, 5 în Bucurescĭ şi 3 în Craiova. Ceĭ din Craiova se vorŭ înfiinţa îndată ce se va deschide internatulŭ colegiuluĭ de acolo. Ceĭ din Bucurescĭ se vorŭ înfiinţa de la Septembre viitorŭ. Dintr'acestĭ stipendiştĭ, douĭ vorŭ fi a-nume A. Ionescu şi Radu Popescu, pre care'ĭ arétă părintele egumenu în diata sea. Se va scrie acestora spre a arĕta în ce colegiŭ voiescŭ a studia, în Craiova séŭ în Bucurescĭ. Se va observa asemenea ca, dintre stipendiştĭ, unulŭ séŭ douĭ sĕ fiă fiĭ de Grecĭ născuţĭ aicĭ în ţéră, «pentru ca, ḑice părintele egumenŭ, sĕ înveţe şi eĭ sciinţele în limba nóstră românéscă precum amŭ învĕţatŭ óre-cândŭ şi noĭ în limba grecéscă, de la dascălĭ grecĭ, sciinţe şi patriotismŭ, căcĭ se cuvine sĕ ne arĕtămŭ recunoscĕtorĭ . Asemenea, fiindu că cuvioşia sea ḑice în diată ca stipendiulŭ acestorŭ tinerĭ sĕ fiă pre ḑece anĭ, resultă că aŭ voitŭ sĕ înţelégă numaĭ pre tineriĭ care începŭ gimnasiulŭ. De aceia pretendinţiĭ se vorŭ arĕta numaĭ dintre aceia ce începŭ clasa I gimnasială şi dintre aceia se vorŭ alege, precum voiesce părintele egumenŭ, numaĭ dintre ceĭ săracĭ şi ceĭ maĭ bunĭ la învĕţătură.

«Afară de învĕţăturile gimnasiale, cuvioşia sea voiesce ca stipendiştiĭ seĭ sĕ înveţe şi «Catechismulŭ celŭ mare lucratŭ de cuvioşia sea. Acésta se va urma întocmaĭ, şi numiţiĭ stipendiştĭ vorŭ fi datorĭ a dovedi că s'aŭ conformatŭ cu acéstă disposiţiune.

«Numĕrulŭ de ḑece stipendiştĭ actualĭ se va maĭ adauge, îndată ce se va cunósce că veniturile fonduluĭ permitŭ acéstă adaugire.

«Pre lângă ceĭ 4000 galbenĭ, eforia a maĭ primitu ăncă 200 galbenĭ. Destinaţiunea dată lorŭ este : «100 galbenĭ a se da pentru scóla satuluĭ Gura-Motruluĭ, în primirea învĕţătoruluĭ ce va voí a se îndatora sĕ înveţe pre copiĭ ḑece anĭ . Acéstă sumă se va pune la dobândă şi acéstă dobândă se va da pre fiă-care anŭ învĕţătoruluĭ din acelŭ satŭ, afară de remuneraţiunea ce primesce de la eforiă. Părintele Eufrosinŭ adauge pentru ceĭ-l-alţĭ una sută galbenĭ : «a se da la scóla satuluĭ Nucşióra (loculŭ nasceriĭ mele), în districtulŭ Prahova, plasa Teléjenuluĭ . Dobânda acestorŭ banĭ se va da asemenea învĕţătoruluĭ de la numita scólă, afară de remuneraţiunea sea de la statŭ.

«Câtŭ despre hainele şi cele-l-alte odóre, de care dispune sfinţia sea, disposiţiunile testamentuluĭ s'aŭ esecutatŭ întocmaĭ, precum dovede ce jurnalulŭ de la 14 Aprile 1859 alŭ comisiuniĭ ce avea acéstă misiune.

«Aceste disposiţiunĭ ale testamentuluĭ părinteluĭ Eufrosinŭ Poteca se vorŭ esecuta întocmaĭ şi pentru totŭ-dé-una, cu cea maĭ mare religiositate.

«Membriĭ eforieĭ : *P. Pocnaru, G. Costaforu, A. Treb. Laurianu, B. Boerescu (1).*

«No. 60, anulŭ 1859, Augustŭ 8.

Cum se vorŭ fi întrebuinţândŭ aceĭ banĭ de 27 anĭ, şi maĭ cu sémă de la desfiinţarea eforieĭ? Se spunŭ multe lucrurĭ întristătóre, a cărorŭ desvĕluire n'o admite natura şi cuadrulŭ acestuĭ studiŭ, ênsĕ arŭ fi de doritŭ sĕ se constate : câţĭ tinerĭ s'aŭ întreţinutŭ, după ce normă, în ce condiţiunĭ şi de cine aŭ fostŭ aleşĭ, unde aŭ învĕţatŭ şi cine i-a controlatŭ vr'uă-dată, care suntŭ resultatele fundaţiuniĭ şi déca ele corĕspundŭ dorinţeĭ fundatoruluĭ. Uă asemenea constatare arŭ fi de celŭ maĭ mare interesŭ, căcĭ pe d'uă parte arŭ îndemna inimile generóse ca sĕ imiteze uă aşia de nobilă faptă, pe d'altă parte e reclamată nu numaĭ de opiniune, ci şi de morala publică.

(1). *Instrucţiunea publică* loc. cit. pag 4.

Ş'acum, după ce amŭ cunoscutŭ tinereţea, studiele, talentulŭ, activitatea şi întrégă viéţă a luĭ Eufrosinŭ Poteca; după ce ne amŭ formatŭ uă ideiă despre cunoscinţele'ĭ filosofice ca profesorŭ, despre ideiele şi reformele sociale ce propaga, despre compunerile, traducerile şi tipăriturile'ĭ didactice séŭ religióse; după ce ascultarămŭ cuvintele liniştite şi intenţiunile pline de bunĕtate, coprinse în diata'ĭ de la 1856, putemŭ recapitula că Eufrosinŭ Poteca a fostŭ :

unulŭ din primiĭ stipendiştĭ aĭ statuluĭ, trămişĭ la studiŭ în străinĕtate;

unulŭ din primiĭ profesorĭ, atâtŭ aĭ scólelorŭ grece, câtŭ şi aĭ colegiuluĭ naţionalŭ de la Sf. Sava;

unulŭ din clericiĭ elocuenţĭ, erudiţĭ, dérŭ modeştĭ, care întăriaŭ respectulŭ poporuluĭ către religiune, către clerŭ şi către biserica română;

unulŭ din fundatoriĭ biblioteciĭ statuluĭ şi stipendielorŭ pentru eleviĭ fără miĉlóce;

unŭ patriotŭ în adevĕratulŭ şi nobilulŭ înţelesŭ alŭ acesteĭ espresiunĭ;

unŭ bărbatŭ demnŭ de veneraţiunea şi imitarea generaţiunilorŭ tinere:

unŭ atletŭ alŭ învĕţămêntuluĭ nostru publicŭ, a căruĭ memoriă merită într'adevĕrŭ sĕ fiă săpată în Cartea de aurŭ» : în eterna amintire a naţiuniĭ române.

G. Dem. Teodorescu.

Bucurescĭ, 24 Ianuariŭ, 1883.

ANEXE

Alŭ luĭ Euf. ierom. Poteca.

Acestŭ **Cuvêntŭ** *s'a spusŭ la examenulŭ publicŭ în şcóla de la Sf. Sava, în 20 Iulie 1827 fiindŭ de faţă şi Măria sea Domnulŭ Grigorie Ghika voevodŭ, şi pré sfinţia sea mitropolitulŭ Grigorie, şi uă mulţime de boierĭ marĭ şi micĭ.*

Pré înălţate Dómne şi pré cinstiţĭ boerĭ,

Tot omul e făcut a'şĭ iubi binele sĕŭ: pentru acésta iubesce şi pre acela, ce'l ajută spre dobândirea binelui. Tot norodul e făcut a'şĭ iubi binele sĕu: pentru acésta iubesce şi pre puterile vecine, ce'l ajută spre dobândirea binelui. Tot omul dér din fire cunósce că fie-şĭ-care lucru, sprijinit de mulţĭ puternicĭ, maĭ bine sporesce: pentru acésta se însoţesc maĭ mulţĭ bărbaţĭ, meşterĭ şi neguţătorĭ, prinçĭ şi domnĭ, craĭ şi împĕraţĭ, ca sĕ lucreze spre binele lor de obste. Intr'acest chip dér sporesc şi meşteşugurile, şi sciinţele, şi bogăţiele, şi încă puterea împĕraţilor, sprijinită de mulţĭ însoţiţĭ împĕraţĭ, nu se biruiesce. Intr'acest chip ajutându-se noródele şi ţiindu-se în pace ajung la trépta cea maĭ înaltă a sĕvîrşiriĭ şi a fericiriĭ, în cât se slăvesce mărirea luĭ Dumneḑeŭ printr'ênsele; ér miḑlócele prin care ómeniĭ se însoţesc spre aflarea şi dobândirea binelui lor sunt vorbirea, simbolurile şi scrierea.

Ómeniĭ ceĭ d'ântâiŭ numaĭ întâlnindu-se uniĭ cu alţiĭ puteaŭ sĕ'şĭ împărtăşéscă ideiele lor, plăcerile şi neplăcerile: aşia dér pentru acésta societăţĭ marĭ nu lesne se făceaŭ; ér apoĭ, după aflarea scripturiĭ, înlesnindu-se înţelegerea, îndată aŭ început a se forma societăţĭ fórte marĭ şi tarĭ, legându-se om cu om, familiă cu familiă, oraşiŭ cu oraşiu, norod cu norod, ném cu ném, şi încă împĕrăţiă cu împĕrăţiă pentru folosul de obste. Piramidele Egipetuluĭ, de şi arétă în ce tréptă înalta a puteriĭ ajunseseră acele noróde şi numaĭ prin simbolurĭ ajutându-se la trebuinţa înţelegeriĭ între ceĭ depărtaţĭ, dér ênsĕ, după aflarea scripturiĭ, împĕrăţia Asirianilor aŭ ajuns a fi mult maĭ tare şi maĭ puternică de cât aceia a Egiptenilor, apoĭ a Perşilor maĭ tare de cât a Asirianilor; după acéstą a Macedonenilor, pentru că Greciĭ aduseseră meşteşugurile şi sciinţele la maĭ mare sĕvîrşire, cu lesnire a surpat împĕrătiele acelea pre tóte. In cea după urmă, împĕrăţia Romanilor a coprins tot pămêntul locuit. sciind sĕ se foloséscă maĭ bine cu meşteşugul scripturiĭ, făcênd adecă legĭ maĭ bune şi politisind pe noróde pênĕ la venirea mêntuitoruluĭ nostru Iis. Hs., când darul luĭ Dumneḑeu ceĭ mêntuitor, adecă cuvêntul adevĕruluĭ, al dreptăţiĭ şi al dragosteĭ s'aų arĕtat tuturor ómenilor, înţelepţindu'ĭ spre a'şĭ îndrepta faptele după dumneḑeiésca lege.

Atâta putere, pré înălţate Dómne, a luat împĕrăţia cuvêntuluĭ, şi numaĭ prin aflarea scripturiĭ. Dér acum cine nu vede că, după aflarea tipografieĭ, a chârtieĭ, a busoleĭ şi a altor meşteşugurĭ necunoscute de ceĭ vechĭ, înlesnindu-se şi maĭ mult comunicaţia ideielor, tóte împĕrăţiele, ér maĭ ales ale Europeĭ, sunt mult maĭ statornice şi maĭ luminate de cât cele vechĭ? Aşia, pentru că acum sunt întemeiate pre piatra cuvêntuluĭ drept,

care este legea dreptății, legea naturalĕ, legea luĭ Dumnedeŭ; pentru care acum și toțĭ înțelepțiĭ Europeĭ hotărăsc cu îndrăsnélă că politisirea némuluĭ omenesc nu póte sĕ se maĭ opréscă și sĕ se întórcă iérășĭ la barbariă, pênĕ-când sfera nóstră își va ține rênduiéla sea între trupurile ceresci. Așia, pentru că acum avem și meșteșugul scrieriĭ și al tipografieĭ. Așia dér acum cine nu scie că fie'șĭ-ce faptă, âncă și tot cuvêntul și ideia, bună și rea, lesne se scrie, lesne se îmulțesce prin meșteșugul tipografieĭ și lesne sbóră. a dice așia, din om în om, din loc în loc și dintr'uă împĕrăţiă la altă împĕrăţiă, și așia încunjură tot pămêntul, în cât tot cel ce face fapte bune sĕ se laude de tótă lumea, ér cel ce face fapte rele séŭ opresce pe cele bune sĕ se blesteme de tóte noródele.

Intr'acest an, un puternic dintre împĕrațiĭ Europeĭ voise sĕ maĭ rĕstrîngă slobedenia tiparuluĭ, dér, cunoscênd mîhnirea supușilor, îndată șĭ-aŭ întors hotărîrea. Ce audia de către supușĭ? «Pentru acésta ne estĭ împĕrat, ca sĕ ne lipsescĭ de darul cuvêntuluĭ, când și în locul întunericuluĭ, unde împĕrățla uă dată sĕlbătecia, tipografia a făcut acum sĕ rĕsară sórele dreptățiĭ și al înțelepciuniĭ, luminându-se și noródele acelea sĕlbatice cu lumina sciințelor și a filosofieĭ»?

Decĭ dér, déca tot omul, pré înălțate Dómne, și tot norodul e făcut ca sĕ'șĭ iubéscă apururea binele sĕŭ; déca ceĭ întunecațĭ sunt făcuțĭ pentru ca sĕ ésă la lumină și ceĭ luminațĭ sĕ maĭ strălucéscă și sĕ sporéscă tot maĭ mult și maĭ mult spre sĕvîrșire și fericire, după voia luĭ Dumnedeŭ Tatăluĭ nostru; și, a dice în scurt, déca tóte noródele Europeĭ merg înainte spre sĕvîrșirea politisiriĭ și a fericiriĭ, noĭ Româniĭ strănepoțiĭ Romanilor acelora, ce stăpâniaŭ uă dată tótă lumea, strălucind la tóte noródele prin legile lor, precum și pênĕ acum strălucesc noĭ Româniĭ, dic, acest blagoslovit norod, întemeiat pre legea evangelieĭ, care este cuvêntul adevĕruluĭ, al dreptățiĭ și al dragosteĭ, ce trebuia sĕ facem? Puteam sĕ rĕmânem apururea înapoĭ? Acésta ar fi fost împrotiva fireĭ omenescĭ, împrotiva voieĭ luĭ Dumnedeŭ. Cuvêntul este pentru lumina sciințelor și cunoscința sfinteĭ scripturĭ în limba nóstră. Dér, pentru acésta, și într'alte vremĭ aŭ arĕtat Dumnedeŭ bieților Românĭ bărbațĭ de bine voitorĭ; pentru că, a tăcé pre alțiĭ, cine nu scie rîvna Domnuluĭ C. Brâncovénu, carele aŭ bine-voit a face sĕ se tălmăcéscă și sĕ se tipăréscă sfinţita «Scriptură» în limba românéscă? Cine nu mulțămesce și aceluĭ Stefan, Mitropolit Târgoviștei, carele a facut sĕ se tălmăcéscă și sĕ se tipăréscă românesce «Legile împĕrătescĭ» ale Romanilor? Cine nu laudă și pre aceĭ vrednicĭ episcopĭ aĭ Râmniculuĭ Climent, Chesarie și Filaret, cariĭ, atât singurĭ o tenindu-se, cât și prin alțiĭ ajutându-se, n'aŭ lipsit a'șĭ face datoria, tălmăcind și tipărind în limba românéscă? Acésta aŭ făcut și alte persóne luminate, după dênșiĭ, bisericescĭ și politicescĭ, cariĭ sunt de toțĭ sciuțĭ, alțiĭ aicea, ér alțiĭ și în Moldova. Dér toțĭ acestia s'aŭ osîrduit a tălmăci și a tipări pênĕ acum numaĭ de cele ce privesc slujba bisericéscă la citire și la cântare, precum este tâlcuirea *Evangelieĭ*, *Viețile sfinților* și alte *Cuvinte* de amvon ale sfinților Dascălĭ bisericescĭ, ér de școlă, de filosofiă și de sciințele omenescĭ nimenea n'aŭ îngrijit în limba română că și în țéra nóstră pênĕ la anul 1819, când ceĭ maĭ aleșĭ din pré cinstițiĭ noștri boierĭ, cunoscênd că și filosofia și religia tot spre acelașĭ sfînt scopos privesc, adecă binele de obște și fericirea omenéscă, și cu voia Domnuluĭ Ión Caragea, care cârmuia atuncea, au aședat pe d-lŭ Gheorghe Lazăr la Sf. Sava, ca sĕ învețe geometria în limba românéscă, așijderea și pe mine maĭ târdiu, ca sĕ paradosesc geografia, iérășĭ în limba patrieĭ nóstre, dimpreună și cu uă mică carte pregătitóre spre filosofiă, ce o tipărisem înainte de a fi trimisŭ în Italia.

Așia dér acéstă școlă, cu aceste sciințe, s'aŭ urmat și după mórtea luĭ kir Lazăr de ucenicĭĭ sĕĭ, alcătuindu-se și uă Gramatică românéscă de kir Iliad, de și «gramaticĭ» românescĭ maĭ eraŭ âncă tipărite, precum aceia a d-luĭ Ianache Văcărescul și altele. Ér apoĭ, după venirea nóstră, am fost aședațĭ iérășĭ a paradosi în limba patrieĭ, unul gramatica, altul aritmetica, altul geometria, altul filosofia și altul legile Romanilor, toțĭ sistematicesce, cariĭ fie'șĭ-care în felul sĕŭ avem acum câte uă carte elementară tălmă-

cită și gata de a se da în tiparŭ (1), preste care iată avem acum și Invĕțătura împrumutată pentru copiiî ceî începĕtorî. Dér acestea, de și bine se urmaŭ, ênsĕ strimtorarea loculuî unde se învĕța din ḑi în ḑi tot maî simțită se facea. Acésta dér cunoscĕnd-o pré înălțatul nostru Domnŭ G rigorie Gh ika voevod, prin arĕtarea pré cinstiților sĕî boierî, eforiî scólelor, a bine-voit a porunci ca sĕ se drégă și aceste marî case, pentru a fi maî într'adins scólă românéscă de sciințe, care, tot scólă fiind de la pururea pomenitul Alexandru Ipsilant, din politicéscă nestatornicia rĕmăseserĕ părăsite.

Decî dér acum fie'șî-cine vede, pré înălțate Dómne, că înălțimea tea, împreună cu ceî maî aleșî dintre boieriî înălțimiî téle, puneți tótă osîrdia și puterea spre introducerea sciințelor și a filosofieî nu numaî în Bucurescî, ci și în tóta țéra înălțimiî téle, precum urméză și toțî Domniî și împĕrațiî Europeî, cunoscĕndŭ că sciințele și filosofia ajută și întăresc nu numaî politica cea sănĕtósă, ci ăncă tóte dogmele cele dumneḑeiescî. Așia cu adevĕrat, pentru că cele ce religia prin credință propoveduiesce pre acestea filosofia prin cuvêntŭ le întăresce. Cea d'ântâiŭ prin tainî îndreptéză consciința și pregătesce pre suflet spre nădejdea vieții și fericiriî ceî după mórte, ér cea de a doua, după ce prin cuvêntŭ adeveréză folosul acelor înalte tainî, încredințéză pre omŭ că, păzind dumneḑeiésca lege și viețuind după vrednicia cuvêntuluî, póte dobândi nu numaî fericirea aceia cea vecînică, ci și bunele vremelnice într'acéstă viéță.

Acum dér, pentru acésta împĕrațiî Europeî nu încetéză a înlesni, a apăra și a îmulți sciințele în tot felulu. In Rusia, se află întemeiate pĕnĕ acum șése Universitățî, afară de A demia sciințelor din St. Petersburg și afară de uă mulțime de colegiî și gimnasiî pentru limbî și sciințele elementare în tóte cetățile și orașele din tótă împĕrăția. In Norvegia se află 2007 scóle de alilodidactică (2), afară de Universitățî și colegiî. Decî dér acum, ce vom puté ḑice de Germania, Italia, și Franția, și Englitera, unde ăncă maî din vechime toțî lŏcuitoriî eraŭ obicinuițî a trăi maî mult cu învĕțatura și cuvêntul, de cât cu pânea cea din tóte ḑilele? Acestea dér sciind și pré înălțatul nostru Domn, împreună cu pré cinstițiî sĕî boierî, e de creḑut că ântâiŭ șî-au făcut aceste întrebărî: óre noî Românjî, strănepoțiî slăviților acelora Romanî, trebuie sĕ rĕmânem apururea departe de némurile cele luminate, departe de frațiî nostri europenî? Óre noî, pe lângă cele puține ce scim, n'am puté sĕ ne maî împrumutăm de la dênșiî? Óre n'am avé miḑlóce de a învĕța, de a scrie și de a tipări ca și dênșiî? Óre în clima nóstră și în limba nóstră n'ar puté sĕ strălucéscă darul cuvêntuluî, darul luî Dumneḑeŭ cel mântuitor, ca și la dênșiî? Óre de aicea înainte vom puté sĕ ne maî îndreptăm, puind vina când pe Grecî, când pe Tătarî, când pe cutare și pe cutare, când din tóte părțile cu paradigma lor ne îndémnă sĕ punom în lucrare tóte miḑlócele cele mântuitóre? După aceste întrebărî, vĕḑênd ca și noî suntem făcuțî nu ca sĕ rĕmânem apururea înapoî, ci sĕ fim de uă potrivă la lumină cu cele-l-alte némurî; că și miḑlóce spre învĕțătură, scriere și tipărire avem, voind; că și în clima și în limba nóstră se póte sĕ strălucéscă și sĕ împĕrățéscă darul cuvêntuluî, osîrduindu-ne noî, ace tea cr d că domnia vóstră, ḑicĕnd întru sine-vĕ, iata ațî și hotărît a pune în faptă lucrul cel mare al învĕțaturiî și al cuvêntuluî. Și, ca sĕ nu se facă zatignélă acestuî sfînt scopos, fiind cea maî ântâiŭ grijă a înălțimiî téle, iată nu lipsescî, pré înălțate Dómne, a cerceta de sporirea învĕțaturilor prin pré cinstițiî eforiî scólelor, înlesnind trebuințele profesorilor, rĕsplătind și ostenelile scolarilor, ăncă și miluind pre ceî săracî și osîrduitorî.

Dér acéstă rîvnă sfîntă vedem că se urméză și de uniî din pré cinstițiî boierî, tălmăcind, scriind, tipărind și dăruind, uniî maî puțin, alțiî maî mult, care lucru fiind de toțî lăudat — va trage mila ceruluî preste norodul românesc: fiă numele Domnuluî bine-cuvêntat!

(1). Acum (1829) unele s'aŭ și tipărit, precum *Gramat ca* domnuluî Iliad și acéstă carte, *F los fia cuventuluî*.

(2). După Landcaster.

Slavă dér şi cinste la tot cel ce face bine, ér maĭ ântâiŭ înălţimiĭ tele şi pré cinstiţilor boierĭ, cărora grija cea d'ântâiŭ e te a înzestra pre fiiĭ domnieĭ vóstre, pre norodul românesc, ḑic, cu lumina sciinţelor, cu cuvêntul adevĕruluĭ, cu legile dreptăţiĭ şi cu ródele dragosteĭ. Slavă şi cinste va fi şi profesorilor, împărţind talantul învĕţăturiĭ fie'şĭ-care după felul şi puterea sea. Slavă şi cinste va fi âncă şi tuturor tinerilor, cariĭ, prin învĕţăturile cele bune dintr'acéstă scólă sistematică, se vor învrednici a rĕmâné uă-dată sprijinéla şi slava patrieĭ nóstre, mulţămind şi cinstind a-pururea pre maĭ mariĭ lor făcĕtorĭ-de-bine ca pre nisce al doilea Dumneḑeu. Amin!

Al luĭ Eufr. Poteca ierom. şi profes. de filos.

Cuvêntul *ce s'aŭ ḑis la ḑioa Nascerii mântuitoruluĭ nostru Iis. Chris. la Curt, înaintea Domnuluĭ Grigorie Ghika vvd., a pré sfinţituluĭ părinte Grigorie, mitropolitul Ungrovlachieĭ, şi a tótă pré cinstita boerime la anul 1827.*

Acest *Cuvênt* aŭ fost primit cu plăcere de obşte].

Pré înălţate Dómne,

Câte sĕrbătorĭ ne aduc aminte pe aĭ nostri făcĕtorĭ de bine acestea se prăznuiesc cu bucuriă, pentru că noĭ ómeniĭ nu cinstim pre nimené în deşert, ér de am face acésta, rĕŭ ne-am rătĕci din calea cuvêntuluĭ drept şi a fericiriĭ nóstre, pentru care toţĭ suntem născuţĭ. Nascerea mântuitoruluĭ nostru Iis. Chs. este la noĭ uă sĕrbătóre ce se prăsnuiesce cu cea maĭ mare bucuriă, pentru că acésta ne aduce aminte pre ceĭ maĭ marĭ făcĕtorĭ de bine aĭ lumiĭ, începĕnd de la Dumneḑeu, Tatăl a tótă făptura, arĕtându-ne pré dumneḑeiésca sea proniă şi deşceptându-ne ideia de a ne cunósce datorĭ sĕ cinstim şi pre toţĭ ómeniĭ făcĕtorĭ de bine în slujba lor, ér maĭ ales pre Domnĭ şi pre prinçĭ, cariĭ pórtă grija şi se ostenesc pentru binele de obşte al nooródelor supuşilor lor.

Noĭ dér cinstim, pré înălţate Dómne, şi lăudăm ântâiŭ pre Tatăl nostru cel ceresc, pentru că de la dênsul avem lumina vieţiĭ şi a minţiĭ nóstre; întru dênsul trăim, ne mişcăm şi suntem; el ne-aŭ făcut pre noĭ, pre părinţiĭ nostri şi pre ómeniĭ ceĭ d'ântâiŭ, din cariĭ ne tragem toţĭ; de la dênsul avem aerul, fără de care nicĭ un cés n'am fi viĭ; de la dênsul lumina şi căldura, care însufleţéza şi rodesce pre tótă natura; el e tot cel ce este, pentru că într'ênsul, printr'ênsul şi de la dênsul e sórele şi luna şi tótă nenumĕrata mulţime a stelelor, care stralucesc şi se învîrtesc în nemĕsurata lungime şi lărgime a cerurilor pe d'asupra capetelor nóstre; el e dér tot cel ce este, pentru că cerurile şi pămêntul, oceanurile şi tóte adâncurile, şi cu tótă podóba celor dintr'ênsele organisate, viĭ şi înţelegĕtóre, sunt lucrul pronieĭ séle. Aşia dér numele luĭ Dumnezeŭ e tot cel ce este. Cu prónia sea, el nu numaĭ n'aŭ făcut nimic în deşert, ci şi le ţine pre tóte, pentru că nu numaĭ la tot felul de vieţuitóre aŭ dat uă minte înţelegĕtóre, analog după organismul trupuluĭ sĕŭ şi după trebuinţele séle, ci şi hrană le dă neîncetat, pentru că prin caldura sóreluĭ rădică apă din mare, pre carea ca prin uă stricorătore o rĕvérsă pre pămênt şi pre care apoĭ, iérăşĭ prin căldura sóreluĭ, o analisesce şi o preface în aer de viéţă roditoru, şi apoĭ, prin acésta, în ierburĭ, în pometurĭ, în florĭ şi în rodurĭ, din care, hrănindu-ne, noĭ şi tóte vieţuitórele crescem şi ne înmulţim, cunoscênd că tóte cele ce sunt aşia sunt între dênsele, în cât sĕ aibă trebuinţă unele de altele.

Ér Tatăl nostru cel a tóte ţiitor din început aŭ voit, pré înălţate Dómne, ca toţĭ fiiĭ sĕĭ sĕ vie la cunoscinţa adevĕruluĭ, ca sĕ nu se prapădéscă întru nesciinţa folosuluĭ lor şi, pentru acésta, i-aŭ înzestrat cu lumina minţiĭ. Dér eĭ, întunecându-se pentru lăcomia şi nedreptatea lor, nu înceta a se bate uniĭ cu alţiĭ, a se omorî şi a se ţiné robĭ şi âncă a nu maĭ cunósce nicĭ pre Dumneḑeŭ, Tatăl lor. Acésta dér nesuferind-o şi vĕ-

ḑênd că toțĭ mergea în calea pierḑěriĭ, pentru că nedreptatea tuturor trebuia sě se întórcă în capul tuturor și sě se stingă cu toțiĭ, pentru acésta dér aŭ bine-voit a trămite cuvêntul sěŭ spre a se întrupa prin Duhul sěŭ cel sfînt din fecióra Maria și a se face om, numindu-se Iis. Christos Mesia, precum scriseseră prorociĭ că el va fi mare, sfînt, fiul luĭ Dumneḑeŭ și mântuitorul noroduluĭ sěŭ. Ḑiua dér a nasceriĭ mêntuitoruluĭ nostru Iis. Chrs. o prăznuim cu cea maĭ mare bucuriă, pentru că el, Dumneḑeŭ fiind desěvîrșit, întrupându-se, s'aŭ făcut și om desěvîrșit, ca într'acest chip sě vorbéscă ênsușĭ cu ómeniĭ de primejdia în care se afla și de îndreptarea ce le doria, aducêndu'ĭ la uă reformațiă a năravurilor spre mântuire și la uă înoire a ideilor spre sěvîrșire.

Cinstim dér și slăvim pre Domnul nostru Iis. Chrs. nu numaĭ pentru că este sfînt, fiul luĭ Dumneḑeŭ, ci și pentru că este mântuitorul nostru. El ne-aŭ isbăvit de frica morțiĭ, de superstiția idoléscă și de robia barbaricéscă, arětându-ne că suntem cu toțiĭ frațĭ; el ne-aŭ arětat nouě sě iubim pre Dumneḑeŭ din tótă inima nóstră; el ne-aŭ învěțat sě iubim pre aprópele nostru ca pre ênșine; el ne-aŭ dat legea «precum am voi ca sě se pórte alțiĭ cătră noĭ, așia sě ne purtăm și noĭ cătră dênșiĭ». In cea după urmă, pré înălțate Dómne, cinstim și slăvim pre Domnul nostru Iis. Chs. pentru că el, după ce ne-aŭ arětat atâtea miḑlóce spre mântuirea și fericirea nóstră în viéța acésta și în aceia ce va sě fiă, aŭ adăogat și acésta: că, déca voim sě fim desěvîrșițĭ, sě protimisim binele de obște maĭ mult de cât tóte bunele nóstre în parte; sě protimisim întemeierea Patrieĭ; sě luăm, ḑice, crucea ca dênsul, adecă sě ne gătim spre jărtvă pentru Patriă, căutând înfrățirea, dreptatea și dragostea între ênșine, și atuncea tóte cele-l-alte bune se vor adăuge nouě. Atuncia pentru una ni se va resplăti uă sută. Pentru acésta dér cinstim și slăvim pe Domnul nostru Iis. Hs. Ér apoĭ ceĭ maĭ marĭ făcětorĭ de bine după dênsul sunt Domniĭ și prinçiĭ, cariĭ, prin sfințenia viețiĭ lor, prin legile cele drepte spre folosul de obște și prin apărarea filosofieĭ, mântuiesc și fericesc pre supușiĭ lor și așia îșĭ dobândesc și eĭ cinste și slavă, ca nisce al doilea Dumneḑeĭ. Așia dér îșĭ dobândesc și prinçiĭ nume de Mare, de Sfînt, de Mântuitor și âncă de fiiĭ aĭ luĭ Dumneḑeŭ cu deosebire. Ér unele din noródele vechĭ aŭ îndrăznit a înălța pe prinçiĭ lor pêně la cinstire dumneḑeiéscă, precum Critenii și Egiptenii pre Zevs și pre Osiris, pentru legile ce le dedeseră, de unde îșĭ cunosceaŭ mântuirea și fericirea lor, pentru că ómeniĭ nu cinstesc pre nimenea în deșert, ci pentru facerile de bine ce priimesc, séŭ adevěrate séŭ măcar părute, înșelându-se pêně la uă vreme.

Dér noĭ, prè înălțate Dómne, nu pentru facerĭ de bine părute cinstim și slăvim acum pe înălțimea tea, ci pentru cele adevěrate, pentru că—prin îngrijirea înălțimiĭ téle—se ține nu numaĭ pacea și liniștea, ci și sănětatea în Bucurescĭ și în tot statul înălțimiĭ tele. Maĭ urméză dér a fi făcětor-de-bine și folositor, și a-pururea veĭ avé cinste și slavă. Care prințŭ s'aŭ numit Mare? Care, Sfînt? Care, Mântuitor? Acela, care aŭ folosit pre norodul seŭ cu paradigma vieţeĭ séle și cu legile drepte, pentru că, făr' de nisce legĭ drepte, cum am puté sě venimŭ la fericirea politicéscă? Ce fericire ar fi în țéra aceia unde legile strâmbe n'ar lăsa pre fie-'șĭ-ce-care sě se bucure de ostenéla sea și după care dajdiele publice nu s'ar cere de la fie-'șĭ-care, câțĭ sunt persóne apărate sub numele aceleĭ țěrĭ, întocma după analogia venituluĭ sěŭ? Care prinț s'ar numi vrednicŭ, de n'ar face apoĭ sě se păzéscă acest fel de legĭ drepte și de mare și de mic? Care prinț s'ar numi bun, de n'ar îngriji de buna educație a fiilor noroduluĭ seŭ? Dér cine se învrednicesce a face aceste fapte bune? Un prinț care nu maĭ voiesce sě fiă despot robilor, ci Tată noroduluĭ seŭ, alŭ doilea Dumneḑeŭ. Atuncea dar supunerea, cinstea și slava se ține după dênsul, străjuindu'l maĭ bine de cât miĭ de ostașĭ.

Așia, pré înălțate Dómne, trebuie sě fiě folositor noroduluĭ seŭ un prinț, déca voiesce sě fiă Mare, Sfînt, al doilea Dumneḑeŭ. Acest fel dér el este, déca nu se socotesce fără numaĭ ca omulŭ noroduluĭ seŭ, déca crede că comorile séle cele maĭ prețióse sunt inimile supușilor seĭ, decă prin înțelepciunea legilor și a paradigmeĭ séle scóte

nerânduiéla din statul seŭ, îndreptézǎ obíceiurile, ţine cinstea nǎravurilor publice, ţine pre fiă'şĭ-care în dregătoria ce i se cuvine după sciinţa şi vrednicia sea, opresce luxulŭ şi desfrênarea care strică pre noróde maĭ reŭ de cât ciuma şi rĕsbóiele, privesce pre supuşĭ ca pre fiiĭ seĭ, ţéra ca pre familia sea şi déca nu întrebuinţéză puterea sea de cât pentru fericirea noroduluĭ seŭ: un prinţ dér de acest haracter va fi a-pururea mare. Părinţiĭ vor spune fiilor şi aceştia la aĭ lor, şi aşia pomenirea luĭ va fi a-pururea sfîntă, şi împĕrăţía luĭ nu va avé sfîrşit.

O ce slavă a împĕrăţi şi după mórte! Ce slavă a ḑice urmaşiĭ: fericiţĭ ceĭ ce l'aŭ vĕḑut şĭ cariĭ trăiră în dulcéţa cârmuiriĭ séle; fericite cetăţile şi satele care, sub cârmuirea sea, avură îndestulare, pace, bucuriă şi nerĕutatea vécurilor norocite, pentru dreptatea şi blândeţea luĭ; fericită ţéra pre care 'mila luĭ Dumneḑeŭ o învrednici de un Domn aşia drept, vrednic şi bun!

Étă dér, pré înălţate Dómne, cum sĕrbătorile ne aduc aminte de făcĕtoriĭ de bine şi pre care nu ne săturăm a'ĭ cinsti şi a'ĭ slăvi. Ér că nu cinstim pre nimené în deşert, acésta nu cuvintele, ci faptele o dovedesc ale tuturorŭ pentru că noĭ nicĭ pre Dumneḑeŭ nu l'am cinsti, de nu l'am cunósce Tatăl nostru şi a tótă făptura; nicĭ pre fiiul seŭ, Domnul nostru Iis. Hrs., de ne-ar fi învĕţat sĕ nedreptăţim şi sĕ urîm unul pre altul; nicĭ pre cine-va din prinçiĭ véculuĭ nostru, déca l'am vedé că mănâncă pre norodul seŭ întru mâncare de pâine; şi încă nicĭ pre înălţimea tea, de nu ne-aĭ fi folositor, pentru că, de am cinsti pre ceĭ nefolositorĭ în viéţa politicéscă, am face în potriva luminiĭ cuvêntuluĭ drept, în potriva fericiriĭ nóstre, în potriva voieĭ luĭ Dumneḑeŭ.

Slavă dér şi cinste la tot cel ce face bine, ér maĭ ântâiŭ luĭ Dumneḑeŭ, Tatăluĭ nostru, şi Mântuitoruluĭ nostru Iis. Hrs.. Slavă şi cinste tuturor boierilor nostri, celor ce folosesc spre binele de obşte, ér maĭ ântâiŭ înălţimiĭ téle şi pré sfinţieĭ séle ierarchuluĭ nostru, pentru că amêndoĭ maĭ vîrtos ţineţĭ pacea nóstră, liniştea, armonia şi fericirea în care ne aflăm. Şi pré cu dreptate; pentru că, întru cât folosesce cine-va, atâta se şi cinstesce. Urmaţĭ dér cu toţiĭ şi dumnévóstră, pré cinstiţĭ boierĭ, înălţimiĭ séle, şi tótă acéstă cinstită adunare, după paràdigma înălţimiĭ séle şi a pré sfinţieĭ séle, spre fericirea de obşte, şi veţĭ avé fie'şĭ-care cinste şi slavă întocma.

Ér acum, veniţĭ cu toţiĭ sĕ strigăm: slavă întru ceĭ de sus luĭ Dumneḑeŭ, şi pre pămênt pace, între ómenĭ bună-voire! Tatăl nostru, carele estĭ în cerurĭ, tu estĭ cel maĭ ântâiŭ făcĕtorŭ de bine. Invrednicesce-ne şi pre noĭ ca, de acum înainte, tot bine sĕ facem spre folosul nostru tuturor şi spre slava tea!

Étă, strigă şi tinerimea, cu prunciĭ ceĭ fără rĕotate: o Dómne sfinte, ţiitorule a tóte, tu estĭ care daĭ nouĕ domnĭ bunĭ şi cârmuitorĭ milostivĭ, politicescĭ şi bisericescĭ (şi acesta e darul cel maĭ mare care daĭ noródelor); păzesce dér şi întăresce pr› înălţimea sea bine-credinciosul nostru Domn Grigorie Dimitrie Ghika voevod, cu pré sfinţia sea ierarchul şi mitropolitul nostru Grigorie, întru mulţĭ anĭ, ca sĕ bine-voiéscă a ne întemeia scólele românescĭ cu tóte sciinţele în limba maĭceĭ nóstre, ţéra românéscă, şi aşia—printr'ênşiĭ—sĕ ne învrednicim de uă educaţiă înţeléptă, lesne şi folositóre în lumea acéstă şi în cea ce va sĕ fiă, în cât şi noĭ Româniĭ, scăpând uă-dată din ocara nesciinţiĭ, din nesimţire şi ticăloşiă, sĕ se slăvéscă şi prin noĭ, între cele-l-alte némurĭ luminate, pré slăvitul şi de mare cuviinţă numele tĕŭ, al Tatăluĭ, şi al Fiuluĭ, şi al Sfîntuluĭ Duh. Amin.

ISTORIA MONASTIRILOR VALACHIEÏ

séŭ

faptele prinţilorŭ Domnitorï ţěriï româneşcï, maï alesŭ cele religióse. După rînduiélă chronologicéscă, începĕndu-se de la Radul Negru vvd. pĕnĕ în ḑilele nóstre, compusă într'acestŭ chip de Eufrosin Poteca, arhim. Motrén, unul dintre mědularele aceï comisiï pentru cercetarea şi înscrierea prin condicï a documentelorŭ tuturor mônăstirilor dintr'acestŭ prinţipatŭ alŭ Valachieï.

La anulŭ 1842.

PROLEGOMENA SÉŬ PRECUVÊNTARE

Cătră cititorï.

«*Fericit bărbatul care n'a umblat în sfatul necredinciošilor*». **Psalm. I-iŭ.**

Cinstita obştéscă adunare, în sesia sea din anulŭ 1840, făcu unŭ proiectŭ de a se orîndui uă comisie spre a cerceta şi a înscrie prin condicï documentele tuturor mônăstirilorŭ ţěriï româneşcï, închinate şi neînchinate, din care documente sĕ se culégă şi materiă de a se compune şi uă Istoriă chronologicéscă de faptele prinţilorŭ Domnitorï acestiï ţěrï, maï alesŭ cele religióse, începĕndu-se de la prinţulŭ Radu Negru voevod pĕnĕ în ḑilele nóstre, prin care istoriă sĕ se aréte atâtŭ numele ctitorilorŭ acestorŭ mônăstirï, câtŭ şi documentele de stăpânirea moşiilorŭ fie'şĭ-căria mônăstirï.

Acestŭ proiectŭ legiuindu-se prin întărirea domnéscă a bine-credinciosuluï nostru prinţŭ domnitorŭ ţěriï rumâneşcï, Alesandru Dimitrie Ghika voevod II, M. S. nu întârḑiă de a numi şi a întări mědularele aceşteï comisiï: dintre boierï fuseseră aleşï vornicululŭ Iordache Golesculŭ, d. maiorŭ Ión Voinesculŭ şi d. stolniculŭ Răducanul Tocilescul, érŭ despre ceï bisericeşcï mě alese pe mine pré sfinţia sea părintele mitropolitulŭ Neofit, care alegere a pré sf. séle pentru mine fu întărită şi de M. S. voevod prinţulŭ domnitorŭ.

După acésta, îmï veni uă scrisóre ofiţială de la şefulŭ cinstituluï departament al celorŭ bisericeşcï, d. C. Bălăcénulŭ, prin care mě aleseră pe mine spre a fi însărcinatŭ de a compune acéstă istoriă. Aşia dérŭ, priimindŭ eŭ asupră'mï acéstă sarcină, mě socotiï că, la acestŭ felŭ de istoriă, este neapărată trebuinţă de a se propune înainte uă precuvêntare, în planulŭ căreia sĕ nu încapă altŭ, de câtŭ pricinele maï de departe de a se zidi mônăstirï. Acelea dérŭ suntŭ acestea ce urméză:

1°. Sfinţenia covîrşitóre a religieï crestineşcï;

2°. Caracterulŭ moralicescŭ alŭ crestinilorŭ, însuflatŭ din acéstă religiă a Domnuluï Christosŭ;

3°. Covîrşirea religiósă a vieţiï calughěrescï;

4°. Evlavia prinţilorŭ şi a boierilorŭ spre lŏcaşurile cântăriï slaveï luï Dumneḑeŭ.

Étă dérŭ ḑicemŭ ântâiŭ de religiă:

Legea séŭ religia creştinéscă este întemeiată pre învěţătura evangelieï a Domnuluï nostru Is. Christosŭ, érŭ învěţătura evangelieï este aşeḑată pre cuvêntulŭ luï Dumneḑeŭ de la Moisi şi de la toţï proorocii, care maï nainte aŭ propoveduitŭ de venirea luï Christosŭ, mântuitorulŭ lumiï. Invěţătura evangelieï nu strică pre cele ḑece poruncï, date de la d-ḑeŭ prin Moisi, ci numaï le aduce la uă mare simplitate, ḑicêndŭ: «precumŭ voiţï sĕ vě facă voue ómeniï, aşia faceţï şi voï lorŭ asemenea» (Mateiu, cap. 7). «Acésta e tótă legea şi proorocii» (adică la fie'şĭ-care împrejurare a fie'şĭ-căruia, unuia cătră unulŭ séŭ a multora cătră mulţï).

Dérŭ, cu tóte ace tea, fiindŭ-că învĕţătura sfinteĭ evangeliĭ d'ântâiaşĭ dată fericesce prĕ ceĭ săracĭ cu duhulŭ, ferice ce pre ceĭ blânḑĭ, fericesce pre ceĭ ce plângŭ, fericesce pre ceĭ ce flămânḑescŭ şi însetoşéză de dreptate, fericesce pre ceĭ milostivĭ, fericesce pre ceĭ curaţĭ cu inima, fericesce pre făcĕtoriĭ de pace, fericesce pre ceĭ ce gonescŭ pentru dreptate, fericesce în sfîrşitŭ pre ceĭ ce suferŭ ocărĭ şi totŭ cuvêntulŭ rĕŭ pentru Christosŭ, făgăduindŭ săracilorŭ împĕrăţia cerurilorŭ, celorŭ blânḑĭ moştenirea pămêntuluĭ, celorŭ ce plângŭ mângâierea, celorŭ ce flămânḑescŭ de dreptate îndestularea, celorŭ milostivĭ mila, celorŭ curaţĭ cu inima dobândirea vederiĭ luĭ d-ḑeŭ, făcĕtorilorŭ de pace că vorŭ fi chiămaţĭ fiĭ aĭ luĭ Dumneḑeŭ, celorŭ isgoniţĭ pentru dreptate că a lorŭ este împĕrăţia cerurilorŭ şi în sfîrşitŭ celorŭ ce se ocărăscŭ pentru Christosŭ că plata lorŭ este multă la cerurĭ; aşia dérŭ, pentru aceste făgăduielĭ, învĕţătura sfinteĭ evangeliĭ fu d'ântâia dată mângâierea săracilorŭ; aşia dérŭ săraciĭ, de care suntŭ ceĭ maĭ mulţĭ în lume, pĕtrunşĭ din acéstă învĕţătură a d-ḑeiesceĭ evangeliĭ, care atinge la înima omuluĭ, se împlură îndată de atâta dragoste duhovnicéscă uniĭ cătră alţiĭ, în câtŭ dobândiră darulŭ de bucuria duhuluĭ sfîntŭ, dobândiră pacea consciinţeĭ, dobândiră pacea, liniştea şi odihna inimilorŭ lorŭ. Aşia începură a crede în Chri tosŭ cu miiele şi miiele de miĭ, şi se făcură atuncia blânḑĭ ca porumbiĭ, pentru că împĕrăţia d-ḑeŭ întru inimile lorŭ. Aşia dérŭ, plinĭ de duhulŭ sfîntŭ, se hotăraŭ sĕ rabde tóte muncile pentru dragostea luĭ Christosŭ şi a învĕţăturiĭ luĭ. Aceĭ sfinţĭ creştinĭ se făcuerĕ aşia de bunĭ, în câtŭ arĕtaŭ facerĭ-de-bine chiar şi către tiraniĭ ceĭ munciaŭ pentru credinţa în Christosŭ. Nicĭ muncirile, nicĭ darurile nu puteaŭ sĕ'ĭ maĭ desparţă de dragostea luĭ Christosŭ, în câtŭ sĕ se maĭ închine la idolĭ séŭ sĕ maĭ slujéscă la superstiţiósele acelea obiceiurĭ ale fariseilorŭ iudaismuluĭ.

Decĭ dérŭ, acéstă dumneḑeiéscă învĕţătură, pre care o însoçia şi darulŭ dumneḑeiescilorŭ minunĭ, făcu uă mulţime nenumĕrată de cetăţenĭ aĭ împĕrăţieĭ luĭ dumneḑeŭ; multe milióne de mărturisitorĭ aĭ dumneḑeiriĭ luĭ Christosŭ, dobândindu'şĭ cununa muceniéĭ, sburară lângă dênsulŭ d'a drépta tatăluĭ în cerurĭ. Étă dérŭ sfinţenia covîrşitóre a religieĭ crestinescĭ.

Acum, din acestea de maĭ susŭ, lesne se va descrie şi caracterulŭ moralicescŭ alŭ crestinilorŭ.

Toţĭ creştiniĭ de obşte, carĭ aŭ înţelesŭ uă dată bine duhulŭ învĕţăturiĭ evangelieĭ din vécurile d'ântâiŭ ale christianismuluĭ pênĕ acum în ḑilele nóstre (socotindu se pe lânga păgâniĭ ceĭ necredincioşĭ la Dumneḑeŭ după învĕţătura evangelieĭ), aŭ fostŭ şi suntŭ a-pururea ómenĭ cinstiţĭ la năravurĭ, iubitorĭ de dreptate, lesne iertătorĭ la greşélele aprópeluĭ, cinstitorĭ de d-ḑeŭ fórte, supuşĭ la stăpânirea politicéscă ca la rânduiéla luĭ d-ḑeŭ, ascultătorĭ şi cinstitorĭ de părinţiĭ lorŭ, fugĕtorĭ tare de curviă şi de totŭ felulŭ de furtişagŭ, precum şi de ucidere, nemincinoşĭ şi nepurtătorĭ de orĭ-ce lucru alŭ aprópeluĭ, dérŭ ênsĕ este adevĕratŭ că crestiniĭ vécurilorŭ acelora d'ântâiŭ aŭ fostŭ cu deosebire cuvioşĭ şi sfinţĭ. Pricina este pentru că inimile acelora ereaŭ neîncetatŭ arḑêndŭ întru dênşiĭ de foculŭ dragosteĭ luĭ Christosŭ: în tóte ḑilele se uĭtaŭ sĕ'lŭ véḑă viindŭ pre noriĭ ceruluĭ cu putere şi cu slavă multă, pentru că, după ce a înviiatŭ din morţĭ şi s'a înălţatŭ în cerurĭ, socoteaŭ că nu va întârḑia a veni iérăşĭ pre pămêntŭ ca sĕ judice viiĭ şi morţiĭ şi sĕ rĕsplătéscă maĭ de grabŭ fie'şĭ-căruia după faptele séle pentru că aceĭ sfinţĭ creştinĭ ereaŭ fórte înfocaţĭ de dragostea domnuluĭ Christoşŭ, pre cum maĭ sus ḑiserămŭ, dérŭ ênsĕ, afară de acésta, eĭ ardeaŭ şi de dorulŭ rudenielorŭ lor, care suferiseră mucenia de la tiraniĭ păgânĭ pentru credinţa în Christosŭ; pentru că, pe acele vremĭ, puţine familiĭ puteaŭ sĕ se afle între crestinĭ, care sĕ nu fi avutŭ uă rudeniă între ceĭ-ce luaseră cununa mucenieĭ; aşia dérŭ eĭ firesce nu puteaŭ sĕ nu fiă maĭ osîrduitorĭ la rugăciunĭ şi la postirĭ, de şi Domnulŭ nostru Is. Christos, întru sfînta sea evangeliă, nu poruncesce multă rugăciune, ci maĭ vîrtosŭ şi opresce ḑicêndŭ: «nu vĕ rugaţĭ îndelungŭ ca păgâniĭ, cariĭ socotescŭ că întru multă rugăciune vorŭ fi ascultaţĭ». Aşijderea şi pentru posturĭ, ḑicêndŭ: «nu spurcă pre omŭ ceĭ intră'n gură» Dérŭ ênsĕ aceste graiurĭ ale sf. evangeliĭ séŭ că ereaŭ necunoscute de ceĭ maĭ mulţĭ

séŭ că foculŭ dragostiĭ lui Christosŭ atâtŭ îĭ ardea spre dorirea luĭ și a rudenielorŭ lorŭ mucenicĭ, în câtŭ nu puteaŭ trăi fără multă postire, multă rugăciune, multă cântare slaveĭ luĭ d-ḑeŭ. Acesta e caracterulŭ moralicescŭ alŭ crestinilorŭ de obște pênĕ în ḑiua de astăḑĭ, și e de creḑutŭ că totŭ așa va fi a-pururea. Dérŭ ĕnsĕ cuvine-se nouĕ a maĭ pomeni ceva din cele ce se obicĭnuia în vremile vechĭ, care ține de duhulŭ învĕțăturiĭ evangelieĭ.

In vremea aceia, în cele treĭ ântâiŭ vécurĭ după Christosŭ, bisericĭ arĕtate încă nu puteaŭ sĕ aĭbă crestiniĭ. Adunarea lorŭ, care se chiăma ecclisia grecesce, se făcea în câte uă sală mare, maĭ vîrtosŭ Dumineca, unde, după multă rugăciune și adunare, se gătia uă mésă mare, dérŭ numaĭ cu pâne curată și cu vinŭ, la care nimenea alțiĭ nu ereaŭ vrednicĭ de a se apropia, fără numaĭ ceĭ botezațĭ întru numele Tatăluĭ și alŭ Fiiuluĭ și alŭ sf. Duhŭ și curațĭ de totŭ pĕcatulŭ, după cercetarea ce fie'șĭ-care îșĭ făcea luĭ și păzirea celorŭ ḑece poruncĭ dumneḑeescĭ. Așia se apropia la acéstă mésă sfîntă și se împărtășia din acea pâne și din acelŭ vinŭ. Acestea ereaŭ la dênșiĭ sfintele taĭne, adică trupulŭ și sângele Domnuluĭ; într'acestŭ chipŭ erea leturgia lorŭ atuncĭ, érŭ acele mese se numiaŭ *agape*, care e a ḑice dragostile séŭ mulțămirile.

Așia, cu tótă góna și cu tóte muceniele ce pătimiaŭ creștiniĭ atuncĭa, totŭ se înmulțiaŭ fórte, pentru cuvioșiia și sfințenia viețiĭ creștinescĭ. In tóte ḑilele cu miiele veniaŭ cătră botezŭ și tóte averile lorŭ le daŭ de obște. Așia în tótă împĕrăția Romanilorŭ, de la rĕsăritŭ pênĕ la apusŭ, dintre toțĭ supușiĭ împĕrățieĭ treĭ părțĭ se făcuseră crestinĭ în acele treĭ vécurĭ pênĕ la sf. împĕratŭ Constantinŭ celŭ Mare, și în slujbele politicescĭ și ostășescĭ ceĭ maĭ mulțĭ ereaŭ ucenicĭ aĭ luĭ Christosŭ, ceĭ maĭ cinstițĭ și maĭ vrednicĭ, érŭ după ce s'aŭ botezatŭ și ĕnsușĭ împĕratulŭ Constantinŭ, a căruia maĭcă-sea Elena fusese născută din părințĭ creștinĭ și botezată de mică, atuncia idolatria căḑu din tótă împĕrăția Romanilorŭ. Cățĭ păgânĭ maĭ rĕmăseseră nu maĭ puteaŭ trăi de rușine înaintea sfințenieĭ viețiĭ creștinescĭ, carĭ și aceștia n'aŭ întârḑiatŭ a se boteza întru tótă întinderea împĕrățieĭ.

De atuncia, de la împĕratulŭ Constantinŭ celŭ Mare, s'a începutŭ și zidirea bisericilorŭ celorŭ marĭ, care se și chiămaŭ împĕrătescĭ (βασιλικά 1), atâtŭ în Constantinopole, Roma cea nouă, câtŭ și în Roma cea vechiă. Totŭ de la acestŭ a-pururea pomenitŭ sfîntŭ împĕratŭ s'a începutŭ și iertarea robilorŭ, care și pênĕ acum, pe câtŭ se înțelege maĭ bine învĕțătura sfinteĭ evangeliĭ, pe atâta și robia dintre crestinĭ lipsesce. Acésta e fórte după cuviință, pentru că noĭ, crestinĭ fiindŭ, suntemŭ toțĭ prin botezŭ îmbrăcațĭ întru Christosŭ, frațĭ aĭ luĭ Christosŭ, pre care 'lŭ mărturisimŭ fiiŭ alŭ luĭ dumneḑeŭ, de uă ființă cu dumneḑeŭ tatălŭ. Așia dér și noĭ, déca ne amŭ făcutŭ frațĭ aĭ luĭ Christosŭ, suntemŭ și noĭ fiĭ aĭ luĭ dumneḑeŭ, suntemŭ toțĭ împărtășițĭ de ființa luĭ dumneḑeŭ. Așia dérŭ orĭ-cine póte sĕ înțelégă acéstă nobilitate de obște a omeniriĭ nu maĭ póte suferi nicĭ a fi robŭ elŭ ĕnsușĭ, nicĭ a ține pre alțiĭ în robiă. Așia scie religia crestinéscă sĕ civiliseze némulŭ omenescŭ. Dérŭ ĕnsĕ, și numaĭ politicesce socotindu-se, robia e lucru vătĕmătorŭ și barbarŭ!

Acum e loculŭ de a ḑice și de viéța călughĕréscă séŭ monahică câte-va vorbe, pentru că acésta e fără îndoiélă pricina de aprópe de a li se zidi și a li se înzestra monastirile.

Amŭ ḑisŭ maĭ susŭ că, din învĕțătura dumneḑeesceĭ evangeliĭ, care atinge la inimă, atâta se înfocaseră crestiniĭ vremiĭ aceleia, în câtŭ uĭtaseră tóte ale lumiĭ acestia, asceptândŭ din ḑi în ḑi sĕ védă pre Christosŭ viindŭ a doa óră pre noriĭ ceruluĭ cu putere și slavă multă, sĕ judice viiĭ și morțiĭ, sĕ rĕsplătéscă fie'șĭ-căruia după faptele séle; pe lângă acestea, nădĕjduindŭ sĕ 'șĭ véḑă ómeniĭ care din familia lor se făcuseră mucenicĭ încununațĭ cu acele cununĭ cerescĭ, pre care ochiulŭ omuluĭ încă nu le-a vĕḑutŭ și în inima omuluĭ nu s'aŭ suitŭ. Totŭ din acéstă sfințită învĕtătură, înțelésă

(1). In Roma și acum uă biserică mare se chiamă Basilica, de aicea dérŭ amŭ luațŭ de ḑicemŭ "biserica".

după slovă (fără alegoriă) aprinḑêndu-se uniĭ cu totulŭ de dorulŭ împĕrăţieĭ cerurilorŭ şi de dragostea luĭ Christosŭ, împĕratulŭ celŭ fără de mórte alŭ aceşteĭ împĕrăţiĭ fără durere, fără întristare, fără suspinŭ şi apoĭ fără sfîrşitŭ, eşiră din sînulŭ oraşelorŭ, se lepĕdară de societatea luméscă a politielorŭ, locuiră pustiele, bărbaţiĭ într'uă parte şi femeiele într'alta. Acestia maĭ pe urmă s'aŭ numitŭ călugĕrĭ şi călugĕriţe séŭ monachĭ şi monache, care va sĕ ḑică rumânesce singuraticĭ şi singuratice; érŭ locuinţele lorŭ s'aŭ numitŭ monastirĭ, adică locaşulŭ singuratecilorŭ. Érŭ începutulŭ lorŭ aşia se arétă : la anulŭ 252 după Christosŭ, ântâiŭ sfîntulŭ Pavelŭ Tibeulŭ şi sfîntulŭ Antonie celŭ mare în Egipetŭ începură acéstă viéţă singuratică. Pe aceştĭ douĭ numaĭ de câtŭ îĭ urmară şi alţiĭ fórte mulţĭ; pe aceia alţiĭ, şi maĭ mulţĭ, în câtŭ oraşele se pustiiaŭ, pustiele se locuiaŭ de călugĕrĭ şi călugĕriţe, aşia în câtŭ—pênĕ la soborulŭ de la Nicea, la anulŭ 325 după Christosŭ—totŭ Egipetulŭ, Palestina şi Asia-mică se umpluseseră de cete călugĕrescĭ.

Acum dérŭ va ḑice cine-va : déca ceĭ maĭ mulţĭ dintre crestinĭ, dintre supuşiĭ unuĭ statŭ politicescŭ, s'arŭ face călugĕrĭ ca sĕ ajungă la maĭ mare sĕvârşire în religiă, ce arŭ puté sĕ se întêmple? Déca nerodirea de fiĭ şi stîrpiciunea erea blestemată nu numaĭ la némurile cele-l-alte, slăvite la ceĭ vechĭ, ci şi la sfinţiĭ patriarchĭ israiltenĭ, cine nu scie că porunca luĭ Dumneḑeŭ «cresceţĭ şi vĕ înmulţiţĭ» se păzia de către Israiltenĭ cu tótă osârdia? Dérŭ asemenea erea şi la Perşĭ învĕţătura Magilorŭ, ḑicêndŭ că fapta cea maĭ plăcută luĭ dumneḑeŭ este sĕ nască măcarŭ unŭ fiiŭ, sĕ sădéscă măcarŭ unŭ pomŭ şi sĕ lucreze mĕcarŭ uă ţérină, uă holdă. Atineniĭ pedepsiaŭ pre ceĭ ce nu se însuraŭ, cinsteaŭ pre c ĭ ce aveaŭ mulţĭ copiĭ, puindu'ĭ în slujbele statuluĭ, érŭ la Spartanĭ trebuia sĕ se pedepséscă şi celŭ ce se însura pré târḑiŭ. Aşia se urma şi la Romanĭ. Citéscă-se Biblia, citéscă-se şi scriitoriĭ politicescĭ Erodotŭ, Strabonŭ, Stobeiŭ, Aristotelŭ, Dinarchŭ, Aineccie în «Legile Romanilorŭ», Plutarchŭ în «Viéţa luĭ Licurgŭ» şi Ateneŭ.

Acum dérŭ, déca s'aru umplé lumea de mônăstirĭ, tóte cu veniturĭ, cu robĭ şi privilegiate a nu contribui la chieltuielile statuluĭ, ce arŭ puté sĕ se întêmple la acelŭ statŭ, la acea împĕrăţiă? Ce arŭ puté sĕ se întimple în ţéra aceia, unde tóte privilegiele tóte asidosiele suntŭ pentru monastirĭ şi pentru orăşenĭ, tóte greutăţile, tóte, chieltuielile statuluĭ numaĭ pe ţĕranĭ, pe plugarĭ, cărora sĕ nu le rĕmâie nicĭ hrană nicĭ îmbrăcăminte pentru luxulŭ orăşenilorŭ şi alŭ monastirilorŭ?

La aceste întrebărĭ n' avemŭ altŭ ce rĕspunde, fără numaĭ că, precum se vede, acelŭ împĕratŭ, acelŭ ântâiŭ împĕratŭ crestinescŭ, sf. Constantinŭ celŭ Mare, pentru ca sĕ întemieze maĭ bine împĕrăţia crestinéscă cea luméscă, se vede—ḑicŭ—că arŭ fi cunoscutŭ trebuinţa de a întemeia ântâiŭ împĕrăţia luĭ Christosŭ cea duhovnicéscă, religia; pentru acésta se vede că arŭ fi cunoscutŭ trebuinţa şi de nisce ostaşĭ duhovnicescĭ cariĭ, pentru ţinerea cu deosebire a religieĭ şi pentru slujbele bisericeĭ luĭ Christosŭ, sĕ fiă a-pururea gătiţĭ a se oşti împotriva duhurilorŭ rĕutăţiĭ, maĭ vîrtosŭ acelorŭ vécurĭ încă idololatre. Aşia dérŭ pe acestŭ felŭ de ostaşĭ duhovnicescĭ se vede că i-arŭ fi cunoscutŭ maĭ cu deosebire dintre călugĕrĭ. Aşia vedemŭ că totŭ dintre călugĕriĭ ieromonachĭ suntŭ aleşĭ de episcopĭ pentru propoveduirea sfinteĭ evangeliĭ şi pentru păstoria şi mântuirea turmeĭ luĭ Christosŭ; se vede dérŭ că arŭ fi avutŭ uă deosebită evlaviă la călugĕrĭ, érŭ evlaviă la dênşiĭ cum arŭ fi pututŭ sĕ aibă, decă nu vedea în viéţa lorŭ uă deosebită cuvioşiă şi folosinţă religiósă ? In faptă, chiarŭ din acele vécurĭ d'ântâiŭ ale crestinilorŭ, pré puţinĭ episcopĭ aŭ fostŭ aleşĭ din ceĭ însuraţĭ, érŭ véculŭ alŭ IV după Christosŭ e cu deosebire strălucitŭ de Atanasiĭ, de Basiliĭ, de Grigoriĭ, de Chrisostomĭ, de Augustinĭ, de Ambrosiĭ, de Ieronimĭ şi de alţĭ mulţĭ, asemenea acestora, plinĭ de învĕţătură şi de vîrtute duhovnicéscă. Acestia şi alţiĭ că acestia, pentru strălucita lorŭ învĕţătură dohovnicéscă, pentru sfinţenia vieţiĭ lorŭ, lasŭ sĕ ḑicŭ că şi pentru înfocata lorŭ osîrdiă şi rîvnă spre slujba împĕrăţieĭ duhovnicescĭ a luĭ dumneḑeŭ, care este zidirea moralicéscă, aŭ fostŭ aleşĭ de episcopĭ după vrednicia. Eĭ

se lepĕdaseră de lume, împărțiseră la săracĭ averea lorŭ și se făcuseră călugĕrĭ, numaĭ și numaĭ pentru ca, slobodĭ de îngrijirea uneĭ familiĭ, sĕ pótă maĭ lesne a îngriji de mântuirea obșteĭ crestinescĭ, învĕțândŭ bunele cuviințe, propoveduindŭ moralulŭ evangelieĭ, cântândŭ dohovnicésca poesiă a slaveĭ luĭ Dumneḑeŭ și, așia, bine împlinindu'șĭ slujba ângerilorŭ luĭ dumneḑeŭ.

Dintr'acestea dérŭ lesne se vede că, pentru acestŭ felŭ de călughĕrĭ, întocma ca apostoliĭ învĕțațĭ și cuviosĭ (1), sfîntulŭ împĕratŭ Constantinŭ nu numaĭ n'a popritŭ viéța călughĕréscă, ci âncă a bine-voitŭ a o și încuraja, zidindu-le monastirĭ marĭ împĕrătescĭ întru tótă împĕrăția Romanilorŭ, și înzestrându-le cu tóte cele trebuincióse pentru hrana și odihna călughĕrilorŭ de obste. Așia dérŭ nu maĭ e îndoiélă că pentru nisce călughĕrĭ ca ceĭ maĭ sus pomenițĭ fu ocrotită viéța călughĕréscă de obste. Așia li se zidiră monastirĭ mărețe și de alțĭ împĕrațĭ, domnĭ și boierĭ, urmândŭ sfîntuluĭ împĕratŭ Constantinŭ. Așia se odihniră într'ênsele toțĭ de tótă vîrsta și felitatea, bĕtrânĭ, tinerĭ, învĕțațĭ, neînvĕțațĭ, pênĕ în ḑilele nóstre. Așia dérŭ vedemŭ că totŭ după acelașĭ duhŭ alŭ mareluĭ Constantinŭ s'a urmatŭ cu călughĕriĭ și cu monastirele întru tóte împĕrățiele și domniele crestinescĭ din Europa. Așia și în Valachia nóstră, zidindu-se atâtea monastirĭ de la Radu Negru voevod încóce, de către mulțĭ domnĭ și boierĭ, pênĕ în ḑilele nóstre totŭ pentru evlavia ce aŭ avutŭ la viéța și cuvioșia călughĕrilorŭ, vĕḑêndu'ĭ îndeletnicindu-se ḑiua și nóptea la rugăciunĭ și la cântarea slaveĭ luĭ dumneḑeŭ. Prin acestea dérŭ étă arĕtarămŭ în faptŭ covêrșirea relegiósă a viețiĭ călughĕrescĭ și totŭ de uă dată și evlavia prinților și a boerilorŭ de a le zidi locașurĭ mărețe spre cântarea slaveĭ luĭ dumneḑeŭ și spre vecĭnica pomenire a lorŭ.

Dérŭ, pe lângă cele ḑise maĭ susŭ, dreptŭ e a lua în băgare de sémă și acésta: că, pe lângă slujba împĕrățieĭ luĭ dumneḑeŭ, cuvioșiĭ călughĕrĭ, în monastirĭ, șl pentru societatea politicéscă aŭ împlinitŭ uă slujbă fórte însemnată, tălmăcindŭ și scriindŭ cu mâna cărțĭ bisericescĭ și politicescĭ. Așia dérŭ totŭ sfintele monastirĭ ne-aŭ păstratŭ tóte cărțile, atâtŭ cele bisericescĭ, câtŭ și cele politicescĭ pênĕ la aflarea tipografieĭ. Așia dérŭ totŭ prin ostenelile cuvioșilorŭ dascălĭ călughĕrĭ ni s'a păstratŭ înțelepciunea proorocilorŭ, apostolilorŭ și a tuturorŭ sfinților părințĭ, precum și a filosofilorŭ grecĭ și romanĭ. Dérŭ lasŭ sĕ ḑicŭ că, și după fericita aflare a tipografieĭ, maĭ totŭ dintre călughĕrĭ aŭ pututŭ sĕ se îndeletnicéscă prin monastirĭ la tălmăcirĭ și la tipărirĭ de cărțĭ, precum în faptă și acum uniĭ se îndeletnicescŭ. Către acestea, âncă putemŭ sĕ maĭ adăogămŭ și acésta: că și profesoriĭ de teologiă și de filosofiă dintre calughĕrĭ s'aŭ arĕtatŭ fórte rîvnitorĭ, cu slavă propoveduindŭ și învĕțândŭ adevĕrulŭ, dreptatea și buna-credință, lumina viețiĭ vecĭnice și împĕrăția luĭ dumneḑeŭ. Așia dérŭ și aicea, în țéra rumânéscă, cartea, limba și religia, care câte trele caracterisescŭ némulŭ nostru rumânescŭ, totŭ prin ostenelile călughĕrilorŭ maĭ multŭ ni s'aŭ păstratŭ, îndeletnicindu-se cu deosebire a tălmăci și a scrie cărțĭ prin monastirĭ.

Acum, în tótă Valachia nóstră, cu mitropolia împreună, episcopiele și uă sumă de schiturĭ, suntŭ preste 100 de monastirĭ, care aicea le vomŭ clasifica precum urméză:

Clasa.	*Monastirile.*
1-a	4
	I. Mitropolia
	II. Episcopia Rômniculuĭ
	III. Episcopia Buzĕuluĭ
	IV. Episcopia Argeșiuluĭ
	Fără metócele lorŭ.
2-a	16 *Cele neînchinate*:
	I. Tismana
	II. Cozia și Cotména.
	III. Bistrița.
	IV. Motru
	V. Hurezulŭ
	VI. Glavaciogulŭ
	VII. Délulŭ
	VIII. Strehaia
	IX. Arnota
	X. Govora

(1). Sfîntulŭ Atanasiu tráia atuncĭ, Antonie și mulțĭ ca acestia.

XI. Brâncovenil
XII. Câmpulŭ lungŭ
XIII. Znagovulŭ
XIV. Sadova
XV. Vieroşulŭ
XVI. Râncăciovulŭ

Acestea aŭ primitŭ regulamentulŭ, ţinŭ slujbele biericiĭ după tipiculŭ călugherilorŭ, cu preoţĭ, ieromonachĭ şi cele-l-alte.

3-a 10 *Chinoviĭ de călugherĭ.:*

I. Căldăroşianiĭ
II. Cernica
III. Poéna-Mĕruluĭ
IV. Dălhăuţulŭ
V. Ciolanulŭ
VI. Nifonulŭ
VII. Sinaia
VIII. Ghigheulŭ
IX. Chiăia
X. Predélulŭ

Acestora nu li s'a datŭ regulamentŭ; se cârmuiescŭ slobodŭ de către stareţĭ, fără a fi supuse de a da vre uă socotélă de a lor administraţiă nicĭ l. stăpânire, nicĭ la soborulŭ părinţilorŭ; ţinŭ orînduiéla la slujbele sfinte, la îmbrăcăminte şi la mâncare cu totulŭ călugherescă.

4-a 5 *Chinoviĭ de călugheriţe:*

I. Ţigănesciĭ
II. Rătesciĭ
III. Monastirea dintr'unŭ lemnŭ
IV. Pasĕrea.
V. Sarmucăsesciĭ.

Acestea iérăşĭ ţinŭ tótă rînduiéla, ca la chinoviĭ de călugherĭ.

5-a 52 *Cele închinate la alte monastirĭ afară din statulŭ Valachieĭ:*

I. Sf. Georgie Noŭ
II. Văcăresciĭ
III. Plătărescil
IV. Gruiulŭ
V. Căluiulŭ
VI. Comana
VII. Sf. Sava.
VIII. Negoiesciĭ
IX. Rĕsvanulŭ
X. Ţînţăreniĭ

Şi încă vr'o 3, ce nu le sciŭ anume. Acestea suntŭ la Sf. Mormêntŭ.

5-a 16 *la Sfeta-gora:*

I. Radu-Vodă
II. Mihaiŭ-Vodă
III. Cotroceniĭ
IV. Slobozia
V. Sfinţiĭ-Apostolĭ
VI. Căşciórele
VII. Plumbuita
VIII. Clocociovulŭ
IX. Slatina
X. Jitia
XI. Hotăraniĭ
XII. Róba
XIII. Baia-de-Aramă
XIV. Spirea
XV. Văleniĭ-de-munte
XVI. Postolache şi alte monastirĭ

5-a 17 *la cele din Rumele:*

I. Sărindarulŭ
II. Sf. Iónŭ
III. Rômniculŭ-Săratŭ
IV. Mislea
V. Banulŭ
VI. Nucetulŭ
VII. Bucovĕţulŭ
VIII. Stavropoli
IX. Valea
X. Golgota
XI. Bradulŭ
XII. Băbeniĭ
XII. Butoiulŭ
XIV. Dedulesciĭ
XV. Sf. Spiridon-vechiu
XVI. Hanu-Grecilorŭ
XVII. Codreniĭ

5-a 2 *la Alesandria:*

I. Slătariĭ
II. Şăgarcea.

5-a 4 *la Monastirea Sinai:*

I. Mărgineniĭ	III. Monastirea Rômniculuĭ
II. Sf. Ecaterina	IV. Vĕrbila

Suma celorŭ închinate:

13 la Sfîntulŭ mormêntŭ,
16 la Sfeta-gora,
17 la Rumele,
2 la Alesandria,
4 la Sinaia.
52 adecă cincĭ-ḑecĭ și douĕ.

Tóte aceste monastirĭ, numite «închinate», dându-li-se regulamentŭ, pênĕ acum n'aŭ voitŭ egumeniĭ lorŭ sĕ priméscă. Într'ênsele rênduiélă călugĕréscă nu se vede, nicĭ póte sĕ fiă, pentru că nicĭ călugĕrĭ nu ținŭ: sfînta leturghiă o facŭ popiĭ de mirŭ ca în mahala, ca în satŭ, fără léfă. Veniturĭ aŭ, unele fórte marĭ. Condițiile de închinarea lorŭ afară din țéră nu se sciŭ pênĕ acum, căcĭ n'aŭ arĕtatŭ documenturile ctitoricescĭ. Egumeniĭ lorŭ suntŭ ceĭ maĭ mulțĭ, déca nu toțĭ, contracciĭ trămișĭ séŭ veniți cu cărțĭ despre acele locurĭ, unde suntŭ închinațĭ, și cu întărirea sf. Mitropoliĭ și a M. S. voevodulŭ suntŭ primițĭ fie-care egumenŭ în administrația monastiriĭ pentru care e numitŭ.

Clasa. Monastirile.

6-a 12 *Alte monastirĭ și schiturĭ date la spitalulŭ sf. Pantelimon:*

I. Măcsineniĭ	X. Brebulŭ
II. Găiseniĭ	XI. Cobia
III. Fedeleșoiulŭ	XII. Grăjdana
IV. Morînglavulŭ	XIII. Bereslăvescĭ
V. Tâșorulŭ	
VI. Poiana	
VII. Lespeḑile	
VIII. Cornetulŭ	
IX. Titireciulŭ	

Și la acestea slujbele sfinte se facŭ ca la satŭ de popĭ mirenĭ: călugĕrĭ nu ținŭ. Veniturile lorŭ acum le scie eforia spitaluluĭ, căcĭ moșiele lorŭ se daŭ la mezatŭ de cătră acéstă eforiă.

7-a 2 *în alte orînduielĭ:*

I. Sf. Spiridonŭ-Noŭ	II. Mărcuța.

Acestea suntŭ, de nu amŭ greși vre una, monastirile din tótă țéra românéscă. Unele suntŭ zidite chiarŭ prin osîrdia călugĕrilorŭ cu milostenia, érŭ cele maĭ multe suntŭ zidite și înzestrate de prințiĭ domnitorĭ și de blagorodniciĭ boierĭ aĭ acesteĭ țĕrĭ, de la epoca prințuluĭ Radulŭ Negru voevod și pênĕ acumŭ în domnia prințuluĭ Alexandru Ghika II. Érŭ care a fostŭ familia prințuluĭ Radulŭ voevodŭ Negru, care arŭ fi fostŭ educația luĭ, ce rangŭ a avutŭ acestŭ prințŭ în Transilvania, în părțile Făgărașuluĭ, de unde s'a pogorîtŭ aicea în Valachia, precum și familiele celorŭ-l-alțĭ prințĭ după dênsulŭ, domnitorĭ pênĕ acumŭ, de acestea cine voiesce a sci pre largŭ sĕ caute în istoriile politicescĭ ce va puté găsi de Valachia și Moldavia (cetéscă-se Cantimirŭ, Dionisake și Fl. Aronŭ). Insărcinarea nóstră nu este alta fără numaĭ sĕ arĕtămŭ aicea faptele prințilorŭ pe scurtŭ, cu deosebire cele de evlaviă, spre întărirea credințiĭ religióse, câtŭ vomŭ puté culege din documentele monastirescĭ.

 Așia dérŭ vomŭ asterne chronologicesce numele fie'șĭ-căruia prințŭ, cu faptele séle cele maĭ numite; apoĭ vomŭ însemna: 1° ce mônăstire a ziditŭ, 2° cu ce a înzestrat-o; 3° ce documenturĭ i-a datŭ. Acumŭ pricinile de zidirea mônăstirilorŭ de obște s'aŭ arĕtatŭ, érŭ, de ne este slobodŭ a și semui, póte sĕ fi maĭ avutŭ și altele, precum: 1° de a'șĭ asigură și familiele în vreme de rĕsboiŭ; 2-lea și de a se închide la primejdiă ca în nisce fortărețe (ce-

tăţĭ); 3-lea şi de a se ajuta statulŭ din veniturile lorŭ la trebuinţe neapărate. Dérŭ ênsĕ, ceia-ce se vede în documenturile lorŭ, ele suntŭ maĭ multŭ pentru evlavia ce aŭ avutŭ ctitoriĭ lorŭ la călugĕrĭ, pentru ca sĕ se róge luĭ D-ḑeŭ ḑiua şi nóptea pentru sufletele lorŭ. Acumŭ dérŭ, déca aceĭ bine-credincioşĭ ctitorĭ aŭ avutŭ atâta evlaviă la călugĕriĭ ceĭ din acéstă ţéră, e de creḑutŭ că eĭ, întru simplitatea lorŭ, aŭ avutŭ şi maĭ multă evlaviă la călugĕriĭ ceĭ de la Ierusalimŭ, pentru sfintele locurĭ, la ceĭ de la Sfeta-gora, ceĭ de la Sinaia şi ceĭ din tóte locurile grecescĭ, cariĭ, maĭ vîrtosŭ după căderea Ţarigraduluĭ în mâna Turcilorŭ, veniaŭ în Valachia neîncetatŭ după cerşiutŭ, întrebuinţândŭ tóte măiestriele smereniéĭ. Aşia căpĕtară eĭ preste 50 de mônăstirĭ numaĭ în Valachia nóstră, în câtŭ o evlaviă nemĕsurată şi necumpĕnită cu dreptulŭ publicŭ naţionalŭ şi neprevĕḑută a făcutŭ în câtŭ pré puţine mônăstirĭ în ţéra românéscă aŭ pututŭ sĕ rămâie pênĕ acumŭ neînstrăinate din dreptulŭ publicŭ naţionalŭ.

Acumŭ, a priimi pe străinĭ, a hrăni pre celŭ flămêndŭ şi cele-l-alte, din averea sea, acésta e lucru creştinescŭ, érŭ a înstrăina pămênturĭ din sînulŭ patrieĭ, a priimi, a ḑice aşia, atâtea staturĭ străine în sînulŭ statuluĭ nostru, câte mônăstirĭ suntŭ închinate, acésta e în protiva dreptuluĭ publicŭ, acésta e mare abusŭ de statŭ. Cu tóte acestea, acestŭ abusŭ, după uă bună înţelegere a dreptuluĭ publicŭ, a dreptuluĭ némurilorŭ, a dreptuluĭ naturalŭ, a dreptuluĭ politicŭ şi în sfîrşitŭ a dreptuluĭ de proprietate naţionalŭ din véculŭ nostru, se póte sĕ se îndrepteze fără vătĕmare de sufletŭ, şi maĭ vîrtosŭ că aceste mônăstirĭ suntŭ zidite, ca tóte, pentru călugĕriĭ ce arŭ locui într'ênsele, şi înzestrate pentru hrana totŭ acestorŭ călugĕrĭ. Acumŭ acéstă condiţie nu se păzesce, căcĭ călugĕrĭ într'ênsele nu suntŭ, nicĭ rînduiélă călugĕréscă. Aşia dérŭ, s'a călcatŭ condiţia, aŭ perdutŭ dreptulŭ de daniă şi chiarŭ după pravila civilă.

Dérŭ se va împrotivi cine-va ḑicêndŭ : nu cum-va închinarea acestorŭ mônăstirĭ aŭ avutŭ şi altŭ scoposŭ? Domnia ţĕriĭ românescĭ a fostŭ a-pururea electivă; chiriarchia séŭ suveranitatea prinţuluĭ a-pururea disputată de către aristocraţia boieréscă; prinţiĭ domnitorĭ, de şi aŭ avutŭ a-pururea atâtŭ puterea executivă, câtŭ şi dreptulŭ de a întări legiuirile adunăriĭ obstescĭ boierescĭ, precumŭ şi dreptulŭ de a face nobilĭ (boierĭ) şi de a numi în tóte rangurile, în tóte dregătoriele, pênĕ şi pre ceĭ bisericescĭ, egumenĭ şi episcopĭ, a'ĭ întări în dregătoria lorŭ, âncă şi pe mitropolitulŭ a tótă ţéra, cu tóte acestea istoria ne arétă multe dispute între Domnĭ şi între boierĭ şi mulţĭ Domnĭ schimbaţĭ după felurĭ de întêmplărĭ. Nu cum-va şi scoposulŭ închinăriĭ unorŭ mônăstirĭ sĕ fi fostŭ pentru ca ênşiĭ aceĭ Domnĭ, scoşĭ din Domniă, sĕ pótă a'şĭ afla la uă vreme adăpostire pe la Ierusalimŭ (cu pricina închinăriĭ la sfintele locurĭ), pĕ la Ţarigrad, pĕ la Sfeta-gora şi pên' Rumele? Acésta se póte, dérŭ ênsĕ acumŭ aŭ trecutŭ acele vremĭ.

Dispute vorŭ maĭ fi; evlaviă către d-ḑeŭ a-pururea va fi; nădejde de nemurirea sufletuluĭ a-pururea va fi; învierea morţilorŭ a-pururea se va mărturisi, érŭ evlaviă către nisce mônăstirĭ pustiĭ de călugĕrĭ nu póte sĕ maĭ fiă. Avemŭ pildă pĕ Greciĭ din Ellada (guvernulŭ) (1), care a mărginitŭ pe călugĕrĭ numaĭ în două mônăstirĭ. Cu venitulŭ celorŭ pustiĭ ţine şcólele şi Academiele. Nu e de mirare că nu maĭ suntŭ călugĕrĭ în mônăstirile închinate din Valachia, căcĭ, precum spunŭ chiarŭ din Greciĭ ceĭ iubitorĭ de adevĕrŭ, călugĕriĭ aŭ lipsitŭ şi din Rumele şi âncă maĭ şi din Sfeta-gora. Câţĭ aŭ maĭ rĕmasŭ aŭ perdutŭ acelŭ duhŭ călugĕrescŭ de lepĕdare de cele lumescĭ şi de grab se vorŭ sfîrşi ca ceĭ din Ellada. In ḑiua de astăḑĭ, pare că nĕmulŭ ellinescŭ voiesce populaţiă, voiesce creştinĭ roditorĭ de copiĭ, voiesce creştinĭ evlavioşĭ la cele sfinte, dérŭ plugarĭ bunĭ şi soldaţĭ bunĭ!

Scris-am în mônăstirea de la Gura Motruluĭ.

In 9 Octomb. 1842. **Ef. Poteca, archim. Motrénu (2).**

(1). Guvernulŭ grecescŭ alŭ luĭ Oton.
(2). Acestŭ manuscrisŭ în originalŭ coprinde 27 pagine, scrise de mâna luĭ Eufrosinŭ Poteca cu litere cirilico-grece. Elŭ se află în posesiunea d-luĭ dr. M. Gaster.

MONASTIRILE ȘI DREPTULŬ LOR DE PROPRIETATE (1).

„Luațĭ învĕțătură, ca nu cum-va sĕ se mânie Domnulŭ și sĕ perițĭ din calea cea dréptă, cândŭ se va aprinde de grab mânia luĭ„. Psalm. II-lea.

PARTEA I.

Istoria monastirilorŭ pe scurtŭ.

Pentru istoria monastirilorŭ nu dicemŭ multe: facemŭ numaĭ uă mică însemnare de câte se află aicea în țéra românéscă, arĕtându-le numĕrulŭ și numele fie'șĭ-căreia, érŭ loculŭ și proprietatea lorŭ în care județŭ se află, acestea se află în condica mezaturilorŭ la sfînta mitropoliă séŭ la î. ministerŭ alŭ cultuluĭ.

Acumŭ dér vomŭ dice puține despre însemnarea numeluĭ. *Monastrion:* acéstŭ nume este grecescŭ; vine de la *monazo* (μονάζω) și însemnéză locŭ de singuraticĭ. Cine aŭ ziditŭ monastirile? Împĕrațiĭ și domniĭ ceĭ tarĭ, pentru ca sĕ'șĭ aréte evlavia lorŭ ce avea la crestinĕtate și maĭ vîrtosŭ la religia călughĕréscă, érŭ numele *călughĕrŭ* vine de la καλόγερος grecesce, care va sĕ dică «bunŭ bĕtrânŭ».

Se scie, fără îndoiélă, că toțĭ crestiniĭ ceĭ vechĭ ereaŭ fórte evlavioșĭ și mulțămitorĭ la dumnedeŭ, viețuindŭ întocma după cuvêntulŭ sfinteĭ evangeliĭ, care este cea maĭ mare mângâiere a săracilorŭ, dicêndŭ: fericițĭ ceĭ săracĭ cu duhulŭ, fericițĭ ceĭ blândĭ, fericițĭ ceĭ ce plângŭ, fericițĭ ceĭ ce flămêndescŭ de dreptate, fericițĭ ceĭ milostivĭ, că aceia se vorŭ milui și c. l. l.

Așia dérŭ, după acestŭ felŭ de învĕțăturĭ dumnedeiescĭ, toțĭ crestiniĭ trăiaŭ cu sfințeniă, sĕ diceaŭ toțĭ frațĭ și sfințĭ; din di în di se uitaŭ sĕ védă pre Chs. viindŭ pre noriĭ ceruluĭ cu putere și cu slavă multă, sĕ'ĭ răpéscă și pre dênșiĭ în norĭ, în ceriŭ de-a drépta tătăluĭ întru împĕrăția cerurilorŭ, unde sĕ se bucure împreună cu patriarșiĭ, cu apostoliĭ, cu proorociĭ și cu muceniciĭ. Acéstă opiniă a datŭ ântâia pricină de lepĕdare de lume și de calea vieții monahicescĭ, érŭ monahiĭ ceĭ d'ântâiŭ aŭ fostŭ în Egipetŭ sfîntulŭ Pavel Tibeulŭ și sfîntulŭ Antonie celŭ mare pe la anulŭ 252 după Hristosŭ.

Acesta este începutulŭ vieții călughĕrilorŭ și, pênĕ în vremea sfîntuluĭ Pahomie, în véculŭ alŭ IV-lea, se făcuseră pênĕ la cincĭ miĭ, no. 5000. Totŭ într'acestŭ vécŭ alŭ IV-lea li-s'a începutŭ și zidirea monastirilorŭ de către sfîntulŭ ântâiulŭ împĕratŭ crestinŭ Constantinŭ și maĭ vîrtosŭ de către fericita maica-sea sfînta Elena, cu ocasia duceriĭ la Palestina. Érŭ numĕrulŭ monastirilorŭ în țéra nóstră românéscă, cu marĭ cu micĭ, este peste una sută, și suntŭ maĭ tóte zidite de către domniĭ și boieriĭ țĕriĭ, începêndu-se de la fericitulŭ Mircea vodă și înzestrându-se cu multe moșiĭ și robĭ. Așia aŭ făcutŭ și alțĭ domnĭ după dênsulŭ. Érŭ fericitulŭ Mateiu-vodă Basarabŭ se dice că arŭ fi ziditŭ pênĕ la 40 de mônăstirĭ, înzestrându-le cu moșiĭ și cu robĭ și întărindu-le cu chrisóve domnescĭ, iscălite și de boierĭ cu blesteme înfricoșiate, âncă și cu deosebită carte a patriarchuluĭ Partenie, archieréscă și sinodicéscă, cu grozave blesteme și afurisaniĭ asupra cuĭ arŭ îndrăzni sĕ înstrăineze ceva din zestrea mônăstirilorŭ, fie egumenŭ, fie mitropolitŭ, fie măcarŭ și Domnŭ orĭ boierŭ. Acum vedemŭ că, câtŭ pentru robĭ, acestia s'aŭ emancipatŭ, s'aŭ iertatŭ cu priimirea de obste, dérŭ s'aŭ desființatŭ și aĭ celor-l-alțĭ proprietarĭ; dérŭ, câtŭ pentru moșiĭ, vedemŭ că acestea nu s'aŭ desființatŭ și póte nicĭ se vorŭ desființa pentru 3 cuvinte: 1-iŭ, pentru gróza blestemelorŭ domnescĭ și patriarchicescĭ; 2-lea, pentru frica sĕ nu se urmeze și cu moșiele celor-l-alțĭ proprietarĭ totŭ așia; și 3-lea, pentru cuvêntulŭ luĭ dumnedeŭ, care apără pre tótă biserica și religiă a căria monastirile facŭ uă parte însemnată.

(1). Acestŭ manuscrisŭ, în originalŭ de 7 pagine, e fórte frumosŭ scrisŭ cu „litere de reformă„ și semnatŭ de Eufrosinŭ Poteca; se află asemenea în posesiunea d-luĭ dr. M. Gaster.

PARTEA II.

Folosulŭ mônăstirilorŭ pentru religiă.

Religia crestinéscă de la începutŭ este tormată de sfinţiĭ apostolĭ, capulŭ cărora este ênsuşĭ domnulŭ nostru Iisusŭ Hristosŭ. Următoriĭ apostolilorŭ în propovedania evangeliei împĕrăţiei cerurilorŭ aŭ fostŭ sfinţiĭ episcopĭ, aleşĭ ceĭ maĭ mulţĭ dintre călugĕrĭ pentru sfinţenia vieţiĭ lorŭ, pênĕ în ḑilele nóstre, ca nisce ostaşĭ duhovnicescĭ, oştindu-se împrotiva duhurilorŭ rĕutăţiĭ pentru adevĕrŭ, dreptate şi bună-credinţă.

Pe lângă acestea, monastirile înzestrate cu cele trebuinciόse pentru hrana, îmbrăcămintea şi cele-l-alte trebuinciόse la călugĕrĭ, la nisce ómenĭ hotărîţĭ pentru lauda şi cântarea slaveĭ luĭ dumneḑeŭ, aŭ ajutoratŭ multŭ si pentru literatura crestinéscă. Dovédă la acestŭ adevĕrŭ este : dascăliĭ ceĭ marĭ aĭ bisericiĭ, ḑicŭ adică : Atanasiĭ, Basiliĭ, Grigoriĭ, Hrisostomiĭ, Ambrosiĭ, Augustiniĭ şi alţiĭ pênĕ în ḑilele nóstre. Prin uniĭ ca acestia ni-s'aŭ păstratŭ înţelepciunea prorocilorŭ, apostolilorŭ, celor-l-alţĭ dascălĭ şi filosofĭ, îndeletnicindu-se prin monastirĭ a scrie şi a tălmăci cărţile celorŭ vechĭ. Étă dérŭ că totŭ mônăstirile, făcêndŭ ómeniĭ învĕţaţĭ şi sfinţĭ, aŭ pricinuitŭ crestinilorŭ şi civilisaţia véculuĭ nostru. Pentru acésta biserica Romeĭ ţine pe preoţĭ neînsuraţĭ, ca sĕ pótă sĕ înveţe în tótă viéţa şi, împreună cu călugĕriĭ, sĕ pótă a'ĭ trămite la propovedaniă în tótă lumea.

PARTEA III.

Starea mônăstirilorŭ acum în ţéra românéscă.

Acum acestea de obşte se chiamă închinate şi ne-închinate, şi dintre cele neînchinate unele suntŭ aşeḑate la deosebite rînduielĭ şi, pentru ca sĕ li-se véḑă maĭ lesne numĕrulŭ şi rênduiéla, le-amŭ clasificatŭ acia precum urméză :

Clasa I. 1. Mitropolia.
2. Episcopia Rômniculuĭ.
3. Episcopia Buzĕuluĭ.
4. Episcopia Argeşuluĭ.
fără metóşele lorŭ.

II. *Cele neînchinate :*
1. Tismana
2. Cozia.
3. Bistriţa.
4. Motru.
5. Hurezulŭ.
6. Délulŭ.
7. Glavaciocŭlŭ.
8. Sadova.
9. Strihaia.
10. Govora.
11. Arnota.
12. Câmpulŭ lungulŭ.
13. Brâncoveniĭ.
14. Snagovulŭ.
15. Vieroşulŭ.
16. Rîncăciovulŭ.

Clasa III. 52. *Monastirele închinate :*
1. Sfînt. Gheorghe-cel-noŭ.
2. Văcărescĭ.
3. Plătărescĭ.
4. Gruiulŭ.
5. Căluiulŭ.
6. Comana.
7. Sf. Sava.
8. Negoiescĭ.
9. Rĕsvanulŭ.
10. Ţînţăreniĭ.
10. Acestea suntŭ închinate la Sfîntulŭ mormêntŭ şi se chiamă grecesce aghiotafice.

Clasa IV. 16. *Inchinate la Sfeta-gora :*
1. Radu-Vodă.
2. Mihaiu-Vodă.
3. Cotrocenĭ.
4. Slobozia.
5. Sfinţiĭ Apostolĭ.
6. Căşciórele.
7. Plumbuita.
8. Clocociovulŭ.
9. Slatina.
10. Zitian.
11. Hotăraniĭ.
12. Róba.
13. Baia de aramă.
14. Spirea.

15. Vălenii de munte.
16. Postolache.

Clasa V. 17. *Cele închinate la monastirile din Rumele :*

1. Sărindarul din Bucurescĭ.
2. Sf. Ion idem.
3. Rômniculŭ Săratŭ.
4. Mislea.
5. Banulŭ.
6. Nucetulŭ.
7. Bucovĕțulŭ.
8. Stavropoli din Bucurescĭ.
9. Valea.
10. Golgota.
11. Bradulŭ.
12. Băbenii.
13. Butoiulŭ.
14. Dedulescii.
15. Sf. Spiridonŭ vechiŭ.
16. Hanulŭ Grecilorŭ.
17. Codrenii.

Clasa VI. 13. *Inchinate la spitalulŭ sf. Pantelimon :*

1. Măxinenii.
2. Găisenii.
3. Fedeleșoiulŭ.
4. Morînglavulŭ.
5. Țârșorulŭ.
6. Poiana.
7. Lespeḑile
8. Cornetulŭ.
9. Titireciulŭ.
10. Brebulŭ.
11. Cobia.
12. Grăjdana.
13. Berislăvescii.

Clasa VII. Chinovii de călugĕrĭ :

1. Căldărușanii.
2. Cernica.
3. Poiana-mĕruluĭ.
4. Dălhăuțulŭ.
5. Ciolanulŭ.
6. Nifonulŭ.
7. Sinaia.
8. Ghigheulŭ.
9. Cheia.
10. Předélulŭ.

Acestea tóte se administrézǎ slobodŭ de cǎtrǎ stareții lorŭ și rînduiéla cǎlughĕréscǎ o împlinescŭ, dupǎ forma chinovielorŭ, de crestinii ceĭ d'ântâiŭ dupǎ sfinții Apostolĭ.

Clasa VIII. Chinovii de călughĕrițe :

1. Țigǎnescii.
2. Rǎtescii.
3. Monastirea dintr'unŭ lemnŭ.
4. Pasĕrea.
5. Samurcǎsestii. Póte sĕ maĭ fiǎ și alte schiturĭ maĭ neînsemnate.

Clasa IX. 2. Inchinate la Alesandria :

1. Slǎtarii, din Bucurescĭ.
2. Sǎgarcea.

4. *Inchinate la muntele* Sinaia:

1. Mǎrginenii.
2. Sf. Ecaterina.
3. Monast. Rômniculuĭ.
4. Vĕrbila.

Suma celorŭ închinate :

13. la Sf. mormêntŭ.
16. » Sfeta-gora.
17. » Rumele.
2 » Alesandria.
4 » Sinaia.
52.

Clasa X. 2. In alte rînduiele :

1. Sf. Spiridon.
2. Mǎrcuța.

Dintr'aceste monastirĭ ale țĕriĭ nóstre, cele maĭ multe suntŭ zidite de prinții și de boierĭ, dérŭ suntŭ câte-va zidite și chiarŭ de pǎrinții cǎlughĕrĭ, precum de curêndŭ schiturile Ghigheulŭ și Nifonulŭ.

PARTEA IV.

Dreptulŭ de proprietate alŭ mônastirelorŭ.

Acumŭ dérŭ, în cea maĭ dupǎ urmǎ, dupǎ ce amŭ spusŭ în puține cuvinte istoria monastlorŭ de la începutŭ pênĕ în ḑilele nóstre, de cǎtrǎ cine s'aŭ ziditŭ și de cǎtrǎ

cine se zidescŭ și acum; după ce amŭ arĕtatŭ folosulŭ ce aŭ pricinuitŭ ele și în literatură, și prin urmare și în civilisățiă, locuindŭ într'ênsele bărbațĭ învĕțațĭ, care aŭ scrisŭ și aŭ tălmăcitŭ cărțile proorocilorŭ, ale apostolilorŭ, ale sfinților și marilorŭ dascălĭ, și încă tótă înțelepciunea Grecilorŭ vechĭ și a Romanilorŭ, precum se urméză de către unii și pênĕ acum, și în sfânta mitropolia nóstră, și prin episcopiĭ, ţiindŭ seminare și tipografiĭ, tipărindu-se mulțime de cărțĭ bisericescĭ și altele, și împărțindu-se multe și în darŭ, dérŭ și prin unele din monastirile neînchinate aicĭ la noĭ și în Moldavia; acum dérŭ alte multe n'amŭ sĕ ḑicŭ de câtŭ că: monastirile suntŭ, pentru că suntŭ călughĕrĭ, și călughĕrĭ suntŭ, pentru că este religiă crestinéscă a rĕsăritului, așia în câtŭ sĕ'l producă, și religia este, pentru că este dumneḑeŭ, tatălŭ a tótă natura.

Decĭ dérŭ, acum se face acéstă întrebare: «monastirile aŭ dreptŭ de proprietate»? Se rĕspunde că monastirile aŭ dreptŭ de proprietate netăgăduitŭ, întăritŭ de tóte pravilele bisericescĭ și politicescĭ. precum a-pururea aŭ avutŭ biserica luĭ Christosŭ pentru ca toțĭ ceĭ bisericescĭ sĕ aĭbă cu ce trăi, érŭ ce le va prisosi din veniturile monastirescĭ, acésta sĕ fiă ajutorŭ pentru săracĭ și pentru preotesele vĕduve din partea loculuĭ. Cu acestŭ scopos póte (déca nu se cuvine a se socoti și greșéla guvernuluĭ trecutŭ și încă a rĕposațilorŭ episcopĭ) s'aŭ vêndutŭ la mezatŭ în arendă veniturile anuale ale monastirilorŭ neînchinate, încă și ale sfinteĭ mitropoliĭ și ale episcopielorŭ. Dérŭ însĕ în urmă s'a abusatŭ fórte rĕŭ, în câtŭ ni s'aŭ luatŭ și vetrele, adică moșiele din prejurulŭ monastiriĭ, apoĭ și pădurile lor! Cu ce cuvêntŭ? Cu ce dreptŭ? Cu cuvêntulŭ și dreptulŭ celuĭ maĭ tare. Acesta este rĕspunsulŭ.

Pentru acésta dérŭ acumŭ, cu ocasia reorganisațieĭ țĕriĭ, spre îndreptarea abusurilorŭ, deputațiĭ divanuluĭ ad-hoc și aĭ adunăriĭ obștescĭ nu vorŭ puté, fără pĕcatŭ, sĕ nu reclame împrotiva acestorŭ abusurĭ, ḑicêndŭ ca: «vetrele monastirilorŭ sĕ nu se maĭ strige la mezatŭ, ci sĕ se lase cu unŭ prețŭ cuviinciosŭ egumenuluĭ pentru trebuințele monastiriĭ». Așia s'arŭ ține monastirile totŭ în bună stare și în bună cinste și n'arŭ maĭ fi silite sĕ cumpere producturĭ de la arendașĭ. Deputațiĭ divanuluĭ ad-hoc arŭ puté sĕ împlinéscă acestŭ bine pentru treĭ cuvinte:

1o, pentru cuvêntulŭ ca sĕ nu fiă nimenea supusŭ la gróznicele acelea blesteme împrotiva orĭ-cuĭ arŭ îndrăsni sĕ înstrăineze ceva din zestrea monastirilorŭ;

2-lea, pentru ca sĕ nu se facă obiceiŭ, cu vreme, sĕ pătiméscă și ceĭ-l-alțĭ proprietarĭ ceia-ce pătimescŭ acumŭ monastirile; și

3-lea, pentru ca sĕ sĕ păzéscă legea proprietățiĭ întocma la toțĭ proprietariĭ, după pravila și regulamentulŭ țĕriĭ nóstre.

Decĭ dérŭ, acum e vreme bine-cuvêntată ca sĕ se lupte toțĭ pentru adevĕrŭ, pentru dreptate, pentru religiă și pentru dreptulŭ de proprietate.

Proprietatea sĕ rĕmâie respectată, sicură, orĭ de ce natură, orĭ a cuĭ arŭ fi.

Despre altă parte, guvernulŭ nostru arŭ puté sĕ maĭ îndatoreze pe egumeniĭ nu numaĭ românĭ, ci și grecĭ, sĕ țiiă prin monastirile lorŭ și micĭ școle, în care sĕ pótă învĕța niscare-va copiĭ săracĭ sĕ citéscă, sĕ scrie, catehismulŭ și cântările bisericescĭ cu chieltuiéla monastiriĭ, și maĭ vîrtosŭ în monastirile cele închinate, unde călughĕrĭ nu aŭ. Apoĭ trebuie negreșitŭ sĕ facă și cuviоșia lor ceva bine în partea loculuĭ de unde li-se dă atâta venitŭ. Acum acéstă Valachiă a nóstră nu maĭ este țéră órbă. Dérŭ vorŭ ḑice că aŭ călughĕrĭ mulțĭ acolo în țéra lorŭ, în acele monastirĭ, la care suntŭ închinate cele de aicĭ, și cine nu crede sĕ mérgă sĕ védă. Așia guvernulŭ nostru póte sĕ trămiță acolo duoĭ treĭ bărbațĭ credincioșĭ sĕ védă și sĕ aducă relație. Amin.

Scris'am în Monastirea de de la Gura-Motruluĭ. 20 Iulie, 1857.

Eufrosin Poteca, archimandritul Motrénul.

O VISITĂ

LA CÂTE-VA MĂNĂSTIRÎ ŞI BISERICÎ ANTICE

DIN BUCOVINA (*)

(Fine).

MĂNĂSTIREA SUCEVIŢA

Localitatea acésta ş'a luat numirea de la părĕul Suceviţa, carele curge pe lîngă mănăstire. Şi acéstă mănăstire, ca şi Putna este situată între munţĭ. Deosebirea este, că locul aicĭ este maĭ spaţios şi aspectul maĭ plăcut. Înainte de a ajnnge la mănăstire, este comuna Suceviţa, locuită de Românĭ în numĕr de 960 suflete.

Egumenul mănăstireĭ Archimandritul Ilarion Filipovicĭ ne-a priimit fórte amical, şi ne-a pus la disposiţie tot ce timpul ne-a permis a vedea şi observa.

Mănăstirea acésta este cea maĭ frumósă dintre mănăstirile Bucovineĭ : o curte spaţiósă şi fórte curat ţinută; case frumóse, maĭ ales cele egumeneştĭ, fórte bine şi curat, ba chiar elegant întreţinute. O biserică mărétă în mijloc, zugrăvită pe din afară şi pe din lăuntru, zugrăvélă antică bine conservată. Păstrarea zugrăveleĭ de din afară se datoresce atât arteĭ solide, cât şi streşineĭ ceĭ jóse a acoperemêntuluĭ, care apĕră păreţiĭ de plóie ; formă antică, care în Bucovina se păstréză încă la unele bisericĭ vechĭ. Zidurile mănăstireĭ sunt fórte înalte şi în partea de sus cu metereze, ceea ce ne aduce aminte, că mănăstirile în vechime, maĭ ales după ce Turciĭ a ordonat stricarea cetăţilor şi aŭ oprit construirea altora,—serviaŭ ca cetăţĭ de apĕrare. Partea de sus a ziduluĭ, sub metereze, este maĭ ingustă, în cât partea de jos a zidului, forméză acolo un fel de prispă, pe care să pótă âmbla şi sta apĕrătoriĭ, cariĭ prin metereze ţinteaŭ cu armele pre duşmaniĭ de din afară, ce ar fi asediat mănăstirea. Biserica mănăstireĭ este împărţită în maĭ multe despărţirĭ, prin păreţĭ cu uşĭ. În ântâia despărţitură este pridvorul séŭ porticul; în a doua narthica séŭ polunoşnicul; în a 3-a, numită «a ctitorilor» sînt mormintele Domnilor Ieremia şi Simeon Moghilă. Mormintele lor aŭ epitafurĭ, şi pe păreţĭ sînt două marĭ tablourĭ, care represintă pe aceştĭ Domnĭ fraţĭ cu familiele lor. Chipurile sînt cusute cu fir în mărime naturală, şi păstrate fórte

(*) Veḍĭ *Rev. p. Ist., Arch. şi Fil.*, fasc. II, pag. 245—281.

bine sub sticlă. În a 4-a despărţire este «templul» propriŭ numit; în a cincea altariul. Biserica nu are inscripţiune, ci numaĭ locul pregătit, unde ea trebuia să fie, deasupra uşeĭ la intrarea din afară; în locul eĭ este o icónă.

Şi acéstă mănăstire are multe odóre ctitoreştĭ, urice şi cărţĭ vechĭ. Ne avênd timp a le revedea tóte, am însemnat numaĭ următórele;

1. Evangelie, scrisă pe pergamin fin, cu o caligrafie escelentă, cu icóne frumóse, şi împodobită cu o mulţime de ilustraţiunĭ fórte frumóse, pe fie-care pagină câte 2-3, care represintă în icóne evenimentele cuprinse în Evangelie. Înlăuntru nu are nicĭ o inscripţiune, de şi caligraful a pregătit la finele fiecăruĭ Evangelist, spre a se scrie ceva acolo, séŭ a se pune portretele ctitoreştĭ. Evangelia este ferecată cu argint şi poleită cu aur. Pe partea deasupra ferecătureĭ are icóna înviereĭ cu legenda eĭ. Pe partea de desubt, Boteḑul Domnuluĭ, şi acéstă inscripţie slavonă: Съ тетроевангеліе ѹсрадсвова и сътвори и ѡкова Іѡн Еремїа Могила воевод и госпожда его Ілисавеѳа и сынъ их Іѡ Константин воевод и даде его въ памѣт себѣ вѣ новосъздадчнѣи их монастир глаголема Сучевица идеж ест храм въскрѣсенїа господа бога и спаса нашего Іѹ. Ха. вл. ҂зрег март. ке.

«Acéstă Tetroevangelie o sêrdui şi o făcu şi o fereca Ioan Ieremia Moghila Voevoda, şi Dómna luĭ Elisabetha şi fiiul lor Ioan Constantin Voevoda, şi a dat-o întru pomenire şie în noŭzidita lor mănăstire, ce se ḑice Suceviţa, unde este hramul Învierea Domnuluĭ Dumnezeuluĭ nostru Iisus Christos, în anul 7115, Mart. 25» (1607).

2. O altă Evangelie, scrisă pe chârtiă, tot cu ilustraţiĭ multe, ca şi cea anterióră, deşi ceva maĭ prostuţă. Este ferecată cu argint şi poleită cu aur. Pe partea de deasupra, icóna înviereĭ cu legenda eĭ; pe partea de desupt icóna sântuluĭ Nicolaie îmbrăcat archiereşte şi şeḑênd pe un tron. De desupt inscripţia: Сз тетровангел ѡкова Іѡ Иеремїа Могила воевода в лѣто ҂згрг мѣсаца ав. ке... «Acest Tetrovangel l'a ferecat Ión Ieremia Moghila Voevoda, în anul 7113, august 25» (1605). Multe file sînt deslegate, şi în genere cartea este deteriorată prin umeḑélă şi mucigaiŭ; însă totuşĭ scrisórea şi ilustraţiele sînt conservate. Acéstă Evangelie este cu deosebire însemnată prin câte-va portrete domneştĭ, aflătóre în ea. Aşa: 1) După zăcéla 116, séŭ finele Evangelistuluĭ Matheiŭ sînt două portrete domneştĭ: unul, cel maĭ mare, pórtă inscripţia: «Іѡн Алеѯандрѹ воевод»; altul, cel maĭ mic, representând un june imerb, pórtă inscripţia: «Іѡн Михнѣ воевод». Eĭ staŭ în formă rugătóre, cu mâinele întinse către Evangelistul Matheiŭ, carele îĭ binecuvintéză cu mâna, avênd degetele arangiate în forma antică usitată pînă astă-ḑĭ la Lipoveniĭ Staroverĭ. Domniĭ aicĭ representaţĭ sînt: Alexandru-Vodă Mircea, fratele luĭ Petru Şchiopul, şi cu fiul sĕŭ Michnea, cariĭ aŭ domnit în Muntenia unul după altul, între aniĭ 1566 – 1583. 2) La finele Evangelieĭ luĭ Marcu este portretul tînĕruluĭ Michnea cu inscripţia: «Іѡн Михнѣ воевода», tot în aceeaşĭ posiţie înaintea Evangelistuluĭ Marcu, carele 'ĭ

bine-cuvintéză.—3) La finele Evangeliei de la Luca acelașĭu Michnea în aceiașĭ posițiune înaintea Evangelistuluĭ Luca, cu inscripția : Iwн Михнѣ воевода господар». — 4) La finele Evangelieĭ de la Ioan, portretul luĭ Alexandru-Vodă ținînd crucea în mâna stîngă și cu drépta arĕtând la cartea ce o ține Evangelistul Ioan în mână. În tóte aceste portrete Domniĭ sînt representațĭ cu coróne în cap, îmbrăcațĭ cu un conteș lung, cu mânecĭ atîrnate în jos, de la subțióre pînă la pămînt, éră mânile sînt libere de la umere. Materia haĭneĭ este aurie cu florĭ roșiĭ. Conteșul este căptușit cu blană, și gulerul de blană, resfrânt pe umere. Domnul pictor Bucevski afirmă, că acest conteș pe timpul acela era contimpuran și în alte țĕrĭ europene : în Polonia, Ungaria, chiar și în Germania.

Evangeliarul acesta este anterior epoceĭ luĭ Ieremia Moghilă, și este de provenință din téra muntenéscă, și a servit de model la facerea celuĭ anterior, carele este ctitorie a luĭ Ieremia. Ieremia-Vodă însă a ferecat din noŭ acest tetrovangel, precum arată inscripția de pe legătură, unde se spune că Ieremia : «обнови и wкова» : l'a înnoit și ferecat.

3. Altă Evangelie, mare, scrisă pe chârtie grósă, ca pergaminul și lucie. Are numaĭ niște ornamente groteștĭ, înfrumusețate cu balaurĭ și paserĭ : una la început, alta maĭ la fine. Evangelia nu este împărțită în zacéle, ca cele anterióre aceleĭ epoce, dupre modelul celor slavone, obicĭnuite în Moldova, ci pe ḑile, dupre cum se citește Evangelia în Biserică în eurgerea anuluĭ, dupre moda grecéscă. Ea încă este ferecată cu argint poleit cu aur. Pe partea deasupra are icóna înviereĭ cu legenda eĭ. Deasupra icóneĭ, acéstă inscripțiune : Сiю тетроевангелïе сътвори Iwн Нѣгое воевода ï господинь» : Acéstă Tetroevangelie o făcu Ioan Neagoe Voevod. Dată nu are. Pe partea de desupt, icóna Adormireĭ Maĭciĭ Domnuluĭ, cu inscripție grécă : «η χαμησις της Θ˜κв» : «Adormirea Născătóreĭ de Dumneḑeŭ.» Și acésta este de provenință din Muntenia, și este ctitorie a luĭ Négoe-Vodă, carele a domnit între aniĭ 1512-1521.

4. O Evangelie scrisă pe pergamin, cu ornamente bizantine și inițiale frumóse. La începutul fie-căreĭ din cele 4 Evangeliĭ are icónele evangelistilor respectivĭ. Este ferecată cu argint aurit. Pe partea cea deasupra are icónele Evangeliștilor pe la colțurĭ, éră în mijloc icóna înviereĭ cu legenda eĭ. De partea de desupt, icóna S-tuluĭ Nicolae îmbracat archierește, ședênd pe tron. Arta argintărieĭ decăḑută arată pe un argintariŭ, séŭ, cum se ḑicea atuncĭ, covaciŭ prost. De desupt are inscripția : Сїи тетроевангелъ wбнови и wкова Iw Еремïа Могила воевода. божïею милостïю господаръ земли мwлдавской вл'ѣто ЗРДÏ мѣсаца март вï дни : Acest Tetroevangel l'a înoit și ferecat Ioan Ieremia Moghilă Voevoda, cu mila luĭ Dumneḑeu Domnitoriŭ țĕreĭ Moldoveĭ, în anul 7114, luna Mart. 12 ḑile (1606.) Altă inscripție în lăuntru nu are.

Evangeliele de sub numerile 2, 3 și 4, care tóte póртă icónele nu a chramuluĭ mănăstireĭ Sucevițeĭ, ci ale altor bisericĭ streine, și anume din țéra muntenéscă, eŭ cred că a ajuns la Sucevița în urma invasiuneĭ luĭ Ieremia Moghilă în Muntenia cu oștile moldoveneștĭ și leșeștĭ, în luptele ce avusese

la începutul Domnieĭ cu Michaiŭ Vitézul. Ostaşiĭ, în de comun, când se aflaŭ pe teritoriul duşmănesc, prădaŭ între altele şi Bisericele; jăfuiaŭ odórele apoĭ le vindeaŭ pe la boerĭ şi domnĭ, cariĭ le depuneaŭ pe la bisericele şi mănăstirile zidite de dênşiĭ în ţéră.

5. Două aere marĭ (epitafe), cusute frumos, unul cu mărgăritare şi cu petre scumpe.

6. Un pocrovĕţ de la Stefan-cel-Mare dat de el în anul 7001 (1493) Episcopieĭ de Rădăuţĭ. Pe el este cusută cu fir şi representată liturgia mistică, care adese orĭ se întîmpină în arta antică română de pictură şi cusĕtorie. Adică: Domnul Christos în formă de archiereŭ stă dinaintea prestoluluĭ. Pe de laturile prestoluluĭ, sfinţiĭ Apostolĭ primind de la el cu evlavie sânta împărtăşire, în forma cum o primesc preoţiĭ când liturghisesc cu Archiereul. Împrejurul lor, chorul ângerilor.

7. Icóna Sântuluĭ Nicolae, ferecată cu argint aurit, de desubt cu inscripţia: «Сїа икона ѡковасѣ въ митрополи ꙋ Радовци при епискꙋпъ Кир Пахомїе в лѣто ҂зґї мсъ но иі :—«Acéstă icónă s'a ferecat în mitropolie la Rădăuţĭ, sub episcopul Kyr Pachomie, în anul 7013, luna Noem. 18.» Pe laturea din stînga icóneĭ este altă inscripţie maĭ nóuă, maĭ mică şi gravată în afund: и ѡбнови и позлати Архиепископъ и Митрополитъ Сꙋчавскїи Гешргие Могила въ дни господина Іѡ Еремиа Могила воевода божїю милостїю господар землии молдавскои в лѣто ҂зрз : — «Şi a înoit-o şi aurit-o Archiepiscopul şi Mitropolitul Sucéveĭ Georgie Moghilă, în ḑilele Domnuluĭ Ieremia Moghilă Voevoda, cu mila luĭ Dumneḑeŭ Domnitoriŭ ţéreĭ Moldoveĭ, în anul 7107»=1609. Pe dosul eĭ, căptuşit cu pânḑă, se scrie: «сїа їкона свѧтаго ѡтца Николаа церкви скитꙋ великаго ест, идеже и ѡбновиса Іеромонахом Іѡвом малерем вълѣто ѿ рождества Христова ҂ахчи. мѣсаца авгꙋста дна а. а во дни їгꙋменства ѡтца Софронїа» : —«Acéstă icónă a sântuluĭ părinte Nicolaiŭ este a bisericeĭ Skituluĭ-mare, unde s'a înoit de Ieromonachul Iov zugravul, în anul de la naşterea luĭ Christos 1698, luna August 1-a ḑi. În ḑilele egumenieĭ părinteluĭ Sofronie.» Schitul mare a fost o mănăstire la hotarul Bucovineĭ despre Galiţia, compusă din călugărĭ românĭ şi ruşĭ. Ea a esistat acolo pînă la luarea Bucovineĭ de Austria, când şi aceştĭ călugărĭ s'aŭ împrăştiat. Parte din eĭ aŭ trecut în Moldova şi s'aŭ aşeḑat în mănăstirea Coşula, din judeţul Botoşanilor.

8. Icóna Maiceĭ Domnuluĭ, în stil bizantin, ca şi cea anterióră, ferecată pe marginĭ cu argint. Pe dos este căptuşită cu mătasă şi are acéstă inscripţiune: «Отцъ Іѡаким патрїархъ антїѡхїйски дал сїа свѧтаа икона ѡтцꙋ Гешргїꙋ епископъ Радовскомꙋ и епископъ Гешргїе дал а въ новосъзданнаа своа ѡбители монастир Сочавица идеже ест храм въскресенїе господа бога и Спаса нашего Іс Ха. и ктоже покꙋсит ꙋзати еа или епископили нѣкто ѿ калꙋгеръ а ѡни да ест непрощени ѿ Бога и Спаса нашего Іс Ха. и ѿ тиї ѡтцъ, иже вь Никеи и причътени бꙋдет съ Іꙋдеа скарїѡтом въ лѣто ҂зче».

«Părintele Ioachim Patriarchul Antiochieĭ a dat acéstă Sântă icónă părinteluĭ Georgie Episcopul de Rădăuţĭ. Şi Episcopul Georgie a dat în noŭ-ziditul sĕŭ locaş Mănăstirea numită Soceviţa, unde este hramul Învierea Domnuluĭ D-ḑeŭ şi Mântuitoruluĭ nostru Is. Chr. Şi cine va îndrăzni să o iea, orĭ Episcop, orĭ cine-va dintre călugărĭ, unul ca acela să fie neertat de Dumneḑeul şi Mântuitorul nostru Is. Chr, şi de ceĭ 318 părinţĭ de la Nikea, şi să fie numĕrat cu Iuda Scariotul. În anul 7095=1587».

Mănăstirea Suceviţa este ctitorie a tuturor fraţilor Movilescĭ; de aceea şi Georgie o numesce în acéstă inscripţiune Mănăstire noŭ-zidită a sa. Mitropolitul Georgie era frate cu Domniĭ Ieremia şi Simeon.

9. O Evangelie deslegată, scrisă pe chârtie, format mare, cu icónele Evangeliştilor şi cu ornamente bizantine. Are o inscripţiune slavonă, din care se vede, că ea este făcută de Ştefan Tomşa-Vodă, fiul luĭ Ştefan Tomşa-Vodă, şi dată Mănăstireĭ ceĭ nóuĕ a sa, numită Solca», la anul 7124, aug. (1616). Acest fiŭ al luĭ Tomşa, în documente une-orĭ se numeşte: «Tomşevicĭ. Ştefan-Vodă Tomşa-tatăl a domnit între aniĭ 1563—64. Éră fiul sĕŭ, de carele se vorbeşte în inscripţiunea evangelieĭ aicĭ menţionate, a domnit ântâia óră între aniĭ 1612—1616. Prin urmare Evangelia acésta este făcută în anul din urmă al domnieĭ luĭ ceĭ dintâiŭ.

10. Mineiŭ slavon. pe luna Decembrie, manuscris pe chârtie, format mare. Pe fila de pe urmă are acéstă însemnare.

«Сїа книга зовомаа Минеи мѣсаца Дек. благопроизволи и сътвори ег благочестивїи и хрїстолюбивїи. и самодръжавнїи господинъ Іwн Єремїа Могила воевод и даде его въ новосъзданнѣм своем молбѹ сватаа монастир Сѹчевици идеже ест храм славное въскресенїе хрїста бога нашего въ памат господства си в лѣто ҂зрдї мѣсаца маи а».

«Acéstă carte, ce se numeşte Mineiul luneĭ Decembrie, bine-voi şi o făcu evseviosul şi iubitoriul de Christos, şi aotocratorul Domn Ioan Ieremia Moghilă Voevod şi l'a dat în noŭ-zidita sa rugă sânta mănăstire a Suceviţeĭ, unde este hramul slavita înviere a luĭ Christos Dumneḑeul nostru, întru pomenirea Domnieĭ sale, în anul 7114, luna Maiŭ 1 (1606).

Scriitorul acesteĭ însemnărĭ, continuă apoĭ maĭ departe, spuind cu jale, că Domnul Ieremia Moghilă peste douĕ lunĭ dela isprăvirea acesteĭ cărţĭ a murit; şi că cartea acésta după ce s'a scris o a revĕḑut şi aprobat Mitropolitul de atuncĭ Theodosie Barbovski. Étă şi acéstă parte a însemnăreĭ originale:

«Прїат же господства си конец, и прѣиде ѡт свѣтнаго сего мира къ желаемомѹ хѕ̄ тогоже лѣта мѣсаца Іюн а̃ въ днъ събwр сватых апостол, вѣчнаа господства си памат. и лѹче би не въсїати нам солнце, нежели оуста благочестиваго и кръпкаго и милостиваго господина прѣмлъчати и ѡт ѡчїю нашею заити, ѹвы, ѹвы, кто нас разлычи ѡт толикых благ господства си,

ѡ горе, ѡ горе нам. И архїереи с҃ѣ боудащꙋ тогда вь мѡлдавстѣи землѝ смиреныи и прѣѡсвѧщанный Кѵр Ѳеѡдосїе барбовскй митрополит Сꙋчавскїи, бив исправнык сим сватым книгам. пис кцлꙋлц. «Şi a luat Domnia-sa sfârşitul, şi a trecut din acéstă lume deşértă la doritul Christos în acelaşi an. luna Iunie 30, în ḑiua Soboruluĭ Sânţilor Apostolĭ, vecĭnica Domnieĭ sale pomenire. Şi maĭ bine ar fi fost să nu ne răsară sórele, de cât să tacă buzele (gura) evseviosuluĭ şi puterniculuĭ şi milostivuluĭ domn şi să se ducă de la ochiĭ noştriĭ. Vaĭ, vaĭ cine ne-a despărţit de atâtea bunurĭ ale domnieĭ sale. O amar! o amar! nouĕ. Şi archieria sa fiind atuncĭ în ţara Moldoveĭ Smeritul şi présfinţitul Kir Teodosie Barbovski Mitropolitul Suceveĭ, fiind îndreptătoriŭ acestor sfinte cărţĭ. Scris'aŭ кцлꙋлц». Numele scriitoriuluĭ este ascuns în kriptografie. Maĭ ales călugăriĭ din vechime, pentru smerenie îşĭ ascundéŭ numele, în scrierea cărţilor, orĭ ne scriindu'l nicĭ de cum, orĭ scriindu'l criptografic, ca în casul de faţă. Sécretul acesteĭ scrierĭ stă în a traduce maĭ întâiŭ literile numeluĭ în numere cirilice, apoĭ a scădea unimele din 10, ḑecimele din 100, sutimile din 1000, şi restul, ér în numere cirilice a'l pune în locul literilor numeluĭ ascuns. Aşa criptograful de faţă se traduce prin : прохор, Prochor, nume călugăresc.

11. O carte slavonă, manuscris 4⁰ pe pergamin, séŭ cum se ḑice în ea: «парграмин». Cuprinde slujba Paştilor, paraclise, irmóse, şi psalmiĭ aleşĭ ce se cântă la Mărimurĭ (Velicéniĭ). Are la început o inscripţie slavonă, unde se arată, că cartea este făcută din propria sa avere, a episcopuluĭ de Rădăuţĭ Teodosie Barbovski, şi dată, spre pomenirea luĭ, Monastireĭ Suceviţeĭ, în anul 7112, Maiŭ (1604).

12. Penticostariŭ, scris pe pergamin. Cuprinde slujbele dela înjumĕtăţiarea prazniculuĭ Paştilor pînă la Dumineca tuturor Sânţilor. De unde se înţelege, că pe atuncĭ penticostariul era împărţit în douĕ volume, după maniera slavonă. Partea ântĕia se începea de la Dumineca Floriilor şi venia până la sĕrbătórea înjumătăţireĭ, sub numire de «Triosul florilor». Cartea la fine are o inscripţiune slavonă, din care se vede, că este făcută de Ieremia Moghilă, şi sub Mitropolitul Theodosie Barbovski, odată cu cea de sub No. 10. Scriitoriul este acelaşĭ Prochor, carele şi aicĭ adaoge la fine însemnarea de maĭ sus despre mórtea luĭ Ieremia Moghilă, cu aceléşĭ cuvinte de jale. El şi aicĭ se subscrise criptografic, ba încă maĭ adaoge la criptografie cuvêntul : пксал (scris'a) квꙋал кцлꙋлц.

13. O carte slavonă, 4⁰, tipărită în lavra Pecerska de la Kiev, în anul 1628 pe când Petru Moghilă era Archimandrit în acea lavră, de unde apoĭ s'a ridicat la trépta de mitropolit al Kievuluĭ şi al Galiţieĭ. Ea cuprinde cuvintele de învĕţăţură a Aveĭ Dosotheiŭ. La început pórtă marca familieĭ domnitóre a Moghileştilor, în care pe scurt eraŭ mărcile amânduror ţĕrilor române, ca simbol, că acéstă familie a dat Domnĭ amânduror ţĕrilor. Cartea este dedicată luĭ «Петрꙋ Могила воеводич земль молдавских». «Petru Moghilă fiŭ de Voevod din ţĕrile Moldoveneştĭ.

14. Două psaltirî tipărite, ale Mitropolituluî Dosotheiŭ: Una acea slavo-română întrégă, cu frontispiciî şi cu prefaţa adresată lui Duka Vodă, tipărită în «Tiparniţa din Mitropolie» în anul 7188=1680. Numaî la urma eî lipseşte ceva din pascalie. Alta, cea în versurî. Aicî începutul lipseşte, pînă la psalmul 14. La urmă sunt adause câte-va file din Acatistul Maiciî Domnuluı, lucrare tot a luî Dosotheiŭ anterióră, tipărită în tipografia Monastireî Uniev din Podolia, fiind ca în Moldova atuncî nu era tipografie.

15. În Mănăstirea Suceviţa, în Biserică, în despărţitura ctitoréscă, este un policandru, de forma policandrelor antice dela Mănăstirea Sfinţilor Trierarchî din Iaşî, de dênsul este atârnat un glob de argint, carele se desface în două jumătăţî, împreunate cu un şurup din sus în jos. În acel glob se păstréză părul Dómneî luî Ieremia Moghilă Elisaveta. Acéstă Dómnă după mórtea bărbatuluî sĕŭ petrecuse un timp la gineriî sĕı în Polonia, apoî venise cu doı din eî şi se aşedase în Iaşî. Unul dintre eı, Visnoveţîki murise în Iaşî. Coreţîki, cu 600 de polonî, de şi ur isit şi de Regele Polonieî, ameninţat şi de Turcî, continuă a petrece la sócra sa. Neastâmpărul şi intrigile Elisaveteı şi a ginerilor eî pentru a dobândi Domnia iarăşî la familia moviléscă, aŭ adus lucrul acolo, că Sultanul a însărcinat pe Radu Domnul Moldoveî şi pre Schinder paşa de Silistra, să alunge pe Leşî din Moldova. Radu-Vodă a înştiinţat de timpuriŭ pre Dómna Elisaveta şi pre ginerile sĕŭ, să fugă din Iaşî; eî n'aŭ ascultat, până ce oştirea turcéscă s'a apropiat de Iaşî. Atuncî Dómna cu ginerele şi cu boeriî partizanî şi cu Poloniî naimiţî aŭ fugit; dar aŭ fost ajunşî de Turcî la Satul Drăcşanî în ţinutul Hîrlăuluî; câţî aŭ putut să fugă aŭ scăpat; Dómna însă cu fiul sĕŭ Bogdan, carele era încă copil, séŭ cocon, cum îl numeşte Letopiseţul, cu ginerile sĕŭ Coreţîki şi cu boeriî rebelî, aŭ fost prinşî. Cu acéstă ocasie Letopiseţul se esprîmă: Dómna la mare ocară aŭ sosit; de care singură aŭ mărturisit către boerî. Trecênd cu carul aŭ vĕḑut pe boerî, şi la rămând aŭ ḑis: boerî, boerî, ruşinatu-m'aŭ păgênul (Letop. t. I. p. 234). Tradiţia spune, că la acéstă ocasiune a întâlnireî cu boeriî, Dómna, în desperaţia eî, s'a tăiat códa şi a dat'o unuia din boerî, ca sa o depună la Mănăstirea Suceviţa, neştiind unde şi cum are să i se întêmple sfârşitul. Acésta este códa Dómneî Elisaveteî Moghilă, care se păstréză, cum am ḑis, în policandru ctitoresc al Suceviţeî. Dómna, spune letopiseţul, a fost dusă în robie la Ţarigrad, cu ginerile şi cu fiul sĕŭ încă june. Ginerile a isbutit a se rescumpăra cu mulţî banî, Dómna s'a măritat acolo după un Agă-turc, éră Bogdan fiul eî s'a turcit, şi a ajuns Capigi-baş. Acestea, ḑice letopiseţul, s'aŭ întêmplat în anul 7124 (1616) (ibid). De aceea mormêntul acesteî Dómne nu se află în Mănăstirea Suceviţa, alăturı cu al bărbatuluî eî. Părul Dómneî Elisaveteî forméză două codiţe, lungî de o palmă şi jumătate, împletite la partea de sus, fie-care în deosebî şi legate la un loc cu un fir de sârmă de argint; grosimea la legătură este numaî de un deget. Părul este de colore castaniŭ deschis, bine-ı ăstrat. Taetura se vede a fi fost făcută cu briciul. De pe păr se vede că ea era încă în tótă puterea vieţeî; căcî nu se vede în el nicî o

urmă de vêrstă înaintată. În globul în carele se păstréză acest păr este și o chârtie cu descrierea proveninței acestuĭ păr. Chârtia actuală și scrisórea sunt nouĕ, dar unul din călugărĭ mi-a spus, că el a prescris'o de pe o altă vechie, care era ruptă.

Urmele pietățiĭ luĭ Ieremia Moghilă din Mănăstirea Sucevițeĭ, vaetele și tânguirea scriitoruluĭ Prochor despre mórtea luĭ, îndreptățesc trăsurile characteristice, cu care letopisețul descrie pe acest Domn: «era om intreg de minte, nerăpitoriŭ, nemândru, nevărsător de sânge, blând, dumnedeesc (religios).: Ci de este de vr'o osândă stîngerea caseĭ luĭ Ieremia Vodă, tot din faptele Dómneĭ sale». Și maĭ sus vorbind de rĕutățile aceste Dómne, dice: «era o femee răpitóre, precum spun, și de vreme ce și pe cumnatul sĕŭ pe Simeon Vodă ea l'a otrăvit (de va fi așa), și de frica luĭ Dumnedeŭ depărtată». Letop. t. I. p. 234).

Anticitățile Mănăstireĭ Sucevița aŭ trebuință de un studiŭ maĭ îndelungat acolo la fața loculuĭ, ceea ce eŭ n'am putut face cu acéstă ocasiune; căcĭ a doua di Sâmbătă la amédă am părăsit acéstă Mănăstire.

RĂDĂUȚĬ

Eșind din mănastirea Sucevițeĭ, și trecênd pe lângă o frumósă livadă ce este din afara mănăstireĭ, plină de pomĭ încărcațĭ cu fructe, am luat drumul la Rădăuțĭ, acompaniațĭ de venerabilul Archimandrit Filipovicĭ, care ne-a petrecut până la Rădăuțĭ. Dela Sucevița la Rădăuțĭ este cale ca de dóue óre.

În acest orășel ne-am oprit puțin la venerabilul protopop și paroch Ioan Mândrilă, carele ne-a condus la biserică și ne-a arătat anticitățile ce se cuprind în ea.

Orășelul Rădăuțĭ, între mulțĭ locuitorĭ de națiunĭ și religiunĭ diferite, are și un numĕr de 3074 suflete de chreștinĭ ortodoxĭ-Românĭ. O singură biserică românéscă, fóstă óre când catedrală a Episcopieĭ de Rădăuțĭ. Se păstréză încă încăperile vechiĭ reședințĭ episcopale, se înțelege că reformate, și astădĭ tóte ocupate de amploiațĭ aĭ guvernuluĭ austriac, nelăsând măcar o încăpere pentru lŏcuința preotuluĭ, carele trăesce în oraș destul de departe de biserica sa.

Biserica românéscă de la Rădăuțĭ a fost până nu de mult lăsată în părăsire și în o tristă decadență; acum însă este restaurată și zugrăvită din noŭ. Acésta este cea maĭ veche biserică, din câte esistă astăzĭ în Moldova și în Bucovina. De aceea și forma și construcția eĭ — cu totul particulară. Ea are forma Basilicelor antice. La început ea se despărțea numaĭ în 3 părțĭ: nartica, templul si altariul. Biserica în lungimea eĭ este despărțită în treĭ părțĭ prin dóue rândurĭ de colóne pătrate, simple. Pe aceste colóne este o boltă lungăréță care se întinde peste tótă biserica în partea eĭ din mijloc, care prin boltă devine maĭ înaltă de cât părțile laturale dintre colóne și părețĭ. Bolta în lungimea eĭ se întrecurmă prin doĭ părețĭ, unul acel dela pridvor, altul în-

tre nartică şi templu. Amândoĭ păreţiĭ aceştia despărţitorĭ aŭ uşĭ cu uşorĭ de pétră, sculptaţĭ în rigle şi încheiaţĭ d'asupra în formă gotică de unghiŭ ascuţit. Désupra bolţilor lăturale dintre colóne şi zidiŭ, sub acoperĕmênt, sînt în giurul bisericeĭ nisce chiliuţĭ cu micĭ ferĕstrue, care trebue să fi fost taĭnice pentru vremĭ grele, de care adese orĭ se întêmplaŭ în Moldova în anticitate. Intrarea în acele chiliuţĭ se face prin scărĭ a parte, care se încep de la un antret deosebit ce este din partea din urmă — nartica. Biserica nu are cupolă, ca alte bisericĭ din veacurile 15 16 şi 17. Acoperemêntul a păstrat forma antică : ţuguiat. cu streşinele lăsate în jos de cornice ca de doĭ stînjenĭ, spre apărarea zidiuluĭ de umeḑéla ploilor.

În anul 1559, Domnul Alexandru Lăpuşnénul a adaos la acéstă biserică a 4-a despărţitură — pridvorul, saŭ porticul, care este rĕdicat până sus la nivelul înălţimeĭ bisericeĭ, şi boltit o parte, cu dóue antrete, unul spre miază-nópte, altul spre méḑă-ḑi. Afară lângă antretul de méḑă-ḑi se citeşte următórea inscripţiune :

«благоизволенїем ѡтца и посиѣшенїем сына и съдѣйствием сватаго д8ха : начас и създаса съи априпраг (1) церковны ѡт благочестиваго и трочьскаго поклоника господина Іѡ Ѧлиѯандра воеводи господарѣ земли молдавскои в лѣто ѕ҃зѯ҃з мѣсаца І8н. л. и при епископѣ Кvрѫ Ѳѵнмїа». (Tab. 1 fig. 1).

Cu bună voirea Tatăluĭ şi cu ajutoriul Fiuluĭ şi cu lucrarea sântuluĭ Duch, s'a început şi s'a zidit acest portic bisericesc de evseviosul şi închinătorul treimeĭ Domnul Ión Alexandru Voevoda, Domnitoriul ţĕreĭ Moldoveĭ, în anul 7067, luna Iunie 30, şi fiind episcop Kyr Euthimie . Vra să ḑică pridvorul s'a adaos în anul 1559.

În altariŭ, pe părete, lângă jertfelnic, este o inscripţie lungă, săpată în pétră, care cuprinde o disposiţie a luĭ Bogdan Vodă, din anul 1514, despre modul cum să i se facă luĭ viacĭnică pomenire în Mitropolia de la Rădăuţĭ . Reproducem acéstă inscripţie în întregimea eĭ :

«Се азь рабъ божїи Іѡ богдана воевѡд господарь молдавскои иже произволи господство ми нашим благим и чистим серднем и ѡт 8сеи нашеи воли и совѣтовахомса съ нашим моливником кvр пахомїе епископом Радовским и 8чинили семо за наше здравіе и за спасеніе д8ши господствами и дали есми нашеи митрополи радовскои идеже ест храм сватаго архіерарха и чюдотворца николы ѡт злат а нашъ епископъ пахоміе или пак б8д кої богъ изберет епископа 8 нашеи митрополии. А тоти епископи по его животѣ 8сида имают нам сл8жити въ сем нашем животѣ доколѣ нам даст богъ да б8дем живи на каждое лѣт в нед мироносицѧм 8 веч параклис а

(1) прнпрагъ : la prag, ceea ce este la pragul uşeĭ, adică antretul, porticul; пр ид-вор ; la curte, adică antretul saŭ porticul adaos la curte.

ȥаꙋтра божествена литꙋргїа съ всѣми попы а по нашим животѣ колко нам даст богъ а ѡни на кажд лѣт да имают слꙋжити ȥа спасенїе наше ꙋ вечер парастас а ȥаꙋтра литꙋргїю (1). и пак аще кто са покосит ине исплънит наше даанїе а тот да имат дати ѡтвѣтъ на страшнѣм сѫдищим прѣд господом Іс. Хом влѣт ȥкг мѣсяца де. и. (Tab. 1 fig. 2)

«Étă eŭ robul luĭ Dumnedeŭ Ioan Bogdan Voevoda Domnitoriul Moldavieĭ, carele am voit Domnia mea cu a nóstră bună şi curată inimă şi cu tótă voința nóstră, şi ne-am sfătuit cu rugătoriul nostru kyr Pachomie episcopul de Rădăuțĭ, şi făcut-am pentru sănătatea nóstră şi pentru mântuirea sufletuluĭ Domnieĭ mele, şi datam mitropolieĭ nóstre de la Rădăuțĭ, unde este hramul sântuluĭ archierarch şi făcătoriuluĭ de minunĭ Nicola 800 galbinĭ. Éră episcopul nostru Pachomie, saŭ iarăşĭ orĭ pe carele va alege Dumnedeŭ episcop la mitropolia nóstră, şi aceĭ Episcopĭ toțĭ câțĭ vor fi după viața luĭ, să aibă a ne sluji în acéstă viață, până când ne va da Dumnedeŭ să fim viĭ. În fie-care an în Dumineca Mironosițelor la vecernie — paraclis, éră diminéța Dumnedeésca liturgie — cu toțĭ popiĭ. Éră după viața nóstră, câtă ne va da Dumnedeŭ, eĭ în fie-care an să aibă a sluji pentru mântuirea nóstră. sara — parastas, éră diminéța liturgie. Şi iarăşĭ, dacă cineva ar cuteza şi nu ar împlini dania nóstră, acela să aibă a da rěspuns la înfricoşatul județ, înaintea Domnuluĭ Is. Ch. În anul 7023, luna Decemb. 8.

Din ceea ce face acéstă biserică fórte prețiósă pentru noĭ şi pentru istoria țereĭ, şi care arată o vechime aci maĭ profundă decât a tuturor bisericilor din Moldova, este că în ea sînt îngropațĭ Domniĭ ceĭ maĭ vechĭ aĭ Moldoveĭ, în numěr de 5. Aceştĭ Domnĭ sînt :

1. Bogdan, carele în inscripție se numesce «Стар...» : *cel bětrân,*
2. Lațko Voevod.
3. Roman Voevod.
4. Stefan Voevod *cel bětrân* : «Стáрый».
5. Bogdan Voevod. fratele luĭ Alexandru cel Bun (братъ Алеѯандра воеводы).

Marele Stefan, în aniĭ 1478 şi 1480, a făcut un mare serviciŭ şi istorieĭ țěreĭ, ordonând a se renoi tóte inscripțiunile de pe mormintele domnescĭ din biserica catedrală a Episcopieĭ de Rădăuțĭ, şi în acéstă stare ele se păstréză pênă astădĭ. Mormintele aceste. cu epitafurile lor sînt asedate înlăuntru, lângă păreţiĭ bisericeĭ.

Étă epitafurile lor :

1. Pe mormântul luĭ Bogdan cel bětran : «Милостїа божїеа Іѡн Стефань

(1) Cuvintele următóre sunt rěŭ conservate : dar ele se pot citi cu ajutorul uneĭ alte dispozițiunĭ, tot de acéstă cuprindere, făcută de Bogdan la Episcopia de Roman. Vedĭ «Cronica Romanuluĭ p. I. p. 154.

воевода господарѫ ʒемли молдавской, сынѫ Богдана воеводы. Ѹкраси сѫи гробѫ своемѹ прѣдѣдѹ, старомѹ богданѹ воеводѣ в лѣт /ѕцпи мѣсаци ген кʒ. сïи гробы чинил маистрѫ іак.» (Tab. 1 fig. 3).

«Cu mila luĭ Dumnedeŭ Ión Stefan Voevoda Domnitoriul ţĕreĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevodă. înfrumseţâ acest mormênt strămoşuluĭ sĕŭ bĕtrênuluĭ Bogdan Voevodă. În anul 6988, luna Ianuarie 27. Mormintele acestea le-a făcut Maistrul Iak .

2. Pe mormêntul luĭ Laţĭco-vodă: «Благочестивый и хрïстолюбивый Іѡ Стефан воевода господарь ʒемли молдавской. сынь богданѹ воевод Ѹкраси гроб сѫи своего прѣдѣда. Іѡ Лацка воеводы в лѣт /ѕцпи мѣсаца ген к при епископѣ радовском Іѡаникии.» (Tab. 1 fig. 4 .

«Evseviosul şi iubitoriul de Christos Ión Ştefan Voevoda, Domnitoriul ţĕreĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevoda, înfrumseţâ mormêntul acesta strămoşuluĭ sĕŭ Ioan Laţĭco Voevoda, în anul 6988 luna Ian. 20. Sub episcopul de Rădăuţĭ Ioanikie .

Pe mormêntul luĭ Roman Vodă:

«Милостïѧ божïеѧ благочестивыи господина Іѡ Стефан воевод господарѫ ʒемли молдавской сынѫ Богдана воеводи господарѧ ʒемли молдавской Ѹкраси гроб сѫи своемѹ прѣдѣдѹ Іѡ романѹ воеводѣ господарю ʒемли молдавской. в лѣт /ѕцпз мѣсац дек еї.» (Tab. 1 fig. 5)

«Cu mila luĭ Dumnedeŭ Evseviosul Domn Ioan Ştefan Voevodă, Domnitoriŭ ţĕreĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevoda Domnitoriul ţĕreĭ Moldoveĭ, înfrumseţă mormêntul acesta strămoşuluĭ săŭ Ioan Roman Voevoda Domnitoriul ţĕreĭ Moldoveĭ, în anul 6987, luna Decemb. 15 .

4. Pe mormêntul luĭ Ştefan Vodă cel bătrân:

«Благочестивый и Хрïстолюбивыи Іѡ Стефан воевода господарѫ ʒемли молдавской сынѫ богдана воеводи. Ѹкраси гроб сѫи своемоу прѣдѣдѹ Іѡаннѹ Старомѹ Стефанѹ воеводѣ; иже побит ѹ трѫг на хрилові в лѣт /ѕцпи мѣсаца ма. к.» (Tab. 2 fig. 1)·

«Evseviosul şi Iubitoriul de Christos Ioan Stefan Voevoda Domnitoriul ţĕreĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevoda, înfrumseţâ mormêntul acesta strămoşuluĭ sĕŭ Ioan Stefan Voevoda cel bĕtrân., carele fu ucis la târgul de pe Hîrlăŭ 1). În anul 6988, luna Maiŭ 20 .

5. Pe mormêntul luĭ Bogdan, fratele luĭ Alexandru cel bun:

«Благочестивыи и хрïстолюбивыи Іѡ Стефан воевода господарѫ ʒемли

(1) Din espresiunea slavonă: «трѫг на хриловѣ» se vede că numirea Hârlăuluĭ vine de la numele pârâuluĭ ce curge pe lângă dênsul. Tot-o-dată se vede de aicĭ, că târgul Hîrlăŭ esista înainte de a fi făcut Stefan acolo Biserică şi palat Domnesc (Letop. t. I. p. 135).

молдавскои сынъ богдана воеводы. Украси гроб сьи дѣду своему Iw Богдана воеводѣ брата Алеѯандра воеводы в лѣт ѕѳцпи мѣсаца ген. ке днь въ вѣчнаа ему паматъ». (Tab. 2 fig. 2).

«Evseviosul şi iubitoriul de Christos Ioan Stefan Voevoda Domnitoriul ţĕreĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan Voevoda, înfrumseţă mormêntul acesta moşuluĭ (buniculuĭ) sĕŭ Ioan Bogdan Voevoda, fratele luĭ Alexandru Voevoda. În anul 6988, luna Ianuar 25 ḑile, spre vieĭnica luĭ pomenire.»

Cuvintele aceste de pe urmă arată sentimentul de rudire apropiată a luĭ Stefan cu acest Bogdan, pre carele póte că el îl apucase în viaţă. Acest Bogdan era bunicul luĭ Stefan, prin urmare tată luĭ Bogdan tatăl mareluĭ Stefan. Cum-că Bogdan acesta, înmormêntat în biserica de la Rădăuţĭ, este frate cu Alexandru cel bun. şi prin urmare fiŭ luĭ Roman-Vodă, se vede din uricul luĭ Roman Vodă, dat din târgul Roman în anul 1392, în care uric acest Domn pomenesce şi pe doĭ fiĭ aĭ sĕĭ «Olexaudro i Bogdan.» De aceea Marele Ştefan, amintind în unele urice ale sale pe Alexaudru cel Bun, îl numesce şi pe dênsul «дѣдъ». une orĭ «диди» : *moş, unchiaş;* éră pe feciorii luĭ : pe Ilias şi Stefan, îĭ numéşte «unkĭ» (ункове наши) (veḑĭ «Chronica Romanuluĭ» p. 1. p. 136. De asemenea «Archiv. istor. a D-luĭ Hasdeŭ, t. I. No. 161).

Ceĭ patru Domnĭ amintiţĭ aicĭ întâiŭ, şi ale cărora morminte se află în biserica de la Rădăuţĭ, sînt ceĭ întâĭ Domnĭ ce aŭ domnit în Moldova după înfiinţarea Domniatuluĭ. Acésta o afirmăm, basaţĭ pe un document istoric foarte valoros, descoperit de vre-o doĭ anĭ de Domnul Dimitrie Sturza, şi care document acum se află în posesiunea Academieĭ Române. Acesta este pomelnicul Mănăstireĭ Bistriţeĭ din Moldova, în care sînt numele tuturor ctitorilor şi bine-făcĕtorilor mănăstireĭ, în curgere de maĭ multe veacurĭ. Este scris slavoneşte pe pergamin şi datéză din anul 6915 (=1407), adică după ce s'a zidit mănăstirea de Alexandru cel Bun. După ce în prefaţă se arată datorinţa de a se pomeni la sântul jertfelnic bine-făcătoriĭ, şi cum să se înscrie numele lor în pomelnic, apoĭ se începe pomelnicul, cu numele Domnilor ce aŭ domnit în Moldova până la Alexandru cel bun : partea aceasta are următoriul titlu scris cu litere roşiĭ : «ѕде поминаѫтса благочестивїи гиcподарїе ѕемли молдовлахыискыа, иже сѫть сии : Помѣни господи православныа господара ѕемла сеа».

«*Aicĭ se pomenesc evseviosiĭ Domnitorĭ aĭ ţĕreĭ Moldo-Vlachieĭ, cariĭ sînt aceştia : pomenesce Dómne pe orthodoxiĭ domnitorĭ aĭ ţĕreĭ acesteia*». Apoĭ urméză, scris negru :

«Помѣни господи — Богдана воеводѫ. Помѣни господи Лацка воеводѫ. Помѣни господи Костѣ воеводѫ. Помѣни господи петра воеводѫ. Помѣни господи Романа воеводѫ. Помѣни господи Стефана воеводѫ. Помѣни господи Юга воеводѫ.»

«Pomenesşte Dómne pe Bogdan voevoda.
» Laţîcu voevoda.
» » » Costea voevoda.
» » » Petru voevoda.
» » Roman voevoda.
» » Stefan voevoda.
» » » Iuga voevoda.

După aceşti Domnĭ pomelnicul pune pe Alexandru cel Bun şi familia luĭ; apoĭ pe fiiĭ luĭ, Domniĭ Ilias şi Stefan cu familia luĭ. După aceea urméză Domniĭ:

Roman-Voevod Iliaşevicĭ.

Petru-Voevod fiiul luĭ Alexandru Voevod (fiiul luĭ Stefan Voevod).

Bogdan Voevod.

Alexandru Voevod cel tênĕr (младаго).

În pomelnicul de la Bistriţa lipsesce unele numirĭ de Domnĭ, care se află în Letopiseţul luĭ Urekie, anume: Dragoş, Sas, ceĭ doĭ fiĭ aĭ luĭ Stefan cel bĕtrân: Stefan şi Petru. De asemenea se pomenesce după Laţîcu un Domn: *Costea-Vodă,* de carele Letopiseţul nu ştie nimica.

Cu tóte acestea noĭ dăm maĭ multă credare pomelniculuĭ de la Bistriţa, aĭ căruia autorĭ, călugăriĭ de la Bistriţa, la începutul veaculuĭ 15-le, eraŭ maĭ aprópe de jumĕtatea viaculuĭ 14-le, când se pare că s'aŭ înfiinţat Domniatul Moldoveĭ, şi puteaŭ maĭ bine ţinea minte numele a 7 Domnĭ precedenţĭ, decât Vornicul Urekie, carele a scris letopiseţul pe la începutul veaculuĭ 17-le. Prin urmare îĭ desparte un period aprópe de 200 anĭ.

Cum rĕmâne acum cu Dragoş şi cu fiul sĕŭ Sas? Eŭ cred că vornicul Urekie a luat din tradiţiunea populară istoria cu Dragoş-Vodă şi cu fiiul sĕŭ Sas-Vodă. În acésta se confirmă chiar forma legendară, saŭ de poveste, în care letopiseţul ne predă aventura luĭ Dragoş. În ea se povesteşte că Dragoş era un vênător de zimbri séŭ taurĭ sĕlbaticĭ; că avea o căţea dresată la vênat, numită Molda, care gonind un zimbru s'ar fi înnecat în apa, care apoĭ după numele eĭ a dobândit numele de Moldova, adică ţéra unde a perit Molda, orĭ rîul—şi apoĭ ţéra căţeleĭ Molda. Că e capul zimbruluĭ. carele a causat nenorocirea Moldeĭ, spre suvenire, Dragoş l'ar fi transformat în marca ţĕreĭ.

Adevĕrul istoric, ce va fi esistând în legenda luĭ Dragoş îl va arĕta timpul şi critica sănĕtósă, după ce se vor descoperi documente istorice positive. În tot casul acum de o cam dată, fără a nega esistenţa istorică a luĭ Dragoş şi partea luĭ în istoria Moldoveĭ, trebue să raportăm esistenţa luĭ istorică la un timp anterior înfiinţăreĭ Domniatuluĭ Moldoveĭ, şi stabilim, că cel întâiŭ Domn a fost Bogdan, pe carele Stefan cel Mare îl numesce, precum am vĕzut cel bĕtrân (Stariĭ), éră pomelnicul de la Bistriţa îl pune în fruntea Domnilor Moldoveĭ. O puternică dovadă la acésta avem Chrisovul luĭ Ludovic I-iŭ regele Ungarieĭ, din anul 1365, şi în care amare ocărĭ se pun asupra

luĭ Bogdan Domnul Moldoveĭ, carele, *ca un trădătoriŭ*, eșind pe ascuns împreună cu fiiĭ sĕĭ din țara Maramurășuluĭ, a coprins Moldova și s'a făcut acolo Domn. De aceea ïea de sub stăpânirea luĭ maĭ multe sate ce le avea în Maramurăș, și le dă pe tot-dé-una luĭ Balc, fiiul credinciosuluĭ și iubituluĭ Sas, Voevodul Maramurășuluĭ. Satele acele le daruesce luĭ Balc, și fiuluĭ sĕŭ Dragu, și fraților luĭ — Dragomir și Stefan. Și acésta pentru multele luĭ suferințĭ ce a avut în Moldova, unde el s'a vĕrsat sângele, a suferit rane de mórte, i s'aŭ omorît tirănesce frațiĭ și maĭ mulțĭ slujitorĭ, și pentru care el din Moldova a trecut în Ungaria, spre a face să crescă cinstea și puterea aceluĭ regat. De aicĭ se vede, că Domnia luĭ Bogdan în Moldova a fost precedată de lupte marĭ între partisaniĭ Ungarieĭ și aĭ independențiĭ nouluĭ stat moldovenesc. Dar ceea ce pe noĭ acum ne interesează este, că pe la an. 1365 Bogdan era Domnul Moldoveĭ. (Șink. t. I. p. 326).

Când și câțĭ anĭ aŭ domnit ceĭ d'întâĭ Domnĭ aĭ Moldoveĭ, ce sînt îngropațĭ la Rădăuțĭ : nicĭ Marele Stefan, nicĭ pomelnicul de la Bistrița nu ne spune; ne înșiră numaĭ numele lor. Letopisețul țĕreĭ, până la domnia luĭ Roman nu ne dă nicĭ o dată positivă. Aici citéză el uricul din 1392, dat din *târgul luĭ Roman*. La Domniĭ anteriorĭ vorn. Urekie le pune numaĭ aniĭ câț. aŭ domnit, și áceea fără doveḑĭ positive, pentru care și aŭ toțĭ Domniĭ numere rotunde de anĭ întregĭ : Dragoș-2; Sas-4; Laṭico-8; Bogdan-6; Petru Mușat-16; Roman-3; Iuga-2.

Pentru câte-va din domniele aceste de la început avem date chronologice la scriitoriĭ streinĭ. Așa despre Bogdan Vodă cel bĕtrân am vĕḑut în chrisovul regeluĭ Ludovic, că el domnea pe la aniĭ 1365.

Lațĭcu-Vodă domnia pe la aniĭ 1370—1374 (Șink. t. I. p. 339-349).

Petru, pe carele Urekie îl numește «Mușat», adică : cel frumos, domnea la aniĭ 1387—1388 (Șink. t. I. p. 354. Archiv. istor. t. I. p. 177).

Roman-Vodă, precum arată uricul luĭ dat din Roman, domnea pe la anul 1392.

După acéstă digresiune, să revenim acum érășĭ la mormintele din biserica Rădăuților.

Afară de mormintele domnescĭ, arĕtate maĭ sus, sînt încă următórele :

6. Mormêntul uneĭ strămóșe a Mareluĭ Stefan : Maria fata Anastasieĭ fiiceĭ luĭ Lațĭco. Înscripția spune :

«Іѡ Стефан воевода господарь земли молдавской в лѣт ҂зе мѣсаца маи ѹкраси сьи гроб своеи прѣдѣдици марїа дъщи Анастасїи іаже даде коцман ѡбителй сéи. Дъщи Лацко воевод ѡна прѣстависа в лѣт ҂зцкѳ мѣсаца март кѕ.» (Tab. 2 fig. 3).

Ioan Stefan-Voevoda Domnitoriul țĕreĭ Moldoveĭ, în anul 7005 (= 1497), luna Maiŭ, înfrumseță acest mormênt strămóșeĭ sale Maria, fata Anastasieĭ care a dat Coțĭmaniĭ acestuĭ sânt locaș, fiica a luĭ Lațcu Voevoda. Ea (Maria) a rĕposat în anul 6928, luna Martie 26 = (1419).»

Din acest epitaf se vede, că atuncĭ când Dómna Anastasia a dăruit moșia Coțĭmaniĭ, la Rădăuțĭ era mănăstire (ѡєнг кль).

7. Mormêntul Dómneĭ Staneĭ, soția luĭ Bogdan și muma luĭ Stefan-Vodă cel tênĕr.

«Благочестивыи и христолюбивыи Іѡ Стефан воевода господар земли (1) молдавской. сынъ Богдана воеводы. ѹкраси гроб сїи матери своеи станѣ в лѣт ҂зкѕ мѣсаца ген. ки. при епископ пахомїе.» (Tab. 2 fig. 4).

«Evseviosul și iubitoriul de Christos Ioan Stefan Voevoda Domnitoriŭ țĕriĭ Moldoveĭ, înfrumusețâ mormêntul acesta mameĭ sale Staneĭ. În anul 7026, luna Ianuare 28. Sub Episcopul Pachomie. (1518 .

8. Mormêntul luĭ Bogdan, nepotul Mareluĭ Stefan și fiiu luĭ Alexandru feciorul Mareluĭ Stefan.

«Благочьстивыи и христолюбивыи Іѡ Стефан воевода господарь земли молдавскоѧ сынъ богдана воеводы ѹкраси гроб сїи ѹнѹкоу своемѹ Іѡ Богданѹ воеводѣ сынѹ Ѧлеѯандра воеводы : в лѣто ҂ѕцпи мѣсаца ген. л». (Tab. 2 fig. 5).

«Evseviosul și iubitorul de Christos Ioan Stefan Voevoda, Domnitoriŭ țereĭ Moldoveĭ, fiiul luĭ Bogdan Voevod, înfrumusețâ mormêntul acesta nepoluluĭ sĕŭ Ioan Bogdan Voevoda, fiiul luĭ Alexandru Voevoda. In anul 6988, luna Ianuar 30 .

Observăm că data 1480 (6988) corespunde cu timpul când s'a pus pétra mormêntală. Bogdan a putut să fi murit maĭ nainte de acéstă dată.

După tre óre de petrecere în Biserica fósteĭ episcopiĭ din Rădăuțĭ, luându-ne ḑiua-bună de la părintele Egumenul Sucevițeĭ și de la protopopul Mandrilă, cariĭ cu toata buna-voință ne aŭ secundat în cercetarile nóstre prin Biserică, am părasit Rădăuțul și ne am îndreptat spre Sucéva, unde am ajuns aprópe de 9 óre séra.

SUCÉVA.

Aicĭ ne aștepta P. Archimandritul Darie Ternovieţki, la vechia mitropolie a Moldoveĭ, unde am fost găsduițĭ.

Sucéva vechia capitală a Moldoveĭ, are o posițiune forte frumósă. așeḑată pe platoul unuĭ dél, carele singur prin natura sa are o posițiune strategică, fiind apĕrat din tóte parțile cu vaĭ adâncĭ Din vechime orașul era numaĭ pe dél, éră acum s'a întins și pe cóstă, în partea despre Moldova. Orașul este tot ocupat de streinĭ, maĭ ales Jidovĭ; Românĭ au rĕmas puținĭ, numaĭ pe margine prin mahalale.

Duminică în ḑiua de 29 August, când se serbéză tăierea capuluĭ Sântuluĭ Ioan Botezătoriuluĭ, biserica vechiĭ Mitropoliĭ era plină de închinătorĭ, maĭ

(1) Cuvintele subliniate sînt nedisciĭrabile; ḑar se pot ușor restabili, dupe context și istorie.

ales de Rusnacĭ veniţĭ din Galiţia, spre a se închina la móşcele Sântuluĭ Ioan Noul, care sînt depuse în Sucéva încă de Alexandru cel Bun, aduse de la Akerman (Cetatea-albă) unde acest Sânt primise martiriul de la Turcĭ. Aceste sânte móşce fac din Sucéva un loc de pelirinagiŭ pentru Creştiniĭ, maĭ ales din Moldova de sus, din Bucovina, Galiţia şi alte provinciĭ austriace. Credinţa în puterea vindecĕtóre a móşcelor, aduce în tóte ḑilele acolo bolnavĭ la rugă către Sântul; lângă sicriu deapururea găseştĭ ast-fel de pacienţĭ, răḑemaţĭ cu capetele de sicriul Sântuluĭ, rugându-se înşiĭ, şi ascultând rugăciunile preoţilor. Credinţa lor cea mare produce efecte miraculóse, care măresc devotamentul către Sânt şi 'ĭ aŭ făcut un renume mare în popor, nu numaĭ între ortodoxĭ, dar şi eterodoxĭ. Toţĭ îl stiméză, fără osebire de cult şi dogmă, ca cum ar fi al lor protector şi apĕrător comun. Rusnaciĭ din Galiţia se deosebesc prin un devotament maĭ mare. Câte sĕrbărĭ are Biserica ortodoxă dedicate Sântuluĭ Ioan Botezătoriul, eĭ în tóte vĕd pre Sântul Ioan de la Sucéva, şi cu cârdu vin de se închină la móscele luĭ în acele sĕrbătorĭ.

Biserica vecheĭ mitropoliĭ are architectura moldovenéscă din veacul 16-lea pre care o putem numi clasică; ea este o continuare a celeĭ din veacul 15-lea. Dintr'un document din anul 1523, publicat de domnul Haşdeŭ, în «Columna luĭ Traian» (1870. No. 45) se vede că ea s'a făcut de Stefan-Vodă cel tênĕr şi acoperit cu plumb adus de el din Polonia în lăţime de 50 centure. Ea a fost zugrăvită pe din lăuntru şi pe din afară. Zugrăvéla pe din lăuntru este fórte usată de timp, abia se maĭ cunóşte; ér pe din afară este încă un rest în partea despre méză-ḑi. Pridvorul este adaos în urmă, în anul 1579 de Mitropolitul Teofan, precum se vede din inscripţia aflătóre acolo :

«сьи притворь сътвори Ѳеофан митрополит происходни ѡтъ ръчкаа обытѣли. въ чест свѧтаго великомѹченика Іѡн новаго. въ дни благочестиваго господина нашего Іѡ Петра воеводи в лѣтѡ ҂зпз.»

«Acest pridvor l'a făcut Theofan mitropolitul originariŭ de la Mănăstirea Răcĭca, întru cinstea Sântuluĭ Mareluĭ Mucenic Ioan noul. În ḑilele evseviosuluĭ Domnuluĭ nostru Petru Voevoda. In anul 7087.»

In anul 1589 Petru Şchiopul a acoperit din noŭ Mitropolia, şi a făcut clopotniţa, precum arétă o inscripţie de pe părete, în dosul baldochinuluĭ cu móştele Sântuluĭ Ioan; inscriptia datéză chiar de la Petru Şchiopul, coprinḑênd maĭ multe date istorice ale Domnieĭ luĭ. Étă-o :

«҂зпв юл кд ста на господство Іѡ Петръ воевода в лѣто ҂зчз юн кд покри церковь митрополїю и сътвори клопотницѹ и приведе свѧтаго иѡнѹ митрополїю. в лѣто ҂зчв юл ла родиса Стефана воеводи сынъ петра воеводи. и паки в лѣто ҂зчи фев. в. съ помощїю божїею принесошѧ емѹ скиптръ ѿ царѣ тѹрецкаго и помагъса на господство рѫкѫ прѣѡсвѧщѣнаг ѡтца. нашег Кѵр Геѡргїа мовиловича митрополита въсеи земли молдавскои».

«7082 (1574), Iulie 24 s'a ridicat la Domnie Ioan Petru Voevoda. In anul 7097 (1589) Iunie 24, acoperi Biserica Mitropolieĭ, și a făcut clopotnița, și a adus pe Sàntul Ioan în Mitropolie (1). In anul 7092 (1584), Iulie 31, s'a născut Stefan Voevoda, fiul luĭ Petru Voevoda. Și éră și în anul 7098 (1590) Fev. 2., cu ajutorul luĭ Dumneḍeŭ 'ĭ aŭ adus luĭ skiptru de la împĕratul turcesc, și s'a uns la Domnie cu mâna pré sfințituluĭ părinteluĭ nostru Kyr Georgie Movilovicĭ Mitropolitul a tótă țéra Moldoveĭ.

Pe acelașĭ părete unde este inscripția, se află zugrăvite portretele luĭ Petru Vodă Șchiopul și ale familieĭ luĭ.

Partea din urmă a bisericeĭ: narlica, are frumóse motive architectonice, anume păreții aŭ frumóse colóne de piatră cioplită, care se întrunesc din tote părțile în boltă, formand niște arcade ascuțite, mărețe. Biserica este consacrată Sfantuluĭ Martir Georgie, purtătoriul de biruință, și patronul Moldoveĭ. Acest patronagiŭ al unuĭ Sânt vitéz ostaș trebuia să amintéscă Moldovenilor tot-déuna, că țéra lor s'a format și s'a păstrat prin vitejia strămoșéscă!

În pomelnicul Mitropolieĭ carele datéză din anul 1805, se spune, că biserica s'a sfîrșit în anul 1522; că are de ctitorĭ pe Bogdan Vodă, și pre fiiul sĕŭ Ștefan; că acéstă biserică multă vreme remăsese pustie și descoperită, pînă ce Mitropolitul Iacov a acoperit'o, a tocmit turnul și alte lucrurĭ din lăuntru.

Pe păretele eclisiarchieĭ este o inscripție veche; dar nu sînt citibile de cât cuvintele КИΛЇЕ . . . . . БΛРНОВСКИ ВОЕВОД . . . . . ЗЕМΛИ МОΛДАВСКОИ . . . .»

In Sucéva maĭ sînt încă 6 bisericĭ vechĭ româneștĭ:

1. Biserica Santuluĭ Dimitrie, cu un turn înalt la pórtă, désupra căruia se află adaos un foișor modern pentru paza de foc. Biserica acésta este făcută de Marele Stefan, lângă palatul sĕŭ domnesc din Sucéva. Letopisețul ne spune că fundamentele acesteĭ bisericĭ le a pus Marele Stefan după ce s'a întors la Sucéva de la închierea păciĭ cu Radu-Vodă, și la ocasia căsătorieĭ séle cu Dómna Maria fata luĭ Radu (Letop. I. p. 129). Pe unde a fost palatul domnesc al Mareluĭ Stefan astăḍĭ sînt case neguțĕtorescĭ; dar tot locul acesta este preserat cu temeliĭ și cu beciurĭ și mine zidite, care aparțineaŭ palatuluĭ domnesc. Locul ocupat de palat era fórte spațios după spusele tradiționale, așa că tot în reionul curțiĭ, anume în grădină ar fi fost înca o mică biserică pentru beizadele și domnițe, pe locul unde acum este o bisericuță a Sântuluĭ Ioan Botezătoriul, spre rĕsărit de la Sf. Dimitrie.

In Biserica Sàntuluĭ Dimitrie sînt multe petre mormêntale antice, dar nu maĭ sînt citibile, în parte séŭ în total, fiind usate și róse literile din seculara călcare cu piciórele pe dênsele. Pe una din aceste petre, în partea stângă, in dreptul ferestreĭ, se pot încă citi urmĕtórele cuvinte: «СЪИ ГРОБ ȢКРАСИ КНѢГИНѢ.....ДРȢГО СВОЕМȢ. РАБȢ БОЖЇЮ ПАНȢ ТОМИ. ВЕΛИКОМȢ ВИСТѢРНИКȢ..... ИЖЕ

(1) Se înțelege, că în timpul reparațiuneĭ Bisericeĭ mitropolitane, móșcele Sântuluĭ Ioan aŭ fost strămutate în altă Biserică, de unde apoĭ, la finele reparațiuniĭ iarășĭ s'aŭ adus la Mitropolie.

прѣставися къ вѣчнѣи wбитѣли: в лѣто ⸗зна мѣсяца авгꙋста ка» (1543).

Pe altă pétră in laturea dréptă se pot încă citi cuvintele : »сьи гроб ꙋ-краси...... ꙋ своемꙋ богданꙋ, иже прѣста....

Pre o alta din stînga se póte citi numaĭ : «логофетъ».

In fine pe o altă pétră se zăreşte numele: «wвдотїа» ceea ce ar putea da a înţelege, că aicĭ a fost înmormêntată Dómna Mareluĭ Stefan : Ovdotia séŭ Evdokia de la Kiev.

Pe clopotniţă este o inscripţiune, pe partea din afară; dar fiind fórte sus, nu o am putut citi.

2. O mică bisericuţă dedicată Sf. Ioan Botezătoriul, spre rĕsărit de la a Sf. Dimitrie. Ea este acea bisericuţă, de care s'a vorbit maĭ sus că ar fi fost în coprinsul curţiĭ domneştĭ; însă în forma eĭ actuală ea datéză de la Vasilie Vodă, şi nu represintă nicĭ un interes archeologic, şi este pré rĕŭ întreţinută, ca orĭ ce lucru de prisos.

3. Biserica Sântuluĭ Nicolaiŭ. Din inscripţia de asupra uşeĭ se vede, că ea, în forma sa actuală este zidită în vécul 17-lea de Visternicul Nicóră Prăjescul. Architectura n'are nimica interesant. In biserică este şi un mormênt cu epitaf antic, care arată că acolo este îngropat un boeriŭ Visternic, grec de naţiune. Epitaful este parte slavoneşte, parte greceşte :

«сьи вїгхописнїа на лежащ камен сътвори и ꙋкраси кнѣгинѣ илисавѳа жꙋпанꙋ своемꙋ панꙋ іане калꙋгерwполо велики вистѣрник иже прѣставис и зде погребен. в лѣто ⸗зрд мѣсяца март кд: въ понедлю : еки коіти о дꙋлос тꙋ ѳеꙋ Іwаннис вистиарис ек погонанофїе» :

«Acéstă pétră zăcĕtóre cu scrisóre vechie o facu şi înfrumseţa knéghina Elisavtha jupânuluĭ seu panulu Iane Kalicheropolo Marele Visternic, carele a reposat şi aicĭ s'a înmormêntat. In anul 7104 (1596), luna Mart. 24, Lunĭ. Acolo zace robul luĭ Dumnedeŭ Ioan Vistiariul din Pogonanofia.

Acéstă Dómnă (knéghină) Elisavtha, adică Elisaveta, să nu fie óre Dómna cea vestită în rele a luĭ Ieremia Moghilă? Tocma anul când ea pune pétra acésta pre mormêntul fostulu sĕŭ Jupân boeriŭ grec, este ântêiul an al Domnieĭ luĭ Ieremia Moghilă. Póte că ea a sciut de timpuriŭ să capete inima luĭ Ieremia; a trimis pre bărbatul eĭ grecul pre ceea lume, şi a devenit Dómnă, şi pentru ochiĭ ómenilor, pune şi o pétră mormêntala pre mormêntul luĭ kir Iane. Mandria eĭ cea mare, ne-astâmpĕrul, jaful, etc. denotă nu modestia femeeĭ romànce, ci firea uneĭ grece fanariote, precum am vĕdut în urmă. (1)

În Biserica Sf. Nicolaiŭ maĭ sînt încă douĕ morminte vechĭ cu epitafurĭ slavone, unul din anul 1510, al unuĭ Ratcu; altul din anul 1664 al luĭ Michail Păharnicu Cărăscul. Le reproducem aicĭ :

(1 In privinţa înţelesuluĭ adevĕrat al cuvêntuluĭ кнѣгинъ vedĭ *Rev. p. ist. arch. fil. v. I* pag. 370 nota Credem că aci nu póte fi vorba despre Dómna luĭ Ieremia Movilă. Gr. G. T.

«сьи грок ѹкраси раба божїа настасїа мѫжеви своемѹ раткѹ, иже прѣстависа къ вѣчнѣи wбители. в лѣто ꙁꙁі мѣсаца. wктоврїа еі, вѣчнаа емѹ памать».

«Acest mormênt îl înfrumuseţâ róba luĭ Dumnezeŭ Nastasia, bărbatuluĭ sĕŭ Raţcu, carele s'a mutat la veacĭnicul lăcaş. In anul 7019 (1510), luna Octombrie 15. Veacĭnica luĭ pomenire.»

«сьи камен сътвори. и ѹкраси Лѹпѹл Кърьскѹл, ѹнокѹ своемѹ Михаил пъхарникѹл иже праставис в лѣто ꙁрог дек ки.»

«Acéstă pétră o făcu şi o înfrumuseţâ Lupul Cărăscul, nepotuluĭ seŭ Michai păcharnicul, carele a reposat în anul 7173 (1664), Decem. 28.»

4. Biserica Adormireĭ din Suburbia Iţĭcanĭ. Din vechime aicĭ era o mănăstire de călugĕriţe. Iţĭcaniĭ eraŭ deosebiţĭ de oraş, carele se mărginea numaĭ pe platoul déluluĭ. Locul din pregiurul acesteĭ biserici aparţinea mănăstireĭ, ca moşie a sa proprie, şi apĕrată de orĭ-ce intervenire a autorităţilor orăşeneştĭ. In pregiurul acesteĭ mănăstirĭ s'aŭ format o slobozie, unde, cu chrisóve domneştĭ s'aŭ aşeḑat meşterĭ din ţĕrile vecine, cu scutire de dărĭ şi de vamă, numaĭ ca să practice în ţéră meseriele lor, precum: olarĭ, curălari, cojocarĭ, ciubotarĭ, etc. Esistenţa acesteĭ mănăstirĭ se constată prin chrisóve şi cărţĭ domneştĭ. Ast-fel sînt: 1) Uricul din anul 1453 de la Alexandru Voevod, în care acéstă mănăstire de Maĭce se numeşte Mănăstirea de langă Sucéva, a luĭ Jaţĭco», şi spune că atuncĭ era stareţă Maĭca Fevronia. 2) Uricul luĭ Ieremia Moghilă, din anul 1597, prin carele, cu tot sfatul ţĕreĭ, cu Mitropolitul, Episcopiĭ şi boeriĭ, se confirmă tóte drepturile anterióre, date de Stefan cel Mare şi cu slobozia locuitorilor de pe moşia mănăstireĭ. Aceste douĕ urice scrise pe pergamin sînt depuse la Academie. Mănăstirea luĭ Iaţĭco. séu cum se numea în urmă Iaţĭcaniĭ, şi Eţicaniĭ, a esistat pînă în vécul trecut, precum se vede dintr'o carte a Domnuluĭ Matheiŭ Ghica, din anul 1755, dată călugĕriţelor spre a le împuternici să strîngă dijma de pe moşia mănăstireĭ.

Biserica de la Iaţĭcanĭ nu înfaţişéză nicĭ un interes istoric în privinţa architectureĭ séŭ a altor anticităţĭ. Este numaĭ un epitaf grecesc, carele arată că în anul 1590 s'a înmormêntat acolo un grec, anume Ioan, fiul luĭ Manuil Megaliromeu. Étă acel epitaf:

«Мнисѳите кγре мета тwн агiwн сγ тин ѱυχин тоν доνлѹ сѹ Iw. νiѹ манѹил мегалирwмаiѹ. Ѳкоiмиѳи каi етафи ен клисїа тоν аѳентос Iw поχданоν воевода. νiоν тоν мегалѹ кνр Стефанw воевода ети ꙁчи мн iг авгѹстγ.»

«Pomeneşte Dómne cu sfinţiĭ tĕĭ sufletul robuluĭ tĕŭ Ioan, fiul luĭ Manuil Megaliromeul (din Roma cea mare). A reposat şi s'a înmormêntat în Biserica Domnuluĭ Ioan Bogdan Voevoda, fiul mareluĭ Domn Stefan Voevoda, în anul 7098 luna August 13. În acéstă inscripţie sunt de însemnat: a) numele *Megaliromeŭ*, carele arată, că reposatul era originar din Roma,

adică se trăgea din Grecii emigrați acolo după cucerirea Constantinopoleĭ de Turcĭ. Roma *mare* numesc Grecii Roma, spre deosebire de Constantinopole, care se numeşte la eĭ: Roma mică, nóuă, jună. b) Se vede, că biserica de la Mănăstirea Ițcaniĭ, care esista la finele véculuĭ 16-le era zidită de Bogdan Vodă. c) pe la finele véculuĭ 16-lea începuse a se da Domnitoruluĭ eroŭ al Moldoveĭ Stefan, epitetul de «Marele».

Aceste patru bisericĭ din Sucéva, afară de vechia mitropolie, formézǎ, împreună cu doue cătune: Lisarva și Cutul, — două parochiĭ ale Suceveĭ, cu doĭ parochĭ, dintre care unul — protopop. Find-că numĕrul parochienilor este de 2490 suflete, maĭ sînt încă atașațĭ la ele doĭ preoțĭ coadjutorĭ.

5. Este încă o biserică românéscă antică, cu hramul «Invierei», pre care astădĭ o ocupă rutenii uniațĭ din Sucéva. În pomelnicul vecheĭ mitropoliĭ, acéstă Biserică se numește «Въскресенїа» (Învierea), și se pun ca ctitorĭ aĭ eĭ Petru Rareș cu Dómna luĭ Elena. Acéstă biserică, după luarea Bucovineĭ, aŭ ocupat'o catolicii pentru sine, și 'ĭ a dărâmat turla, caracteristica architectureĭ române antice. După ce eĭ ș'aŭ făcut Biserica lor proprie, a cedat pe acésta antică, Uniaților, carĭ sunt tot de aĭ lor.

6. Este încă o biserică antică românéscă în marginea Suceveĭ despre cetate. Ea este descoperită, bolțile și păreții fórte deteriorațĭ; nu are nicĭ o inscripțiune. Ea servește ca magazie pentru producte agricole, închiriată de neguțătorĭ dela primăria Suceveĭ.

Sînt încă în orașul Suceveĭ doue bisericĭ armeneștĭ; însă ele fiind moderne nu înfățișézǎ nicĭ un interes istoric. Dar este o a treia biserică armenească, afară din oraș, numită Zamca, care merită o deosebită atențiune: un loc închis din tóte părțile cu zid vechiŭ, carele în unele locurĭ se ruinézǎ, cu o pórtă de intrare, cu un turn vechiŭ înalt la unul din cele patru colțurĭ ale zidului. Biserica armenéscă, care este în mijlocul Zamceĭ, este construcțiune modernă. Deasupra porțiĭ este o capelă pustie, de o formă antică; dar n'are nicĭ o inscripțiune. Zamca vine la marginea platouluĭ Suceveĭ; dela ea în jos se formézǎ o vale adêncă, unde este un sat, se cunosc și șanțurile cu care Zamca a fost în vechime înconjurată. Numele de Zamca (1), posiția eĭ strategică, zidurile, turnul — tóte cu un cuvênt ne daŭ a înțelege, că aicĭ în vechime a fost un fort al Suceveĭ. Tradiția locală spune, că după ce Sucéva a fost părăsită prin strămutarea capitaleĭ, la Zamca rĕmăsese numaĭ biserica, și un mitropolit a vêndut-o Armenilor. Armeniĭ de și aŭ acolo biserică, însă în ea se servește numaĭ odată pe an, la chram. Posesorul locului — Armean, ține acolo un păzitoriŭ.

Dela Sucéva am comendat pe D-l profesor Gr. Crețul la satul Reușenĭ, carele nu este departe de Sucéva, ca să decalce inscripțiunile ce s'ar găsi la acea Biserică; căcĭ acolo este locul, unde, precum spune Letopisețul în anul 1454, rebelul Petru Aron a tăiat capul luĭ Bogdan, tatăl mareluĭ Stefan (Le-

(1) Zicerea *Zamca* este slavonă, dela *Zámok*. Lexiconul academic ruso-slav definește așa dicerea Zamok: «Cetățue (крѣпотца) înconjurată cu șanțurĭ și cu murĭ cu turnurĭ».

top. t. I. p. 116). Dela Reuşenĭ s'aŭ adus două decalcurĭ, representând două inscripţiunĭ slavone: 1) inscripţiunea deasupra uşeĭ la intrarea în biserică, care spune, că pe locul unde s'a tăiat Bogdan. Vodă, Marele Stefan a început să zidéscă biserica actuală, dar, murind el înainte de a o sfârşi, o a isprăvit fiul său Bogdan Étă chĭar inscripţiunea :

«В лѣтѡ ҂ѕаї сеп. и҃. Iѡ Стефан воевод божїею милостїю господарь земли молдав кои благоизволи и нача създати храмъ сьи въ имѣ ѹсѣкновенїа честнїа главы честнаго и славнаго пророка предтеча крестителѣ Iѡанна на сем местѣ где был ѹсѣчена глава ѡтца его Богдана воеводы. и Стефана воеводи постиже съмрът вѣчна емѹ памат а сынъ его Богдан воевода въздвиже початокъ ѡтца своего и съвръши храм сьи в лѣтѡ ҂ѕві мѣсаца сеп. и.»

«În anul 7011 (1502), Septemb. 8. Ioan Stefan Voevoda, cu mila luĭ Dumnezeŭ Domnitoriŭ ţĕreĭ Moldoveĭ, bine-voi şi începu a zidi templul acesta în numele Tăieriĭ cinstituluĭ cap al cinstituluĭ şi slăvituluĭ proroculuĭ înainte mergătoriuluĭ botezătoriuluĭ Ioan, la acest loc unde fu tăiat capul părinteluĭ sĕŭ Bogdan Voevoda. Şi pe Ştefan Voevoda l'a ajunş mórtea: Vécĭnica luĭ pomenire. Éră fiul sĕŭ Bogdan Voevoda a rădicat începutul părinteluĭ sĕŭ şi a săvêrşit templul acesta în anul 7012 luna Sept. 8.»

Anul 7012 (1504) este anul morţiĭ Mareluĭ Stefan ; căcĭ tot Bogdan ne spune în inscripţia de pe acoperemêntul pus de el pe mormêntul tătăluĭ sĕŭ, că acesta a rĕposat în acest an, Iulie 2. Va să ḑică Bogdan a continuat zidirea bisericiĭ începută de tatăl sĕŭ, şi a isprăvit'o peste 2 lunĭ şi 6 ḑile. Dar ceea ce merită a observa este, că Bogdan aicĭ întinde anul 7012 peste Septembrie, ceea ce e contra datineĭ de atuncĭ, când la I-iŭ Septembre se începea alt an. Se vede, că de pe timpul acela se manifesta une-orĭ dorinţa de a începe anul noŭ dela 1 Ianuariŭ, şi a părăsi datina vechie.

2) Despre mormêntul luĭ Bogdan D-l Creţu ne-a spus, că el se află în partea din urmă a bisericeĭ, este ce-va ridicat de la pardoséla bisericeĭ; dar pétra este despicată, şi literile inscripţiuneĭ aşa de róse de pĭcórele ómenilor în cât nu se pot citi. Şi în adevĕr decalcul adus de d-luĭ represintă maĭ mult urmele literilor, de cât litere, din care să se pótă forma cuvinte.

Despre tatăl Mareluĭ Stefan — Bogdan-Vodă, Letopiseţul ne spune : a) că a domnit după Alexandru-Vodă fiul luĭ Iliaşŭ (1) , anume , după ce acesta domnise 4 anĭ, începênd din anul 1454 (6962) August 22 ; b) că Bogdan, după maĭ multe rĕsbóie purtate asupra luĭ Alexandru, a învins şi a ocupat Domnia pre care a ţinut-o doĭ anĭ ; c) că Bogdan ar fi fost fecior luĭ Alexandru-Vodă şi prin urmare un fiŭ rebel contra tătăluĭ sĕŭ. Acéstă din urmă aserţiune nu este adevĕrată ; căcĭ, precum am vĕḑut din inscripţiunile mormêntale de la Rădăuţĭ, Alexandru era nepot luĭ Bogdan, şi Bogdan venea unchiŭ luĭ Alexandru , fiind vĕr primariŭ cu Iliaş tatăl luĭ Alexandru. Observăm tot-o-dată că

(1). În pomelnicul dela Bistriţa acest Alexandru se numeşte Iliaşevicĭ .

datele chronologice din letopiseţ nu sînt esacte; căcĭ décă Domnia luĭ A-lexandru s'ar fi început la anul 1454, atuncĭ 4 anĭ aĭ Domnieĭ luĭ şi cu 2 aĭ Domnieĭ luĭ Bogdan ar împinge Domnia Mareluĭ Stefan tocma la anul 1459; dar este dovedit, că Stefan a început a domni în anul 1457 (6965), la începutul luneĭ Aprile. Din chrisovul dat mănăstireĭ Iăţĭcaniĭ în anul 1452. Febr. 23, citat maĭ sus, se vede că acest domn domnea maĭ înainte de data luĭ U-rekie 1454.

Dela Sucéva ne-am repeḑit, aşa ḑicênd, şi până la mănăstirea Dragomirna, care este departe ca 1¹⁄₂ óră dela Sucéva.

MĂNĂSTIREA DRAGOMIRNA

Aicĭ am fost întâmpinaţĭ şi primiţĭ de Egumenul Mănăstireĭ, Părint. Veniamin Jacota, şi am stat 3 óre. Mănăstirea acésta este zidită pe la începutul véculuĭ 17-lea de Mitropolitul Anastasie Crimca, séŭ Crimcovicĭ, carele a archipăstorit în Moldova pe la aniĭ 1609—1630. Mănăstirea este înconjurată cu zid înalt, şi zidul prověḑut cu metereze, sub care iarăşĭ este un pripiciŭ pentru a se putea umbla la metereze, ca şi la Suceviţa. Zidul este acoperit, şi pe lângă metereze are un balcon, pe carele se umblă. Deasupra porţiĭ este o clopotniţă înaltă, cu treĭ etage; în unul este o capelă. Désupra porţiĭ din afară este o inscripţiune cu marca ţěreĭ, dar n'am putut'o citi, fiind fórte sus pusă. Marca şi inscripţia sunt în forma celeĭ dela Putna, şi fórte bine conservată. La colţurile zidurilor sunt patru pîrgurĭ, care daŭ mănăstireĭ formă de o adevěrată cetăţue; se ḑice, că pîrgurile ar fi zidite de Barnovski Vodă. Unul dintre aceste pîrgurĭ, în partea de nord-ost, este maĭ înalt, are multe odăĭ şi başte, la care se urcă prin două rêndurĭ de scărĭ de peatră în părete. Se vede că acolo eraŭ tainiţe şi ascunḑětorĭ în vreme de restrişte.

Biserica mănăstireĭ este o adevěrată capodoperă de artă architectonică între bisericele Moldoveĭ din veacurile 15-lea şi 17-lea inclusiv. În privinţa arteĭ şi a gustuluĭ ea se póte clasa între tóte bisericile antice ale Românieĭ, ca a 3-a, după cea dela Argeş a luĭ Neagoie-Vodă, şi a Treĭ—ierarchilor din Iaşĭ a luĭ Vasile-Vodă. Înălţimea zidireĭ covêrşeşte pe tóte bisericele antice române, aşa că biserica predomină peste tóte zidirile mănastireĭ.

Cupola saŭ turla este înaltă, subţire şi tótă din petre cĭoplite. Bolţile bisericeĭ încă sunt ornate cu petre sculptate. Părţile inferióre ale bisericeĭ nu sunt despărţite prin păreţĭ ca la alte bisericĭ vechĭ. Dar are acea particularitate, că părţile se deosibesc între sine prin câte-va trepte tot maĭ sus, aşa că altarul predomină asupra tuturor. Pe lângă păreţĭ sunt multe colóne de pétră, sculptate şi poleite, ele formézǎ fie-care o împletitură spirală şi se împreună în boltă în formă de arcade ascuţite. Partea numită templu, se desparte de cea din urmă prin colóne patrate, care se arcuesc désupra. Biserica a fost zugrăvită tótă pe din lăuntrul, astăḑĭ însă se păstrează zugrăvélă numaĭ în partea templuluĭ, éră partea posterióră este văruită. Pridvorul este

despărţit prin un părete, şi are două intrărĭ. Aicĭ sunt maĭ multe petre mormêntale aşternute pe jos, şi arată mormintele unor persóne ce aŭ fost acolo înmormêntate. Unele din acestea aŭ inscripţiunile de tot usate de umblare, pe dênsele, în cât nu se maĭ pot citi, la altele numaĭ părţĭ din scrisóre se pot citi. Între dênsele este o pétră de marmură cu scrisóre grecéscă, ale căreĭa marginĭ sunt róse de tot. Părinţiĭ spun, că acolo este înmormêntat Architectul Dima, carele este trecut şi în pomelnicul mănăstireĭ, ca planuitor şi constructor al mănăstireĭ. O altă peatră cu scrisóre tot grecéscă, dar legibilă, fiind dintr'o epocă maĭ aprópe de noĭ, anume din anul 1770, ne spune că acolo este înmormêntată Maria, soţia păharniculuĭ Georgie Balsovlu, care se trăgea din strălucita viţă a Mavrocordaţilor, cari aŭ domnit în amêndouă ţările române, pentru care Epitaful se şi împodobeşte cu mărcile ţărilor române: Vulturul şi Zimbrul. Epitaful este scris cu mult enfas grecesc şi cu pretenţiunile de clasicism elinesc. Pe a treĭa peatră se pot citi aceste cuvinte: «съи камень над гровни сътвори н 8краси. панъ Д8митрашко.... wтц8 своем8.... иже прѣстависа къ вѣчним обителем и погребен зде въ дни господина нашего. Іw. Дүмитрашка воевод божїею милостію господаръ земли молдавской лѣт ѕзрпи мѣсаца юнї д. Дръгүлескү. Numele din urmă Drăgulescu cred că este al maistruluĭ, carele a sculptat peatra. Data petreĭ corespunde anuluĭ 1680.

A patra inscripţie pórtă data 1673, şi se póte încă citi pe ea următórele cuvinte:

«съи камен гроби сътвори и 8краси панъ дѣд8 пръкълѣб бив меделничерю, покоином8..... иже прѣстависа къ вѣчним wбителем и погребен здес въ дни го:подина нашего Іw Дүмитрашко воевод. лѣт ѕзрпа мѣсаца Іан8ар д.»

Data aceasta corespunde anuluĭ 1-iŭ al domnieĭ 1-a a luĭ Dumitraşcu Cantacuzin; éră cea de sus la anul 1-iŭ al domnieĭ 2-a a acestuĭaşiŭ Domn.

În nartica bisericeĭ încă este un mormênt, ridicat de la pardoseală ca de 2 palme şi acoperit cu un covor. Părintele Egumenul mi-a spus, că acesta este mormêntul Mitropolituluĭ Anastasie Crimca, ctitorul mănăstireĭ. Dar pétra mormêntală nu are nicĭ o inscripţie. De asemenea şi Biserica nu are inscripţiune, de unde să se pótă precisa data fundăreĭ eĭ.

Biserica pe din afară are şi ea, ca şi alte bisericĭ vechĭ, proptele de zid, pentru maĭ multă tărie; dar aicĭ acele proptele sunt în formă de colóne eşite din zid, de piatră cioplite şi ridicate până désupra în nivelul ziduluĭ bisericeĭ. Pe désupra ferestrilor bisericeĭ este colacul de pétră în formă spirală, carele este semnul distinctiv al architectureĭ bizantine. Désupra ziduluĭ bisericeĭ, sub straşină este un al doilea colac, tot în forma celuĭ din'têiu. Acum însă acest din urmă este acoperit de stréşina modernă, care cu plafonul eĭ îl ascunde vedereĭ.

Eleganţa architectureĭ bisericeĭ este în cât-va transportată şi în architectura clopotniţeĭ. Aşa unghiurile zidireĭ la dênsa de sus până jos sunt formate

din petre marĭ cioplite. Portaliul (gangul) încă este ornat cu petre cioplite și sculptate în formă spirală, care se împreună désupra crucișĭ, înfrumsețate și cu alte detailurĭ de sculptură.

Dintre anticitățile păstrate la mănăstirea Dragomirna, n'am putut să revĕd astădată, de cât următórele cărțĭ :

1. O Evangelie slavonă scrisă pe pergamin, ferecată cu argint și poleită cu aur. Pe partea d'asupra are în relief icóna învierei cu legenda eĭ. Pe partea de desupt, tot în relief, icóna hramuluĭ : pogorîrea sântuluĭ Duch. Sub apostolĭ, cari staŭ în semicerc avĕnd la mijloc pe Maĭca Domnuluĭ, este lumea simbolizată în forma unuĭ bĕtrân încoronat, carele ține în mână o măhramă întinsă, ceea ce cred că simbolizéză atmosfera ce încongiură pămêntul; pe lângă bĕtrân sînt grupațĭ ómenĭ. În alte desemnurĭ ale acesteĭ icóne bĕtrânul este singur, cu măhrama întinsă pe mâinĭ și d'asupra luĭ inscripția : «o kocmoc.» Evangelia are multe ilustrațiĭ și icóne. Pe unele este representat chĭar Mitropolitul Crimca, îmbrăcat în vestminte archieresci, îngenunchiat și cu numele scris. Atât pe legătură, cât și la finele Evangelieĭ sînt inscripțiunĭ slavone, care arată că Mitropolitul acesta a fost fiul luĭ Ioan Crimca (pentru care el se numesce : Crimcovicĭ); muma luĭ s'a numit «Christina» ; că el a făcut și împodobit acea Evangelie, pentru pomenirea sa și a părinților sĕĭ, și o a dat în mănăstirea Dragomirna cea din noŭ zidită de dênsul, cu hramul pogorîrea sântuluĭ Duch, — în dilele luĭ Constantin Moghila Voevod, fiul luĭ Ieremia Domnul Moldovieĭ, în anul 7118, Sept. 1. (1608). (De la 1 Sept. se începea 1609).

2. Altă Evangelie slavonă, manuscris, tot pe pergamin, ferecată cu argint și poleită cu aur. Pe partea d'asupra și pe cea dedesupt are aceléșĭ icóne în relief. Sub icóna hramuluĭ are o inscripție. Pe de lăturile inscripțiuneĭ sînt gravate, din drépta portretul Mitropolituluĭ Crimca îmbrăcat archieresce, ținînd într'o mână crucea, în alta cartea. Din stânga, visavi de Mitropolitul, este gravat portretul Domnuluĭ Tomșa, representat în genunchĭ cu o carte de rugăciune în mâinĭ, pe care sunt gravate cuvintele : «г̃де Іс х̃с б̀же наш». În inscripție se spune, că și acéstă Evangelie este făcută de Mitropolitul Anast. Crimcovicĭ, dată în nou-zidita sa mănăstire Dragomirna, în anul 7122 Iul. 1. (1614). Și acéstă Evangelie este frumos ilustrată, ca și cea anterióră. Din o inscripție de pe fila de la început se vede, că ea s'a dat mănastireĭ în anul 1624.

3. O liturgie manuscrisă pe pergamin, ferecată cu argint și aurită. Pe o parte are icóna hramuluĭ mănăstireĭ cu kosmos, pe alta Sânta Treime, amândóuă în relief, formatul 4° mic. Din inscripția de pe ferecătură se vede, că ea este făcută de Mitrop. Crimca în anul 7120 (1612). Din o altă inscripție din carte să vede că Mitropolitul o a dăruit mănastireĭ în anul 1616 în dilele Domnilor Ioan Alexandru Moghilă Voevod, și a frateluĭ sĕŭ Ioan Bogdan Voevoda și a Maĭceĭ lor Dómna Elisavetha, urmașiĭ luĭ Ieremia Moghila Voevoda, (anul 7124, luna Iulie 6). Data acésta ne aduce aminte de

interegnul ce a urmat între Domnia 1-a a luĭ Ştefan Tomşa şi Domnia luĭ Radu Mihaiŭ; interegn causat din amestecăturile şi rĕsbóele urmate din frămêntările Dómneĭ Elisaveta Moghilă şi a ginerilor sĕĭ polonĭ, cari se siliaŭ a agonisi tronul Moldovieĭ pentru fecioriĭ luĭ Ieremia Moghilă. Stefan Tomşa se refugiase în ţéra muntenéscă, şi Radu Domnul cel noŭ încă nu venise. Tronul provisoriŭ îl ocupase Elisaveta cu fiiĭ şi cu gineriĭ eĭ.

Dintr'o inscripţiune slavonă, scrisă la începutul cărţiĭ, pe partea de jos a filelor se vede că, când a jefuit Timuş Hmelniţsky mănăstirile din Moldova, a jĕfuit şi Dragomirna, şi între alte odóră s'a luat şi acéstă Evangelie şi s'a dus în ţéra Căzăcéscă, unde a stat cat-va timp; dar în anul 7164 (1656) Iul. 12, găsind-o acolo un boer moldovenesc: «Panul Saulia Vel Mestnic», şi cu Knéghinea luĭ Erina, o aŭ rescumpĕrat, dând 13 polobóce de miere curată, şi iarăşĭ o aŭ dat la mănastirea Dragomirna, spre vécĭnica lor pomenire.

4. Altă liturgie slavonă, manuscris pe pergamin. formatul 4⁰ mic, ferecată şi aurită, ilustrată ca şi cea anterióră, cu deosebire, că pe partea superióră are icóna hramuluĭ cu kosmos, pe cea de desupt icóna Sanţilor Triierarchĭ. Din inscripţiunĭ se vede, că tot Mitropolitul Crimca a făcut-o şi a dat'o mănăstireĭ în anul 7118 (1610).

Din o altă inscripţiune se vede, că şi acéstă carte a fost luată de Cazaciĭ luĭ Timuş, dar o a rescumpĕrat Vasilie Vodă şi o a trimis mănăstireĭ în anul 7162, Sept. 28. (1653). Actul acesta dovedesce conştiinţiositatea luĭ Vasilie-Vodă. În anul 1653 el umbla pribég prin ţéra Cazacilor şi pe la Tătarĭ. În Moldova domnĭa rebelul George Stefan, Moldoveniĭ îĭ fusese cea maĭ mare parte necredincioşĭ; cu tóte acestea el rescumpĕră acéstă carte moldovenéscă şi o trimite la urma eĭ.

În cărţile Mitropolituluĭ Crimca în maĭ multe locurĭ se vede zugrăvit Domnul contimpuran Stefan Tomşa alăturea cu Mitropolitul ctitor, ceea ce dă a se presupune între dênşiĭ relaţiunĭ amicale. Cu tóte acestea în Bucovina esistă o legendă, care represintă pe Tomşa Voda ca duşman şi chĭar ucigaş al Mitropolituluĭ. Étă cuprinderea aceĭ legende:

Stefan Tomşa zidise mănăstirea Solca, tot în Bucovina. A chiemat pe Mitropolitul de o a sfinţit. La masa dată cu acéstă ocasiune, la care se aflaŭ toţĭ boeriĭ ţĕreĭ, Domnul, după ce s'a cam kefuit, a adus vorba şi despre Dragomirna mănăstirea Mitropolituluĭ. Vodă se esprimă atuncĭ cu rĕutate despre mănăstirea Mitropolituluĭ, care întrecea cu frumuseţia pe a luĭ: «Să dea Dumneḑeŭ, ca mănăstirea preasfinţieĭ tale să fie beciŭ la a mea». Mitropolitul tăcu, şi schimbă vorba. Vodă repeţi aceeaşĭ orare de rĕŭ augur. Mitropolitul se făcu şi acum că nu înţelege, de şi în inima sa era fórte mahnit. Cand Vodă repeţi a treia óră aceeaşĭ provocare, atuncĭ Mitropolitul luanduşi inima în dinţĭ, cum se ḑice, replică luĭ Vodă: «Ba! să dea Dumneḑeu, ca mănăstirea Mărieĭ tale să fie beciŭ la mănăstirea mea; căcĭ Maria ta aĭ facut-o din prisosinţă, éră eŭ pe a mea am făcut'o cum a dat Dumneḑeŭ, cu banĭ chărăziţĭ de văduve şi de alţĭ bĭeţĭ creştinĭ şi ómenĭ de omenie». Vodă se necăji

dar numaĭ ḑise nimic. Şi Vodă şi Mitropolitul aŭ fost de o potrivă necăjițĭ unul pe altul. Mitropolitul nu întârḑie a pleca, de şi Vodă şi toțĭ boeriĭ voiaŭ a'l reținea să nu plece nóptea. După ducerea Mitropolituluĭ, Vodă ațîțat de Dómnă, care maĭ mult se ofensase de replica Mitropolituluĭ cea cutezătóre, se luâ în gónă după Mitropolitul şi'l ajunse la mijlocul căiĭ între Solca şi Arbora, şi acolo îl bătu cu buzduganul aşa de tare, în cât el fu dus la Dragomirna abia viŭ. Mănăstirea încă nu era sfințită. Mitropolitul a pus să se sfințéscă mănăstirea în acea nópte, la care participă şi el numaĭ de formă, îmbrăcat şi purtat de călugărĭ. După sfințire îndată ar fi murit, mulțămind luĭ Dumneḑeŭ că s'a vĕḑut mănăstirea sfințită. Pe locul unde s'a săvêrşit crima tradiția arată până astăḑĭ o cruce vechie şi mare de stejar. (Veḑĭ acéstă legendă publicată de Păr. S. Fl. Marian în Calendarul Bucovineĭ» pe anul 1877 p. 114—119).

Stefan Tomşa ar fi fost capabil de o aseminea faptă, după natura luĭ grosolană şi crudă. Étă trăsurile, cu care îl descrie Letopisețul : «mare vĕrsătoriŭ de sânge, gros la chire, prostatic, cât îĭ părea că aşa este bine ; maĭ ales în domnia dintĕiŭ. Éră la a doua domnie cu mult schimbat într'alt chip, după patimĭ ce'ĭ venise şi luĭ la cap . (Letop. t. I. p. 256). Alăturând acéstă legendă cu istoria, putem admite numaĭ un conflict între Stefan Tomşa şi Mitropolitul Crimca, ba chiar şi busdugănélă, însă nu mortală ; căcĭ Mitropolitul Crimca, precum am vĕḑut din inscripția din a 2-a Evangelie, încă în anul 1624, când se sfîrşise a doua domnie a luĭ Tomşa, în al doilea an al Domnieĭ luĭ Radu, succesorul Tomşeĭ, a dăruit mănăstireĭ sale Dragomirna acea Evangelie. Acéstă spusă din legendă nu se potrivesce nicĭ cu alte date istorice, anume, că mănăstirea Solca s'a sfîrşit înainte de Dragomirna, la care ocasie s'ar fi întâmplat conflictul acel fatal între Vodă cu Mitropolitul. Letopisețul ne spune, că Tomşa de şi începuse mănăstirea sa în domnia d'ântêiŭ, dar o a isprăvit şi sfințit tocmaĭ în anul 1630 (7138) (Letop. t. I. p. 253), când domnea Moisi Moghilă Vodă.

Din construcția architectonică a mănăstireĭ, din cărțile cele frumos scrise şi cu eleganță ornate, dăruite de Mitropolitul Crimca, precum şi din frumósa luĭ scrisóre şi iscălitură proprie, se constată că el a fost un om cult, iubitoriŭ de arte, şi pe lângă tóte un eminent patriot. Trasul acesta din urmă se constată din testamentul ce a lăsat el mănăstireĭ Dragomirna (1), şi unde se arată şi ceĭ-l'alțĭ ctitorĭ aĭ mănăstireĭ. În acest document légă el cu mare blestem, ca nu cum-va vre-o dată mănăstirea luĭ să se închine vre-uneĭ mănăstirĭ străine de la sfântul munte, orĭ Ierusalim, orĭ vre unuĭ Patriarch séŭ Mitropolit, nicĭ să se înlocuiéscă călugăriĭ moldovenĭ cu streinĭ. Acésta ne aduce aminte, că în vécul 17-lea se începuse góna închinăreĭ mănăstirilor țĕreĭ la mănăstirĭ grecescĭ din Orient. Urmaşiĭ ctitorilor, fanatisațĭ de călugăriĭ grecĭ ce vagabondaŭ prin țéră, şi lipsițĭ de conştiința națională închinaŭ

(1) Veḑĭ tab. 3.

mănăstirile acelor streinĭ, sub pretest, că aceĭa eraŭ ómenĭ sfinţĭ; éră călugăriĭ românĭ proştĭ şi nesfinţĭ. Reproducem aicĭ acest document preţios al Mitropolituluĭ Crimca, în original şi traducere : (Veḑĭ tab. 3.)

Ис҃ | Хс҃
Н | К

Въ и́мѧ ѡтца и҆ сн҃а и҆ ст҃го дх҃а. тро́ице ст҃аа єдиносѫ́щнаа и҆ нераздѣ́лнаа. Се мы ра́бы влдкы г҃а б҃а и҆ сп҃са на́шегѡ Іѵ҃ х҃а. Тро҃чьскыи покло́нници. Кѵр ’Анаста́сїе Кримкѡвич и҆ митрѡпо́лит мѡлдавскими земли҆. И҆ вели́кии кти́тѡр Лѹпѹл Стрѡичъ. И сн҃ъ єгѡ҆ И҆ѡ́нашкѡ Стрѡич. И҆ и҆ѡ҆ан кримка. И҆ кр҃стина. и҆ въси кти́тѡр ст҃го мн҃стыра нѡ҆воcъзданнаа глє́ма драгмирна. Идеж єстъ хр҃м сѫшествїє ст҃а́гѡ дх҃а. Свѣдетелствѹем сим нашим запи́сѡм. Кѡгда҆ слѹчит сѧ ст҃мѹ мн҃сти́рю нѣ́каа нѫжда҆, па҆ нашей съмрти въ нѣ́каа врѣ́мена. ’Бла҆ма҆ и҆зберет б҃ъ быти гсп҃дръ въ мѡлда́вскими земли. Кѡгда҆ ктѡ҆ покѹсиса ѡт гсп҃дреи кти́тор и҆ли болѣрин и҆ли ѡт ро҆да нашегѡ. поклони́ти ст҃ѣи го́рѣ и҆ли ієр҃слимѹ и҆ли под власть да́ти на́ша мн҃стир и҆ли патрїарсѣ и҆ли митрополитѹ и҆ли измѣни́ти калѹгер молдавской землѧ҆. и҆ли поста́вити єгѹ́мен ѡт чюждый мн҃стир. нъ да и҆ма́те ѡставити єж реч выше. ст҃аа мн҃стир въ въсем оу҆мирнѡ и҆ непоколѣбим въ вѣ́кы. Аще ж ктѡра зѡрит на́ша писа́нїа и҆ оу҆строенїє тѫ҆ да бѫдет проклат и҆ триклат анаѳє́ма маранаѳа. ѡт г҃а б҃а и҆ ѡт въсѣ ст҃ых амин :—Въ дни благочьстиваго гсп҃дна Іѡ Кѡстантин могила Боєвѡда ҃нь ’Іѡ Єремїа҆ могила воєвѡд. в лтѡ ҂зрї і мсца Мартъ ѕ҃і дн҃ъ.

† Смѣренїи Анастасїє митрополит.

«În numele Tatăluĭ şi al Fiuluĭ şi al Sântuluĭ Duch, Treimea cea sântă, de o fiinţă şi nedespărţită. Étă noĭ robiĭ stăpânuluĭ Domnuluĭ Dumneḑeŭ şi Mântuitoruluĭ nostru Isus Christos, aĭ Treimeĭ închinătorĭ : Kyr Anastasie Krimcovicĭ şi Mitropolit al pămênturilor moldovenescĭ, şi marele ctitor Lupul Stroicĭ, şi fiul sĕŭ Ionaşcu Stroicĭ, şi Ioan Crimca, şi Cristina, şi toţĭ ctitoriĭ Sânteĭ mănăstirĭ ceĭ din noŭ zidită, care se ḑice Dragomirna, unde este hramul pogorîrea Sântuluĭ Duch : mărturisim cu acéstă scrisóre a nóstră. Când se va întâmpla sânteĭ mănăstirĭ, în vre-un timp, după mórtea nóstră, vre o nevoe, pe cine va alege Dumneḑeŭ a fi Domn în pămênturile moldovenescĭ : nu cum-va să cuteze cine-va din Domnitorĭ, ctitorĭ, saŭ boeriĭ din némul nostru, a închina mănăstirea nóstră Sântuluĭ Munte séŭ Ierusalimuluĭ; orĭ a o da sub autoritatea vre-unuĭ patriarch saŭ mitropolit, saŭ a schimba pe călugăriĭ din ţéra Moldoveĭ, saŭ a le pune egumen din mănăstire streină. Ci să aibă a lăsa maĭ sus ḑisa mănăstire întru tóte în pace şi neclintită în viacĭ. Éră dacă cine-va ar strica scrisórea şi orânduiéla nóstră, acela să fie bleste-

mat și de treĭ orĭ blestemat (proklét i triklét), Anathema Maranatha (1) de la Domnul Dumnedeŭ și de la toțĭ Sânțiĭ. Amin. În dilele evseviosuluĭ Domn Ioan Constantin Moghila Voevoda, fiul luĭ Ioan Eremia Moghila Voevoda. În anul 7118 (1610), luna Mart. 16 dile. Sub-scris : Smeritul Anastasie Mitropolit.»

Sfîrșind aicĭ cercetările nóstre la Dragomirna, ne-am înapoiat la Sucéva, acompaniațĭ de părintele Egumenul până la gara Ițĭcaniĭ. A doua di lunĭ, mulțămind bĕtrânuluĭ Archimandrit Darie pentru ospitalitate, și luându-ne diua bună de la drăgălașa Bucovină, ne-am înturnat în iubita nóstră Românie.

* * *

Precum se vede din acéstă relațiune, mănăstirile nóstre ne-a păstrat multe resturĭ din vechia cultură a Românilor. Bisericele nóstre, déca nu în totul, cel puțin în parte, represintă motive sublime de architechtură, care și astădĭ fac onóre geniuluĭ străbun. Pictura bisericéscă ne dă tipurile și modelurile, după care trebue să se cultive și desvólte la noĭ acéstă artă. De asemenea sculptura, argintăria, desenul și cusĕtoria, găsesc aicĭ modele vrednice de imitat și continuat. Ele ne îndémnă la formarea tipurilor de arte naționale. Mănăstirile, de asemenea, prin monumentele lor istorice ne daŭ o mulțime de date, spre a ne complecta și desvolta istoria trecutuluĭ nostru în tóte privirile. Academia română ar face un mare serviciŭ cultureĭ nóstre intelectuale și artelor, décă ar lua mĕsurĭ, prin ómenĭ competințĭ a se aduna tóte resturile cultureĭ nóstre antice păstrate prin mănăstirĭ, și a se publica într'un album, carele să pótă fi pus la disposițiunea publiculuĭ, a scriitorilor și artiștilor Românĭ. Architectura nóstră bisericéscă, lipsită de modelurĭ tipice a ajuns în anarchie, lăsată la caprițiul architecților, carĭ cea maĭ mare parte se conduc orĭ de modelurĭ streine, orĭ inventate de dânșiĭ, și adese orĭ fără gust și rĕŭ nimerite. Décă ar fi adunate într'un album frumósele motive antice de architectură bisericeascĕ, s'ar forma după ele o architectură bisericéscă proprie națională, și tot o dată frumósă, unitară. Șcólele nóstre de pictură, desemn și de cusătorie, încă ar căpĕta o mulțime de modelurĭ pentru arta și industria națională.

Propun decĭ, ca onorabila Academie să iea disposițiunile următóre :

1. Să se adune și studieze la Academie tóte inscripțiunile aflătóre, în tóte țĕrile lăcuite de Românĭ, pe la bisericĭ, mănăstiri și alte monumente antice.

2. Să se angajeze un architect, séŭ și doĭ, carĭ să alégă modelurile și motivele cele maĭ alese din architectura nóstră antică, să le desemneze și descrie, compunênd tot o dată după ele modele de architectură bisericéscă națională.

(1) *Maranatha;* cuvênt biblic, în limba siriacă, însémnă : venirea Domnuluĭ. *Anathema maranatha* este forma ultimă, cea maĭ estremă a blestemuluĭ biblic bisericesc, și are înțelesul că cel lovit de asemenea blestem nime nu'l maĭ póte deslega, și are să stea sub acéstă osândă până la *adoua venire a Domnuluĭ* la judecata cea de pe urmă, la sfîrșitul lumeĭ.

3. Să se angajeze un pictor, carele să formeze un album de pictură antică, de sculptură, de desemnurile ornamentelor bisericescĭ, de cusĕtorie şi argintărie.

Acéstă lucrare se póte face treptat, alocând pe fie-care an în budgetul Academieĭ o sumă óre-care. Lucrările persónelor însărcinate cu acéstă colecţiune de producte artistice să se publice într'un album, care să fie pus la dispositiunea artiştilor românĭ, pentru restabilirea şi desvoltarea artelor române : Architectura, pictura, desemnul, argintăria şi cusĕtoria ornamentelor bisericescĭ.

Acéstă lucrare s'a făcut de mult în tóte ţĕrile civilisate. Este timpul, ca şi România să nu maĭ fie lipsită de ea.

O aseminea lucrare va fi tot-o-dată şi de mare onóre pentru naţiunea nóstră. Ea va da dovada cea maĭ pipăită despre cultura şi inteligenţa românéscă, nu numaĭ în present, dar şi în vécurile de mult trecute; va lega cultura actuală cu cea trecută, şi în multe ne va emancipa din robia spirituală, care ne împinge a căuta şi a adopta tóte de la streinĭ.

Când am fost în Petersburg, în anul 1868, trimis de guvern, împreună cu rĕposatul Ioan Cantacuzin, am adus bĕtrânuluĭ Mitropolit Isida un esemplar din albumul făcut de Majestatea sa Regele nostru, album în care eraŭ desemnate cu eleganţă o parte din vechile bisericĭ şi mănăstirĭ române. Mitropolitul, foiletându-l, a admirat frumseţa zidirilor, şi cu surprindere mi-a ḑis : «Eŭ n'am sciut că în ţéra d-vóstră se află aşa frumóse bisericĭ!»

Lucrarea acésta, pe care o propun, nu trebue amânată mult; căcĭ monumentele nóstre aceste preciόse, pe ḑi ce merge, multe se deterioréză, se strică şi se perd. Aşa d. e. d. Bucevski, carele a visitat în anul acesta biserica Logofĕtuluĭ Tăutul de la Bălilescĭ, care în tóte privirele este un monument de artă antică, şi de care amintesce şi Letopiseţul Moldoveĭ, numindu-o «iscusită biserică» (Letop. t. I. p. 146) mi-a spus cu durere de inimă românéscă, că ea a ajuns acum în cea maĭ deplorabilă stare, discoperită, părăsită de tótă îngrijirea şi gata a se ruina.

Cine, dacă nu Academia, corpul Savanţilor românĭ, trebue să simţă maĭ adânc trebuinţa de a face să se perpetue şi să se lase posterităţiĭ geniul cultureĭ şi al arteĭ strămoşilor noştri?

Episcop Melchisedec.

O CĂLĂTORIE LA MUNTELE ATHOS (1)

(Fine)

VI

Să venim acuma la isvórele istorice și documentele ce se găsesc, în ceia ce privește participarea Domnilor românĭ la zidirea, înzes.rarea și înfrumusețarea locașurilor sfinte din muntele Athos. căcĭ ast-fel numaĭ se va putea îndeplini și lămuri laconismul inscripțiunilor.

Vom urma în acéstă parte a lucrăriĭ nóstre pe erudilul nostru filolog Tim. Cipariu. care în scrierea sa «Muntele Athos și mănăstirile luĭ» (2) se intemeiéză pe lucrările următóre: I° J. Comnen Προσκυνητάριον τοῦ ἁγίου ὄρους Ἄθωνος, tipărit maĭ întâiŭ în Snagov la 1701, de Anthim Ivirianul. care era din mănăstirea Ivir din acel munte; retipărit în textul grecesc cu versiune latină de B. Montfaucon în Paleografia graeca (fol. Paris. 1708) p. 441-509. II° Ios. Müller, monumente istorice în mănăstirile din Athos (nemțește) în Biblioteca slavică tom. I. pag. 147 seq. și extr. 8° Viena. 1851. III° Victor Langlois. Le mont Athos et ses monastères. pag. 32 seq. Paris 1867 (3).

Mănăstirea Lavra. Domnul Țěreĭ Româneștĭ, Neagoe Basarab'a restaurat'o acoperind tótă biserica cu table de plumb, precum se vede scris în plumbul cămareĭ celeĭ marĭ desupra porțeĭ celeĭ marĭ a tindeĭ. In biserica cea mare a Lavreĭ, între altele se află și icóna sf. Atanasie, împodobită cu argint de principele Neagoe lângă care și el împreună cu soția sa e zugrăvit, de amêndouě părțile spre aducere aminte. (4) Intre odórele bisericiĭ se află și capul

(1) Vedĭ vol. I pag. 389 și urm.

(2) *Archiv. pentru filologie și istorie.* Blaj. 1857 pag. 170 și urmat.

(3) Afară de aceștĭ autorĭ vedĭ și «Proschinitar al sfântuluĭ Munte al Atonuluĭ» de ieroshimonahul Serafim, tradus din rusește de ieromonahul Anania Melega Bucureștĭ. 1856. Aseminea și : Ἀθωνιας ἤτος Σύντομος περιγραφὴ τοῦ Ἁγίου ὄρους Ἄθωνος. Σωφρονίου Καλλια Ἐγράφη ἐν τῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου Μονῇ εν ἔτει Σωτηρίω ᾳωξγ.

(4) K. P. Dim. Petcovicĭ, ОБЗОРЪ АѲОНСКИХЪ ДРЕВНОСТЕЙ în ЗАПИСКИ Academieĭ din Petersburg, t. 6, p. 25, arétă că pe icóna sf. Atanasie, îmbrăcată în argint aurit se citesc următórele inscripțiunĭ în limba grécă săpate în litere carĭ se asémănă cu cele slavone :

La drépta :

† Іωаннѡ влантіславос мегас воеводас ен хѡ ѿ Ѳѡ пісос аѵ̃Ѳт ке автократѡр пасис ѹгровлахіас.

Sf. Mihail din Synade, împodobit cu aur şi cu petre scumpe, într'un sarcofag fórte frumos de argint, tóte cu cheltuéla principeluĭ I. Constantin Basarab.

Mănăstirea Dionisiu. Acéstă mănăstire fu înfrumuseţată de principele Neagoe Basarab, ridicând un turn fórte mare şi înalt. unde sus, pe o tablă de marmură, e scris numele principeluĭ în limba grecéscă. Tot acesta a adus şi apă pe un apăduct la mănăstire, şi a trimis în dar, capul Sf. Ión botezătorul într'un toc de aur. împodobit cu petre scumpe. După el, a dres şi înfrumuseţat acéstă mănăstire domnul Ţěreĭ-Româneştĭ Petru, care la an. 1580, zugrăvi biserica cu cheltuéla sa. In urmă Dómna Rucsandra fiica principeluĭ Petru, şi soţia luĭ Alecsandru Vodă, fundă un spital pentru infirmĭ. şi o trapeză, pe care le zugrăvi fórte frumos şi pe dinăuntru şi pe din afară. In acea biserică se află şi corpul patriarhuluĭ Nifon, afară de cap şi de mâna dréptă pus într'un sicriŭ de argint înfrumuseţat cu aur şi cu pietre scumpe cu cheltuiala principeluĭ Neagoe, ér capul şi mâna dréptă sunt în biserica mănăstireĭ de Argeş în România.

Fundatoriĭ acesteĭ mănăstirĭ, după Alexie Comnen, a fost principele Neagoe Basarab, precum s'a zis ; fiul sĕŭ Teodosie, şi Petru Vodă ; arḑând mănăstirea, a restaurat'o maĭ tótă, biserica a zidit'o maĭ lată şi maĭ înaltă de cum fusese maĭ înainte, şi o zugrăvi tótă cu picturĭ minunate. Aşisdere a edificat şi tótă partea porţeĭ care este între móra şi teasc.

După aceştĭ fundatorĭ se ḑice a fi fost óre care Pahomie calugărul, carele maĭ înainte fusese principe Românieĭ, Alexandru ginerile luĭ Petru-Vodă de maĭ sus, şi dómna Rucsandru soţia luĭ, fiica aceluiaşiŭ Petru-Vodă care edificase spitalul pentru infirmĭ şi trapeza. Ba încă, şi când din ordinul Sultanuluĭ turcesc s'a vîndut proprietăţile acesteĭ mănăstirĭ, tot acéstă dómnă le-a restituit. La aceştĭ fundatorĭ se adaoge şi Silvan monahul, care fusese trimes de Petru-Vodă, ca să îngrijéscă de reedificarea mănăstireĭ şi a bisericeĭ, iar el a privighiat, şi în acéstă mănăstire 'şi-a dat sufletul sĕŭ, unde s'a şi înmormîntat.

Mănăstirea Pantocrator. Castrul din afară a acesteĭ mănăstirĭ, care din vechime era surpat în maĭ multe părţĭ, fu reparat de marele logofĕt Barbu şi Gavril, amêndoĭ boerĭ din Ţéra-Românéscă.

Mănăstirea Xeropotam. Domnul Ţĕreĭ-Româneştĭ Alrxandru a restaurat cu marĭ cheltuelĭ mănăstirea şi a zugrăvit biserica şi a înfrumuseţat'o, precum se vede şi pînă astăzĭ.

Mănăstirea Cotlomuş. Prea luminatul domn al Ţĕreĭ-Româneştĭ Neagoe, şi Radu vodă Basarabul, şi Mircea-Vodă, şi Vintilă-Vodă a reparat mănăstirea

La stânga ;

† ЯНА ЕVСЕВАSАТИ МЕГАЛИ ВОЕВОДІСА ЕН ХѠ ИТ ѠѠ ПІЕН КЕ АVТОКРАТѠРИСА АПАСИС ȢГГРОВЛАХІАС.

De desubtul inscripţiunilor se vĕd portretele luĭ Vladislav Basarab 1365) şi ale socieĭ séle Ana. Despre portretele luĭ Négoe şi a socieĭ séle, Petcovicĭ nu vorbesce.

Gr. G. T.

pe încetu, şi de aceia toţĭ aceştia, se află zugrăviţĭ giur împregiur în biserică, ca aĭ doilea ctitorĭ după cel d'întâiŭ, împĕratul Alexie Comnen.

Mănăstirea Simon Petru. Intre odórele acesteĭ mănastirĭ sĕ află o evanghelie de mare preţ dăruită de Mihaiŭ Bravu domnul Ţĕreĭ-Româneştĭ, spre vecĭnica luĭ pomenire.

Mănăstirea Zograf. Stefan cel mare, domnul Moldoveĭ a restaurat acéstă mănăstire la an. 7010 (1502), de aceia e zugrăvit din afară de biserică spre aducere aminte.

Mănăstirea Duheriu Alexandru domnul Moldoveĭ, a reconstruit din fundament biserica la an. 7086 (1578), a zugrăvit'o pe dinăuntru şi a înfrumuseţat'o fórte, precum se vede. De aceia se află şi el acolo zugrăvit, împreună cu dómna şi fiiĭ sĕĭ.

Manăstirea Sf. Pavel. Domnul I. Constantin Basaraba Brăncovénul, a edificat din fundament un turn fórte înalt şi frumos cu cheltuéla sa, precum şi maĭ multe chiliĭ, o trapeză şi un paraclis, tóte fórte frumóse.

Mănăstirea Xenof. Acéstă mănăstire are şépte paraclise, dintre carĭ, într'unul se vede zugrăviţĭ boeriĭ : Barbu Banu, Danciu vornicul, Părvu şi Radu. Pe la an. 7053 (1545) a reparat'o fraţiĭ Duca vornicul şi Radu, boerĭ din Ţéra-Românéscă, şĭ-aŭ zugrăvit biserica fórte frumos. Ér în urmă principele Mateĭ-Basarabă cu cheltuéla sa a zugrăvit tinda bisericiĭ şi tótă trapeza, unde şi el e zugrăvit cu dómna sa întru memoria eternă.

Mănăstirea Caracal. Petru-vodă al Moldoveĭ, vrênd să restaureze mănăstirea, trimise pe protospatarul sĕŭ Petru, cu mulţĭ banĭ, recomandându-ĭ s'o zidéscă într'un loc frumos, ér acesta vrênd să-şĭ facă câştig, a ridicat numaĭ un turn aprópe de mare, şi se întórse în Moldova. Însĕ principele înţelegênd de acestea, fórte s'a supărat şi vru să-ĭ iae capul. Ér spătarul ca să-şĭ scape viaţa, a promis, că are să ridice mănăstirea cu cheltuéla sa, şi aşa l'a ertat, precum a şi făcut, şi reîntorcêndu-se a casă, principele l'a primit cu mare onóre. In urmă amândouĭ, principele şi spătarul, ducêndu-se la sfântul munte, acolo s'a călugărit amândoĭ numindu se Pahomie, şi acolo şi aŭ sfârşit şi viaţa în fapte bune, şi aŭ rĕposat cu Domnul.

Mănăstirea Stavronichita. Apa pentru usul acesteĭ mănăstirĭ fu adusă cu

(1) Petcovicĭ l. c., p. 30 arétă că în paraclis, în faţa iconostasuluĭ se află portretele luĭ Constantin vodă şi al socieĭ séle Maria; că în etagiul al douilea al turnuluĭ (πυργος) se citesce pe perete următórea inscripţiune :

Бл҃гочестивы Іѡ̑ Стефанъ воевода і господарь земли молдавскои сн҃ъ Богдана воевода и сн҃ъ его Іѡ Богданъ воевода доведоше сїю водꙋ. и създаше овꙋ крьстилницꙋ и воденицꙋ...

adică :

«Bine-credincioşiĭ Ion-Stefan voevod şi domn al Ţĕriĭ Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan-voevod, şi fiul sĕŭ Ion Bogdan voevod aŭ adus acéstă apă şi a făcut acést baptisteriŭ şi móră.» Gr. G. T.

cheltuéla principeluĭ Românieĭ Șerban-Cantacuzin printr'un apaduct boltit, în adevĕr fórte bogat.

Tóte aceste îmbunătățirĭ sunt însemnate numaĭ cât pe scurt, și pentru a ne face o idee cât de multe și prețióse aŭ fost bunĕtățile și darurile făcute de domniĭ noștri mănăstirilor din muntele Athos. In viața patriarhuluĭ Nifon (1) se arată maĭ pe larg câte a făcut numaĭ principele Négoe Basarab, cel maĭ evlavios și tot o-dată și acela care a lăsat maĭ multe pomenirĭ la bisericile creștine.

VII

Muntele Athos este fórte bogat în documente, între care sunt o sumă care se referă la istoria țĕriĭ nóstre, și anume : hrisóve de ale Domnilor, alte acte emanate de la velițiĭ noștri boerĭ, care cele multe se referă la daniĭ séŭ alte bine-facerĭ făcute mănăstirilor din Sf. munte.

Aceste documente în cea maĭ mare parte, aŭ fost reproduse séŭ analisate de deosebițĭ autorĭ ce-aŭ cercetat arhivele acelor mănăstirĭ. E de crezut că multe documente stau încă ascunse în păstrarea călugărilor care de la secularisarea averilor mănastireștĭ făcută sub principele Cuza, se tem a le maĭ arĕta, maĭ cu sémă Românilor. Despre acest fapt eŭ singur m'am încredințat. Numaĭ pré sfinția sa mitropolitul Nil Pentapoleos, care prin cultura și spiritul sĕŭ se deosebește între toțĭ călugăriĭ munteluĭ Athos, a bine-voit a pune la dispositiunea mea maĭ multe documente rĕmase în păstrarea sa, din care în scurtul timp cât am stat la prea sfinția-sa în gazdă, am putut copia numaĭ cele câte-va care urméză, și care sunt încă cu totul necunoscute :

Nr. 1.

Iașĭ, 1624, Iunie 14.

† Іѡ Радꙋл воевода божїею милостїю господарь земли молдавскои, adecă a-venit înaintea domnieĭ mele Jonașcu Batii vornicul de glótă, de a pârît de față pe Apostol ginerile luĭ Jonașcu Bole, pentru un sat anume Băileștĭ ce este în ținutul Tutoveĭ, ce aŭ fost luat acel sat de Stefan-vodă de hiclean, când a fost cu Leșiĭ Bole de s'a bătut cu Stefan vodă și aŭ pârît pentru hiclenie; apoĭ după Stefan-vodă, am stătut Domnia mé, la domnia mé în țară și am dat acel sat luĭ Ionascu Batii, și 'ĭ-am făcut Domnia me uric de miluire. După aceia Alexandru-vodă, a luat acel sat și a luat și uricul de la Ionașcu Batiĭ ce a avut de la Domnia me, și a dat satul luĭ Apostol; acum a adus Apostol pre acel sat uric de la Petru-vodă, cum acel sat n'a fost a Boliĭ de moșie saŭ cumpărătură, ce le-aŭ fost de pre altă parte a luĭ Gheorghie, ce aŭ fost logofăt. Decĭ Domnia me, am giudecat cu tot sfatul nostru, să nu hie nicĭ Jonașcu Batii cu pagubă, nicĭ Apostol fără sat, pentru ce iaste a luĭ direaptă moșie de pre altă parte, decĭ 'i am tocmit de a dat Apostol o sută și cincĭzecĭ de galbenĭ bunĭ luĭ Jonașcu Batii. și să știe Apostol satul, altu nime să n'aibă treabă, și s'aŭ înpăcat de nainte

(1) Vezĭ *Archiva istorică a Românieĭ*. Hajdeŭ Tom. I, partea II-a pag. 132. Bucureștĭ. 1865.

nóstră, şi de acmu înainte să nu aibă a maĭ pâri unul pre altul. pentru acéstă pîră, nicĭ odinioară in vecĭ înaintea carţiĭ Domnieĭ mele.

† самъ господинъ велѣлъ (însuşĭ Domnul a poruncit) в іас (în Iaşĭ) влѣт /зрлв (7132). ӏюн. дı (Iunie 14).

(semnat) Ion Radul voevod. (semnat) Pătraşcu.

Nr. 2.

Iaşĭ, 1651. Iulie 9.

† Іѡ Басилие воевода божїю милостию господарь земли молдавской, scriem domnia me la slugile domnieĭ mele, la Mihocĭ din Radueştĭ şi Giurge, dămu-vă ştire, că domnieĭ mele s'a jăluit Apostol Cehan, zicând că are el un sat Băileştiĭ şi iaste şi răzaş pre o bucată de loc de acel sat, iar aceĭ răzaşĭ îĭ impresóră pe Apostol, pentru aceia daca veţĭ vide cartea domnieĭ mele, iar tu să mergĭ cu ómenĭ bunĭ acolo să socotiţĭ pre unde vor hi semnele, şi pre unde vor hi ţînut ceĭ maĭ de mult pre acolo să ţie şi eĭ, pentru acésta scriem domnia mea, într'alt fel să nu hie. в іас (în Iaşĭ) влт. /зрнѳ (7159) юл. ѳ (Iulie 9).

† сам господинъ реч. (însuşĭ domnul a zis).

Gavrilaş vel Logofăt.

(L. S.) Moldovan.

Nr. 3.

Cărnicenĭ 1659 Septembre 7.

Іѡ Гїоргїе Гїка воевода Божїею мїлостїю господарь земли молдавской scriem domnia mé la slugile nóstre la pârcălabiĭ de Vasluĭ, damu-vă ştire că domnieĭ mele aŭ jeluit Apostolul Cehan pre popa Gheorghe de târg de Vasluiŭ. ḑicând înainte domnieĭ mele, că aŭ cumpărat o moşie de la Dimicĭ şi de la Cazacul şi de la Ionaşcu şi de la alţĭ răzaşĭ, care aŭ fost pre acea moşie unde se chamă Băileştĭ cu tot hotarul şi cu tot venitul ce se va afla pre acea moşie. iar când iaste acum se scólă popa Gheorghe de'l opreşte pre Apostol din giumătate de loc dintr'acea moşie ci maĭ sus scrie c'un uric ce zice că aŭ aflat a lor, şi într'acel uric zice popa c'ăĭ spune ace giumătate de loc, decĭ pentru ceia dacă veţĭ vedé cartea domnieĭ mele, iar voĭ să socotiţĭ de să va afla cu adevĕrat cum aŭ cumpărat Apostol acel loc tot dintr'acea moşie de la aceĭ oamenĭ ce maĭ sus scrie, iar voĭ să le faceţĭ lege să lase popa pe Apostol în pace să'şĭ ţie moşia cum o aŭ cumpărat şi sa'şĭ întrebe popa cu vânzătoriĭ luĭ carĭ i o aŭ vîndut luĭ, iar de nu'l veţĭ puté tocmi de acolo şi nu s'or ţine de lege voĭ să le daţĭ ḑi să vie de faţă înaintea domnieĭ mele şi să'şĭ aducă şi deresă cine ce va avé, de acésta, тое писем господствоми (acésta scriem domnia mea) самъ господинъ велѣлъ (însuşĭ domnul a poruncit) в *Kărnicenĭ* влт/зрѯи (7168) сеп. з (Sept. 7).

(L. S.)

Nr. 4.

Iaşĭ 1659 dec. 16.

Іѡ Стефанъ воевода Божїею мїлостїю господарь земли молдавской, a scris domnia mé la dregătorul şi vatamanul şi la toţĭ săteniĭ din sat din Cămileştĭ ce este

în ţinutul Tecuciului, dăm ştire că domnia me m'am milostivit şi am dat acel sat ce maĭ sus scrie Cămileştĭ rugătorilor noştri călugărilor de la sfînta mănăstire de la Trisfetiteli ca să hie sfinteĭ mănăstirĭ cu tot venitul cu morĭ, şi cu tot venitul ce se cuvine sfinteĭ mănăstirĭ Trisfetiteli, decĭ pentru aceia dacă veţĭ vide cartea domnieĭ mele, iar voĭ să ascultaţĭ pre rugătoriĭ nostri de egumenul şi de tot soborul de la sfânta mănăstire de la Trisfetiteli întru tot ce va da învĕţătură după porunca domnieĭ mele. iar cariĭ nu vor asculta, ca să aibă glóba şi a să certa carele după dela sa, 8 iас (în Iaşĭ) ҂ЗРѮИ (7168) ДЕК. ЅІ (Dec. 16).

† саамъ господинъ велѣлъ (însuşĭ domnul a poruncit).

(semnat) Ion Stefan Voevod.

Nr. 5.

Iaşĭ, 1660 iunie 7.

† Іѡ Стефан воевода божїею милостїю господарь земли молдавской, dat'am cartea domnieĭ mele boiarinuluĭ nostru credincios şi cinstit, Racoviţă Cehan Logofĕtul cel mare, şi pre cine va trimete să hie tare şi puternic cu cartea domnieĭ mele, a apĕra tot hotarul satuluĭ Baileştilor, pre unde a hi fânăţ, pre nime să nu lasă să înble cu dobitóce séŭ se cosască, iar pre carele i vor prinde stricând fânăţul cu dobitoc, să aibă a'l certa şi să-Ĭ scoată de acolo şi să le ia boiĭ şi sumanul, şi asijdere să aibă a apĕra şi din poenĭ hotarul pre unde va hi fânăţ, şi nimene să nu cuteze a ţine saŭ a opri piste cartea domnieĭ mele. 8 iас (în Iaşĭ). вл҃ѣт. ҂ЗРѮИ. (7168) юн. з. (7.)

† господинъ реч (Domnul a zis).

(L. S.)

Nr. 6.

Iaşĭ 1660 Octombrie 15.

Іѡ стефанъ воевода Божїею милостїю господарь земли молдавской, scriém domnia mé la toţĭ slujitoriĭ câţĭ veţĭ âmbla cu slujbele domnieĭ mele la ţinutul Tecuciuluĭ, la zlotaşĭ şi la loaşĭ şi la tălăraşĭ şi la galbanaşĭ şi la alţĭ slujitorĭ la toţĭ, dâmu-vă ştire dacă veţĭ vidé cartea domnieĭ mele, iar voĭ toţĭ să aveţĭ a lăsa în pace pre acest morariu Ión Andronic din Camilestĭ, ce este la morile sfinteĭ mănăstirĭ Trisfetiteli, nimenĭ întru nimic să nu învaluiască. că apoĭ cine îl va învalui va fi de mare certare de domnia me 8 iас (în Iaşĭ) влт҂ЗРѮѲ (7169) окт. еі (Oct. 15.)

† саамъ господинъ велѣлъ (însuşĭ domnul a poruncit).

(L. S)

Nr. 7.

Iaşĭ 1667 Noembre 12.

Noĭ Iliaş Alexandru voevod Божїю милостїю господарь земли молдавской, adecă domnia mé am dat şi am întărit slugiĭ nóstre Iorgăĭ medelnicеriu feciorul luĭ Paladi nepotul luĭ Mafei Roşca din Bĕrlad pre a luĭ dirépta ocină şi moşie un sat anume Ursoĭ pre Jeravăţ, din ispisocul de întăritură de la răposatul părintele domnieĭ mele Alexandru voevod, care sat aŭ fost diréptă ocină şi moşie mosu-seŭ luĭ Mafeĭ Roşca din Bârlad, din ispi-

socul ce aŭ avut de la Alexandru-vodă cel bătrân, pentru ceia ca să hie şi slugiĭ nóstre cĕ maĭ sus scriem Iorga medelniceriu acest sat ce maĭ sus scrie Ursoi pre Jeravăţ, diréptă o-cină şi moşie cu tot venitul şi uric şi întăritură nestrămutată în vecĭ. ТОЕ ПИШЕМ. (acésta scriem) 8 ІАС (în Iaşĭ) ВАТ /ЗРОѲ (7176) НОЕМ. ВĬ (Noem. 12).

(L. S.)

* * *

Din espunerea făcută până aci, se vede că muntele Athos coprinde în sine maĭ multe izvóre de mare preţ pentru istoria Românilor, şi ar fi de dorit ca ele să fie studiate maĭ cu de amăruntul de cum s'a putut face în călătoria mé cea repede şi fără mijlócele necesare pentru a culege tot ce se află în acel munte. Am fi de părere ca guvernul nostru să trimată în muntele Athos o comisiune istorică şi artistică care să cerceteze documentele şi zidirile ce se află acolo, scoţînd planurile, luând inscripţiunile în fac-simile, cercetînd şi copiind hrisóvele şi pomelnicile care se află prin mănăstirĭ, fotografiind saŭ desemnând de pe păreţiĭ bisericilor portretele domnilor şi ale boerilor noştri, mormintele şi odórele dăruite de eĭ, ce se găsesce la acele mănăstirĭ.

Prin acéstă lucrare nu rĕmâne nicĭ o îndoélă că s'ar înavuţi isvórele istorice ale Românilor, pe care singure se póte clădi o istorie adevĕrată a ţĕreĭ nóstre

Teodor T. Burada.

TEORIA LUÏ RÖSLER.

STUDIÏ ASUPRA STĂRUINŢIÏ ROMÂNILOR ÎN DACIA TRAIANĂ (1).

II.
PĂRĂSIREA DACIEÏ.

După ce Dacia cucerită de Traian remase sub stăpânirea Romanilor, timp de 164 de anï, ea fu părăsită de cătră împĕratul Aurelian, care nu o maï putea apăra în protiva năvălireï Goţilor. Istoriciï Romanï carï amintesc această părăsire a provincieï o înfăţişază ca deplină. Ast-fel *Flavius Vopiscus* zice, că nu numaï legiunile fură retrase din Dacia, dar şi locuitoriï carï fură aşezaţï în *Moesia* (2) *Sextus Rufus* arată acelaş lucru cu cuvinte maï scurte, anume că Romaniï ar fi fost strămutaţï din Dacia, care fusese perdută pe timpul împĕratuluï Galienus.(3) In sfârşit, *Eutropius* adaogă că coloniştiï ce aŭ fost retraşï din Dacia eraŭ din oraşe şi de la ţĕră : (Aurelian) părăsi Dacia vĕḑĕnd Iliricul şi Moesia pustiite şi ne maï putĕndu'ŏ apĕra, ear pe Romaniï, aduşï din oraşele şi ogoarele Daciei, i-au aşeḑat în mijlocul Moesieï, pe care o numi Dacia şï care astăḑï desparte cele doŭĕ Moesiï 4».

Dacă ne-am ţinea de interpretarea literală a textelor, atuncï n'am putea de cât primi o părăsire deplină a Dacieï. Nu trebue însă uitat că adese orï

(1) Veḑï *Rev. p. Ist., Arch. şi Fil.*, Vol. I, pag. 409—419.

(2) Aurelian c 39 : «Quum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri: *abductosque ex ea populos* in Moesiam collocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.»

(3) Breviarium c. 8 : «Dacia Gallieno imperatore amissa est; et per Aurelianum *translatis exinde Romanis* duae Daciae in regionibus Moesiae ac Dardaniae factae sunt.»

(4) Hist. rom. 9 , 15 : Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri : abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit, appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.» Ceï-l-alţï scriitorï vechï care aduc această împrejurare nu conţin nimica noŭ : *Rösler* Rom. Stud. p. 67.

analiştĭ şi cronicarĭ, amintesc faptele într'un chip greşit saŭ schimbat, şi că este tocmaĭ datoria criticeĭ istorice de a reduce spusele lor la adevĕrata lor valoare. D-l *Iung* a luat cu drept cuvênt aminte că dacă ne-am ţinea de litera spuselor, ar trebui să primim ca tot aşa de deplină, şi deşertarea Raeţieĭ de Romanĭ, căcĭ Eugip în viaţa sf. Severin spune respicat că potrivit cu prezicerile sfântuluĭ, toţĭ locuitoriĭ ţĕriĭ fură strămutaţĭ în imperiul roman, pe când neadevĕrul uneĭ asemene mărturisirĭ pentru Raeţia, a fost dovedit într'un chip învederat. (1)

Rösler, pentru a da o maĭ mare greutate cuvintelor luĭ Vopiscus face din el «un istoric prea înţelept», care 'şĭ întemeiază părerile sale pe o cercetare conştiinţiósă a faptelor şi care dispunea de un bogat material istoric. (2). Aceasta e tot ce poate fi maĭ neadevĕrat! Maĭ toţĭ istoriciĭ epoceĭ imperiale afară de Tacitus şi Marcellinus, sunt nisce ómenĭ fără nicĭ un soiŭ de spirit critic, cărora le place a povesti maĭ cu deosebire anecdotele ce se rapoartă la viaţa principilor şi care se îndeletnicesc prea puţin cu soarta popoarelor(3). Vopiscus mărturiseşte apoĭ el însuşĭ ce motiv l'aŭ împins a scrie istoria împĕratuluĭ Aurelian, anume stăruinţele uneĭ rudeniĭ a împĕratuluĭ, Iunius Tiberianus, care se tânguia către el că ar fi păcat ca viaţa unuĭ principe atât de însemnat să rĕmână necunoscută. Îl sfătueşte chiar că dacă ar vrea să o scrie el, n'ar avea nevoiă să spună tot adevĕrul «căcĭ ar avea tovarăşĭ în minciună, pe nişte autorĭ a căror eloquenţă istorică o admirăm» (4). Eată decĭ istoricul cel «prea înţelept» al luĭ Rösler. Vom vedea în curênd pe ce se răzăma «cercetarea conştiincioasă a faptelor espuse de dênsul.

Părăsirea Dacieĭ este raportată fără nicĭ un soiŭ de îngrădire de către istoriciĭ romanĭ. Poate ea fi crezută? Era ea cu putinţă? Trebuia să se întîmple? Eată ce ne propunem a cerceta.

Maĭ întâiŭ izvoarele reproduse maĭ sus, precum şi scriitoriĭ noĭ carĭ le cred pe cuvênt, spun că poporaţiunea Dacieĭ fu strămutată în Moesia, care priimi numele de Dacia aureliană. Totuşĭ aceleaşĭ izvoare încep prin a arăta că «Iliria şi Moesia fiind pustiite şi perdute , Aurelian se hotărî a părăsi Dacia. Într'adevĕr înainte ca şi după Aurelian, Moesia fu expusă năvălireĭ cel puţin tot atâta pe cât şi Dacia, cea ce împinsese încă pe împĕratul Hadrian, a dĕrîma minunatul pod aruncat de cuceritorul Dacieĭ peste Dunăre. Moesia, fiind anume o provincià maĭ apropiată de centrul imperiuluĭ, plină de oraşe marĭ şi conţinênd marĭ bogăţiĭ, era pentru barbarĭ o pradă mult maĭ mănoasă. Rösler insuşĭ face o descriere prea vie a nenorocirilor cărora Moesia

(1) *Iung* die Anfänge der Romanen in Zeitschrift für oester. Gymn. 1876 p. 92.

(2) Rom. Stud. p. 68.

(3) *Mommsen* die Schweiz in röm. Zeit, spune despre epoca imperială că ar fi «eine Zeit deren Ueberlieferung wesentlich von der Regierung, nebenher von der herrschenden Nation, nur zufällig von den beherrschten Völkern handelt.» Citat de *D-l Iung* l. c. p. 17.

(4) Aurelian c. 2 : «habiturus mendaciorum comites, quos historiae eloquentiae miramur autores.»

fusese expusă : «Locuitoriĭ barbarĭ aĭ ţĕrilor recĭ şi mlăştinoase eraŭ atraşĭ prin o putere neînvinsă cătră caldele suflărĭ, dulcile poame ale suduluĭ, cătră regiunile roditoare ale Moesieĭ şi Tracieĭ cu pădurile lor minunate, păşunile lor cele grase şi văile lor încântătoare. Astfel fu pregătită pentru peninsula Balcanuluĭ o năvălire fără asemĕnare maĭ păgubitoare de cât acea care se intinse asupra peninsulelor italică şi spaniolă. Poporaţiunea acestor părţĭ, fără încetare expusă a fi ucisă saŭ luată în robie, cu deosebire clasa avută, fu redusă simţitor în numĕrul eĭ. Regiunile ripeĭ drepte a fluviuluĭ suferise cumplit prin năvălirile Goţilor şi aveaŭ, după cât se pare, mare nevoie de un spor de poporaţiune.» (1) După ce Rösler a descris astfel starea ţĕreĭ în care vrea să adăpostească pe locuitoriĭ fugiţĭ din Dacia, el adaoge: «Cea ce rĕmase din vechea poporaţiune a Moesieĭ şi a celor două Daciĭ, era în oraşe, clasa sărmană, care supravieţueşte tuturor revoluţiilor, iar la ţéră, păstoriĭ care căutară o scăpare în locurile cele maĭ neumblate şi aşteptară sfîrşitul furtuneĭ. Acelaşiŭ lucru se întîmplă în Tracia; şi aicĭ partea romanisată a popoporuluĭ tracic, maĭ ales Bessiĭ, se păstră numaĭ cât în numeroasa clasă a păstorilor.» (2)

După aceste cuvinte ale luĭ Rösler s'ar aştepta că el să readucă pe Românĭ în Dacia luĭ Traian, din regiunile acele unde 'ĭ vedem pomeniţĭ în tot decursul veaculuĭ de mijloc, adecă din ţĕrile aşeḑate dincolo de Balcanĭ, în Macedonia şi Tracia; căcĭ el admite singur că Romaniĭ trebuise să părăsească, în faţa năvăliriĭ, Moesia tot atât pe cât şi Dacia. In locul acesteĭ încheerĭ logice a gândirilor sale, îl vedem că readuce pe Românĭ în Dacia *din Moesia*, unde 'ĭ scoate tocmaĭ din aceste rĕmăşiţe desmoştenite ale poporaţiuniĭ romane, fără a lua în băgare de sémă că eĭ puteaŭ tot atât de bine duce ticăloasa lor viéţă în vechea Dacie pe cât şi în Moesia. «*Aceştĭ Valachĭ aĭ Moesieĭ, intemeitoriĭ nouluĭ imperiu Valacho-Bulgar, sunt rĕmăşiţele vecheĭ poporaţiunĭ romane în oraşele Dunăriĭ aşeḑate în Moesia, uniţĭ cu coloniştiĭ romanĭ eşiţĭ din Dacia de la al III-lea secol înainte, şi care se aşeḑase la sudul Dunăriĭ. Cea ce supravieţui nenorocirilor timpuluĭ, se ţinea maĭ ales de puternica rasă a păstorilor.*» (3) Toate aceste ideĭ se bat cap în cap, şi Rösler el însuşĭ nu pare a'şĭ fi dat bine samă despre cea ce vroia să stabilească. Intr'adevĕr în partea întâiŭ a acestuĭ pasagiŭ el zice că Româniĭ din Moesia eraŭ rămăşiţele vechiĭ poporaţiunĭ a *oraşelor* Dunărene, amestecaţĭ cu coloniştiĭ romanĭ veniţĭ din Dacia. In a doua el face din eĭ *păstorĭ*, carĭ singurĭ ar fi putut să învingă greutăţile timpurilor. Păstori şi orăşeni sunt două însuşirĭ ce nu se potrivesc, şi apoĭ dacă păstoriĭ singurĭ ar fi putut rĕmânea cu viaţă după năvălire, eĭ şi-ar fi putut tot atât de bine apăra traiul în strîmtorile Carpaţilor ca şi în acele a le Balcanilor.

(1) Rom. Stud. p. 74 comp. p. 68.
(2) Idem. p. 75.
(3) Rom. Stud. p. 109,

Cum să se esplice atuncĭ spusele istoricilor romanĭ?

Imperiul roman simţea slăbirea sa, dar nu vroia s'o mărturisască. El se silea a făţări închipuirea uneĭ puterĭ ce acum dispăruse. Étă pentru ce el ascundea perderile sale sub nişte arătărĭ glorioase, şi cutare împĕrat care întorsese spatele duşmanilor, triumfa la Roma. Notitia dignitatum conţinea numele a maĭ multor dregătorĭ, a căror provinciĭ eraŭ acuma de mult prada barbarilor. Maĭ multe oraşe, care nu maĭ eraŭ de cât dărămăturĭ, figuraŭ încă în registrele provinciilor (1). Istoriciĭ, urmând spirituluĭ timpuluĭ, se sileaŭ de a da o coloare maĭ puţin uricioasă nenorocirilor carĭ cădeaŭ asupra împĕrăţieĭ. Eată pentru ce eĭ voesc să îndulcească perderea Dacieĭ, arătând că împĕratul întocmise altă provincie, purtând acelaşĭ nume în vechia Moesie, şi că, în îngrijirea sa, el nu lăsase în uitare nicĭ chiar pe locuitoriĭ eĭ, pe care-ĭ scosese din jugul barbarilor, dându-le adăpostire în noua provincie. Toţĭ istoriciĭ romanĭ carĭ aduc acest fapt, copiază cu maĭ multă saŭ maĭ puţină credinţă o espunere oficială, întocmită după ordinul împĕratuluĭ Aurelian. Cine nu cunoaşte valoarea unor asemenea acte menite tocmaĭ a ascunde adevĕrul! Pe de altă parte potrivirea aproape identică a spuselor întrebuinţate, arată că toţĭ aceştĭ autorĭ nu se îndeletniceaŭ pe atâta cu controlarea arătărilor găsite, dar că ţinta lor de căpetenie era de a face să reiasă maĭ strĕlucite faptele împĕraţilor. (2)

Este însă o dovada hotărîtoare că o ast-fel de strămutare a poporaţiuneĭ romane a Dacieĭ, era judecată peste putinţă, chiar de către Romanĭ, şi e destul de curios ca nicĭ un autor, afară de Petru Maïor, să nu pomenească de dênsa. (3) Acelaş Eutropiu, care se aduce în sprijinul păreriĭ protivnice, zice în viaţa luĭ Hadrian : «(Hadrian) invidiind gloria luĭ Traian, părăsi de îndată treĭ provinciĭ pe care Traian le adăugase împĕrăţieĭ şi retrase armatele din Asiria, Mesopotamia şi Armenia voind să facă acelaş lucru şi cu Dacia, l'aŭ întors prieteniĭ de la un asemenea gând, *pentru ca să nu rĕmână o sumă de Romanĭ, în prada barbarilor.*» (4) Dacă prieteniĭ luĭ Hadrian îl împiedecară pe acesta de a părăsi Dacia, de teamă că o mulţime de Romanĭ să nu

(1) *Iung*, Die romanischen Landschaften des röm. Reiches p. 403.

(2) Vopiscus arată el însuşĭ isvoarele cu care s'a slujit la alcătuirea istorieĭ sale. El pune în gura luĭ Tiberianus următoarele : «Et tamen si bene novi, ephemeridas illius vir scriptas habemus, etiam bella charactere historico digesta, quae velim accipias et per ordinem scribas . . . *Quae omnia ex libris linteis, in quibus ipse quotidiana sua scribi praeceperat,* pro tua sedulitate condisces. Curabo autem ut *tibi ex Ulpiana Bibliotheca* et libri *lintei proferantur.*» Aurelian C. 1. Eată izvorul cel maĭ vechiŭ căruia d-l *Gaston Paris* i dă atâta valoare. Romania p. 611.

(3) Istoria pentru începutul Românilor în Dacia. I. § 4.

(4 (Hadrianus) gloriae invidens Trajani, statim provincias tres reliquit, quas Trajanus addiderat; et de Assyria, Mesopotamia et Armenia revocavit exercitus.... Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur.» Cap. 8. Fără îndoială că faptul relatat de Eutropius trebue crezut, de şi nu putem admite motivul arătat de dênsul. Vezĭ şi *Duruy* Histoire des Romains, Paris 1879, IV p. 330,

fie predațĭ barbarilor, aceasta ne arată că în ideia Romanilor, retragerea trupelor nu trebuia să aibă de urmare neapărată acea a cetățenilor, și dacă această idee era adevĕrată pe timpul luĭ Hadrian, nu înțelegem pentru ce ar fi încetat de a fi așa pe acel al luĭ Aurelian. Teama deci pe care prieteniĭ luĭ Hadrian o arătase, se îndeplini sub Aurelian; cu alte cuvinte, când legiunile părăsiră Dacia, coloniștiĭ rĕmaseră în țară, fură trădațĭ barbarilor. Este de luat aminte că în aceste spuse ale luĭ Eutropius, noĭ avem însușĭ părerea Romanilor asupra lucruluĭ de care se face ceartă, și nu este cu putință de a găsi un mijloc maĭ sigur de a o hotărî decât această părere contimpurană a împregiurărilor, care trebue fără îndoială să cântărească mult maĭ greŭ de cât tot ce aceĭ maĭ noĭ ar putea sprijini.

Romaniĭ aveaŭ temeiurĭ foarte sănĕtoase pentru a crede că cu toată retragerea legiunilor, poporațiunea țĕriĭ ar rĕmânea alipită de patria eĭ. Năvălirea Goților începuse cu mult înainte de 270, și cu toată împotrivirea legiunilor, provincia fu cotropită de eĭ în maĭ multe rândurĭ. Ast-fel împĕrațiĭ Maximin 235-238 și Gordian 238-244, resping pe Goțĭ din Dacia. Decius în 249 scăpă provincia de o nouă năvălire, maĭ cumplită de cât cele-l-alte și iea numele de «restitutor Daciarum». Pe monezile bătute în timpul domnieĭ sale se vede legenda : «Dacia felix» și orașul Apulum care fusese rezidit după năvălire iea numele de : «colonia nova apulensis». Dacia este chiar părăsită de fapt de către Romanĭ încă de pe timpurile împĕratuluĭ Gallien 259-268, căcĭ Sextus Rufus spune că Dacia «a fost perdută sub împĕratul Gallien.» (1)

Ni se pare că, dacă poporațiunea Dacieĭ trebuia să fugă înaintea năvălireĭ ea nu avea nevoie de un ordin al ocârmuireĭ pentru a o face; și, fiind-că este firesc lucru ca spaima cea maĭ mare să cadă în cele d'întâĭ momente, este de crezut că aceĭ ce nu voiră să se expună pericolelor năvăliriĭ, se îngrijiră de cu vreme și nu așteptară retragerea legiunilor pentru a părăsi Dacia. Așa este raportat că muma împĕratuluĭ Maximian (care ajunse la tron în 285 la o vrâstă coaptă) fugi din Dacia când încă purta in sînul eĭ pe viitorul împĕrat, (2) decĭ către anul 250, și exemplul eĭ va fi fost urmat de multe alte persoane de starea eĭ. Dar se știe tot atât de sigur că toțĭ locuitoriĭ Dacieĭ nu părăsiră provincia în același timp și cu grămada, căcĭ în anul 259, capitala Dacieĭ, Ulpia Traiana, ridică un monument în onoarea Cesaruluĭ Valerianus și un oare care M. Valerius Veteranus Gallienus, așază o piatră mormêntală pe groapa tatăluĭ sĕŭ în 260. (3) Daco-Romaniĭ rĕmăseseră decĭ în Dacia cu toată năvălirea ce venise asupra lor, și ceea ce se întâmplase înainte de 270 se urmă și după aceea.

Rösler, pentru a putea maĭ ușor deslipi poporațiunea Dacieĭ de pămêntul

(1) «Dacia Gallieno imperatore amissa est.» Breviarium, c. 8.
(2) *Lactantius*, De moribus persecutorum. C. 9.
(3) *Iung*, Die romanischen Landschaften des röm. Reiches, p. 4 10,

eĭ şi a o face să primească o nouă patrie, ne înfăţişază ţara ca pe deplin deşartă de locuitoriĭ indigenĭ, în urma rĕsboiuluĭ cu Romaniĭ. El zice : «dacă nu ne înşelăm, Romaniĭ înfiinţară în Dacia pe un pămênt aproape gol, încungiurat de o poporaţiune duşmană, o ţară curat colonială, unde elementul roman nu putu împlânta adâncĭ rĕdăcinĭ, nerĕzămându-se pe temelia largă şi sigură a uneĭ poporaţiunĭ cucerite şi în chip intelectual. De acolo provine uşurinţa cu care el putea fi îndepărtat şi dispăru.» (1)

Rösler pare decĭ a priimi de adevĕrate spusele luĭ Eutropiŭ, care zice că «Dacia perduse prin lungul resboiŭ în potriva Romanilor, toată poporaţiunea sa bărbătească.» (2) El pare a avea o slăbiciune pentru interpretarea literală a textelor. Pentru ce atuncĭ nu o primeşte el şi pentru cele-l-alte cuvinte ale aceluiaş istoric care zice că Traian «după ce a supus Dacia, a adus în ea din toate părţile imperiuluĭ roman o nenumĕrată mulţime de oamenĭ, pentru a cultiva câmpiile şi ogoarele eĭ ?» (3) El pretinde din potrivă că «trebuia să fie destul loc în Moesia *pentru câte-va zecimĭ de miĭ de colonişti romanĭ, căcĭ nu trebue să ne facem o prea mare idee despre totimea cetaţenilor romanĭ*».(4) Rösler ca şi toţĭ discipuliĭ sĕĭ aŭ două sisteme de interpretare pentru isvoarele ce se rapoartă la istoria Românilor. Unele acele ce se împacă cu teoria lor le primesc fără control şi fără nicĭ o critică; cele însă care se împotrivesc, le storc şi le resucesc pênă nu rĕmâne din ele de cât umbra adevĕratuluĭ lor cuprins. Şi aceasta se chiamă cercetare istorică, descoperirea adevĕruluĭ!

Dară chiar dacă am lua ca atare spusele luĭ Eutropiŭ, nu arată el oare prin cuvintele sale că femeile şi copiĭ Dacilor, nu suferiră cu toţiĭ soarta părinţilor? apoĭ, această nouă generaţie nu era ea îndestulătoare pentru a reconstitui în ţară o basă naţională pe care să se poată hultui elementul roman? De aceea şi inscripţiunile găsite atât în Dacia cât şi aiurea ne dovedesc cu prisosinţă fiinţarea poporuluĭ dac după cucerire, precum şi romanisarea luĭ. Trebue amintit că poporul roman înţelegea a lipi de imperiul sĕŭ provinciile cucerite într'un cu totul alt chip de cum aŭ făcut'o în timpurile maĭ nouĕ Unguriĭ saŭ Nemţiĭ. Departe d'a alcătui o castă despărţită de poporul cucerit, Romaniĭ se legaŭ cu el prin căsătoriĭ, îĭ înlesneaŭ intrarea în cetăţenia romană şi cu toate că îl întrebuinţaŭ la toate lucrările, îl făceaŭ să se bucure de toate foloasele.

V'om reproduce aicĭ numaĭ câte-va din inscripţiunile cele maĭ însemnate, care dovedesc într'un chip autentic fiinţarea poporuluĭ dac sub stăpânirea romană.

(1) Rom. Stud. p. 45.

(2) Dacia enim diuturno bello Decebali *viris* erat exhausta.» Hist. rom. c. 8.

(3) «Victa Dacia ex toto orbe romano eo infininitas copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas». Ibid.

(4) Rom. stud. p. 69. Vom vedea maĭ târziŭ că izvoarele vechĭ aŭ păstrat numele a maĭ mult de 70 de oraşe ale Dacieĭ; că Sarmisegetusa, capitala eĭ, coprindea locul a 12 sate din zilele noastre; apoĭ numaĭ cât în minele Transilvanieĭ lucraŭ aproape de 20,000 de oamenĭ. Vezĭ *Goos* Studien zur Geschichte und Geographie des traianischen Daliens p. 157.

Aia Nandonis vixit annis LXXX, Andrada Bituvantis v. a. LXXX, Bricena v. a. XL, Iusta v. a. XXX, Bedarus v. XII Post obitum ei Herculanus libertus patronae benemerenti (1).

Numele unuĭ libertus în o familie dacă, arată introducerea moravurilor romane în sînul poporaţiuniĭ indigene; pe de altă parte acelaş fapt dovedeşte că această familie se bucura de oare-care bună stare, de vreme ce putea să'şĭ dea luxul de a libera pe sclaviĭ sěĭ. Numele latin, Iusta, printre altele de o bârşie dacă, găsindu-se în aceeaşĭ familie, indegetează o contopire foarte intimă a acestor douě elemente. In o altă inscripţiune găsim un nume roman purtat de o persoană ce se arată ca Dacă:

Iulius Secundinus evoc. coh. III pr. salarior XXVII qui vix. an. LXXXV *natione Dacus*, Atticia Sabina coniunx et Iul. Costas filius et H. D. B. M. fcr (1).

Femeea şi fiul luĭ Secundinus poartă nume pe jumětate dac, pe jumătate roman. Iulius Secundinus era deci un vechiŭ soldat rechemat sub arme (din cohorta militum evocatorum), probabil legionar şi deci cetăţén roman. Numele sěŭ cu totul roman vădeşte că poporaţiunea dacă se amestecase pe deplin cu acea romană, în cât s'a găsit de nevoie a se însemna lângă numele luĭ că ar fi de obârşie dac. Dar câţĭ alţĭ Dacĭ cu nume roman, a căror neam nu se maĭ ştiea, se vor fi aflând pe inscripţiunile ce pomenesc nume romane şi care ascund în stilul lor cel scurt şi lapidar tot atât de tainic obârşia celuĭ care 'l purta, precum coperea peatra pusă pe mormênt corpul celuĭ ce zăcea într'însul.

O a treea inscripţiune dă pentru bărbat un nume jumătate dac, jumătate roman; femea un nume roman, ceĭ doĭ fiĭ earăşi nume romane, ear nepotul unul dac.

D. M. T. Aelio Ariorto IIII vir. an. municipii D. interfecto a latronibus v. a. LVII Digna coniugi pientissimo et P. Aelius filius et P. Aelius Val. filius et Udarus nepos b. m. posuerunt (3).

Aelius Ariortus, nume ce aparţine invederat unuĭ dac, este arătat că înbrăcând dregătoria de quattuorvir annaliĭ municipii D. (poate Drobetarum); decĭ cetăţeniĭ de obârşie dacă ajunsese chiar a intra în dregătoriĭ municipale în cât se vede cât se uitase vechea duşmănie ce desbinase odată pe Dacĭ şi pe Romanĭ. Convieţuirea stinge cu timpul toate urele, şi istoria maĭ apropiată şi maĭ cunoscută de noĭ conţine încă un fapt de asemenea natură, împăcarea Anglo-Saxonilor cu Normaniĭ, de carĭ ceĭ d'întâĭŭ fuseseră aşa de prigoniţĭ în timpurile de la începutul cuceririĭ Anglieĭ.

Aceeaşĭ împrejurare este documentată prin inscripţiunea următóre:

(1) Corpus Inscriptionum latinarum III Nr. 917.

(2) Orellius Nr. 6844; Costas in loc de Constans? Vezĭ *Tocilescu* Dacia înainte de Romanĭ, Bucurescĭ 1880 p. 231 Compară: *Iul. Pi-tinus, cives dacus*. Ephem. Epigr. II nr. 944.

(3) C. I. L. III 1559.

D. M. Aelii Andennae Aelius Macrinus Epidianus qui et Epidius augustalis coloniae et Macrina Marcia filia posuerunt (1).

O altă inscripţiune ne arată pe un dac ridicat la rangul de cavaler.

D. M. Mucasenus Cesorini aeques ex singularibus cos. vixit a. XX; Rescu Turme Soie coniux pientissima posuit (2).

Dintre inscripţiunile culese până acuma s'a putut atribui 22 de nume de bărbaţĭ şi de femeĭ cu siguranţă la Dacĭ, ca vr'o 20 de alte nume sunt comune Dacilor şi Thracilor (3).

Daciĭ fiind cu totul romanisaţĭ, se înţelege cum se face de nu se găseşte maĭ nicĭ o inscripţiune care să pomenească numele unor zeităţĭ a aceluĭ popor. Nu s'aŭ găsit de cât două carĭ sunt în deobşte primite ca conţinênd numele unor zeĭ dacĭ:

Turmasgada Maximus Maximinus et Iulianus Maximinus ex voto posuerunt (4).

Deo Sarmando Demetrius Antoninus votum libens posuit (5).

Din potrivă sunt maĭ multe monumente care dovedesc că Daciĭ se închinaŭ la zeităţĭ romane. Astfel următórea, găsită în Dacia:

Apolini sacrum Sola Mucatri veteranus alae Frontonianae votum solvit (6).

Maĭ sunt încă vr'o 20 dè inscripţiunĭ găsite în Britania carĭ s'aŭ aflat pe pietre puse de soldaţiĭ cohorteĭ Aelia Dacorum, ce aŭ fost trimisă acolo de Hadrian. Din aceste cea maĭ mare parte sunt închinate luĭ Jupiter, una luĭ Marte, iar două luĭ Marte şi uneĭ zeităţĭ britane Cocedius: reproducem aicĭ câte-va din ele:

Iovi Optimo Maximo Cohors prima Aelia Dacorum Antoniana.

I. O. M. et Numini Augusti, cohors prima Aelia Dacorum cui praeest Gallicus tribunus.

I. O. M. Cohors prima Aelia Dacorum Postumiana cui praeest Marcus Gallicus tribunus (7).

Această cohortă Aelia Dacorum strămutată în cela-lalt capĕt al Europeĭ precum şi maĭ multe alte monumente, care pomenesc soldaţĭ «natione dacus»

(1) C. I. L. III 1488.
C. I. L. III. Nr. 1195.
(3) *Tocilescu;* Dacia înainte de Romanĭ p. 256. *Goos* Untersuchungen ueber die Innerverhältnisse des traianischen Daciens p. 126.
(4) *Hirschfeld* Epigraphische Nachlese zum. C. I. L. III p. 41, ap. Tocilescu op. cit.
(5) C. I. L. III Nr. 964.
(6) C. I. L. III Nr. 787.
(7) C. I. L. VII Nr. 806—826, 975. *Tocilescu,* Dacia înainte de Romanĭ p. 346 crede că Daciĭ adoraŭ sub numele latin a luĭ Jupiter zeitatea lor Dyonisios Sabazius. Dar atuncĭ cum se esplică adorarea zeuluĭ Britan? Se vede că Daciĭ părăsiseră religia lor şi se închinaŭ la zeĭ streinĭ. Comp. *Duruy* Hist. des Rom. IV p. 260

în cele-lalte părţĭ ale Imperiuluĭ, precum Siria, Noricul, Panonia, dovedesc cu prisosinţă fiinţarea poporuluĭ dac sub stăpânirea romană.

Daciĭ erau chiar aşa de bine văzuţĭ pe timpul Romanilor încât găsim, între aşa numiţiĭ treĭ zecĭ de tiranĭ care se luptaŭ pentru tronul împărăţieĭ, pe unul Regalian, despre care autoriĭ istorieĭ imperiale vorbesc ca fiind «de spiţă dac şi după cum se spune neam cu Decebal (1).

Istoriciĭ amintesc însă şi grupe maĭ însemnate de Dacĭ sub stăpânirea romană. *Dio Cassius* raportă că locotenentul împĕratuluĭ Comod, Sabinianus pentru a sfărâma împotrivirea Dacilor carĭ se retrăseseră afară de marginele provinciĭ, strămută în această 12,000 suflete aĭ acesteĭ naţiunĭ (2) şi nişte asemenea măsurĭ aŭ trebuit să fie luate maĭ adese orĭ, căcĭ autoriĭ vechĭ nu lipsesc de a da maĭ multe ştirĭ despre revoltele şi loviturile repetate ale acelor Dacĭ, care nu voiră să primească jugul roman (3). Apoĭ este sigur că o parte a poporuluĭ din Dacia nu părăsise ţara, anume aceia carĭ se aliaseră cu Romaniĭ. pentru a scutura stăpanirea după cât se vede prin impovărătoarea pe care le-o impusese Decebal (4). Aceste popoaré de şi nu eraŭ chiar Dacĭ propriĭ zişĭ şi cu toate că fusese inglobaţĭ în statul dac în urma uneĭ cucerirĭ, eraŭ totuşĭ de un neam înrudit cu naţiunea domnitoare, tot Tracĭ, ast-fel în cât ele înfăţioşaŭ tot atâta de bine ca şi acesta din urmă elementul dac. In sfârşit *Ptolomeŭ* care descrie geografia Dacieĭ pe timpul Romanilor enumeră triburile următoare care ar fi locuit ţara şi care nu se pot referi de cât la poporaţiunea dacă care remăsese în Dacia sub stăpânirea romană: «În partea de mează-noapte a Dacieĭ locuesc începênd prin apus: Anarţiĭ, Teurisciĭ şi Cistobociĭ; sub dînşiĭ Prendavensiĭ, Ratacensiĭ şi Caucoensiĭ; sub acestia în aceeaşĭ ordine Biefiĭ, Buridensiĭ şi Cotensiĭ şi maĭ jos încă Albocensiĭ, Potulatensiĭ şi Sensiĭ. Sub acestia în partea de mează-zi: Saldensiĭ, Ciagisiĭ şi Piefigiĭ . (5).

Acelaş geograf reproduce numele a 37 oraşe de nume dac, a căror existenţă în Dacia ar fi tot aşa de neesplicabilă dacă s'ar primi peirea de istov a poporuluĭ dac din ţara sa:

Rucconium	Marcodava	Tiriscum
Docidava	Ziridava	Sarmisagethusa regia
Porolissum	Singidava	Netindava
Arcobadara	Zermigira	Tiasum

(1) Gentis dacae, Decebali ipsius ut fertur affinis . Scriptores hist. aug. 30 tyr.

(2) *Dio Cassius* LXXII, 3. Acest mijloc de a înfrânge cerbicia Dacilor fusese întrebuinţat chiar în resboaele d'inaintea domniĭ luĭ Traian. Aşa Romaniĭ aşază în Moesia într'un rând 50.000 (Strabon III, 10), şi într'un altul 100,000 de Dacĭ (Orellius Nr. 750).

(3) *Capitolinus*, Anton. Pius. 5. *Dio Cassius* LXXVII, 16,20, LXXVIII, 13.16.27.

(4) *Dio Cassius* LXXIII, 11: Τῶν δέ Δακῶν μεθισταμένων πρὸς Τραϊανον και δε αλλα τινα ἐδεήθη αὖθις δὲ Δεκέβαλος εἰρήνης .

(5) Claudii Ptolemaei, Geographiae libri octo, Essendiae 1842 III, 8,

Triphilum	Comidava	Tibiscum
Patridava	Ramidava	Zeugma
Carsidava	Pirum	Dierna
Petrodava	Zusidava	Acmonia
Napuca	Paloda	Druphegis
Patruissa	Zurobara	Arcinna
Sandava	Lizizis	Amutrium
Utidava	Argidava	Sornum

Dacă luăm în privire pe lângă aceasta că numele rîurilor fură împrumutate de Romanĭ de la Dacĭ precum Aluta, Mariscus, Tibiscus, Pyretus, Tysia, Samus, Grisia, Gilpil, Museus, ne vom încredința ușor că topografia acesteĭ țĕrĭ n'ar fi putut rămânea, dacă poporul ce i-a dat naștere ar fi fost înlocuit în totul cu un altul.

Este chiar de mirat că cu tot numĕrul cel nemăsurat de cetățenĭ romanĭ veniţĭ din toate părţile împărăţieĭ, topografia ţĕreĭ să fi fost aşa de puţin înrîurită. Ptolomeŭ ne dă alăturea cu cele 37 nume dace de oraşe ce se aflaŭ pe timpul luĭ în Dacia, numaĭ cât 7 nume de oraşe romane. Ulpianum, Salinae, Praetoria Augusta, Apulum, Aquae, Frateria şi numele îndoit al capitaleĭ Ulpia Traiana.

Tesa lipseĭ de poporațiune indigenă care să slujească de temelie romanisăriĭ acesteĭ țĕrĭ, neputênd fi susținută cu deadinsul, ucenicíĭ luĭ Rösler o părăsiră; dar eĭ, de și primiră stăruința poporuluĭ dac în vechea sa țară, nu se înduplică a crede în romanisarea luĭ. Eĭ sprijinesc părerea lor pe următoarele temeiurĭ : Eraŭ în Dacia doue clase de popor : coloniștiĭ romanĭ carĭ aŭ putut avea limba latină ca limbă oficială, ceea ce se vede din obşteasca eĭ întrebuințare în inscripțiunĭ, dar a căror limbă vorbită era aceea a deosebitelor provinciĭ de unde 'șĭ trăgeaŭ obârșia. Apoĭ poporațiunea supusă a Dacilor, care nu putură învĕța latinește maĭ întâĭ din pricina scurtuluĭ timp cât ținu stăpânirea romană asupra Dacieĭ; al doilea pentru dușmănia care nu încetă de a despărți pe cuceritorĭ de cucerițĭ; în sfîrșit din pricină că limba latină nefiind vorbită în Dacia, eĭ nu aveaŭ de la cine să o învețe. (1)

Acest fel de a privi lucrurile, vĕdește că aceștĭ autorĭ nu sĭ-aŭ dat bine samă de sistemul urmat de Romanĭ pentru a introduce moravurile, obiceiurile și limba lor până în părțile cele maĭ îndepărtate ale împĕrățieĭ. Eĭ întîmpină că coloniștiĭ care împoporară Dacia nu eraŭ de obârșie din Italia, ci din Iliria, Panonia, Dalmația, Siria și Asia minoară, precum se vede aceasta din inscripțiunile ce s'aŭ păstrat. Dar acelaș lucru ar putea fi susținut și pentru cele-l-alte provinciĭ a le împărățieĭ romane; saŭ poate crede cine-va că elementul latin să fi venit în toate părțile lumeĭ romane deadreptul din Italia, și că numaĭ cât Dacia să fi rĕmas afară din această rânduială ? Elementul latin

(1) *Paul Hunfalvy*. Ethnographie Ungarns p. 342. Die Rumänen und ihre Ansprüche p. 14. *Schwicker :* Ueber die Herkunft der Rumänen im Ausland, 1877, p. 761-768.

propriŭ zis era la început foarte restrins și n'ar fi ajuns pentru a romanisa tóte provinciile; dar el se înmulți prin faptul însușĭ al întindereĭ sale, și popoarele care fură latinisate de către Latiniĭ propriĭ zișĭ, slujiră maĭ apoĭ pentru a latinisa pe altele. Ast-fel Samnițiĭ și Etrusciĭ dădură coloniĭ Spanieĭ, aceasta Galieĭ și Galia ea însășĭ Britanieĭ și Dacieĭ. De și fără îndoială oarecare indivizĭ venițĭ în Dacia vor fi vorbit limba țĕreĭ lor, nesfârșita majoritate a coloniștilor trebuia să întrebuințeze latineasca, cea ce era cu atâta maĭ de nevoe cu cât, vorbind fie-care un graiŭ deosebit eĭ nu s'ar fi putut înțelege. Decĭ chiar dacă latineasca n'ar fi fost limba coloniștilor chiar de la sosirea lor în Dacia, ea deveni numaĭ de cât în întrebuințare după trecerea unuĭ timp.

Este aproape dovedit că Traian nu aduse coloniile sale în Dacia, din peninsula Italică (1). Dar fără îndoială că el, voind să prefacă Dacia în provincie romană, va fi îngrijit ca coloniștiĭ adușĭ și din alte părțĭ a le împărățieĭ să fie elemente romanisate. Apoĭ putea el împedeca pe mulțimea speculanților și venătorilor de avere, care pe atuncĭ foiaŭ în Italia de a veni în Dacia unde eraŭ atrașĭ prin bogatele mine de aur ale aceseĭ țĕrĭ? Dacă Dacia deveni în scurt timp așa de înfloritoare, dacă ea numeră în curênd maĭ multe orașe de cât orĭ care altă provincicie de întinderea eĭ dacă capitala eĭ acoperea o suprafață pe care astăzĭ sunt așezate 12 sate, această înflorire nu poate fi datorită în întâiul loc decât elementuluĭ voluntar al colonisăreĭ. Eată pentru ce, după cum aŭ maĭ luat aminte maĭ mulțĭ autorĭ, Dacia se deosibea adânc de alte provinciĭ ale împărățieĭ Era nu numaĭ o provincie ci și o colonie romană în adevĕratul înțeles al cuvêntuluĭ. Se poate oare susținea, măcar cu o umbră de temeiŭ, că tocmaĭ aicĭ elementul roman să fi lipsit, când îl vedem prinzênd așa de adêncĭ rădăcinĭ în Reția, Tracia și Macedonia?

Se maĭ întâmpină încă în protiva romanisăriĭ poporuluĭ dac împrejurarea că Romaniĭ nu se stabiliseră de cât în o parte a provincieĭ. Transilvania apusană, Banatul și Valachia mică, pe când Nordul Transilvanieĭ, Moldova și Muntenia mare din coace de Olt, ne fiind ocupate de Romanĭ nu aŭ putut fi romanisate. (2)

Nu putem împărtăși părerea celor care cred rămășița Dacieĭ subtrasă de la înrîurirea romană. Este aproape peste putință de admis că Romaniĭ să nu fi ocupat cel puțin rîpa stângă a Dunăriĭ de la vale de gurile Oltuluĭ, când se găsesc orașe așa de însemnate de alungul rîpeĭ drepte al acestuĭ fluviŭ. In sfârșit pentru care scop Romaniĭ ar fi ridicat eĭ valul ce trebuia să apere Dacia de năvălirile barbare, tocmaĭ între Prut și Nistru, dacă era vorba de a se apăra o provincie adăpostită în chip firesc prin înălțiĭ munțĭ aĭ Carpaților?

Dar chiar când nu s'ar fi aflat coloniĭ romane în afară de hotarele Transil-

(1) *Capitolinus* zice despre Antonin, c. 11: «Hispaniis exhaustis italica allectione, *contra Traiani praecepta* verecunde consuluit».

(2) *Hunfalvy* Ethnographie Ungarns p. 342 Vedĭ *C. de la Berge*. Essai sur le règne de Trajan, Paris 1877 p. 55.

vaniei, oare Dacii eraŭ supuşi numai la înrîurirea elementului latin al coloniilor? Romanisarea părţii celei mai însemnate a le acestui popor ca şi a tuturor acelora ce trecură sub stăpânirea romană se făcu prin slujba militară.

Legiunile romane eraŭ compuse din elemente latine saŭ latinisate. Streinii nu eraŭ primiţi de cât în cohortele ajutătoare. Ele stăteaŭ mai tot-dea-una în acelaşi loc (1) ceea ce uşura soldaţilor legătura cu femei din acea ţară şi dădea naştere la numeroşi copii, care crescuţi în lagăr, încercaŭ înrîurirea elementului ce-i înconjura. Astfel ştim că în timpul resboiului cu Spania, trupele romane dădură naştere cu femei localnice la un mare numĕr de copii care fură crescuţi în lagăr şi din care republica înfiinţă mai târziŭ un oraş, după rugămintea părinţilor lor (2). Aceasta era cu atâta mai firesc cu cât un singur soldat avea adese ori până la 4 concubine. Soldaţii liberaţi se aşezaŭ de obiceiŭ în provincia unde şi slujise, de unde familia lor era de loc; acei cari nu eraŭ cetăţeni obţineaŭ dreptul de cetăţenie, cu toţii conubiul cu familia lor legitimându'şi copii «per subsequens matrimonium».

Cât despre trupele ajutătoare ei nu s'aŭ întrebuinţat de obiceiŭ în ţara lor de naştere ci în altele, în scopul tocmai de a desfiinţa naţionalitatea lor. Dacii, a căror numĕr se vede a fi fost însemnat în armatele romane, eraŭ scoşi din ţara lor şi de şi romanisaţi, nu se întorceaŭ de cât arare-ori înapoi.

Dacia era deci supusă unui curent îndoit, introducerea elementului roman şi slăbirea elementului dac, cu deosebire a celui bărbătesc. O ast-fel de lucrare urmărită timp aproape de două secule era fără îndoială mai mult decât îndestulătoare pentru a desnaţionalisa un popor aproape barbar, când pe de altă parte, elementul civil al poporaţiunii, care lucra în acelaşi sens, era aşa de puternic.

Pe când deci înrîurirea elementului latin civil contribui mai cu osebire la romanisarea claselor de sus a societăţii dace, slujba militară strecură acest element în păturile inferioare ale poporului. Ast-fel toată naţiunea Dacilor care rămăsese în provincii fu romanisată aşa că ea lăsă numai cât slabe urme în limba vorbită astăzi de Români. Această sărăcie a elementului dac în limba română nu este însă mai afară din firea lucrurilor de cât acea a elementului celt din limba franceză (3). Totuşi luăm aminte că dacă elementul

(1) Pentru legionari slujba era de 20 de ani. Ea se urca la 25 pentru trupele ajutătoare. Vedi *Mommsen* C. I. L. III p. 416, şi *Iung* Römer und Romanen in den Donauländern pag. 45. şi urm.

(2) *Mommsen*, Röm. Gesch. II p. 4. Comp. *W. Harster*, die Nationen des Römerreiches in den Heeren der Kaiser. Speier 1873, p. 26: «Daneben aber kommt nicht weniger als 81 mal die Bezeichnung *castris* statt des Vaterlandes vor, was nicht anderes bedeuten kann als im Lager-geborenes Soldatenkind, so dass also nach diesem Verhältnisse drei achtel der gesammten Mannschaft unter die Waffen geboren und aufgezogen war».

(3) *Littré*, Hist. de la langue franç. II p. 104. *Miklosisch*, die slavischen Elemente im Neugriechischen p. 537. Elementele pe care le credem rĕmase de la Daci sunt acele albanese. Vezi mai jos.

dac este slab representat în limba Românilor, acestia aŭ păstrat de la dênşiĭ alte rămăşiţe care nu sunt maĭ puţin însemnătoare, precum în portul păruluĭ, în haĭnele lorŭ în zidirea caselor lor şi până chiar în tipul feţiĭ lor care aminteşte până la înşelat, figurile dace săpate pe columna luĭ Traian.

O a treia greutate ce s'ăr opune la romanisarea Dacilor ar fi timpul cel relativ prea scurt a stăpânireĭ romane în Dacia, 106—270, adecă 164 de anĭ. (1) Timpul întrebuinţat pentru romanisarea tuturor provinciilor nu a fost nicăirea maĭ lung şi pentru câte-va din ele chiar cu mult maĭ scurt. Astfel Strabon ne spune că în timpul sĕŭ (cătră naşterea luĭ Christos), Spania era cu totul romanisată, că băştinaşiĭ spanioliĭ uĭtaseră limba lor şi adoptaseră întrebuinţarea latineĭ şi că nu se maĭ deosebeaŭ în nimica de Romanĭ. (2) Organizarea acesteĭ provinciĭ cade însă în anul 197 şi întâia colonie aşezată în ea nu este maĭ veche de 150. Provincia Narbonesă din Galia. supusă Romanilor de către Iulius Caesar (52 an. H.), era pe timpul luĭ Plinius (†79 d. H.) maĭ mult o Italie de cât o provincie (3). In sfârşit Vallerius Paterculus mărturiseşte că în Panonia, la a căreĭ cucerire luase el singur parte, deciĭ în decursul uneĭ singure generaţiĭ, nu numaĭ cât limba latină era rĕspândită, ci însuşĭ literatura romană se introdusese în sînul poporaţiuniĭ (4). După nişte asemenea esemple maĭ putem găsi aşa de afară din cale romanisarea Dacieĭ în timp de 164 de anĭ, maĭ ales când este dovedit că elementul roman era aicĭ aşa de puternic?

Naţiunea Dacilor, a căreia existenţă sub stăpânirea romană este afară de orĭ ce îndoială, a fost romanisată prin înrîurirea statornică şi a tot puternică a elementuluĭ domnitor. Eraŭ acuma în Dacia două clase de poporaţiune : acea a oraşelor care alcătuia pentru a zice astfel aristocraţia ţĕreĭ, compusă în cea maĭ mare parte din cetăţenĭ romanĭ veniţĭ în Dacia, în care se contopise şi clasa înaltă a poporuluĭ dac (5) ; a doua clasă era acea ce locuia la câmp, lucrătorĭ aĭ pământuluĭ şi păstorĭ care se coboraŭ din Daciĭ romanisaţĭ, uniţĭ cu veteraniĭ legiunilor stabilite în Dacia. Când năvălirea începu, vedem îndată pe oamenĭ bogaţĭ cautând scăpare în părţile maĭ apărate ale impăriuluĭ roman, după cum am găsit maĭ sus fugind pe muma împĕratuluĭ Maximian (6). Puţin câte puţin oraşele se despoporară prin emigrarea necontenită a cetă-

(1) *Hunfalvy*, Ethnographie Ungarns p. 344.

(2) *Strabo* III, 2,15.

(3) *Plinius* H. N. III, 4: «breviterque Ialia quam provincia .

(4) Hist. rom. II. 110 in omnibus Panoniis non disciplinae tantum modo, sed linquae quoquè notitia Romanae, plerisque etiam litterarum usus et familiaris animorum est exercitatio».

(5) Romaniĭ bogaţĭ locuiaŭ numaĭ în oraşe. Câmpul era sălăşluinţa sărăcimiĭ, maĭ ales pe timpul imperiuluĭ.

(6) Vezĭ maĭ sus p. 87.

ţenilor romanĭ şi chiar a Dacilor celor avuţĭ ce se deprinseseră cu viaţa romană. Oare tot ast-fel se întâmplă lucrul şi cu locuitoriĭ câmpuluĭ, cu clasa sĕrmană a poporuluĭ, care nu primise de la Romanĭ de cât idiomul lor, dar în cele-alte adusese eĭ pe Romaniĭ ce se aşezară printre eĭ (veteraniĭ) la felul lor de traiŭ? Nu vedem nicĭ un temeiŭ pentru a o admite. Aceştĭ ţĕranĭ fiind săracĭ le lipsea mijloacele de trebuinţă pentru a fugi aşa dedeparte şi a trăi în străinĭ.

Clasa sermană însă pe de altă parte nu a putut rĕmânea pe loc pentru a înfrunta grozăviile năvălirĭ. Şi dênsa trebui să fugă şi să caute un adăpost. Dar acesta îl găsia în apropiere, în locurĭ cunoscute şi n'aveaŭ nevoe să'şĭ părăsească ţara pentru a'şĭ mântui viaţa. Făceaŭ cea ce a făcut în tot timpul istorieĭ lor Româniĭ când fură espuşĭ năvăliriĭ. Căcĭ această perioadă turburată a istorieĭ, de şi încetéză pentru Europa, cea-laltă de la un timp oare care, pentru Românĭ se perpétuează, reproducêndu-se maĭ pe fiecare an prin prădăciunile celuĭ de pe urmă neam de barbarĭ revĕrsat de Asia asupra Europeĭ, Tătariĭ. Unde fugeaŭ Româniĭ când veneaŭ Tătariĭ asupra lor? cronicariĭ ne respund într'un glas: *la munţĭ şi la pădurĭ*, şi ceea ce-i vedem făcênd maĭ târḑiŭ vor fi pus'o în lucrare de la început. Chiar bogaţiĭ când fugeaŭ din Dacia, încă nu o părăseaŭ fără gândul de a se întoarce, căcĭ greŭ se deslipeşte omul de ceea ce a agonisit, dovadă mulţimele de comorĭ îngropate, găsite pe pămêntul vechiĭ Daciĭ (1). Dar încă sĕrmanul! El se retregea tot-deauna în preajma locuinţeĭ sale, sperând că se vor linişti vremile şi că va putea să'şĭ revadă aşezarea şi casa. Dar timpul trecea şi izvorul barbarilor nu maĭ seca. Necontenit se împrospăta trimiţênd în locul celor săturĭ pe alţĭ flămânzĭ. Timpul trecea şi o generaţie se stingea după alta în creeriĭ munţilor, în cât ceĭ născuţĭ la umbra înaltelor lor piscurĭ se deprinseră în curênd a găsi aicĭ o nouă patrie. Astfel se schimbă în curênd condiţiunea socială a Daco-Romanilor; eĭ deveniră păstorĭ, fără însă a îmbrăţoşa în totul viéţa nomadă, după cum se pretinde (2), ci luând din obiceiurile eĭ numaĭ cât era neapărat pentru noul lor chip de a trăi.

Eată pentru ce noĭ întâlnim pretutindenĭ rămăşiţele vechiĭ poporaţiunĭ romane în munţĭ. La Sudul Dunăriĭ o găsim în Haemus, Rodope, Pind. Călĕtorul evreŭ Veniamin din Tudela descrie astfel pe Valachiĭ din Tesalia: «Valachiĭ încep de la Zituni acăreia locuitorĭ împoporează munţiĭ. Această rasă poartă numele de Valachĭ. Ei séměnă pentru agerime cu caprele, se cobor din munţiĭ lor şi pradă pe Grecĭ. Nimenĭ nu poate să'ĭ ajungă şi nicĭ un rege

(1) Observăm cu acest prilej că D-l *Hunfalvy* Ansprüche. 127, se înşală când susţine că nu s'ar fi găsit în Transilvania monezĭ de după timpul luĭ Gallienus când Corpus Inscript. Lat. III p. 160 constată aflarea de monezĭ romane în Dacia din seсoliĭ al IV, V, şi VI. Dar d-sa avea *interes* de a dovedi că după părăsirea Dacieĭ, această provincie a fost cu totul. isolată de împărăţia romană, şi decĭ necunoştinţa uneĭ asemenea împrejurărĭ pentru d-nul Hunfalvy *se esplică.*

(2) Aceasta se va dovedi în cap. III.

nu l-ar putea stăpâni. (1) Nicetas Choniates care reproduce cu deamanuntul luptele între Valachi și imperiul bizantin, pune țara locuită de ei în Haemu și Rodope unde earăși 'i descrie sarind ca caprele pe te ră ăst'i. Pentru Valachii Daciei Trajane avem aceiași dovadă într'un document din veacul al XV-lea. Comitele Secuilor, Iaksch, scrie către senatul acestui popor : De acea rog prietinia voastră ca în fie ce zi să *urcați* și să sfarâmați pe viclenii de Valachi.» 2) Aceași retragere în munți a elementului roman nu romanisat s'a adeverit și pentru alte părți ale imperiului roman. Așa *Mommsen* spune despre Retia : Muntele apărator era locul de scapare cel mai apropiat al provincialilor care fugeau în aceste timpuri pline de turburări înaintea Germanilor, atat din țerile Dunarii cât și din Noric sau din valea Padului. Civilizația suia treptele munților de care Rețienii n'avuseră încă nevoe și pe care încă nici 'i atinsese. Un alt autor *Steub* spune despre Tirol: «Mai de însemnat este insă că tocmai muntele cel mai înalt, mai gol și mai sĕlbatec din dosul Tegernsee este încă plin de nume romane. (3

Eată pentru ce nu trebue să ne miram după cum pare a o face Rösler de a gasi cea întai pomenire despre Români în documentele Transilvaniei ca locuind regiunea înaltă și muntoasă a sudului Transilvaniei (4). Tot această imprejurare esplică cum să face că nu să găsesc de cât puține urme a vechei poporațiuni în regiunea joasă a țĕrei, pe când muntele este plin cu ele, precum vom vedea mai jos.

D-l Iung spune că a rĕmas în Dacia poporațiunea originara romanizată, pe când coloniștii romani propriŭ ziși s'ar fi îndepartat din provincia părăsită. Noi credem că în aceasta privință un element cu totul altul a hotărît care parte din poporație a rĕmas și care s'a dus. Nu a hotărît în aceasta întrebare naționalitatea locuitorilor ci starea lor economică. Cei bogați s'aŭ dus Daci saŭ Romani, cei săraci au rĕmas aci, ori de ce naționalitate s'ar fi ținut. Aceștĭ din urmă eraŭ le ați prin însuși traiul lor de pamentul pe care 'l locuiaŭ, și deci nu puteau să-l parăsească fară a se espune unei peiri mai sigure de cât aceia ce-i aștepta din partea barbarilor. Un popor a șezat nu fuge nici odată în întregimea lui înaintea unei năvalir . Nu nai nomazii, care își duc viața în căruțele lor, umbland din loc în loc, se pot strămuta cu totul. Sĕ poate oare găsi un singur exemplu în istorie unde un popor întreg așezat să fi parăsit țara sa pentru a căuta scăpare aiurea? Este de netăgăduit ca oamenii avuți au trebuit să fu a, căci ei nu erau siliți să suf re nici chiar neplăcerile, dară încă pericolile năvălirei. Și astazi toți așa fac indată ce rĕsboiul se apropie de țara lor, sau asediul de orașul lor. Greul poporului însă

(1) *Taf l* de Thessalon'c în *Rösler*. Rom. Stud. p. 108 nota 5.

(2) *Fejer* Codex diplomaticus regni Hungariae X, 5, p. 143 : igitur adhuc vestras rogamus amicit'as, quatenus cum tota ves ra po en ia singulis diebus *alpes asc ndatis* et perfidos Valachos penitus interficiatis, demtis pueris et mulier bus.

(3) Citați d^ *Iung*, die Anfänge der Roman n in Zeitschrift. für Ö. G. 1872. p 98. 99.

(4) Rom. Stud. p. 98.

a rĕmas şi rĕmâne în tot-d'auna pe loc. S'ar putea formula în această privinţă o lege generală: anume că popóarele nomade se strămută înaintea uneĭ năvălirĭ; cele aşezate rĕmân lipite de teritoriul lor şi năvălirea trece peste ele, precum valurile măreĭ se retrag de pe ţĕrmul pe care îl cuprinsese. Pentru ce oare Dacia se fi făcut excepţie la această lege, care nu a suferit nicĭ odată cea maĭ mică înfrîngere?

Protivniciĭ stăruinţeĭ Românilor în Dacia, pentru aşĭ putea susţine teza, voesc să dovedească că civilisaţia Romană încetă în această provincie odată cu retragerea legiunilor. In aceasta pot avea dreptate. Dar eĭ amestecă civilizaţia romană cu poporul însuşĭ Daco-Roman, şi conchid de la dispărerea celeĭ întâĭ la acea a celuĭ din urmă. Ast-fel eĭ se miră cum ar fi cu putinţă ca inscripţiunile să înceteze de odată după anul 270. Apoĭ pentru ce oare Attila ar fi luat pe miniştriĭ sĕĭ Romanĭ de la Aetius şi nu-ĭ găsea în *Dacia sea?* (1) Nouĕ ni se pare că unor asemine întrebărĭ nicĭ li se cuvine un rĕspuns serios. Cum? nişte sĕrmanĭ fugarĭ în gîturile şi prăpăstiile munţilor care maĭ apoĭ devin în mare parte păstorĭ, să pună pietre mormĕntale pe groapa morţilor lor, saŭ să fie chemaţĭ a ocârmui împărăţia Hunilor?!

Pe scurt protivniciĭ stăruinţeĭ Românilor în Dacia Traiană susţin tesa următoare: Daciĭ nu aŭ fost romanizaţĭ; Romaniĭ aŭ părăsit Dacia la venirea barbarilor; decĭ elementul Roman a dispărut cu totul din provincie. Fiind-că astăzĭ îl întâlnim în aceiaş ţară într'o grămadă închegată, trebue adus de undeva, căcĭ din nuorĭ nu s'a putut coborî; de aicĭ teoria reîntoarcereĭ lor de peste Dunăre. Toată această clădire se razămă pe o temelie cu totul putredă: Daciĭ nu aŭ dispărut din Dacia; din protiva eĭ aŭ rĕmas aicĭ în mare numĕr şi aŭ fost cu toţiĭ romanizaţĭ. Poporaţia sĕ împărţea fireşte în douĕ clase; cea bogată alcătuită maĭ ales din Romaniĭ veniţĭ în Dacia şi din rĕmăşiţele claseĭ aristocratice ale poporuluĭ supus—şi ceĭ săracĭ, grămada poporaţiuneĭ Dace romanizate, coborîtoriĭ legionarilor romanĭ născuţĭ în Dacia din femeile locuĭuĭ şi un numĕr de veteranĭ Romanĭ. Dacă este afară de îndoială că ceĭ bogaţĭ fugiră, ceĭ săracĭ trebuiră sa rĕmâna, pentru pricinele ce am arătat (2).

III.

REÎNTRAREA ROMÂNILOR ÎN DACIA.

Am vĕzut că părăsirea Dacieĭ de catră locuitoriĭ eĭ, nu este de cât o ipotesă neîndreptăţită. Tot aşa este şi pretinsa reîntoarcere a Românilor în acea

(1) *Hunfalvy* die Rumaenen und ihre Ansprüshe p. 20.

(2) *D-l Gaston Paris* Romania 1878 p. 618 zice în această privire: «Au reste avec la théorie de M. Iung, ce ne serait que la lie de ce peuple mélangé qui serait resté adhérent au sol de la Dacie: belle sucsession à revendiquer pour les Roumains! Ni se pare că nu ar fi o necinste a se coborî spre pildă din ţĕranul frances.

țară, care s'ar fi petrecut după deosebiții autori cari o susțin, in deosebite timpuri.

Rösler cu ucenicii sĕi readuc, după cum făcea și Sulzer, pe Români din Moesia, în decursul secolului al XIII-lea, tocmai pe când Valachii transdanubieni se rescoală în potriva împĕrației Bizantine. Engel îi reintórce în Dacia traiană către secolul al IX-le, pe când Miklosisch îi readuce tot din Moesia însă mult mai timpuriŭ, către sfârșitul secolului al V-lea, epoca năvălirei Slovenilor în peninsula balcanică. In sfârșit Tomaschek le pune obârșia mai jos, în părțile centrale ale muntelui Haemus, vechea patrie a Bessilor, și-i aduce de acolo în Dacia către jumătatea secolului al XII-lea.

Vom începe prin a analisa cea întâi din aceste păreri, aceea care face pe Români să revină din Moesia.

Pentru ca poporul Român să revină în Dacia *din Moesia,* trebue ca el să se fi aflat acolo la epoca când se presupune că aŭ părăsit'o, saŭ cel puțin la o epocă anterioară. Insă noi vom vedea ca aceasta nici odată nu s'a întâmplat; că elementul roman în tot-d'a-una a fost prea slab în Moesia, chiar pe vremile Romanilor; că mai târziŭ el a dispărut cu totul și că poporațiunile Valache ce se întâlnesc acolo în zilele noastre, sunt cu toatele fără escepție, imigrate în timpurile mai nouĕ din Valachia, pentru a fugi de apăsarea la cari eraŭ expuse din partea ocârmuirii acestei țĕri.

Din toate provinciile imperiului roman fără a scoate Dobrogia, cea mai sĕracă în inscripțiuni este fără tăgăduială Moesia. Corpus inscriptionum latinarum conține de abea câte-va pagini de inscripțiuni culese în această țară, pe când pentru cele-l-alte provincii ale imperiului, ele se numĕră cu miile. Poporațiunea care locuia în orașele sale cele mari, era mai ales de obârșie greacă (1), și este cunoscut că pretutindenea unde acest element era puternic, el nu lăsa să înflorească elementul Roman.

Dar chiar când aceasta din urmă ar fi avut o oare-care vlagă, încă este vădit că Moesia a fost expusă unei năvăliri tot atât de sĕlbatice ca și aceia îndurată de Dacia. Mai ales orașele, fiind darîmate de barbari, locuitorii lor fugiră pentru a găsi o scăpare in părțile mai retrase ale împĕrației, pe când săracii trebuiră să-și adăpostească viața lor, retrăgĕndu-se în munții care mărgineaŭ țara despre miază-zi, Haemul saŭ Balcanul. In viața Sfântului Dimitrie se găsește pomenită această fugă a poporațiunei orașelor Moesiei către miază-zi, pentru a afla o scăpare în orașele întarite, și autorii bizantini sunt plini de povestiri ale crudelor întâmplari cărora fură expuși locuitorii Moesiei. (2)

(1) *Kanitz,* Donaubulgarien und der Balcan II, 2, p. 120 a dovedit aceasta într'un chip învederat.

(2) Vezi *Pič* Abstammung der Rumänen p. 65. Comp. *Eunapius.* Excerpta de legationibus, Bonn. p. 51; *Malchus,* Idem, p. 95; *Priscus,* Idem, p. 171. Acest din urmă zice despre orașul Naissos; «ἔρημον μὲν εὕρομεν ἀνθρώπων τὴν πόλιν.»

Dar apoĭ chiar împrejurarea că toată peninsula balcanică este plină de poporaţiunĭ de obârşie Slavă, dovedeşte cu prisosinţă că această reiune era ţinta cătră care tindeaŭ toate năvălirile şi că prin urmare aicĭ trebuia să fiă maĭ simţită violenţa lor. Precum am observat'o şi maĭ sus, toată poporaţiunea de obârşie romană saŭ romanizată, care nu a părăsit ţara, să adăposti în munte unde îmbrăţişă viaţa ciobănească, pe care o păstrează în mare parte pînă azĭ. Nicăirĭ la sudul Balcanuluĭ Românii n'aŭ părăsit viaţa lor schimbătóre, pentru aceea cu totul aşezată a plugaruluĭ. Aceĭ care sau pogorît în oraşe, saŭ apucat de meserii saŭ de negoţ; dar nicĭ într'o parte a acestor regiunĭ nu se întâlnesc Valachii lucrând pămêntul pentru a-şĭ scoate hrana din el. Din potrivă, la nordul Dunăreĭ îĭ găsim de timpuriŭ dedaţĭ la a ricultură şi această îndeletnicire a devenit, pentru a zice aşa, naţională la denşiĭ. Această deosebire în starea socială şi economică a Românilor de din-coace de Dunăre şi ceĭ de din colo de Haemus, are însemnătatea eĭ pentru întrebarea pe care o tratăm, după cum v'om vedea maĭ la vale.

Cercetarea autorilor bizantinĭ, la care avem să păşim, dovedeşte într'un chip învederat, că nu se găseşte nicĭ o urmă de Valachĭ între Balcanĭ şi Dunăre, şi că toate amintirile despre acest popor sĕ rapoartă la regiunile muntoase de la sudul Haemuluĭ.

Teophylact şi *Theophan* povestesc că generaliĭ bizantinĭ Martinus şi Comentiolus, vroind să lovească pe Avarĭ în *Tracia* în anul 579, fură împiedecaţĭ de la aceasta prin o spaimă care întră în armata lor. Căzênd sarcina de pe spetele unuĭ catîr, un soldat strigă cătră stăpînul dobitoculuĭ în limba patrieĭ sale : «torna, torna fratre» şi oastea, luând această chemare drept un strigăt de spaimă, o rupse de fugă. Theophilact dă o altă formă acestor cuvinte; el zice : «retorna . (1) Aceste cuvinte sĕ ţin fără îndoiala de dialectul valach, cu toate că se deosibesc întru cât-va de limba vorbita astazĭ în acele părţĭ şi care ar suna : toarnă, toarnă frate !

Cedrenus rapoartă că în lupta căpitenielor bulgare : David, Moisă, Aron şi Samuil, în contra împĕratuluĭ Constantinopoleĭ Vasile al II-le, David fu ucis în *Macedonia* între Castoria şi Prespa, de către nişte Valachĭ călĕtorĭ în 976. (2)

Acelaş împĕrat voind să nimicească puterea Bulgarilor, făcea în toţĭ aniĭ câte o expediţie în inima ţĕreĭ lor, care se afla în regiunea Ohrideĭ, în *munţiĭ Macedonieĭ.* Samuil, regele Bulgarilor, pentru a scăpa de aceste lovirĭ, care se întâmplară după 1013, întăreşte o trecătoare ce să află între Cleidion şi κίμβα-λόγγον. (3) Numele acestuĭ loc fiind de obârşie Valach, arată locuinţa acestuĭ popor în aceĭ munţĭ.

(1) *Theophanes,* Chronographia, Bonn. I p. 397 : «τῇ πατρῴᾳ φωνῇ.»

(2) *G. Cedrenus,* Bonn. II p. 435 : Βλαχῶν ὁδιτῶν». *Cinnamus* Bonn. p. 260, spune despre Valachĭ că ar fi vechĭ coborîtorĭ din Italia : καὶ δὴ καὶ Βλάχων πωλῶν ὅμελον οἳ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικον παλαὶ εἶναι λέγονται.

(3) *G. Cedrenus,* II p 457. Cămpu-lung.

În 1019, după supunerea desĕvârşită a Bulgarilor, împĕratul Vasile al II-le, organiséză biserica acesteĭ naţiunĭ, lasându-ĭ forma naţională, însă numind un arhiepiscop grec la scaunul Ohrideĭ. Împĕratul prin hrisovul dat cu acest prilej, dispune ca Valachiĭ din *întreaga Bulgarie* să fie supuşĭ autorităţiĭ acestuĭ archiepiscop (1). Din această vorbă nehotarîtă de «Valachiĭ întregeĭ Bulgariĭ s'aŭ încercat a se deduce că aceştia locuiaŭ şi în Moesia până la Dunăre, ceia-ce nu este de loc îndreptăţit, întru cat hrisovul putea, chiar vorbind de Valahiĭ întregeĭ Bulgarieĭ, să nu se rapoarte de cât la părţile locuite de eĭ, munţiĭ acesteĭ ţĕrĭ.

Oştirile bizantine sunt adesea alcătuite din Valachĭ. Nu vom aminti aicĭ de cât cuvintele *Aneĭ Comneneĭ*, care zice că nouile ridicărĭ de armată ale luĭ Alexios, se alcătuiaŭ din Bulgarĭ şi din nomazĭ» numiţĭ Valachĭ în limba poporuluĭ. (2)

Cantacuzin vorbeşte de Valachiĭ carĭ ar locui în muntele Rodop 3).

Cătră anul 1170 *Veniamin de Tudela*, pomeneşte despre Valachĭ în descrierea călĕtorieĭ sale cătră Palestina. El iĭ întâlneşte în Tesalia, şi spune precum am vĕzut maĭ sus : Valachia începe la Zituni aĭ căreĭa locuitorĭ împoporează munţiĭ. Această rasă poartă numele de Valachĭ. Eĭ seamănă pentru agerimea lor cu caprele, se cobor din munţĭ şi pradă pe Grecĭ. Nimene nu s'a putut apropia şi încă un rege nu ar fi în stare să-ĭ stăpânească (4).

Cronica care conţine povestirea cruciateĭ a treia pomeneşte despre o regiune lângă Tesalonic numită *Flachia* (5). După cât se vede este aceiaşĭ pe care Nicetas Choniates, o numeşte *Valachia mare* (6) şi care este cunoscută şi de cronicele imperiuluĭ latin din Constantinopole sub numele de *Blachie, Blaquie la grande*. În vechea Etolie şi Acarnanie, se întindea *Valachia mică*, ear în Epir *Valachia superioara* (7).

Până aicĭ nu am întâlnit nicĭ ò pomenire despre Valachiĭ din Moesia ; dar s'aŭ aflat Valachĭ în Serbia. Maĭ multe documente publicate de D-l Fr. Miklosisch, vorbesc de familiĭ Valace dăruite de către regiĭ Sêrbĭ unor mănăstirĭ. S'ar putea scoate de aice fiinţarea de Valachĭ dincoace de Balcanĭ. Aceasta ò şi dă a înţelege *d-l Hunfalvy*, pe când *d-l Pič*, de la care d-sa împrumută aceste fapte, atrage cu de adinsul luarea aminte că aceştĭ Valachĭ sunt cu toţiĭ

(1) καί τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλαχῶν... τιμᾶν δὲ αὐτόν.» A se vedea citaţiunea in *Pič*, Abstammung der Rumänen p. 62 nota 45.

(2) *Anna Comnena*. Bonn. I p. 395 : «ὁπόσοι δέ ἐκ Βουλγάρων καί ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν εἶδε διάλεκτος.»

(3) *Cantacazenus*, Bonn. I p. 146.

(4) *Tafel* De Thessalonic. *Rösler* Rom. Stud. p. 108, nota 5.

(5) *Ansbertus*. De expeditione Frederici, citat de d-l *Hunfalvy*. Ansprüche p. 65 nota 1.

(6) *Nicetas Choniates* Bonn. p. 841 : «Τὰ Θετταλίας κατέχων μετέωρα νῦν μεγάλη Βλαχία κικλήσκεται

(7) *G. Phrantzes*, Bonn. p. 414 ; τῆς μικρῆς Βλαχίας.» Schol. Thucyd. II, 102 : «Αἰτωλία ἡ νῦν καλουμένη ἀνώβλαχα.»

de baştină din nordul Albaniei saŭ din părţile cele maĭ sudice ale Serbieĭ ; ceia ce-ĭ strămută în centrul Balcanilor. Se înţelege că d-l Hunfalvy se fereşte de a arăta şi aceastâ îngrădire (1).

Ne rĕmâne de lămurit o întrebare însemnată pe care maĭ ales se razămă partisaniĭ teorieĭ luĭ Rösler, anume acea privitoare la fiinţarea statuluĭ Valacho-bulgar la sudul Dunăriĭ. In deosebire de Slaviştĭ, eĭ primesc că acest stat a fost întemeiat şi susţinut maĭ cu osebire prin opintelele naţiuniĭ valache care zic eĭ, trebuia să fie foarte numeroasă în Moesia . Cum să face însă ca ea în urmă să disparâ de aicĭ? Cum să se lămurească acest fapt, ce pare atât de afară din cale, că astăzĭ ea nu se maĭ găseşte maĭ de loc acolo, când a trebuit să fie când va prea numeroasă şi puternică, pentru a înfrunta oştirile bizantine şi a pricinui aproape dărĕpănarea împĕrăţieĭ latine din Constantinopole? Altă esplicare nu pare cu putinţă decât de a pune pe Valachĭ să treacă Dunărea pe malul eĭ stang, unde începem aĭ găsi îndată după rĕscoala care dădu naştere statuluĭ Valacho-bulgar.

Tărêmul pentru limpezirea aceste întrebărĭ a fost acum pregătit prin cercetarea a tot ce se află pomenit despre Valachĭ în scriitoriĭ bizantinĭ şi în cele-l-alte izvoare contimpurane acestora. Am vĕzut că până aicĭ nicăirĭ Valachiĭ nu se găsesc pomeniţĭ ca locuind în Moesia. Să cercetăm acuma dacă Nicetas Choniates, cronicarul statuluĭ Valacho-bulgar, sdruncină arătările tuturor celor-l-alte izvoare pe care le-am petrecut.

Împĕratul Isaac Anghelul, vroind să se însoare de iznoavă, ceru şi obţinu mâna feteĭ luĭ Bela al III-lea, regele Ungurilor. Avênd el nevoie de mulţĭ banĭ pentru a'şĭ sĕrbători căsătoria, el impuse supuşilor sĕĭ nişte dărı împovorătoare, care apăsaŭ cu deosebire asupra oraşelor din jurul Anchialeĭ şi pe «barbariĭ munteluĭ Haemus, care se numeaŭ maĭ înainte Mysienĭ şi acuma Valachĭ. (2) O dovadă, că aceştĭ Valachĭ locuiaŭ într'adevĕr muntele Haemus, reesă între altele din faptul, raportat de Nicetas, că aceştĭ barbarĭ eraŭ apăraţĭ prin nişte castele întărite, ridicate pe stâncĭ prăpăstioase , care nu eraŭ decât întăriturile clădite de Justinian în lanţul Balcanilor, pentru a se opune năvăliriĭ barbare (3).

Deputaţiĭ trimişĭ de Valachĭ la Constantinopole *Petru* şi *Asan* «doĭ fraţĭ din aceia naţiune» (4), cerură de la împĕratul să le micşoreze dările şi să le împărţească proprietăţĭ în Haemus, care cererĭ fiind respinse şi unul din fraţĭ fiind chiar pălmuit de împĕratul, eı se reîntoarseră în sînul poporuluĭ lor

(1) *Hunfalvy*. Ansprüche, p. 73. *Pič* Abstammung. p. 56.—Nu adăugim la cele expuse locurile din *Cinnamus* şi din *Choniates*, pentru că după cum vom vedea se rapoartă fără cea maĭ mică îndoială la Românii de la Nordul Dunăriĭ.

(2) *Nicetas Choniates*. Ed. Bonn. p. 482 : τούς κατὰ τὸν Αἷμον τό ὄρος βαρβάρους οἷ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάσοντο, νυνὶ δε Βλάχοι κικλήσκονται.»

(3) *Procopius* de aedificiis, Bonn. p. 304 şi urm. unde numĕră vr'o 84 cetăţuĭ ridicate în Αἱμίμοντον »

(4) *N. Ch.* p. 482 : «Πέτρος τις καὶ 'Ασάν, ὁμογενεῖς καὶ ταὐτόσποροι».

pe care îl ațițara la rĕscoală, Valachiĭ la început stăteaŭ la gândurĭ, speriațĭ de îndrăsneala întreprinderiĭ; dar căpeteniile lor izbutiră a-ĭ hotărî prin un meșteșug. Valachiĭ resculațĭ, se împrăștie «până în orașele îndepărtate de Haemus, de unde eĭ răpesc cătimĭ însemnate de vite. (1) De îndată ce împĕratul se arăta, eĭ reintraŭ în cotloanele neumblate ale munților lor. Totușĭ împĕratul isbuti a-ĭ scoate și de acolo, și atuncĭ barbariĭ constrînșĭ, căutară scăpare în vecina Sciție. Împĕratul vrăfui atuncĭ prin toată Mysia și ar fi putut pune străjĭ în toate satele lor «care sunt foarte numeroase în Haemus» (2), maĭ toate așezate pe prăpăstiĭ amețitoare și înălțimĭ înfricoșate; dar el nu făcu nimica, ci se întoarse îndărăt, înșelat prin rugăciunile de ertare ale Valachilor.

Asan, revenind cu o trupă de Sciți, se hotărî a restatornici «imperiul Mysienilor și al Bulgarilor după cum fusese maĭ înainte.» (3) Luptele reîncep cu maĭ multă înverșunare și resculațiĭ rapoartă maĭ multe izbânzĭ, care întăresc noul lor stat.

Descrierea pe care Nicetas o face despre Valachĭ, pe care iĭ vĕzuse cu ochiĭ sĕĭ, căcĭ era secretarul împĕratuluĭ și-l întovărășea adese-orĭ în expedițiile sale, se potrivește în tocmaĭ cu acea a luĭ Veniamin din Tudela : Împĕratul găsi cetățuile și satele întărite prin noue metereze, ear apărătoriĭ lor agățațĭ pe înălțimĭ după chipul cerbilor, săreaŭ ca și caprele preste prăpăstiĭ și nu primiaŭ nicĭ o luptă fățișă. (4)

După moartea luĭ Asan, care peri jertfa unuĭ omor în 1196, fratele sĕŭ Petru ocârmui încă un an statul cel noŭ, până căzu și el sub cuțitul unuĭ alt ucigaș, în 1197. Fratele lor maĭ mic Ioan (Ioniță), care domni timp de 10 anĭ, urmări luptele în contra împĕrăției bizatine, și aceste lupte se petrec tot deauna în *Macedonia și Tracia* (5). Împĕrăția bizantină căzĕnd în acest restimp în mâinele Latinilor, Ioniță nu încetă cu dușmăniile în contra noilor stăpânĭ aĭ Bizanțuluĭ, și chiar birui în o luptă pe împĕratul Balduin de Flandra pe care 'l și prinse, 1205.

Ioniță fiind ambițios și dorind să dea puteriĭ sale o consfințire legiuită, trimise papeĭ o solie însărcinată a cere pentru dênsul titlul de rege al Valachilor și Bulgarilor. Solia luĭ nu putu pătrunde în Italia, din pricina unuĭ resboiŭ ce izbucnise între Ungaria și împărăție. Papa însă luând pe altă cale cunoștință despre dorința luĭ Ioniță, 'i trimise un legat cu o bulă, în care se cuprindea între altele : «că noĭ, auzind că străbuniĭ tĕĭ își trag obârșia din neamul urbeĭ Roma, ne propusesem încă de mult a te cerceta prin scrisorĭ și solı». Io-

(1) *N. Ch.* p. 486.

(2) *N. Ch.* p. 487 : «ἐκεῖσε πόλεσιν, αἳ πολλαί μὲν εἶσι κατὰ τὸν Αἷμον.»

(3) *N. Ch.* p. 489 : «καί τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς συνάψουσιν ὡς παλαί ποτέ ἦν, οὐδαμῶς ἠνείχοντο.

(4) *N. Ch.* p. 561.

(5) *N. ch.* p. 520, 561, 569, 570, 573, 589, 618, 614 etc. Comp. *Iirecek* Geschichte der Bulgaren p. 231.

niţă, în rĕ pun ul ŭ către archipă torul catolic, mulţămeşte prea puternicului Dumnezeu c ne-au redu 1 amintirea sân elu şi a patriei noa tre din care ne coborîm . In core ţ ond nţa ca e urn ă, Ioniţa este în tot deauna numit: Caloioan domnul Valachilor şi al Bulgarilor, şi tot acest titlu 'ĭ este dat şi la încoronarea oficială care are loc în ḑiua de 8 Noembrie 1204 (1).

Slaviştii, în deo ebire de autorii care tă ăduesc Ro mânilor stăruinţa în Dacia traiană, nu e împacă cu fiinţarea unuĭ stat *Valacho*-bulgar de cea parte a Dunăreĭ. Eĭ su ţin că ace t stat precum şi acel care fusese înaintea luĭ [sfărâmat de Va ile II, Bulgaroctonul în 1018] era curat bulgăresc; că elementul Valach nu juca nicĭ un rol, că dinastia asaniană era de obârşie bulgară, şi tă ăduiesc deci Românilor or ce parte la resboiul pentru neatârnare întreprins în potriva împĕrăţiei bizantine către sfârşitul secoluluĭ al XII-lea. Slavi tiĭ susţin că scri oarea paţ ei către Caloioan nu era de cât un compliment pe care ricl anul Bul ar nu l'p i de a .i'l însuşi, pentru a'şi câştiga maĭ mult bine voinţa c pulu bi e icei catolice. Cât de pre scriitoriĭ bizantini, ei ar fi înlocuit tot d'a-una cu scop numel de Bul ar prin acel de Valach, pentru a putea a tfel înădu,i numele unui popor pe care 'l urau de moarte. D-l *I ici* . e rosteşte în această privinţă în chipul următor: Expunerea deosebită a luptei pentru neatârnarea Bul arilor î ĭ gaseşte explicarea în amestecarea numelor de Valach şi de Bul ar la i toricii conţiporanĭ şi fiind ca în timpurile următoare numele Bulgarilor revine earăşĭ în onoare, şi aceaşi schimbare a numeluĭ în izvoarele apusene poate fi datorită înrîurireĭ greceştĭ, apoĭ s'ar putea induce o înlocuire voluntară a unuĭ nume prin cel-lalt din partea politicilor din Bizanţ, care',ı poate găsi explicarea în ura politică şi despreţul naţional, şi care cauta să înlăture cu totul uricĭosul nume al Bulgarilor. Numaĭ atunci când Bulgaria fu re tatornicită în vechile sale mar ini, când existenta ei fu cunoscută de toată lumea şi când chiar ajutorul eĭ fu cerut în potriva împărăţieĭ latine din Constantinopolea, nu se maĭ făcu nicĭ o greutate a se recunoa,te oficial numele, altă dată atât de uricĭos, al Bulgarilor» (2).

Maĭ întâĭ această susţinere nu este întemeiata, cac Nicetas vorbe,te în mai multe locurĭ de Bul ari alăturea cu Valachii. Ást-fel am raportat maĭ sus un loc unde el zice că Asan vroia să restabilească împĕrăţia Valachilor şi a Bulgarilor. Aiure el pomeneşte despre un episcop bulgar (3). Apoĭ ce folos ar fi putut izvorî pentru onoarea şi gloria bizantinilor de a atribui căderile lor Valachilor maĭ curênd de cât Bulgarilor? In sfâr,it ar fi destul de ne înţeles cum complimentele papeĭ să se potrivească aşa de bine u falsificatoriĭ din Constantinopole. Dar nici n'avem nevoe de a cerceta puterea acestor argumente, căcĭ posedăm o dovadă positivă şi neresturnabilă că dinastia asa-

(1) *Theiner*. Mon. Slav. merid. I. p. 15 39.
(2) Ueber die Abstammung der Rumaenen, p. 87. Comp. *Iirecek* Geschichte der Bulgaren p. 225.
(3) *N. Ch.* p. 339; a se vedea pagina precedentă nota 3.

nianā era de obârșie valachă. Nicetas Choniates povestește anume că în una din numeroasele lupte întêmplate între Valachĭ și Bizantinĭ, unul dintre preoțiĭ prinșĭ pe când era sa'l ducă prisonier la Haemus, fiind că cunoștea limba Valachilor, se rugă de Asan, ca unul ce era de aeeașĭ limbă cu el, să'ĭ dea drumul (1).

Este învederat că acest preot rugă pe Asan în limba valachă, căcĭ Nicetas spune despre preot că era de aceeașĭ limbă cu Asan. Este tot atat de puțin îndoĭos că prinsul voia să predispună pe Asan în favórea luĭ, îndreptându-se către dênsul în limba acestuia, și această marturisire făcută de Nicetas fără nicĭ un scop și fără măcar a'ĭ da o însemnătate deosebită, împuternicește cu atata maĭ mult adeverul eĭ. Credem că prin această dovadă se hotărește pe deplin obârșia valachă a capilor rescoaleĭ Valacho-bulgare.

Cu toate aceste noĭ suntem departe de a da Valachilor de cea parte de Dunare rolul precumpenitor pe care Rösler susține că l'ar fi avut. Cu toate că întemeietoriĭ nouluĭ stat și regiĭ dinastieĭ asaniane erau de obârșie valachă, clasa superioară a poporuluĭ pe care eĭ eraŭ chiemațĭ a o cârmui era de naționalitate bulgară; tot așa era și cu limba cultivată. cu biserica și în deobște cu toate elementele civilizătoare. Rösler zice că în această rescoală «Bulgariĭ înfățoșaŭ maĭ mult brațul, puterea brutala, ear Valachiĭ capul saŭ inteligența (2). Noĭ credem că maĭ curênd inversul este adevĕrat. Se înțelege de la sine că în mijlocul uneĭ societățĭ bulgare — căcĭ regiĭ dinastieĭ asaniane părăsiră în curênd muntele, unde locuiau Valachiĭ și se coborîră în câmpia ocupată de Bulgarĭ — dinastia pe cât și cele câte-va familiĭ Valace, care urmară pe capul lor, perdură în curênd naționalitatea lor și luară pe acea a mijlocului unde eĭ se așezaseră. Valachiĭ jucase un rol stralucit în timpul lupteĭ pentru neatârnare. Când trebui să se organiseze statul Bulgariĭ începură a da tonul. Dacă nu ne înșelăm mi se pare chiar a descoperi o oposiție în potriva acesteĭ dinastiĭ din partea poporuluĭ bulgar, cât timp ea nu fu pe deplin bulgarizată. Așa știm că toțĭ treĭ frațiĭ, care deschiseră noua dinastie, periră jertfa unor omorurĭ politice a căror autorĭ eraŭ, după cât se vede Bulgarĭ. (3) In urmă rolul Valachilor se șterse din ce în ce maĭ mult; nu se maĭ vĕd arătându-se decât în luptele pe care noul stat avea de susținut. In timp de pace. eĭ îșĭ urmau viéța lor retrasă în strîmtorile Balcanilor, și dacă uniĭ din eĭ se coboraŭ în orașe pentru a lua parte la viața politică. eĭ erau absorbițĭ de elementul domnitor și treceaŭ drept Bulgarĭ.

(1) *N. Ch.* p. 617 : τότε δὲ καὶ τῶν δορυαλώτων τις ἱερέων εἰς τὸν Αἷμον αἰχμάλωτος ἀπαγόμενοι δεῖται τὸν Ἀσὰν ἀφεθῆναι δι' ὁμοφωνίας ὡς ἴδρις τῆς τῶν Βλάχων φωνῆς εἰς ἔλεων αὐτὸν ἐκκαλούμενος Compară: *Eudoxiu de Hurmuzaki*, Fragmente zur Geschich e der Rumänen Cap. II «Entstehung, Dauer und Unterjochung des Wlacho-bulgarischen Staates p. 29.
(2) Rom. Stud. p. 110.
(3) *Eudoxiu de Hurmuzaki*. l. c. p. 29, 46 și 75.

Tot de aicĭ se lămureşte şi cum se face că în monumentele slave, capiĭ statuluĭ Valacho-bulgar nu poartă titlul de rege aĭ Valachilor şi aĭ Bulgarilor şi că acest titlu nu se vede apărând decât în monumentele latine (1). Dinastia ţinea să împace elementul domnitor şi nu vroia să dea pricină uneĭ oposiţiunĭ fireştĭ în potriva uneĭ dinastiĭ străine.

Eată cum se poate esplica naşterea statuluĭ Valacho-bulgar, fără a se silui nicĭ textele nicĭ faptele, dându-ne seamă atât de precumpenirea Valachilor în întâile momente a fiinţăreĭ sale cât şi de mistuirea lor ulterioară de pe scena politică.

Istoria Românilor a avut nefericirea de a fi tratată pană acum maĭ ales de străinĭ, şi faptele arătate până aicĭ, cu deosebire această din urmă, arată metoda urmată de eĭ în expunerea trecutuluĭ lor. Interesul care 'ĭ leagă de popoarele din care fac parte, falsifică judecata lor, şi adese orĭ merge chiar maĭ departe, împingêndu-ĭ a lăsa la o parte saŭ a falsifica chiar faptele asupra cărora eĭ trebue să judice. A sosit timpul de a restatornici aceste fapte ast-fel după cum ele reesă din izvoarele ce le conţin, şi de a le da o tălcuire firească şi raţională.

Protivnicii stăruinţeĭ Românilor în Dacia Traiană, crezênd că află un argument neresturnabil pentru trebuinţele lor, în existenţa unuĭ stat Valacho-bulgar la Sudul Dunăriĭ, susţin în potriva Slaviştilor că Valachiĭ aŭ jucat rolul principal în această rescoală a celor două popoare aliate în contra împărăţieĭ bizantine, mărturesc naţionalitatea valachă a capilor rĕsvrătireĭ şi tratează în de obşte această întrebare după dorinţele Românilor. Dacă eĭ însă concedează Românilor un rol aşa de strălucit de cea parte a Dunăriĭ, aceasta o fac numaĭ caĭ pentru a le putea tăgădui cu atâta maĭ uşor aflarea lor pe malul stâng al fluviuluĭ; căcĭ dacă Româniĭ eraŭ altă dată atât de numeroşĭ în peninsula Balcanuluĭ, încat maĭ că le stătu în putinţă resturnarea împĕrăţiilor care se succedaŭ la Constantinopole, şi dacă astăzĭ numĕrul lor este atât de redus în acele părţĭ, este învederat că eĭ aŭ trebuit să emigreze de acolo; şi anume unde? Fără îndoială că acolo unde nu-ĭ găsim pe cât timp eĭ înflorise dincolo de Dunăre, şi unde eĭ nu întârdie a se arăta şi a se constitui în state, de îndată ce dispar din istoria împĕrăţieĭ bizantine (2).

Slaviştiĭ din potrivă. care se arată în deobşte dispuşĭ a admite aflarea Românilor, fără întrerumpere, la Nordul Dunăriĭ, începênd de la colonisare,

(1) *Iirecek,* Geschichte der Bulgaren p. 382. *Pič* Abstammung p. 86.

(2) *Rösler* l. c. p. 114: Hier (in Thessalien) und in der Rhodope müssen sie bis in die Zeit der ethnographischen Umgestaltung der Halbinsel durch die Osmanen, sehr zahlreich gewesen sein.» Dar dacă Valachiĭ eraŭ numeroşĭ în Rodop, este aceasta un temeiu pentru a-ĭ găsi în numĕr mare în Moesia? Apoĭ dacă împuţinarea lor în aceste regiunĭ este pusă în legătură cu emigrarea Turcilor în Europa (după 1356) cum se esplică arătarea lor atât de numeroasă la această epocă în Transilvania, şi în Valachia, unde alcătuise chiar state? După cum am spus'o şi maĭ sus, Rösler nicĭ nu ştie ce vroeşte să stabilească.

cer pentru națiunea lor onoarea de a fi șcuturat jugul Bizanțuluĭ și tăgăduesc Românilor orĭ ce soiŭ de împărtășire la întemeierea regatuluĭ bulgar, ca preț pentru a zice ast-fel, a îngăduiriĭ ființăreĭ lor în Dacia. Cine nu vede în acest chip de a trata istoria; apărarea unor interese cu totul altele de cât acele ale adevĕruluĭ?

Analisa autorilor bizantinĭ și maĭ ales acea a luĭ Choniates, care se îndeletnicește maĭ mult cu Valachiĭ, dovedește cu totul alt ce-va de cât spusele Slavilor saŭ ale Nemților. Valachiĭ nu trăiaŭ în aceste timpurĭ de cât în Balcanĭ și în ramificările lor; eĭ lipseaŭ cu desăvêrșire din Moesia, de unde Rösler și cu ucenícíĭ sĕĭ voesc aĭ readuce în Dacia traiană. In Balcanĭ se găsesc așezările lor cele maĭ numeroase; aicĭ chiar par eĭ a fi părăsit viéța lor nomadă și a se fi apucat măcar întru cât-va și de agricultură, căcĭ împĕratul pune foc la clăile lor de grâŭ; (1) aicĭ sunt lovițĭ în maĭ multe rândurĭ de către armatele imperiale, care nu-ĭ pot ajunge din pricina agerimeĭ picioruluĭ lor prin prăpăstiile munților. In afară de Haemus,—Tesalia, Epirul, Acarnania, Etolia, toate țĕrĭ de munte, așeḑate la sudul Balcanilor, adăpostise această rasă voĭnică și neîmblanzită. Nicĭ un scriitor bizantin nu-ĭ pomenește în Moesia, și chiar în timpul luĭ Ioniță, luptele care se încinse între acest rege și împĕrațiĭ de Constantinopol aŭ necontenit de teatru Tracia și Macedonia.

In fața unor asemenea fapte invederate, cum se poate oare abusa de numele de Mysienĭ, dat de autoriĭ grecĭ Valachilor care în limbagiul lor archaic, este tot una cu acel de Tracĭ, (2) pentru a admite că Valachii locuiaŭ în Moesia propriŭ zis, așezată între Haemus și Dunărea, Bulgaria actuală, a'ĭ coborî aicĭ din rĕmășițele poporațiuneĭ romane, redusă la starea de ciobanĭ și în sfîrșit a scoate din eĭ cele 9,000,000 de Românĭ care locuesc astăzi în vechia Dacie traiană?

Ni se pare cel puțin maĭ rațional de a nu pune pe un popor întreg să întreprindă asemenĭ preumblărĭ, și că faptul însușĭ că Româniĭ ocupă astăzĭ încă întocmaĭ aceașĭ țară pe care o stăpâniaŭ strĕbuniĭ lor, vorbește în favoarea stăruințiĭ lor la Dunăre.

Dacă Româniĭ rîpeĭ stângĭ a Dunăriĭ ar fi revenit aicĭ din Moesia, ar trebui să se găsească și astăzĭ măcar niște urme a aceștiĭ poporațiĭ, în țara de unde se pretinde că eĭ aŭ venit; căcĭ un popor nu emigrează nicĭ odată cu totul din o țară, și numaĭ doară pentru Românĭ a vrut să se găsască o excepție de de la această regulă. Româniĭ care locuiesc astăzi în Bulgaria (cea noŭ întocmită) aŭ venit cu toțiĭ aicĭ din partea stângă a Dunăriĭ, în vremile epoceĭ fanariote, saŭ pe timpul regulamentuluĭ organic, pentru a fugi de încălcările

(1) *N. Ch.* p, 487 : «περὶ δὲ τὰς τημωνίας τῶν χαρπῶν παραδοὺς.»

(2) In vechime însă numele de Thracia se întindea aproape la toată peninsula balcanică : «ἥ δε γαρ Βουλγαρία καὶ αὐτὸς ὁ Ἴστρος, καὶ τὸ περιώνυμον Ὄρος τὸ διηκον ἄχρι του Πόντου τὸ καλούμενον Αἶμος τῆς θράκης εἰσὶ μέρη, νυνὶ δὲ ἀλλότρια χρηματήζουσι.» *Const. Porphyrog.* Bonn, de thematibus, p. 45.

de tot soiul pe care le sufereau. Era acelaş fenomen care se reproduce în zilele noastre cu Românii din Ungaria, care emigreaza în România; dar nu se află *nici un singur Român* care să nu fie băştinaş din vechile principate, şi *nici unul* nu vorbeşte limba din Pind saŭ din Macedonia. Această observaţie a fost făcută odată de *Kanitz*, adâncul cunoscător al etnografieĭ balcanice, care spune: că nu se află nici un singur sat Valach dincolo de două mile de la ripa dréptă a Dunăreĭ, şi a ezările Valachilor de această parte a fluviuluĭ aparţin. ca şi aceleĭ de lângă Timok, pentru cea maĭ mare parte acestuĭ secol (1).

Apoi ce nevoe ar fi împins pe Valachi a trece Dunărea tocmaĭ în ceĭ dintâiŭ anĭ aĭ înfiinţăreĭ statului Valacho-bulgar? Rösler şi Hunfalvy susţin că Valachiĭ, fiind siliţi în vremile luptei pentru neatârnare, a trece de maĭ multe orĭ Dunărea, pentru a găsi o scăpare la Cumanĭ, se obicinuiră cu încetul a părăsi vechia lor patrie şi a se aşeza in Moldo-Valachia, de unde apoĭ trecură în Transilvania şi în ţerile ungureştĭ. 2) Însă cum să ne putem închipui că Valachiĭ să fi părăsit ţara lor tocmaĭ în momentul când, întemeind un stat neatârnat, eĭ puteaŭ să se bucure de toate drepturile lor, şi apoĭ cu ce scop? pentru a merge la Cumanĭ, care nu vor fi fost mult maĭ civilizaţĭ de cât Goţii, înaintea cărora Rösler face sa fugă în cea maĭ mare grabă pe locuitorii Daciei! Dar eşirea din Moesia, ne fiind facută în urma unuĭ ordin împĕrătesc ca acea din Dacia, trebui să ţină maĭ mult timp, şi eată Româniĭ revenind în Dacia în timpul celeĭ maĭ cumplite a tuturor năvălirilor, acea a Tatarilor (1241). Rösler prevede întimpinarea şi caută să o înlăture observând: ca Mongolul care pustie Ungaria în chipul cel maĭ neomeno pare a fi cruţat Cumania orientală, Valachia şi Moldova; la ei nu era un imperiŭ de resturnat, nu eraŭ comorĭ de prădat. (3) Ca şi cand barbariĭ ar avea drept ţel în prădăciunile lor resturnarea statelor şi nu averile individuale, şi care alte bunurĭ puteaŭ fi maĭ dorite de eĭ, de cât turmele păstorilor românĭ din care barbarii în viaţa lor nomadă puteaŭ să-şĭ agonisésca traiul?

Varianta propusă de Miklosich, că Româniĭ ar fi trecut din Moesia în Dacia traiană în vremile năvăliriĭ Slovenilor (sfirşitul veaculuĭ al V-lea) are impotriva sa pe lângă temeiurile ce se opun ipotezeĭ luĭ Rösler, încă şi imprejurarea că Sloveniĭ se întinseră în acelaş timp de ambele părţĭ ale Dunăriĭ, şi că decĭ Româniĭ n'ar fi putut scăpa de eĭ trecênd fluviul.

Domnul *W. Tomaschek* este iscoditorul uneĭ alte teoriĭ, care se abate întru cât-va de la acea a luĭ Rösler, nu numaĭ cât prin data când d-sa readuce pe Românĭ în Dacia traiană, dar încă şi în privirea regiuneĭ unde d-sa pune închegarea acestuĭ popor. El nu'l readuce în Dacia, din Moesia, unde nu'l

(1 Citat de *Iung*. Die Anfänge der Rumänen in Zeitsch. für ö. G. 1876. p. 4.
(2) Am reprodus maĭ sus cuvintele luĭ Rösler. Vezĭ cap. I.
(3) Rom. Stud. p. 117.

poate afla; dar il găsesce maĭ jos în părţile centrale ale Haemuluı unde locuia în timpurile vechĭ poporul trac al Bessilor. «Pentru a da peste străbuniĭ Românilor, nu este de lipsă a alerga la coloniştiĭ Dacieĭ, şi tot atât de puţin trebue să ne îngrijim de părăsirea acesteĭ provinciĭ şi de strămutarea cetăţenilor Daco-romanĭ în Dacia Aureliană — căcĭ aceştı noĭ veniţĭ, să fi fost numeroşĭ saŭ ba, nu facură alt ceva de cât a adăuɑi numerul ţĕranilor tracĭ; — v'om găsi în Sudul Dunariĭ, pe toată graniţa Iliriculuı şi a Macedonieĭ, un popor romanisat care este în destul de întins şi însemnat, pentru a da naştere întreguluĭ popor al Vlachilor. (1)

Această obârşie singură ar putea esplica tot ce se pare a fi o gîcitoare în caracterul poporuluĭ român. Poporul Bessilor, romanisat, despărţindu-se în două ramurĭ, din care unul emigră către Dacia traiană şi cel-l-alt către Sud, în Tesalia şi regiunile alăturate, dă chea identităţiĭ (?) limba iuluĭ Românilor din Macedonia şi acelor din Dacia. Poporul Bessilor, fiind de obârşie tracă, înfăţoşarea de elemente albaneze în limba Românilor de la Nordul Dunăriĭ îşĭ găseşte esplicarea eĭ firească. D-l Tomaschek se leapădă decĭ de părerile pe care le susţinuse maĭ înainte în privirea acestor două întrebărĭ şi găseşte că elementul albanez al limbeĭ române nu şı-ar maĭ putea găsi esplicarea în fiinţarea de numeroase coloniĭ iliriene pe pămêntul vechiĭ Daciĭ, căcĭ acuma «ar fi silit a mărturisi că elementele streine în limba Daco-romană, ar avea un caracter prea modern (bizantin din veacul de mijloc), care n'ar fi putut pĕtrunde în acest idiom de cât la sudul Dunăriı în epoca post-romană saŭ romanică.»

Eată pentru ce el lasă să cadă şi esplicarea ce o dădea maĭ înainte despre identitatea dialectelor române, pe care o numea pe atuncĭ pretinsă-identitate», anume că romanisarea lucrând asupra unor base naţionale asemănătoare, trebuia să producă, chiar în regiunĭ despărţite în mod geografic, aproape aceleaşĭ efecte. (2)

Însă fiind-că d-l Tomaschek el ınsuşĭ, în timpul când combătea teoria luĭ Rösler, atrăsese luarea aminte asupra unuı loc din Nicetas Choniates, în care acest istoric pomene te Valachiĭ din partea Galiţieĭ încă din anul 1164, (3) apoı el este nevoit a maı urca cu câţĭ-va anĭ data pretinşeĭ reintrărĭ a Românilor în Dacia traiană, şi o pune intre aniĭ 1074 1144, «în care timp ambele malurĭ ale Dunăriĭ ascultaŭ de acelaş stăpân. 4) Chiar dacă ambele malurı ale fluviuluĭ ar fi fost supuse aceleaşĭ stăpânirĭ, noĭ nu vedem nicı un motiv care să fi împins pe Bessiı d-luĭ Tomaschek a'şĭ părasi ţara şi este de luat

(1) Critica luĭ *Iung* in Zeitschr. für Ö. G. 1877, p. 447.
(2) Zeitschrift für Ö. G. 1877, p. 449.
(3) Zur walachischen Frage in Zeit chrift für Ö G. 1876. p. 342. Asupra acestuĭ loc atras pentru prima oară luarea aminte D-l Toma chek. El era necuno cut luĭ Rösler.
(4) *W. Tomaschek.* Zur Kunde der Hämus-Halbin el. Wıen 1882 p. 51.

aminte că în istorie, ca și în toată sfera lucrărei omenești, faptele sunt în tot d'a-una determinate prin motive. D-l Tomaschek însă uită tocma de a găsi un motiv care să explice măcar întru cât-va emigrațiunea unuĭ popor întreg. Dară susținerea acestuĭ istoric nu este nicĭ măcar adevĕrată. Cele două rîpĭ ale Dunărei fuseseră supuse aceluiașĭ stăpân, după cum vom vedé-o maĭ jos în timpul ființărei primuluĭ stat bulgar, nimicit în 1018 de Vasile al II-lea Bulgaroctonul, împĕratul Constantinopoleĭ. De aicĭ înainte această stăpânire fu împărțită între Bizantiniĭ care comandaŭ pe rîpa dreaptă și Cumaniĭ care se întinseră pe cea stîngă, și nicĭ că maĭ póte fi vorbă de o stăpînire comună pe ambele malurĭ ale fluviuluĭ până doară la întemeiarea celuĭ de al doilea stat bulgăresc, cunoscut sub numele de Valacho-bulgar.

Cumaniĭ, neam sĕlbatic și barbar, încep a coprinde regiunile Moldoveĭ și ale Valachieĭ în 1050, tocmaĭ în epoca în care D-l Tomaschek vrea să facă pe Bessi a trece Dunărea. Observația pe care o face cu acest prilegiŭ spre așĭ îndreptăți părerea, adecă : că nomaziĭ Turcĭ aveaŭ îndestul dobitoace marĭ și micĭ, că eraŭ lacomĭ de banĭ și că îșĭ îndreptaŭ armele maĭ ales în contra Grecilor, pe când legăturile lor cu Valachiĭ trebuiaŭ sĕ fie prietinoase», amintește pre de-a dreptul observația luĭ Rösler, pentru a fi luată în băgare de seamă (1).

Dar dacă D-l Tomaschek pune în secolul al XI-lea reîntórcerea Românilor în Dacia, el ar trebui după cum fac Sulzer, Rösler și Hunfalvy să respingă mărturisirea luĭ Anonimus Notar, cronicaruluĭ unguresc care vorbește de Românĭ ca aflându-se în Dacia la venirea Ungurilor (898). D-l Tomaschek însă luase apărarea luĭ Anonimus Notar, pe când era protivnic teorieĭ luĭ Rösler, observând cu multă dreptate că : Anonimus nu putea fi așa de neprice-put încat să fi vrut să încredințeze pe compatrioțiĭ sĕĭ că Valachiĭ ar fi fost niște locuitorĭ vechĭ aĭ țĕreĭ, când toată lumea din jurul sĕŭ ar fi trebuit să știe că acest popor — după cum pretinde Rösler nu era maĭ vechiŭ în țară de cât de 60 anĭ. Nu! Tradițiunea maĭ vechie de cât memoria oamenilor arăta ca popoare străvechĭ pe Valachĭ și pe Slavĭ. Dacă ar fi putut numaĭ cât privi pe Valachĭ ca niște vagabonzĭ noĭ venițĭ, apoĭ el, care-ĭ tratează de ceĭ maĭ netrebnicĭ oamenĭ, nu-le ar fi cruțat nicĭ această ocară (2).

Ne-am aștepta ca D-l Tomaschek să revină și asupra acesteĭ părerĭ arătând că s'a greșit din o ne-deplină cercetare a faptelor privitoare la ea— scuză cam îndoelnică pentru în învĕțat ; dar din potrivă îl vedem că și acuma să mândrește cu nemerirea acesteĭ observațiĭ, complimentând și pe D-l Iung că : dupa exemplul sĕŭ ar lua de mărturie pe Anonimus Notar, că încă în secolul al XIII lea nimenĭ nu gîndea să vadă în Valachĭ niște imigrațĭ venițĭ de curênd (3). Și cu toate acestea D-l Tomaschek însușĭ pune data reintrăreĭ Românilor în Dacia în secolul al XII-lea. Cum să se împace aceste

(1) Zur Kunde der Haemus-Halbinsel, p. 50.
(2) *W. Tomaschek*. Critica cărțiĭ luĭ Rösler in Zeitschr. für Ö. G. 1872, p. 152.
(3) Zeitschr. für Ö. G. 1877, p. 453.

lucrurĭ nu înțelegem. Atâta ne mirăm cum de D-l Tomaschek n'are maĭ multă inimă în arătarea părerilor sale, și, aruncând împreună cu tot ce a spus maĭ înainte și pe Anonimus în baltă, să se înhame la carul cel încărcat cu erudițiune, al teorieĭ Rösleriane.

Descoperirea făcută în timpul din urmă a unuĭ noŭ izvor bizantin, notele strategice a unuĭ despot din Constantinopole un oare-care Κεκαυμένος (1) dă D-luĭ Tomaschek prilejul de a găsi singura dovadă istorică directă a ipotezeĭ Sulzero-Rösleriene, precum și o strălucită întărire a teorieĭ autoruluĭ despre obârșia Valachilor din poporul romanizat al Bessilor».

Acest scriitor bizantin care mărturisește el însușĭ a nu fi istoric de meserie ci militar, face un amestec din cele maĭ de plans între Valachĭ, Dacĭ și Bessĭ, pe care-ĭ aruncă cu toțiĭ de la o-laltă, astfel că nu poțĭ scoate din cuvintele sale de cât o arătare cu totul generală, care însă combate tocmaĭ teoria luĭ Rösler în chipul cel maĭ învederat, întru cât conține o amintire întunecată, a uneĭ emigrațiunĭ a Valachilor saŭ Dacilor *de la nord spre sud* și nu din potrivă, după cum ar cere ipoteza reîntoarcereĭ Românilor în Dacia de peste Dunăre. El zice în capitolul sĕŭ asupra necredințeĭ Valachilor (Περὶ ἀπιστίας τῶν Βλάχων : «Valachiĭ sunt Daciĭ și Bessiĭ. La început eĭ locuiaŭ în apropierea Dunăreĭ și a Saveĭ unde se găsesc acuma Serbiĭ în niște locurĭ tarĭ și grele de strebătut, pe care răzemându-se eĭ fățăriră iubire și supunere către împĕrațiĭ vechĭ, pentru a putea cu atât maĭ ușor să le pustiească provinciele. Aceștia perzênd răbdarea ĭĭ atacară ; atuncĭ eĭ o rupseră de fugă și se împrăștiară în Epiru, Macedonia, ear ceĭ maĭ mulțĭ să așezară în Elada» (2). Acest loc conține fără îndoială o aducere aminte a luĭ Kekavmenos despre resboĭul luĭ Traian în potriva Dacilor, luată după cât se pare din cărțile luĭ Dion. Se vede apoĭ că el, știind că Valachiĭ sunt coboratorĭ aĭ vechilor Romanĭ, și găsindu-ĭ în zilele sale împrăștiețĭ în părțile greceștĭ, a adaos de la dênsul lămurirea cea cu neputință, că Daciĭ fiind atacațĭ de Romanĭ fugise tocmaĭ într'acolo pe unde le venea atacul. Dacă acest loc ar putea sluji la ceva, apoĭ de sigur că nu spre a da o strălucită întărire» teoriilor D-lor Tomaschek și Rösler.

De altmintrelea D-l Tomaschek însușĭ, după obiceiul D-sale, nu are mare credință în propriele sale gîndirĭ. După ce a buciumat sus și tare strălucita sa descoperire cu Bessiĭ și stralucita confirmare a aceseĭ strălucite descoperirĭ prin strategul Kekavmenos, el sfârșește zicênd : că poate s'ar putea susține că Daciĭ luĭ Aurelian sunt străbuniĭ Valachilor Istrieĭ și aĭ Dunăreĭ, pe când Bessiĭ ar fi aceĭ aĭ Valachilor din Rodope și Pind, ceea ce ne readuce curat la teoria luĭ Rösler.

(1) Publicate la Petersburg de profesorul *Wassiliewsky* sub titlul. Sowjıty i raskazy wizantiiskago bojarina XI wjeka, 1881.

(2 Ουτοι (οἱ Βλαχοι) γαρ εἰσίν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι; ᾤκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβιου ποταμου και του Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι αρτίως οἴκουσιν, ἐν ὀχυροῖς καί δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καί δούλωσιν προς τοὺς αρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ληίζοντο τὰς χώρας τῶν Ρομαίων ἐν παση τῇ Ηπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα.»

IV.

BISERICA ROMANĂ DE RIT SLAV.

Din cele spuse în capitolul de maĭ 'nainte ar eși deci că Românii s'au putut tot atat de puțin întoarce în Dacia pe cât le ar fi stat prin putință a o părăsi. Totuși dacă se admite că acest popor n'a părăsit nicĭ odată Dacia luĭ Traian, se ridică o greutate care trebuie înainte de toate înlăturata. Se știe că Românii au îmbrățoșat ritul slav saŭ bulgar în biserica lor (1), că limba bulgară saŭ veche slavona a fost în timp de veacurĭ atât în Transilvania cât și în principate limba oficială și scrisă a Românilor. Cum să se lamurească această împrejurare dacă se admite că Românii nicĭ odată n'aŭ trecut Dunarea?

Respunsul la această întrebare se află în faptul că Bulgaria se întindea, cel puțin în vremile întâiuluĭ imperiŭ bulgar și pe rîpa stângă a fluviuluĭ, asupra Moldoveĭ, Valachieĭ și Transilvanieĭ. Se înțelege interesul luĭ Rösler și a ucenicilor seĭ de a combate existența uneĭ Bulgariĭ dincoace de Dunăre. Se căutăm decĭ a stabili pe date positive adevĕrul în această întrebare, una din cele maĭ însemnate a încurcatuluĭ proces pe care 'l desbatem în aceste file.

Bulgariĭ ocupaŭ la început pămênturile așezate în regiunile Nipruluĭ. Fiiĭ luĭ Cubrat (†660) le părăsiră, și unul din eĭ, Asparuch, veni cu o parte din poporul seŭ, și se aședâ în Valachia, pe malurile Dunăreĭ. Însă chiar în anul 678 el se sculâ și de aicĭ și trecênd fluviul luâ așeḑare pe rîpa dréptă a acestuĭa, în mijlocul Slavonilor, care se coborîse aicĭ încă cu un veac maĭ înainte. Istoria nu spune dacă Asparuch păstrâ în stapânirea sa rîpa stîngă a fluviuluĭ; dar ea nicĭ nu dă cunoscut pe cineva care sa o fi ocupat în locul seŭ. Este prin urmare de crezut că Asparuch rămase stăpânul Valachieĭ.

Sub domnia luĭ *Crum* (802?—820) noi vedem pe autoriĭ Bizantini facênd o deosebire între o Bulgarie de din-coace și una de dincolo de Istru și Nicefor Gregoras aduce că regele bulgar, prinzênd o mulțime de familiĭ din Adrianopole, le strĕmutâ în *Bulgaria de dincolo de Istru* (pentru noĭ de dincoace) și le așezâ acolo (2). Aceste familiĭ izbutiră a scăpa din robie sub domnia urmașuluĭ luĭ Crum, Mortagon, ceea ce arată că înca sub acesta Valachia tot se ținea de regatul Bulgar. Dar Bulgariĭ aveaŭ sub stapanirea lor și Transilvania cea ce reese din următórele împrejurărĭ:

Suidas aduce că același Crum supuse domnieĭ sale pe Avariĭ, care fuseseră alungațĭ din Panonia de către Francĭ (Carol cel Mare) (4), cea ce nu se poate raporta de cât la părțile de lângă Tisa.

(1) Introdus în Bulgaria prin Methodius și Cyril pe timpul regeluĭ Bogor saŭ Boris care luâ din botez numele de Mihail 855. Vezĭ: *Gintzel* Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method, Leitmeritz 1857.

(2) *Nic. Gregoras*, Bonn. p 391: «Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ. Comp. *Leo Grammaticus*, Bonn. p. 231.

(4) *Suidas* I p. 1017: «ὅτι τοὺς Ἀβάρεις κατακράτος ἄρδην ἠφάνισαν οἱ αὐτοὶ Βούλγαροι· ἠρώτησε δὲ Κροῦμ τοὺς τῶν Ἀβάρων αἰχμαλώτους».

Izbucnind apoĭ o dușmănie între Bulgarĭ și Avarĭ, cea ce presupune o vecinătate între aceste două popoare, Bulgariĭ năvălesc în Panonía în maı multe rândurĭ(817—828 . Rösler care nu poate tăgădui aceste fapte, observă că nu ar fi de nevoĭe a se admite fiin'area uneĭ Bul ariĭ lân ă Tisa pentru a se pricepe aceste năvălirĭ, căcĭ Bulgariĭ ar fi putut prea bine intra în Panonia prin sud și «nicăirea nu s'ar întâlni măcar o pomenire că Bulgariĭ să fi fost *vecinĭ rĕsări'enĭ* aĭ Panonieĭ». (1) Totușĭ în aceleașĭ annales Fuldenses, pe care Rösler le cunoaște și le citează se spune sub anul 863 : Intre acestea regele, adunând armata sub Rastizen ducele Slavilòr Moravĭ *cu ajutorul Bulgarilor ce veniaŭ de la răsărit....»* (2) Acest loc spune tocmaĭ cea ce Rösler nu găsesce în analele Fuldense, *ca Bulgariĭ eraŭ veciniĭ răsăritenĭ aĭ Panonieĭ*, și dacă Rösler a putut susține asemene neadevĕr vĕzut, este numaĭ cât fiind-că interesul teseĭ ce apăra, și pe care vroia cu orĭ-ce preț să o dovedéscă, l'a înpins până și a lăsa la o parte texte ce nu se potriviaŭ cu dânsa. Oare acésta este o lucrare vrednică de un istoric? Oare așa se întemeĭază adevărurile în știință, prin tăcerea cu vroință a locurilor ce nu se împacă cu teoriile iubite? Nu este de admis că acest loc din Annales Fuldenses să fi fost intr'adevĕr necunoscut luĭ Rösler; căcĭ maĭ întâi unuĭ învățat nu-ĭ este învoit a nu cunoaște toate izvoarele ce privesc la obiectul cercetărilor sale; apoĭ el citează anul 823 și anul 892 din acele anale; ear anul 863, pe care 'l trece sub tăcere, se află numaĭ cât puține file la mijloc între ambele celelalte. Nĭ se pare că o asemenea descoperire în modul luĭ Rösler, de a trata istoria ne indreptățește a susținea că el punea maĭ mult decât patimă în așeḑarea cercetărilor sale, și acest maĭ mult se numește rea credință, cu care știința nu se poate împăca precum nu se împacă ziua cu noaptea.

Acéstă vecinătate resăriténă a Bulgarilor cu Panonia este arătată și de Constantin Porphyrogenitul, împĕratul Bizantin, care scrise cătră 952 cartea pentru învéțătura fiuluĭ săŭ, care poartă în edițiile maĭ nouĕ în latinește titlul «de administrando imperio». El spune asupra așezăreĭ Ungurilor că ar fi mărginițĭ «*despre răsărit cu Bulgariĭ* de care 'ĭ desparte fluviul Istru care se maĭ numesce și Danubius; din partea norduluĭ se mărginesc cu Pacinațiĭ, din partea apusuluı cu Franciĭ, ear dinspre sud cu Croațiĭ.» (3) Această arătare a luĭ Porfirogenitul pune într'un chip invederat pe Bulgarĭ ca locuitorĭ aĭ Dacieĭ Traiane, de vreme ce Dunărea este dată ca margine despărțitoare a Ungurilor de Bulgarĭ *d'inspre răsărit*, adecă în partea eĭ unde curge de la nord spre sud de pe la Peșta până la Turnu-Severinuluĭ. E drept că această notiță atât de precisă este tulburată prin cea ce Porfirogenitul spune ceva maĭ in

(1) Rom. Stud. p. 203.

(2) *Pertz* Mon. Germ. I p. 374: «Interea rex collecto exercitu specie quidem quasi Rastizen, Marahensium Sclavorum ducem, cum auxilio *Bulgarorum, ab oriente venientium.*»

(3) Pag. 174: «πλησιάζουσι δὲ ταῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαχωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμὸς, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζιναχῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι, πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ χρώβατοι.

jos, anume că Ungurii ar locui în regiunea rîurilor Timeşuluĭ, Mureşuluĭ, Crişuluĭ şi a Tiseĭ, adecă eĭ înşiĭ ar ocupa Transilvania în care cu tóte acestea câte-va rândurĭ maĭ la vale, Porfirogenitul pune pe Bulgarĭ. In acest caz însă nu se maĭ înţelege cum de Bulgariĭ, veciniĭ răsăritenĭ aĭ Ungurilor, maĭ puteaŭ fi despărţiţĭ de acestia prin cursul Dunăriĭ. Este fără îndoială o încurcătură în acest loc al luĭ Porfirogenitul, provenită dupe cât se vede din nedeplina cunoştinţă a aşezăreĭ geografice. Această încurcătură de şi slăbeşte valoarea arătărilor sale, totuşĭ nu'ĭ poate lua toată puterea doveditoare, şi el spune decĭ ca şi analele Fuldense că Bulgariĭ eraŭ vecinĭ răsăritenĭ aĭ Panonieĭ şi că decĭ ocupaŭ Dacia.

Stăpânirea Bulgarieĭ asupra Transilvanieĭ reiesă însă şi din alt loc al analelor Fuldense, sub anul 892 unde spun că : «Arnulf, regele Germanilor, trimise o solie către Vladimir, regele Bulgarilor, rugându'l a nu maĭ vinde sare Moravilor,» cu care avea resboiŭ (1).

De unde putea Bulgaria să esporte sare către împĕrăţia Moravilor? de peste Dunăre, din peninsula Balcanuluĭ, fără îndoială că nu, pentru cuvêntul cel forte firesc că în această parte de loc nu se află ocne de sare, afară de acele cu totul neinsemnate ale Bosnieĭ, ast-fel că şi astăzĭ, Bulgaria, Serbia şi cele-lalte ţĕrĭ transdunărene importează sarea din Valachia. Cum era dar cu putinţă nu numaĭ ca Bulgariĭ să exporteze sare, dar să o transporte în o regiune aşa de îndepărtată ca Moravia, cdacă acea sare n'ar fi provenit din salinele Transilvanieĭ? D-l Hunfalvy (2) admite maĭ curênd că să fi fost această sare de cea marină, culeasă pe ţĕrmurile Măreĭ Negre şi exportată tocmaĭ în Moravia, lucru ce ne pare peste putinţă când numaĭ cât privim pe o hartă nemĕsurata îndepărtare a locurilor. Dacă ar fi fost vorba de sare de mare, maĭ uşor şĭ-ar fi adus'o Moraviĭ de pe ţĕrmurile Măreĭ Baltice.

Apoĭ este cunoscut că salinele Transilvanieĭ totdea-una aŭ hrănit ţĕrile apusene, cu deosebire Panonia. Aşa pe timpul Romanilor, se ştie că sarea scoasă din ocnele Dacieĭ se cobora pe rîul Mureş în Panonia, şi acelaş drum o vedem apucând şi pe vremile luĭ Achtum, unul din ceĭ d'ântêĭ capĭ ungurĭ aĭ Transilvanieĭ, 1007; căcĭ în viaţa sf. Gerhardt se spune despre acest principe : «că el îşĭ însuşia pe nedrept stăpânirea asupra sărilor regeştĭ care coboraŭ Mureşul, aşezând vămĭ şi păzitorĭ în porturile aceluĭ fluviŭ şi pană în Tisa, şi supuindu-le pe toate la dărĭ» (3). Este învederat că această coborîre a săreĭ pe Mureş se urma încă de mult timp înaintea luĭ Achtum, de vreme ce Achtum usurpa un drept regesc, care fiinţa de maĭ nainte. Vedem decĭ că

(1) *Pertz* Mon. Germ. I p. 408 : (Arnulfus) missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Laodamur ad renovandam pristinam pacem, cum muneribus mense Septembri transmisit et ne coemptio salis inde Marawanis daretur exposcit.»

(2) Ansprüche p. 31. Comp. *Pič* Abstammung p. 73.

(3) Reprodusă în *Katona*. Historia critica I p. 134 : «Et usurpabat (Achtum) sibi potestatem super sales regis descendentes in Morosio, constituens in portibus eiusdem fluminis usque ad Tisiam, tributarios et custodes, conclusitque omnia sub tributo.»

se apropie data când aflăm lucrate salinele din Transilvania, de anul 892 în care se pune de nnalel̀ Fuldense solia cu cererea ca Bulgariĭ să nu vêndă sare Moravilor, și deci este invederat, că această rugăciune nu putea avea în vedere alte saline de cât acele din Transilvania, care fiind în stăpânirea Bulgarilor, aceștia puteaŭ opri exportul săriĭ din ea.

Amintirea acesteĭ stăpânirĭ a Bulgarilor în Transilvania și prin urmare în toată Dacia, se păstră îndelung timp. Ast-fel citim în ûn document din anul 1231 : «că moșia Boie care se mărginește cu moșia Sămbăta și care astăzĭ se află în însășĭ țara Valachilor, fiind stăpânită din timpurĭ maĭ vechi de cât amintirea omenească de către maĭ mariĭ, buniĭ și strĕbuniĭ luĭ Trul, și *fusese alipita cătră pămêntul Făgărașuluĭ înca din vremile pe când, țara Valachilor era țară b ılgărească* etc. etc.» (1).

Maĭ este apoĭ de luat aminte că dacă admitem că Bulgaria nu se întindea în vremile întâiuluĭ regat bulgăresc și pe rîpa stângă a Dunăriĭ, o nesfîrșită întindere de pămênt rĕmâne cu totul fără stăpân; căcĭ cătră sfârșitul veaculuĭ al X-le (960) Ungurii locuiaŭ încă în Ateluzu între Nipru și Siret, ear împĕrăția Moravilor nu se întindea din-colo de Tisa. Tot locul mijlociŭ dintre aceste două rîurĭ rămânea afară din orĭ-ce stăpânire. Nu este oare firesc lucru de a admite că regatul Bulgar, care luase o întindere așa de însemnată la sudul Dunăriĭ, încât restringea chiar stăpanirea împărățieĭ din Constantinopole, se întindea și la Nordul acestuĭ fluviŭ în regiunĭ pe care le stăpânise când-va și care nu eraŭ supuse unuĭ alt domnitor? D-l *Hunfalvy* ne știind ce să facă cu Transilvania, susține că în acel timp ea era un teritoriŭ neutru pe care atât Maghiariĭ cât și Peceneghiĭ exercitaŭ dreptul de vânatoare, dar de la care Bulgariĭ eraŭ înlăturațĭ și pe care eĭ nicĭ nu-l pretindeaŭ.» (2)

In sfârșit, să maĭ adaogim o dupe urmă dovadă despre ființarea Bulgarilor la Nordul Dunăriĭ. Lucru destul de neașteptat; aceasta este însușĭ numele capitaleĭ regatuluĭ unguresc, *Pesta*, care este de obârșie bulgăresc. Rösler de și recunoaște acest fapt, vrea să-ĭ micșoreze însemnatatea arătând că numele de *Pesta* nu ar dovedi alt-ceva, de cât aflarea de Slavĭ din familia Slovenilor pe rîpa stîngă a fluviuluĭ. (3)

Toate aceste temeiurĭ ne par că dovedesc îndestul ființarea uneĭ Bulgarii de dincoace de Dunăre, în timpul cât a ținut întâiul imperiŭ bulgăresc. Istoria bisericiĭ române va întari această *încheĭere*.

(1) *Teutsch und Firnhaber.* Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens I Nr. XLIX: «quod terram Boie, terre Zumbuth l, conterminam et nunc in terra Blachorum existentem, qualiter eadem terra a tempore humanam memoriam transeunte, per maiores, avos atavosque ipsius Trulh possessa et *a temporibus iam quibus ipsa terra Blachorum terra Bulgarorum extitisse fertur, ad ipsam terram Fugros tenta fuerit* ....

(2) Ansprüche p. 33. Pare că d-l Hunfalvy ar fi fo t față la întemeĭerea acestor drepturĭ!

(3) Rom. Stud. p. 205 so wäre damit höchstens ein Auftreten von Bulgaren im pannonischen Theile von Ungarn bezeugt ein bulgarisches Reich daraus zu d luciren grenzt an *Taschenspielerei.* Cu toate aceste aiurea Rösler neagă aflarea de Bulgarĭ de a stînga

Este de netăgăduit că Românii eraŭ creştinĭ încă de pe timpul stăpânireĭ romane. Acest fapt este dovedit într'un chip învederat prin numeroasele denumirĭ de obârşie latină a unor noţiunĭ creştine, precum maĭ întâĭ însuşĭ numele de creştin care vine de la latinescul Chrestianus şi nu de la grecescul χριστιανὸς; apoĭ păgân = paganus, biserica = basilica, botez = baptiso, Dumnezeu = Dominus Deus, sânt = sanctus (alăturea cu sfânt = sfeti, slavon) ânger = angelus, (lângă el Anghel nume bărbătesc şi Archangel), templă (parte a bisericiĭ care desparte altariul de public) = templum, altar = altar, cruce = crux şi multe altele (1). Această mărturisire a limbeĭ este întărită prin o nuvelă a împĕratuluĭ Justinian pe care o vom aduce maĭ la vale.

Totuşĭ este afară de orĭ-ce îndoĭală, că dacă Românii eraŭ creştinĭ înaintea venireĭ Bulgarilor şi a aşezăreĭ lor în Moesia, este tot atât de positiv că eĭ îmbrăţişară maĭ târziŭ ritul sloven saŭ bulgar în biserica lor, unde el ţinu aproape de 800 de anĭ (864—1640). Legăturile ce aŭ fiinţat între biserica română, atât în Moldova cât şi în Valachia (2) şi acea a Bulgarieĭ, dovedesc că introducerea acestuĭ rit la Românĭ n'a putut să se întêmple de cât în timpul celuĭ întâĭ imperiŭ bulgar (680—1018) şi că Românii nu l'aŭ putut primi de cât la nordul Dunăreĭ.

Creştinismul a fost introdus la Bulgarĭ prin ceĭ doĭ fraţĭ Metodiŭ şi Constantin, cunoscut şi sub numele de Ciril, pe timpul regeluĭ Bogor saŭ Boris (852-888), care luă prin botez numele de Mihail. Aceştĭ doĭ apostolĭ aĭ creştinismuluĭ în Bulgaria şi în genere la Slavonĭ, întemeiară în această ţară o biserică naţională, întroducênd limba bulgară în slujba dumnezeească şi traducênd pentru a ajunge această ţintă, cărţile sfinte în limba bulgară, care nu este alta de cât vechea slovenă. Această nouă biserică atârna prin obârşia sa însăşĭ de patriarchatul de Constantinopole; Papiĭ însă nu lipsiră de a o atrage către eĭ, până ce un sinod, ţinut la Constantinopole, la începutul anuluĭ 870, hotărî ca Bulgariĭ să fie supuşĭ patriarchatuluĭ de Răsărit. (3)

Bogor, neputêndu-se mulţămi cu titlul de Kneaz, prinţ, purtat de naintaşiĭ sĕĭ, luă acel de Ţar, împĕrat, şi fiind-că după ideile timpuluĭ, un împĕrat nu era cu putinţă fără un patriarch lângă dînsul, archiepiscopul bulgar fu înălţat la acest rang. Întâia sa capitală fu Preslaw; dar ea se schimbă în curênd împreună cu acea a regatuluĭ bulgar, care fu una după alta: Sofia, Moglena Voden şi Prespa (4). După cucerirea Bulgarieĭ dunărene prin împĕratul Zi-

Dunăriĭ, susţinênd că Slaviĭ din aceste părţĭ aŭ fost de obârşie ruteană, pentru a dovedi că Românii n'aŭ putut împrumuta elementul slovan al limbeĭ lor decât la sudul Dunăriĭ. p. 127. Oare o asemenea schimbare de argumente şi părerĭ să nu fie şi ea o *Taschenspielerei?*

(1) Vezĭ asupra acestor cuvinte un studiŭ al d-luĭ *G. Chiţu*, cuvinte creştine în limba română publicat în Columna luĭ Traian a D-luĭ *B. P. Hasdeŭ*. 1882: Iulie, Septembre Octombre, şi Decembre.

(2) Acea din Transilvania a fost tot-dea-una supusă ierarchieĭ bisericiĭ din Valachia.

(3) *Iirecek*, Geschichte der Bulgaren, p. 157.

(4) *Iirecek*, Geschichte der Bulgaren, p. 190

misces (969—976) regele bulgar Samuel, a căruĭ putere se mărginea maĭ ales în Macedonia, alese drept capitală a țĕreĭ orașul *Ohrida*, așezat lângă lacul cu acelașĭ nume, care deveni în acelașĭ timp reședința patriarchuluĭ bulgar.

Când regatul Bulgar căḍu sub mâna puternică a împĕratuluĭ de Constantinopole Vasile II, supranumit din pricina acesteĭ cucerirĭ Bulgaroctonul, în 1018, acest împĕrat păstrâ neatârnarea bisericeĭ bulgăreștĭ, luând numaĭ cât capuluĭ eĭ titlul de patriarch și ne lăsându-ĭ de cât pe acel de archiepiscop. (1) Acest archiepiscopat nu întârzie cu toate acestea a cădea în mâinele Grecilor, care 'l elinisară cu desăvârșit. Nu se află de cât doĭ patriarchĭ bulgarĭ cu reședința în Ohrida, Filip către anul 1000 și David 1015—1018. Impĕratul Vasile II numește el însușĭ pe întâiul archiepiscop grec în acest oraș *Ioan de Dibra*, 1019 (2).

Când regatul bulgar fu restatornicit prin frațiĭ Petru și Asan, ca regat valacho-bulgar, eĭ aleseră drept capitală *Trnowo* și așezară aicĭ un patriarch neatârnat de Biserica din Constantinopole, (3) căcĭ patriarchul din Ohrida fiind cu totul grecizat, Bulgariĭ nu'l maĭ priviaŭ ca ținêndu-se de nația lor.

Istoria maĭ de apoĭ a bisericeĭ bulgăreștĭ ne maĭ înfățoșând vre-un interes pentru lucrarea noastră, să cercetăm legăturile în carĭ se găsia această biserică cu acea a Românilor din Dacia.

Cele d'intâĭ cunoștințĭ positive care aŭ ajuns pană la noĭ asupra bisericilor din Moldova și din Valachia, *ni le arată ca fiind supuse patriarchieĭ din Ohrida*. Ast-fel cronicele moldoveneștĭ spun că Iuga Domnul Moldoveĭ (1375) trimise la patriarchia din Ohrida pentru a cere blagoslovenie spre ungerea Mitropolituluĭ Teoctist (4). Această supremație a archiepiscopuluĭ de Ohrida, asupra bisericeĭ moldoveneștĭ, ființa încă pe timpul luĭ Stefan cel mare. Acest domn, scrie chĭar în anul suireĭ sale pe tron, 1456, o scrisoare către archiepiscopul de Ohrida în care îl titluește: «prea fericitul archiepiscop al Primei Iustiniane și a tutulor Bulgarilor, Sêrbilor și țĕrilor Dacieĭ». Il înștiințează despre moartea mitropolituluĭ Visarion și'l roagă să 'ĭ trimită bine-cuvêntarea spre ungerea unuĭ altuia. Archiepiscopul în respunsul sĕŭ se numește «Dorotheiŭ, prin mila luĭ D-zeŭ archiepiscop al Primeĭ Iustiniane, a tuturor Bulgarilor și a țĕrilor de Mează-noapte». El cere ertare că nu poate veni însușĭ pre a unge pe mitropolit, trimite domnuluĭ bine-cuvêntarea sa, poftindu'l a sfinți pe noul titular cu ajutorul episcopilor țĕreĭ și al mitropolituluĭ Ungro-Vlachieĭ, fratele nostru întru Christos, domnul Macarie, *fiind că și el se ține tot de eparchia noastră*, (5).

(1) Idem p. 202.
(2) Idem, p. 211 nota 1. Comp. p. 201.
(3) Idem p. 226.
(4) Letopisețele țĕreĭ Moldoveĭ publicate pentru întâiașĭ dată de *M. Cogălniceanu*, Iașĭ 1852, I p. 102 (Cronica luĭ Ureche).
(5) Publicate pentru prima oară în *Glasnic* organul literatureĭ sêrbe VII p. 177. Reprodus în Magazin Istoric pentru Dacia de *Bălcescu* și *Laurian*.

Fiinţarea acesteĭ autorităţĭ a archiepiscopuluĭ de Ohrida asupra bisericeĭ din Valachia reiesă chiar din un document al patriarchieĭ de Constantinopole. Astfel către anul 1390 patriarchul Antoniŭ scrie luĭ Mircea I domnul Valachieĭ şi 'ĭ zice: Şi archiepiscopul vostru de la Ohrida aŭ consimţit la aceasta şi aŭ dat binecuvêntarea sa; însă noĭ nu putem nicĭ recunoaşte nicĭ schimba ceea ce înţelepciunea sa a găsit cu cale. (1) In sfârşit Mateiŭ Vlastari care scriea către 1330 o adunare de legĭ bizantine, zice că Moldo-Valachia era supusă Ohridienilor (2).

Patriarchul din Constantinopole era totuşĭ departe de a recunoaşte în tot dea-una scaunului Ohrideĭ această întindere a jurisdicţieĭ sale. El cercâ, după cât se vede în maĭ multe rândurĭ, a răpi de la el puterea ce o avea asupra ţĕrilor române, şi amintirea uneia din aceste lupte aŭ fost păstrată chiar în archivele Constantinopoleĭ; căcĭ cu toate că scaunul archiepiscopal de la Ohrida a fost grecisat, el tot păstrâ faţă cu acel din Constantinopole o oare care neatârnare, care trebuia să jignească tendinţele cotropitoare ale patriarchatuluĭ (3).

Către sfârşitul veaculuĭ al XIV-lea patriarchul bisericeĭ răsăritene, luând ştiinţă că biserica moldovenească căzuse în cursele unuĭ înşălător, *Ta ara*, care dându-se drept patriarch, sfinţise un episcop în ţară, trimise maĭ multe feţe bisericeştĭ să vadă cum staŭ lucrurile. Domnul care ocârmuia în acest timp în Moldova, respinse amestecul lor, cea ce împinse pe patriarch a face pe stăpânul şi a numi din propria luĭ autoritate drept Mitropolit în Moldova pe un oare-care Ieremia. Acesta însă fu alungat cu ruşine. (4) Patriarchul trimise atuncĭ pe mitropolitul din Mitelene ca să aducă în orânduială biserica moldovenească (5); după cât se vede nicĭ acesta n'a fost maĭ norocit şi patriarchul vĕḑênd că Moldoveniĭ nu vroesc a primi preoţĭ streinĭ în ţara lor, numi atuncĭ ca locoţiitor, până la alegerea canonică a unuĭ mitropolit, pe un membru al cleruluĭ moldovan, protopopul Petru (6). Moldoveniĭ cereaŭ ca patriarchul să recunoască legalitatea alegereĭ mitropolituluĭ Iosif, care fusese sfinţit de către acel din Galiţia, după cât se vede din pricina uneĭ vĕduviĭ la

(1) Acta patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV—MCCCCII Ed. Miklosich et Müller Wien, 1860, II p. 230.

(2) Veḑĭ Indreptarea legiĭ, Târgoviştea 1652, p. 403: «asta să scrie în pravila luĭ Mateiŭ Vlastari, cum că şi Moldo-Vlachia aŭ fost supusă Ohridenilor».

(3) Archiepiscopul Teophylact 1085—1107 scrie patriarchuluĭ de Constantinopole «ce drept îşĭ însuşeşte patriarchul de Constantinopole de a se amesteca în trebile bulgăreştĭ, când acest popor are biserica sa autocefală şi când patriarchul n'aŭ dobândit n'ĭ un privilegiŭ asupra eĭ?» Istoria bisericeĭ bulgăreştĭ de *M. S. Drinov* citat de Episcopul Romanuluĭ *Melchisedek* in Cronica Romanuluĭ, Bucureştĭ 1871, I. p. 53.

(4) Acta patr. Const. II, p. 223.

(5) Idem p. 256.

(6) Idem, p. 241. Compară *Emile Picot et G. I. Bianu ... Bianesco*, Alexandre le Bon prince de Moldavie (1401 1433) Vienne 1882, p. 50.

scaunul Ohrideĭ, (1) Eĭ nu voiră să lese nimica din cererile lor, şi patriarchul trebui, pentru a obţine izbânda atât de mult dorită de el, a încuviinţa ertarea mitropolituluĭ Iosif, pe care 'l afurisise de la început, şi'l recunoscu în însuşirea luĭ, cu condiţie ca şi acesta să se supună supremaţieĭ patriarchuluĭ.

Totuşĭ aceste legăturĭ închegate cu atâta trudă, nu ţinură mult timp. Imperiul bizantin, ameninţat în toate zilele maĭ mult de către Turcĭ, căută un sprijin în apusul Europeĭ. Ioan Paleologul îl ceru de la papa, care făgădui a stărui pe lângă curţile apusene, dacă biserica răsăriteană s'ar supune autorităţiĭ sale. Patriarchul consimţi la această cerere şi pofti pe toţĭ ceĭlalţĭ capĭ aĭ bisericiĭ răsăritene a lua parte la sinodul de la Florenţa, unde era să fie desbătută această prea însemnată împrejurare. Patriarchul de Ohrida, acel de Ipek (Serbia) şi mitropolitul Valachieĭ nu dădură consimţimêntul lor. Patriarchul de Constantinopole trimise în Moldova pe un călugăr grec Damian, care stărui mult pe lângă domnul ţěriĭ pentru a face ca biserica moldovenească să ia parte la sinod. Nu cunoaştem la ce aŭ eşit aceste stăruinţe; dar noĭ găsim pe acelaş Damian, representând Moldova ca mitropolit la întrunirea de la Florenţa. Se pare că patriarchul rezămându-se pe autoritatea noŭ dobândită asupra Moldoveĭ, trimise pe acest personagiŭ să represinte ţara la sinod. Adevěraţiĭ trimişĭ aĭ Moldoveĭ potriviră să ajungă la Constantinopole după plecarea împěratuluĭ şi a patriarchuluĭ. «N'aŭ aflat soliĭ luĭ Alexandru Vodă nicĭ pe patriarchul, nicĭ pe împěratul la Ţarigrad, ci iar se întorceaŭ neisprăvind nimica; nu le aŭ părut a fi cu cale; ci s'aŭ dus la Ohrida unde, găsind pre Episcopul de Ohrida şi dănd solia la dênsul, că eraŭ trimişĭ pentru învěţătura legeĭ, luat-aŭ de acolo şi preoţĭ şi cărţĭ sêrbeştĭ de toată orânduiala biséricеĭ» (2): Ast-fel reintră Moldova sub atârnarea vechiĭ sale suzerane spirituale, şi curênd după aceea Turciĭ, punênd mâna pe Constantinopole, patriarchul acestuĭ oraş, fu împedecat de la restatornicirea autorităţeĭ sale asupra ţěrilor române, care rămaseră sub atârnarea canonică a Ohrideĭ până la perderea autocefalieĭ sale, către sfârşitul seculuĭ trecut, 1767. Ast-fel am vězut pe Stefan cel Mare cerênd de la acest scaun bine-cuvêntarea mitropolituluĭ sěŭ.

Invěţatul domn al Moldoveĭ, Dimitrie Cantemir, explică într'un alt chip obârşia supremaţieĭ spirituale a Ohrideĭ asupra bisericilor române de la nordul Dunări. El zice că Mitropolia din Moldova atârna de la începutul eĭ până la sinodul de la Florenţa, de patriarchul de la Constantinopole, dar că mitropolitul aceşteĭ ţěrĭ, împreună cu patriarchul rěsărituluĭ, rostindu-se în acest sinod pentru unirea cu biserica catolică, unire respinsă de cea maĭ mare parte a bisericeĭ ortodoxe, mitropolitul moldovan nu îndrăsni a se maĭ reîntoarce la scaunul seŭ. Archiepiscopul din Efesa trimise atuncĭ în lo-

(1) După cât se vede această împrejurare face pe *D-l Hunfalvy* Ansprüche p. 125, să susţină că biserica Românilor era supusă canoniceşte mitropolituluĭ din Halics. Oare legăturile cu scaunul Ohrideĭ 'ĭ eraŭ necunoscute saŭ le lasă el înadins la o parte?

(2) Letopisiţele ţěreĭ Moldoveĭ, editate de M. Kogălniceanu Ed, II vol. I p. 140. nota 1,

cul sĕŭ în Moldova un archidiacon, ordonându'ĭ a primi sfiinţirea de la arhiepiscopul de Ohrida, şi de atuncĭ până la începutul veaculuĭ XVII-lea Moldoveniĭ rĕmaseră sub atârnarea Ohrideĭ (1). Domnul nu face decât a reproduce în această espunere, conţinutul uneĭ scrisorĭ a patriarchuluĭ bizantin, trimisă luĭ Vasile Lupu (1634—1654), şi pe care el o dă în întregul eĭ. Este învederat însă că scaunul din Constantinopole, avênd interes a atrage din noŭ biserica moldovenească sub atârnarea sa, iscodi această fabulă pentru a arăta domnuluı că, supunêndu-se patriarchuluĭ din Constantinopole n'ar face decât a restatornici o vechiă stare de lucrurĭ care fiinţase în toate timpurile şi care nu fusese turburată decât în urma sinoduluĭ de la Florenţa de către pseudo-patriarchul Mitrofan.

Că această părere nu este decât o iscoadă se vede din însuşĭ actele patriarchatuluĭ de Constantinopole reproduse de noĭ maĭ sus şi care sunt cu mult maĭ vechĭ decât sinodul de la Florenţa.

Să tragem acum urmările ce izvorĕsc din aceste fapte.

Dacă admitem ca Româniĭ să fi îmbrăţişat creştinismul bulgăresc dincolo de Dunăre, în peninsula balcanică, atuncĭ nu se pot esplica maĭ multe fapte netăgăduite. Maĭ întâĭ eşirea Valachilor transdunărenĭ presupusă ca începută pe la 1185 trebui să se prelungească îndestul de mult timp şi chiar Rösler admite că ea urmâ şi deveni maĭ numeroasă pe vremile năvăliriĭ turceştĭ (după 1356) (2). Insă în tot acest timp Româniĭ din cea parte a Dunăriĭ eraŭ supuşĭ autorităţiĭ religioase a patriarchuluĭ de Trnowo. Cum se face atuncĭ că îndată ce eĭ trec Dunărea să'i vedem întorcêndu-se la vechĭul lor patriarch din Ohrida, care perise, pentru a zice ast-fel, pentru naţiunea bulgărească în cufundarea întâiuluĭ sĕu stat?

Apoĭ la Româniĭ din Macedonia, Tesalia şi Pind, şi în deobşte la toţĭ Româniĭ sud balcanicĭ, slujba religioasă se face în limba greacă şi nu în cea slavonă, precum aceasta avu loc mult timp la Româniĭ de la nordul Dunăriĭ.

Acestă deosebire în limba predicăreĭ este tot atât de puţin de înţeles dacă admitem că Româniĭ să fi revenit în Dacia din părţile centrale ale Hemuluĭ, de unde vroeşte să-ĭ readucă Tomaschek, şi aceasta, orĭ-care ar fi esplicarea ce s'ar da presenţiĭ limbeĭ greceştĭ în biserica macedonică a Românilor: saŭ că admitem că eĭ de la început să fi săvêrşit slujba religioasă în această limbă,

(1) Operile principeluĭ *Dimitrie Cantemir*, tipărite de societatea academică română. Tom. I. Descriptio Moldaviae. Bucureştĭ, 1872, p. 144. Această părere este împărtăşită de către d-l *Golubinsky* profesor la Universitatea din Moscva în cartea sa: Kratkii ocerc istorii pravoslavnik ţirkvci Bolgarskoi, Serbskoi, Rumânskoi ili Moldovlaşskoi, 1871 tradusă în româneşte de d-l *I. Caracicoveanu*: Privire scurtă asupra istoriĭ bisericescĭ română-ortodoxă, Iaşĭ 1879.

(2) Rom. stud. p. 116. Unter den ethnographischen Veraenderungen welche sich im Gefolge derselben Osmanischen Machtentfaltung) vollzogen, erscheint uns keine bedeutender als der Rückgang des romaenischen Elementes auf der Halbinsel, bewirkt durch Anfsaugung und Auswanderung.»

saŭ că să ne închipuim că patriarchia din Ohrida grecizându-se înlătură încetul cu încetul limba bulgărească de maĭ înainte și o înlocui cu cea grecească.

Dacă decĭ Româniĭ aŭ trecut Dunărea înainte de data însemnată de Rösler venind din jos de Balcanĭ, eĭ ar trebui să slujească saŭ să fi slujit când-va și dincoace de Dunăre în limba grecească.

Această deosebire în limba liturghieĭ esplică și acea care se află între caracterele cu care sunt scrise ambele dialecte române. Acel din Macedonia întrebuințează alfabetul grecesc, pe când acel din Dacia se slujia până în vremile din urmă cu literile cirilice, pe care le-aŭ părăsit apoĭ pentru a introduce caracterele latine. Tot din această înrîurire trebue dedusă aflarea unuĭ numĕr mult maĭ mare de cuvinte slavone în dialectul Daco-român decât în acel al Macedonieĭ, care este din potrivă plin de cuvinte greceștĭ.

Până acuma însă supunerea bisericeĭ române către patriarchia din Ohrida, păstrându-se ritul bulgar la nordul Dunăreĭ, pare a remâne o ghîcitoare nedescurcată. Pentru a o esplica va trebui să ne urcăm maĭ sus, până la o novelă a împĕratuluĭ Justinian.

Patriarchatul din Ohrida, sub forma sa bulgară, avu un traiŭ prea scurt, pentru a se admite că în timpul ființăreĭ sale să fi putut introduce creștinismul slavon pe rîpa stângă a Dunăreĭ, cu atât maĭ mult că întemeĭerea scaunuluĭ acesteĭ patriarchiĭ în Ohrida cade în vremile împĕratuluĭ Zimisces, care supuse prin arme Bulgaria dunăreană; în cât era chiar împedicată de a-șĭ întinde autoritatea pe malul nordic al fluviuluĭ, întru cât țara mijlocie dintre Balcanĭ și Dunăre căzuse sub stăpânire dușmană.

Patriarchia din Ohrida a purtat însă în tot-d'auna titlul de patriarchie saŭ archiepiscopie a *primeĭ Justiniane*. Așa archiepiscopul din Ohrida care ia parte în 1256 la sinodul din Constantinopole, se intitulează: «smeritul monach Ioan și cu mila luĭ Dumnezeŭ archiepiscop al *primeĭ Justiniane* și a toată Bulgaria. (1).

In decursul secoluluĭ al XV-lea acest archiepiscop poartă titlul de: «archiepiscop al primeĭ Justiniane, al tuturor Bulgarilor și al țĕrilor de miază-noapte» (2). El păstrează acest titlu și în decursul secoluluĭ al XVI-lea: Prin mila luĭ Dumnezeŭ archiepiscop al primeĭ Justiniane și patriarch al Bulgarieĭ, Sêrbieĭ, Macedonieĭ, Albanieĭ, Bosnieĭ și Ungro-Valachieĭ» (3). Patriarchul din Constantinopole când se îndreaptă către acel din Ohrida îl numește: «prea fericitul archiepiscop al primeĭ Justiniane Ohrida și a toată Bulgaria.»

Archiepiscopul primeĭ Justiniane este pomenit pentru întâiașĭ dată în novela a XI-a a împĕratuluĭ Justinian din anul 535, îndreptată către capul bisericeĭ din acel oraș, a căruĭ așezare este astă-zĭ cu totul necunoscută. Împĕratul prin această lege, orânduește căderile eĭ și arată regiunile asupra

(1) *Golubinsky* citat de *Melchisedec* Chronica Romanuluĭ, p. 54.
(2) Vezĭ maĭ sus p. 117.
(3) *Melchisedek*, ibid. p. 55.

cărora era să se întindă jurisdicția acestei episcopii. Intre altele el zice: Fiind-că acuma, cu ajutorul lui Dumnezeŭ, ast-fel s'a mărit republica noastră, în cât ambele maluri ale Dunărei să fie pline de cetățile noastre și atât Viminaciul cât și Recidua și Literata care sunt peste Dunăre, să fie earăși supuse autorităței noastre, am găsit de cuviință etc. Acest loc arată că jurisdicția archiepiscopului primei Justiniane se întindea și pe ripa stângă a Dunărei și că deci eraŭ creștini în aceste părți (1).

Bulgarii, așezându-se în Moesia, puseră mâna pe archiepiscopatul primei Justiniane și făcură din el un scaun bulgăresc, care purtă vechiul sĕŭ titlu sub noua sa stăpânire. Am arătat mai sus, că patriarchatul din Ohrida nu ființă în forma sa bulgară de cât foarte puțin timp (20 saŭ 30 de ani) și că în acest restimp era chiar împedecat de a întinde autoritatea sa pe ripa stîngă a Dunărei. Pentru a esplica supunerea bisericei Românilor sub scaunul episcopal din Ohrida, trebue admis că această archiepiscopie n'a făcut de cât a moșteni drepturile cele vechi pe care archiepiscopia primei Justiniane le avea pe ripa stângă a Dunărei, drepturi care se întinseră tot mai mult, cu propășirea puterei bulgărești asupra țĕrilor așezate la nordul fluviului. Când Bulgarii cuprinseră Moesia și așezară aci un patriarch bulgar în vechiul scaun al primi Justiniane, ei întroduseră creștinismul bulgar în toate regiunile supuse eparchiei sale precum și în acele ce le supuseră în urmă autorității lor, deci și asupra țĕrilor române de la nordul Dunărei. Acest archiepiscopat schimbă apoi de mai multe ori reședința sa, păstrând însă pretutindeni autoritatea sa spirituală asupra țĕrilor puse sub jurisdicția sa. El se opri în sfârșit la Ohrida, unde perdu în curĕnd caracterul sĕŭ bulgăresc și o parte din neatârnarea sa. Țĕrile române, care fusese supuse în timp de veacuri autorităței sale, nu încetară cu toate acestea a 'i o recunoaște chiar și acum, când era decăzut din vechea sa strălucire.

In timpul reîntemeierii puterii bulgărești la sudul Dunărei, sub forma ei Valacho-bulgară, țĕrile române de la nordul fluviului eraŭ căzute acuma sub alte stăpâniri, ast-fel că de astă dată statul bulgăresc s'a oprit la Dunăre. Ungurii cucerise acum Transilvania în timp ce Moldova și Valachia sufereaŭ stăpânirea Cumanilor. Eată pentru ce găsim că autoritatea patriarchului de Trnowo nu trece fluviul (2) și popoarele care locuiaŭ pe ripa stângă, de și supuși politicește la niște puteri streine, eraŭ liberi în privirea religioasă și puteaŭ să 'și urmeze legăturile lor cu capul bisericei lor, care reședea tot la Ohrida.

(1) In timpul dominațiunei romane și a celei a Gepizilor, Dacia avea episcopi. Vezi scrisoarea papei Eugeniŭ către Tutund chaganul Avarilor în care 'l invită a restatornici acele episcopii. Epist. Eugenii papae ad Tutundum Avarorum Chaganum a. 826 in *Thierry* Atila, Paris 1856. II p. 204.

(2) D. *Hunfalvy* (Ansprüche p. 28) admite ființarea unei Bulgarii dincoace de Dunăre în vremea întâiului stat bulgăresc; o neagă însă pentru timpul următor. Pentru a «scăpa» însă Transilvania, el restrânge această stăpânire a Bulgarilor pe ripa stângă a Dunărei la

Românii deci n'aŭ putut să revină din Moesia, fiindcă eĭ nu s'aŭ aflat nicĭ odată acolo Pentru a înțelege rolul lor dincolo de Dunăre în vremile statuluĭ Valacho-bulgar, nu este de nevoe a închipui ca eĭ să fi fost foarte numeroșĭ în «Moesia și apoĭ a esplica maĭ târziŭ dispărerea lor din această țară, punêndu-ĭ să treacă Dunărea. Ceĭ d'ântêĭ capĭ aĭ rĕscoaleĭ eraŭ Valachiĭ; cele d'ântêiŭ lupte pentru rĕsturnare avură drept teatru muntele Haemus, patria Valachilor; elementul bulgar, care era singurul maĭ cultivat, sfîrși prin a predomni și statul Valacho-bulgar se schimbă pe nesimțite în un stat curat bulgăresc.

Cât despre ritul bulgar care se întâlnește la Româniĭ de la nordul Dunăreĭ, el a fost introdus aicĭ în vremurile ântêiuluĭ stat bulgar, care 'șĭ întindea stăpânirea luĭ până în Panonia. Nu este de nevoe a face pe Românĭ să primească acest rit la sudul Dunăreĭ și chiar legăturile bisericilor moldoveneștĭ și munteneștĭ cu scaunul archiepiscopal din Ohrida, arată că Româniĭ n'aŭ putut primi creștinismul bulgar de cât la nordul Dunăreĭ, în țĕrile pe care eĭ le ocupă și astă-dĭ. Căcĭ dacă Româniĭ ar fi revenit din Moesia după veacul al XII-lea ar trebui să asculte de patriarchul de Trnowo; dacă s'aŭ reîntors de maĭ jos din sudul Balcanilor după 1018, eĭ ar trebui să slujească în biserica lor în limba grecească ca și aceĭ din Macedonia. A se admite însă că Româniĭ să fi revenit maĭ înainte de secolul al X-lea în Dacia nu este de loc nimerit. întru cât violența năvăliriĭ, care se presupune că 'ĭ ar fi putut alunga din Dacia, stăruia încă în toată furia eĭ.

V

CRONICARI ȘI ISTORICI

Se maĭ întêmpină împotriva aflăreĭ Românilor în Dacia Traiană, tăcerea absolută pe care ar păzi-o asupra acestuĭ fapt toate isvoarele veaculuĭ de mijloc.

Chiar când această tăcere ar fi într'adevĕr, încă ea nu ar dovedi nimic, căcĭ Dacia a fost o țară care rĕmase, pentru a zice ast-fel, afară din mișcarea istorică. Nefiind civilisată și lipsită de atingere cu popoare care cunoșteaŭ întrebuințarea scriereĭ, se înțelege ușor cum se face că isvoarele veaculuĭ de mijloc nu pomenesc despre aflarea Românilor în această regiune. Însă autoriĭ bizantinĭ conțin destul de des arătărĭ care se rapoartă către țĕrile așezate

părțile care învecinează gurile sale. Noĭ credem că d-sa are dreptate în ceea-ce privește timpul când a ființat această stăpânire. căcĭ dacă statul Valacho-bulgar ar fi avut supremație pe malul stâng al Dunăreĭ, ar trebui să găsim pe Românĭ supușĭ patriarchuluĭ de Trnowo, cea-ce nu se vede. Cât despre restrângerea locală a acesteĭ stăpânirĭ, am vĕzut maĭ sus că ea se întindea tocmaĭ asupra Transilvanieĭ și prin părțile Tiseĭ unde însușĭ Rösler nu poate tăgădui a recunoaște cel puțin ființarea poporuluĭ bulgar. Rom. Stud. p. 205).

la nordul Dunărei, şi deci firesc lucru ar fi ca ei să vorbească despre Români ca locuind în aceste părţi, dacă ei s'ar fi aflat pe aici. Aceasta este foarte drept; însă trebue luat aminte că nici odată aceste ţĕri n'aŭ avut în acest restimp un traiŭ neatărnat, ci trecĕnd fără încetare din mânile unor barbari în acele ale altora, primiaŭ în tot-d'auna numele năvălitorilor. Astfel Dacia fu numită succesiv Gotia, Hunia, Gepidia, Avaria, Bulgaria, Cumania etc., şi popoarele care o locuiaŭ, ori de ce neam ar fi fost, îşi schimbaŭ numele la fie-care schimbare de stăpân şi aceste nume sunt singurele cunoscute de autorii bizantini. Ast-fel *Pachymeres* ne pare a amesteca Valachii din această parte a Dunărei cu Tătarii, de oare-ce el observă că Valachii din împrejurimile Constantinopolei ar semăna la moravurile lor cu Tatarii de la nordul Dunărei (1). Am vĕzut mai sus că Valachii din muntele Haemus caută scăpare la Sciţii de pe ripa stângă a Dunărei (2). Se crede în deobşte că aceşti Sciţi ar fi Cumanii; dar s'ar putea tot aşa de cu temeiŭ vedea în ei Valachii, fiind că este mai de crezut că Valachii din Haemus să fi cerut ajutor la cei din Dacia decât la nişte barbari cu care nu aveaŭ nimic de împărţit. Apoi să se mai bage de seamă că atunci când Bizantinii nu numesc pe locuitorii aşezaţi la nordul Dunărei după numele stăpânitorilor lor, ei 'i botează cu porecle vechi, precum: Sciţi, Geţi, Daci, Tribali etc. Ast-fel noi credem a regăsi pe Români în acest loc a lui Cantacuzen: «dar *Geţii* de dincolo de Istru, care se slujise cu aceleaşi arme ca şi Tătarii, şi care venise pentru a ajuta Misienilor» (3).

Este cu atâta mai puţin afară din cale de a vedea pe scriitorii bizantini că se îndeletnicesc aşa de puţin cu Românii de dincoace de Dunăre, cu cât'i aflăm pomenind aşa de rar despre acei ce locuiaŭ în inima chiar a împĕrăţiei lor. Ast-fel am vĕzut mai sus că cea d'ântêiŭ pomenire a acestui popor, ca rasă deosebită, purtând numele de Valachi, cade în anul 976, deci către sfârşitul secolului al X-lea şi cu toate acestea acelaşi Pachymeres, citat mai sus zice că ei locuiaŭ lângă mahalale Constantinopolei. Cât timp Valachii nu jucară nici un rol în istorie, ea nu se îndeletnici cu dênşii; de îndată ce ei încep a pune în cumpĕnă soarta împĕrăţiei bizantine, se vĕd pe istoricii ei scoţêndu-i din uitarea în care'i părăsise. Nicetas Choniates vorbeşte de ei mai pe fie-care faţă. D-l. *Iung* observă cu multă dreptate, că Valachii care locuesc astă-zi în Austria, de şi alcătuesc a 12-a parte a poporaţiei împĕrăţiei şi locuesc o întindere de pămênt de 2000 mile pătrate, mai nu sunt amintiţi în istoria acestui stat până la 1848 unde ei încep a se arĕta» (4).

Intr'un cuvênt, argumentul *ex silentio*, nu dovedeşte absolut nimic. Indată

(1) *Pashymares*, Bonn. p. 430

(2) *Nicetas Choniates*, Bonn, p. 488: «οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀσὰν βάρβαροι τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ τοῖς Σκύθαις συμμίξαντες»

(3) *Cantacuzenus*, Bonn. I, p. 465.

(4) In istoria Austriei a profesorului *Krones* ei nu sunt pomeniţi de cât de vr'o 12 ori. Vezi *Iung* Römer und Romanen in den Donaulaendern, Innsbruck 1877 p. 245.

ce încep a se afla documente saŭ scrierĭ asupra Dacieĭ Traiane, se vĕd în ele pomenițĭ Româniĭ. Dacă decĭ, aceştia par a nu fi cunoscuțĭ istoricilor veaculuĭ de mijloc, lucru îşĭ are esplicarea sa în împrejurarea că dênşiĭ nu'ĭ cunoşteaŭ. A se deduce de aicĭ neființarea lor pare o încheĭere cam pripită.

Dar este oare adevĕrat că nicĭ un isvor al veaculuĭ de mijloc să nu pomenească pe Românĭ la nordul Dunăreĭ? Protivniciĭ stăruințeĭ Românilor procedează în chipul următor pentru a întemeia această axiomă : Orĭ unde eĭ întâlnesc verĭ un loc care să pomenească despre acest popor ca locuind în Dacia Traiană, eĭ îl interpretează şi 'l rĕsucesc până ce scot din el un înțeles cu totul altul de-cât acel pe care 'l are în adevĕr. Când se întêmplă de daŭ peste isvoare maĭ îndărătnice, cărora nu li s'ar putea aplica această operațiune, atuncĭ declară isvorul însuşĭ de mincinos. Ast-fel se ajunge la încheĭerea dorită că Româniĭ nu s'ar afla în isvoarele, din care eĭ înşiĭ 'ĭ alungă. Sistemul urmat de protivniciĭ Românilor este foarte îndemănatec Când întâlnesc dovezĭ conforme teorieĭ lor, le primesc fără nicĭ un control; când daŭ peste dovezĭ ce nu se împacă cu dênsa caută să scape de ele prin unul din mijloacele arătate. Cu o asemenea metodă se poate proba orĭ-ce. Rĕmâne numaĭ întrebarea dacă aceasta se chiamă a face istorie.

Este un cronicar unguresc *Anonymus Belae regis notar*, care pomeneşte în chipul cel maĭ neîndoelnic despre ființarea Românilor în Transilvania pe timpul când Unguriĭ aŭ cucerit această țară. El 'i arată chiar ca alcătuind un stat sub un duce a lor numit *Gelu* şi 'ĭ dă drept oameniĭ ceĭ maĭ ticăloşĭ aĭ pămêntuluĭ «fiind că ar fi Valachĭ şi Slavĭ». (1) Pentru ca teoria luĭ Rösler să poată rĕmânea, trebuia cu orĭ-ce preț înlăturată această mărturisire a notaruluĭ anonim. De aceea şi vedem că Rösler îşĭ deschide chiar cariera de învĕțat prin o critică nimicitoare a cronicaruluĭ unguresc (2). Rösler se sileşte maĭ ales a dovedi în această scriere neştiința fabulósă a cronicaruluĭ şi sistemul sĕu de a falsifica istoria în interesul glorieĭ maghiare. Să cercetăm maĭ cu deamăruntul aceste invinuirĭ.

Anonimus aduce pe Ungurĭ din Sciția, dar Regino, singurul izvor pe care cronicarul l'ar fi avut înaintea ochilor, pune ca pricină a acesteĭ părăsirĭ a vecheĭ lor patriĭ, pustiirea Ateluzuluĭ de către Peceneghĭ, fapt întărit şi prin arătările luĭ Constantin Porfirogenitul, care adaugă că Peceneghiĭ fură ajutațĭ

(1) *Schwandtner*, Scriptores rerum hungaricarum, Vindobonnae 1746, I. p. 17 tunc Tuhutum — dum coepisset audire ab incolis bonitatem *terrae ultra silvanae* ubi *Gelou* quidam *Blaccus* dominium tenebat» p. 18 : «et habitatores illius terrae viliores homines essent totius mundi, quia essent *Blasii* et *Sclavi* et dux eorum *Gelou* minus esset tenax». *A. Thierry*, Attila II p. 369 pune traiul aces'uĭ notar sub Bela I (1061 1063). *Rösler* îl coboară tocmaĭ sub Bela IV (1235—1270).

(2) *R. Rösler*. Zur Kritik der ältesten ungarischen Geschichte, Troppau 1860. Reprodusă şi adaosă în cap. IV al Rom. Stud. «die Anfaenge der Ungarn und der anonymus Notar» p. 149—230.

în această întreprindere de către Bulgarĭ, sub regele lor Simeon (1). Anonimus trece peste acest motiv nu prea de fală, şĭ atribue eşirea Ungurilor din Sciţia sporireĭ peste măsură a poporaţiuneĭ. Anonimus apoĭ schimbă în izbânzĭ perderile învederate suferite de Ungurĭ precum spre esemplu acea din 955, unde oardele lor fură sfărâmate de către Othon cel Mare în câmpia de la Lech. In neunire cu toate izvoarele veacululuĭ de mijloc, fără a scoate pe Regino, Anonimus face pe Ungurĭ să mănuească sabia şi numeşte popoarele care se slujiaŭ cu arcul şi cu săgeata, mărşave şi ticăloase, când este cunoscut că tocmaĭ Unguriĭ întrebuinţaŭ această armă, după cum făceaŭ şi Huniĭ străbuniĭ lor. Când el descrie ruinele vechiĭ reşedinţĭ a luĭ Attila le arată că ar fi de peatră, pe când Priscus, care vĕzu această capitală pe timpul chiar când trăia întemeietorul eĭ, o descrie ca fiind de lemn. Eată în ceea ce priveşte réua credinţă.

Cât pentru neştiinţa luĭ ea nu reiesă maĭ puţin la lumină, dacă se pun în asemănare fabulele sale cu faptele istorice dovedite într'un chip neîndoelnic. Aşa el vorbeşte despre un duce al Kievuluĭ care s'ar fi supus Ungurilor când aceştia trecură prin statul sĕŭ, când este cunoscut că pe vremile veniriĭ Ungurilor în Panonia, nicĭ măcar nu fiinţa un ducat neatârnat al Kievuluĭ, căcĭ acesta fusese întrunit cu acel al Novgoroduluĭ sub puternica mână a luĭ Oleg, care nu era om să tremure înaintea unor fugarĭ. Cucerirea Serbieĭ şi aceea a Croaţieĭ de către Ungurĭ nu putea să aibă loc la intrarea Ungurilor în Panonia, fiind că cea d'întâĭ nu fu nicĭ odată cucerită de Ungurĭ, care n'aŭ trecut nicĭ când preste rîul Sava, ear a doua n'a fost supusă de Ungurĭ decât mult maĭ târdiŭ. Anonimus nu pomeneşte nimic despre Avariĭ care trebuiaŭ să se afle încă în Panonia de mează-zi; el nu cunoaşte apoĭ nicĭ pe Gepizĭ care trăiaŭ încă în Dacia pe la anul 871. Tot atât de necunoscĕtor este el despre şirul ducilor celor d'intâĭ aĭ Ungarieĭ, căcĭ el pune în fruntea lor pe Almus care ar fi fost urmat de Zulta pe când Porfirogenitul arată ca cel d'întâĭ pe Arpad al căruĭ fiŭ şi urmaş ar fi fost Leonta.

Nu voim şi nicĭ putem lua apărarea anonimuluĭ în contra acestor invinuirĭ prea întemeĭete. Nu se poate tăgădui că el era pe atât de neştiutor pe cât 'ĭ placea să înfrângă adevĕrul de îndată ce nu se împăca cu gloria maghiară. Dar în ce pot oare aceste invinuirĭ prea îndreptăţite să răpească puterea doveditoare a arătărilor sale privitoare la Românĭ?

Anonimus ar vorbi încă şi de un duce al Bulgarilor Salanus şi Rösler observă că fiinţarea unuĭ ducat bulgar neatârnat pe rîpa stângă a Dunăreĭ nu este cu putinţă, fiind că chiar dacă Bulgariĭ 'şi-ar fi întins stăpânirea şi pe malul stâng al Dunăreĭ, statul bulgar, care se afla tocmaĭ pe atuncĭ în culmea înfloririreĭ sale n'ar fi putut îngădui fiinţarea unuĭ stat neatârnat bulgăresc, ci l'ar fi contropit în propria sa unitate.

(1) *Porphyr.* de adm. imp. Bonn. p. 173: «μετὰ δέ τὸ πάλιν τὸν Συμέων μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ρομαίων εἰρηνέυεσθαι καὶ λαβεῖν ἄδειαν, διεπέμψατο πρὸς τοὺς Πατζινακίτας, καὶ μετ'αὐτῶν ὡμοφώνησε τοῦ καταπολεμήσας καὶ ἀφενήσας τοὺς Τούρκους».

Noĭ jertfim ușor nu numaĭ cât pe Salanus ci încă și pe Gelu și toțĭ ceĭlalțĭ ducĭ arătațĭ de Anonimus ca aflându-se în Transilvania pe timpul cucerireĭ maghiare. Este cu putință, este chiar probabil că aceste persoane să fie datorite închipuireĭ notaruluĭ; dar dacă ducatele aŭ putut să nu fiinţeze, nu este tot așa cu popoarele arătate de Anonimus, Bulgariĭ, Valachiĭ și Slaviĭ pe care Unguriĭ le găsiră în țară și a căror amintirĭ fusese păstrate de tradițiune.

Cu toate că Anonimus pare a se apăra de a fi urmat în expunerea sa datele tradiționale și spune că și-ar fi scris cronica după istoriografiĭ de maĭ 'nainte, (1) noĭ credem că nu s'ar pune mare temeiŭ pe aceestă pretenție a unuĭ om neștiutor care vrea să treacă drept învĕțat, și care de și a putut scoate câte-va fapte de la un izvor de maĭ 'nainte, totușĭ culegea cele maĭ multe din faptele povestite de dînsul din bogatul câmp al tradițiuneĭ. Se poate observa că de câte orĭ povestirea sa urmează marele trăsăturĭ ale tradițieĭ naționale, ea conține adevĕrul; amănunțimele pe care el le adaogă pot fi falșe saŭ iscodite; ele însă nu pot resturna substanța tradițiĭ însușĭ, cu atâta maĭ mult că ea póte fi adeverită și prin alte mărturisirĭ contimporane.

Așa Anonimus spune că Unguriĭ veniră din Sciția în Panonia trecênd pe lângă Kiev și intrară în acea țară prin partea de mează-noapte, trecênd peste munțiĭ Carpațĭ, Rösler, care pare a găsi o plăcere deosebită de a arăta de mincinoase toate spusele notaruluĭ anonim, și care ține a dovedi încă odată că Bulgariĭ nu stăpâneaŭ Valachia, face pe Unguriĭ, ceĭ alungațĭ din țara lor de către Peceneghĭ și Bulgarĭ, să apuce calea sudică pentru a intra în Panonia, prin Valachia și Banat. El zice în scrierea sa de căpitenie: «Dacă Unguriĭ ar fi putut în 892 să intreprindă prin partea de mează noapte o espediție în protiva Moravilor, cățĭ-va anĭ după acea eĭ n'ar maĭ fi putut apuca aceiașĭ cale pentru a căuta altă locuință. In anul 892 Unguriĭ locuiaŭ între Nipru și Carpațiĭ răsăritenĭ aĭ Transilvanieĭ. Nicĭ un popor puternic nu-ĭ împedeca de a trece prin Podolia și podișurile nordice ale Carpaților catre Ungaria. In 895 eĭ nu maĭ locuiaŭ acolo, ci se strămutaseră și locuiaŭ acuma regiunea așezată între Aluta și Porțile de fer. Cumpliții Peceneghi a căror putere o simțiră în cea de pe urmă a lor supunere, 'i ar fi impedecat de a înconjura Carpațiĭ».(2)

Acest loc desgolește pe deplin sistemul autoruluĭ în întemeierea teorieĭ sale, anume acela de a pune ca dovedit lucru care tocmaĭ are nevoĭe de dovadă. In 892 Unguriĭ ar fi putut să treacă prin Podolia pentru a intra în Ungaria prin nordul aceste ĭ țări, căcĭ *nicĭ un popor puternic* nu le închidea această cale. In 895 eĭ nu puteaŭ s'o maĭ facă. Pentru ce? orĭ cine s'ar aștepta de a găsi

(1) *Schwandtner* l. c. I p. 2: «Et si tamen nobilissima gens Hungariae primordia suae generationis e fortia quaeque facta sua *ex falsis fabulis rusticorum* vel *a garullo cantu joculatorum* quasi somniando audiret, valde indecorum et satis indecens esset» — «Et secundum *traditiones diversorum historiographorum* divinae gratiae fultus auxilio»,

(2) Rom stud. p. 198.

pricina acesteĭ impedicări *în un popor puternic care s'ar fi așezat în Podolia.* In locul acesteĭ încheierĭ logice, Rösler pune o alta anume că Ungurii n'ar maĭ fi locuit în Ateluzu, dar se așezaseră în Oltenia, pentru a găsi astfel în Peceneghĭ acel popor puternic de care are nevoie spre a împedeca pe Ungurĭ de a încunjura Carpații. Peceneghiĭ însă ne-așezându-se în Podolia ci în Moldova și Muntenia orientală, n'ar esplica pentru ce Ungurii n'ar fi putut apuca calea în spre Nord dacă atuncĭ când aŭ intreprins strămutarea lor în Panonia ar fi locuit încă în Ateluzu; eată deci pentru ce Rösler, 'ĭ strămută în Oltenia. Dar de unde ia Rösler această locuință a Ungurilor în acea regiune? Care istoric al acelor timpurĭ i'o spune? Este ceea ce a uĭtat să ne aréte. El susține acest fapt fiind că are nevoie de el din două puncte de vedere: întâiŭ pentru a combate pe Anonimus, al doilea pentru a arăta că Ungurii, putând trece liber prin Valachia, aceasta nu fusese supusă Bulgarilor.

Și cu toate aceste, măcar această singură dată Anonimus are dreptate, chiar în contra călăuluĭ săŭ, când arată că Ungurii aŭ intrat în Panonia venind de la miază-noapte. Intărirea spuselor sale 'i vin dintr'o parte de unde ea n'ar prea putea fi așteptată. Cronicarul rus Nestor (care scrie către anul 1100) conține o arătare identică ca acea a luĭ Anonimus. «In anul 898 Ungurii ajunsese înaintea Kievuluĭ și trecură peste un munte care fu numit acel unguresc. Eĭ ajunsese la Nipru și stăteaŭ în carele lor, căcĭ eĭ călătoriaŭ ca și Polowții. Eĭ veneaŭ din spre răsărit și suindu-se peste munții ceĭ inalțĭ, care fură numițĭ munții ungureștĭ eĭ începură a se resboi cu Valachiĭ și cu Slaviĭ ce locuiaŭ acolo.» (1)

Este greŭ de crezut că Anonimus să fi cunoscut cronica luĭ Nestor și să fi luat din ea arătarea sa asupra drumuluĭ urmat de Ungurĭ. Această rĕspundere deplină intre Anonimus și cronicarul rus, dă fără îndoială spuselor celuĭ d'ântâi o strălucită întărire și arată că acolo unde n'avea interes a ascunde adevĕrul, el îl da la lumină. Rösler crede că Anonimus «n'ar putea fi scăpat nicĭ chiar prin ajutorul luĭ Nestor.» (2) Dacă s'ar urma principiile de critică puse în lucrare de Rösler, când e vorba de a nimici o dovadă care vine în sprijinul Românilor, ar trebui să ne lepădăm pentru tot-deauna de încercarea de a întemeia adevĕrurĭ istorice. Noĭ credem că această potrivire deplină între două isvoare așa de deosebite este cea maĭ bună dovadă a ființăriĭ unuĭ fapt istoric, și că Rösler care strămută pe Ungurĭ, fără nicĭ o dovadă în Oltenia, n'are dreptul de a invinui pe Anonimus cu atâta amărăciune, căcĭ și el îl urmează întocmaĭ, iscodind fapte acolo unde nu le află potrivite cu dorințele sale, pentru a sluji uneĭ cause streine istorieĭ.

(1) Nestor, Russische Annalen in ihrer slavonischen Grundsprache von *August Ludwig von Schlözer.* Göttingen 1805, III, p. 107. — Acelaș lucru este mărturisit și de *Const. Porfirogenitul,* Bonn. p. 170 unde spune că Ungurii bătuțĭ de Pecenughĭ luară în stăpânire «τὴν μεγάλην Μοράβιαν». Cum ar fi putut eĭ descăleca în această țară, dacă ar fi trecut prin Porțile de fer?

(2) Rom. Stud p. 199.

Această intrare a Ungurilor în Panonia prin sud era chiar peste putință din mai multe pricinĭ : Intaiŭ, fiind că Ungurii nu o cunoșteaŭ, pe când calea pe la Nord le era pe deplin cunoscuta, căci eĭ o apucase în maĭ multe rândurĭ în espedițiile lor în protiva apusuluĭ. Așa este de credut că însuși Rösler nu gândea a aduce pe Ungurĭ pe hotarele monarchiei france în 862, făcându-ĭ să treacă strîmtorile Porților de fer. Am vĕzut maĭ sus că chiar dînsul admite că în 892 Ungurii ar fi lovit Moravia venind de către Meazănoapte. Pentru ce oare să fi apucat eĭ treĭ anĭ maĭ târziu în spre sud? Ungurii șĭ-aŭ părăsit locuințele lor în Ateluzŭ din pricină că aŭ fost loviți de Peceneghĭ. Acest popor însă n'a venit improtiva lor de la Mează-noapte astfel că să-i silească a apuca în partea opusă, spre Mează-zi. Peceneghii au căzut peste Ungurĭ, venind din Răsărit, și deci eĭ ar fi putut scăpa de eĭ fugind atât în spre Nord cât și în spre Sud. Această lovire a Peceneghilor era însă combinată cu acea a Bulgarilor, care, pentru a-ĭ ajunge în Ateluzŭ, trebuia să vină prin sud (Valachia răsăriteană). Cum este cu putință de admis ca Ungurii să fi căutat o scăpare tocmaĭ în partea acea pe unde eraŭ loviți, afară doară unuĭ altuĭ Kekavmenos? Insfîrșit chiar când Ungurii, prĕsupunêndu-ĭ așezațĭ în Oltenia, ar fi vrut să treacă din Valachia în Panonia, pe acele timpurĭ nu era nicĭ o cale deschisă între aceste două regiunĭ, și aceasta cu atât maĭ puțin când era vorba de strămutarea unuĭ popor întreg. Avem asupra acesteĭ împrejurărĭ o dovadă invederată. Istoricul bizantin *Menandru*, rapoartă că Chaganul Avarilor, Baian, (care locuia în Panonia) vroind în 581 să pedepsească pe Slavii, care locuiaŭ în Valachia, pentru că aceștia nu vroiaŭ să asculte de ordinile sale și să-ĭ plăteasca tributul, ceru învoire de la împĕratul Mauriciŭ, contimporanuĭ scriitoruluĭ, de a trece Dunărea la Sirmium și Singidunum, merse de a lungul rîpeĭ drepte a fluviuluĭ până în dreptul Schițieĭ (Dobrogia) și trecu apoĭ pe malul nordic pentru a ajunge pe supușiĭ sĕĭ rĕsvrătitorĭ. (1) Este însă invederat că dacă Baian ar fi putut trece de a dreptul din Panonia în Valachia, el nu ar fi făcut acest încunjur.

Rösler, pentru a dovedi cum Anonimus turbură pretutindene adevĕrul, pune într'o necontenită asemĕnare spusele sale cu acele a le cronicilor apusene. Această metodă, de și foarte nimerită, nu poate conduce la resultate sigure decât în privirea istorieĭ exterioare a Ungurilor, atingerea lor cu popoarele apusuluĭ. Ea nu poate fi pusă în lucrare pentru istoria interioară a acestuĭ popor, faptele petrecute la cucerirea Ungarieĭ, pentru că nicĭ o cronică apusană nu cunoaște aceste fapte. Inducțiunea trasă de Rösler că Anonimus fiind prins de maĭ multe orĭ cu minciuna în maĭ multe din spusele sale, ar urma de aicĭ că nu poate fi crezut nicĭ odată, nu este logică, și apoĭ am vĕzut că asupra unuĭ punct prea însemnat din istoria launtrica a Ungurilor, calea urmată de eĭ pentru a trece din Ateluzŭ în Panonia, Anonimus chiar conține adevĕrul. El nu avea interes aicĭ de a falsifica cele petrecute și chiar ne-

(1) *Menander* Bonn. p. 404. Comp. *Pič* Abstammung der Rumänen p. 75.

știința sa, făcêndu-l să priimească tradițiunea ca temelia povestireĭ sale, dă încă cuvintelor sale și maĭ multă crezare.

Mărturisirea sa despre aflarea Românilor în Transilvania, cu toate fabulele de care el o înconjoară, să nu conțină ea oare un fond de adevĕr? Ce interes ar fi avut Anonimus a iscodi ființarea acestuĭ popor? Nu se poate admite falsificarea unuĭ fapt istoric, de cât din o pricină bare-care. Insă în zadar s'ar căuta o asemenea în casul nostru. Rösler însă care e pregătit asupra tuturor punctelor, descopere în curênd pricina care a împins pe Anonimus a iscodi ființarea Românilor în Transilvania pe vremile venireĭ Ungurilor. Găsind în timpul sĕŭ (1235—1270) Românĭ în Transilvania, el trebuia să dea o esplicare a aflăreĭ lor în această țară. Eată obârșia fabulelor sale despre Gelŭ. Cel maĭ bun rĕspuns ce se poate opune uneĭ asemenea susțineri a fost făcut de d. *Tomaschek*, pe când era încă protivnicul luĭ Rösler. Reproducem încă odată cuvintele sale aduse și maĭ sus: «Anonimus nu putea fi așa de nepriceput să vrea a face să creadă pe compatrioțiĭ sĕĭ că Valachiĭ ar fi niște locuitorĭ vechĭ aĭ țĕreĭ, când—după cum susține Rösler—eĭ abia ar fi fost intrat în ea cu 60 de anĭ maĭ înainte. Nu, tradițiunea maĭ veche de cât amintirea oamenilor și credința obștească a timpuluĭ sĕŭ, i arăta ca atarĭ pe Valachĭ și pe Slavĭ. Dacă el ar fi putut privi pe Valachĭ, pe care 'ĭ numește ceĭ maĭ ticăloșĭ dintre oamenĭ, ca pe niște vagabonzĭ noĭ venițĭ, nu le-ar fi cruțat această ocară.»

Anonimus însă nu este singurul isvor al veaculuĭ de mijloc care să amintească ființarea Românilor în Transilvania. Datele sale sunt sprijinite și de alte cronicĭ contimporane saŭ cu puțin timp posterioare, a căror credință n'a fost nicĭ o dată bănuită. Așa cronica intitulată *De facto Hungariae Magnae invento* scrisă în 1237, începe prin cuvintele: S'aŭ găsit în *faptele Ungurilor creștinĭ*, că ar fi altă Ungarie mare, de unde aŭ eșit 7 ducĭ cu popoarele lor, care aŭ venit în țara ce astă-zĭ se numește Ungaria, ear pe atuncĭ se numea *pășunele Romanilor*, pe care și-o alesese spre a o locui, după ce aŭ supus popoarele ce trăiaŭ atuncĭ într'însa.» (1) Nu trebue uĭtat că și Anonimus vorbește de anale pe care le-ar fi avut sub ochiĭ seĭ și reproduce din aceste anale tocmaĭ faptul raportat și de cronica de maĭ sus; el spune: «In anul întrupăreĭ luĭ Dumnezeŭ 884 *după cum se spune în cronicele anale*, șeapte fețe de căpitenie aŭ eșit din țara Scitică către apus.» (2) Cronica anterioară

(1) Inventum est in gestis Hungarorum Christianorum, quod esset alia Hungaria maior de qua VII duces cum populis suis egressi fuerant qui venerunt in terram quae nunc Hungaria dicitur, tunc vero dicebatur *pascua Romanorum*, quam inhabitandam prae terris ceterris elegerunt, subiectis sibi populis qui tunc habitabant.»

(2) Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXIIII *sicut in annalibus continetur cronicis*, septem principales personae egre si sunt de terra Scythica ver us occidentem. *Schwandtner* l. c. I, p. 6.

consultată de Anonimus era decĭ aceeașĭ pe care a avut'o în vedere și scrierea *de Magnae Hungariae invento*. Anonimus aducênd dintr'ênsa povestirea despre eșirea Ungurilor din Scitia, este firesc lucru de a admite că el reproduce după acel isvor întreaga espunere despre eșirea lor din vechea lor patrie și așezarea lor în cea nouă, cu atât maĭ mult că cuvintele întrebuințate de dênsul sună aproape în acelașĭ mod, vorbind și el despre păstorïĭ Românilor pe care 'ĭ dă ca Valachĭ: «Pe care țară (adică Panonia) o locuiaŭ Slaviĭ, Bulgariĭ și Valachiĭ saŭ păstoriĭ Romanilor.» (1) Anonimus decĭ în privirea aflăreĭ Românilor în Transilvania, nu face decât să reproducă un izvor anterior, ceea ce 'l pune afară din cearta întreprinsă asupra adevĕruluĭ acesteĭ notițe. Archidiaconul Thomas în Istoria pontificilor din Salona și Spalato scrisă către 1266, zice că Ungurii veniră în Panonia și după ce uciseră locuitoriĭ acelei regiunĭ, și pe o parte din eĭ i reduseră în sclăvie, s'aŭ așezat în acel câmp—această regiune se zice că din vechime a fost *pășunile Romanilor*.» (2) In sfârșit *Simon Keza* zice în cronica sa, scrisă către 1285; «Valachiĭ care fură *păstoriĭ* și coloniĭ *Romanilor* rămênênd de bună voia lor în Panonia». (3) Termeniĭ decĭ de Valachĭ și de păstoriĭ Romanilor (de unde numele țĕreĭ de pășunele Romanilor) sunt întrebuințațĭ fără osebire unul pentru altul, spre a însemna aceașĭ poporațiune, și acest termen este cu atâta maĭ potrivit cu cât Valachiĭ fusese redușĭ prin împrejurările espuse maĭ sus la starea de păstorĭ.

Rösler dovedește pe Anonimus de falș în toate părțile istorieĭ sale care se rapoartă la atingerea Ungurilor cu națiunile apusene, unde am vĕdut că el avea interes a ascunde adevĕrul. O asemănare de acelașĭ fel făcută cu alte izvoare indigene în privirea faptelor lăuntrice ale istorieĭ ungureșĭ, întărește din potrivă spusele sale în chipul cel maĭ vĕdit; ce trebui dedus de aicĭ? Nimic alt ceva, dupe cum credem noĭ, de cât că Anonimus nu este cu mult maĭ neștiutor nicĭ maĭ falș de cât cele maĭ multe din cronicele veaculuĭ de mijloc, că el nu ascundea adevĕrul de cât acolo unde era interesat a o face, și că prin urmare arătările sale în privirea Valachilor, întemeindu-se pe tradițiune și chiar pe niște cronicĭ maĭ vechĭ, ele trebue să fie privite ca vrednice de credință.

Cronica luĭ Nestor, pe care am găsit'o maĭ sus întărind spusele luĭ Anonimus în ceea ce privește calea urmată de Ungurĭ pentru a veni din Ateluzŭ în Panonia, reproduce și pomenirea făcută de acesta despre aflarea Români-

(1) «Quam terram Slavi, Bulgari et Blachi ac pastores Romanorum.» *Schwandtner*, l. c. p. 8.

(2). «Interfectis namque incolis regionis illius, aliisque in servitudinem redactis posuerunt se in planitie illa — haec regio dicitur antiquitus fuisse *pascua Romanorum*» *Thomas archidiaconi spalatensis*, Historia Salonitarumpontific um atque Spalatensium. *Schwandtner* l. c. III p. 349.

(3) «Blakis, qui Romanorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Panonia» *Simon Keza*.

lor în Transilvania. Reproducem în întregul sĕŭ locul unde el amintește această împrejurare: «(Ungurii) venise din partea răsaritului, trecură peste înnalții munți care aŭ fost numiți ceĭ ungurești și începură a se resboi cu Valachiĭ și Slaviĭ care locuiaŭ acolo; căcĭ maĭ 'nainte Slaviĭ țineaŭ această țară și Valachiĭ veniră a o cuceri. Apoĭ Ungurii supuseră pe Valachĭ și moștenirâ țara și se așezară în mijlocul Slavilor pe care 'ĭ supusese. Din acest timp țara luâ numele de Ungaria . (Cap. IX) (1).

Nestor repetează aceste cuvinte în două alte locurĭ. Așa în capul al IV-lea conține vorbele următoare : căcĭ Valachiĭ lovind pe Slaviĭ de la Dunăre și așezându-se printre eĭ, le făcură silnicie, și siliră pe Slavĭ a emigra; parte dintr'înșiĭ se așeza pe Vistula și luâ numele de Lechĭ (2).

El revine asupra acesteĭ teme în capul al X-lea al cronicei sale: «Atuncĭ veniră Ungurii albĭ și moșteniră țara Slavonilor, *după ce alungară pe Valachĭ care o aveaŭ luată de maĭ 'nainte* . (3) Chiar când acest de pe urmă loc ar fi respins ca interpolat, totușĭ nu este maĭ puțin sigur că Nestor vorbește de *Valachĭ* în maĭ multe rândurĭ și este vorba a se ști ce popor înțelege el sub această denumire. Se înțelege că nu poate fi de cât un popor de viță latină căcĭ Slavoniĭ păstrează această numire în deosebĭ pentru popoarele acesteĭ rase (4).

Rösler pe care acest loc îl încurca deopotrivă cât și Anonimus, și care nu putea declara de falsificator și pe cronicarul rusesc, găsi un mijloc destul de ghibaciŭ de a *interpreta* acest loc ast-fel ca să'l facă de tot nelovitor pentru teoria sa. El susține că Valachiĭ luĭ Nestor nu sunt de cât — Franciĭ imperiuluĭ Carlovingian !! Și Rösler susține această teză în aparență cu toată seriositatea. El se rostește asupra acestuĭ punt în chipul următor : Valachiĭ luĭ Anonimus notar, locuesc în Ungaria resăriteană, țara așezată pe rîpa stângă a Tisieĭ ; aceĭ aĭ luĭ Nestor trebue să fie căutațĭ pe partea opusă, în vechea Panonie. Valachiĭ luĭ Anonimus sunt poporul acela pe care și noĭ moderniĭ 'l coprindem sub acest nume ; Valachiĭ luĭ Nestor sunt Franciĭ imperiuluĭ Carlovingienilor. Și această deosebire însemnată n'a fost descoperită până astăzĭ. Ceea ce s'a presupus în tot-dea-una și cu drept cuvênt este că Valachiĭ luĭ Nestor n'ar putea fi Româniĭ de astăzĭ. Schlözer 'ĭ ținea drept Italienĭ. Fraehn din potrivă presupunea că țara Valachilor luĭ Nestor ar fi fost Francia. Dacă se observă că la el Gallicaniĭ saŭ Galițiĭ, adecă Spanioliĭ din nordul Spanieĭ sunt numițĭ îndată langă Valachĭ, se va găsi o nouă întărire a acestuĭ adevĕr.

(1) Nestor trad. de *Schlözer* III p. 107

(2) Idem. II. p. 66.

(3) Idem II p 112. Partea sublimata, neaflându-se de cat în două manuscripte, este presupusă a fi fost interpolată de catră copiștĭ. D-l *Franz Miklosisch* aŭ lăsat'o afară din ediţiunea sa a cronicaruluĭ rus, Viena 1860.

(4) *Martin Cromer* de origine et rebus gestis Polonorum Cap. XII : Polonorum atque Slavonum lingua non modo hi populi, verum etiam omnes qui sunt Italici generis Vlassi et Vlossi dicuntur, quod ipsum etiam argumento est Italicam hanc gentem esse,

Dacă decĭ Franciĭ sunt numițĭ Valachĭ în totalitatea popoarelor care făceaŭ parte din împĕrăția lor, atuncĭ se înțelege dela sine că Germaniĭ Franciei răsăritene sunt și eĭ cuprinșĭ sub acest nume (1).

Maĭ întâiŭ nu înțelegem de unde iea Rösler deosebirea între Valachiĭ luĭ Nestor care ar trebui căutațĭ din dreapta Tiseĭ și aceĭ aĭ luĭ Anonimus care ar fi de a stânga eĭ. Poate că Rösler se gândește la împrejurarea că Transilvania a fost supusă maĭ târziŭ, și că decĭ Nestor nu se putea gândi când vorbia de cucerirea țĕreĭ Ungureștĭ la întâia lor coborîre în noua lor patrie, decât la popoarele din Panonia. Rösler însă uĭtă că este o mare deosebire între modul cum se scrie istoria în zilele noastre, unde fie-care știre este cercetată și depănată pană ce se crede a se fi dat de adevĕr, și între acela pe care un preot rus din veacul al XI-lea putea să'l pună în lucrare la alcătuirea croniceĭ sale. Este firesc pentru un om strein dè a lua în băgare de seamă starea țĕrilor înconjurătoare astfel cum se afla pe timpul sĕŭ ca normă pentru lucrarea sa și era decĭ prea ușor și prea firesc lucru pentru cronicarul rusesc să amestece cucerirea Panonieĭ din 898 cu aceea a Transilvaniei ce era îndeplinită pe timpul sĕŭ, și de a considera această din urmă cucerire ca făcută din întâiul moment când Unguriĭ trecură peste munțiĭ Carpațĭ.

Apoĭ Nestor face în capul al II-lea o enumerare a popoarelor din rasă jafetică : «Waregiĭ, Suedeziĭ, Normaniĭ, Goțiĭ, Rușiĭ, Englezii, Spanioliĭ (Galitzanĭ), Valachiĭ (Volochi), Romaniĭ (Rimlieni, românește vechiŭ Rîmleni) Germaniĭ (Niemtzi), Korliaziĭ, Venețianiĭ (Veneditzky), Franciĭ (Friagovie)».(2) El cunoaște decĭ tot atât de bine pe Francĭ ca și pe Romanĭ, și nu putea decĭ, să numească imperiul Francilor Carlovingianĭ cu termenul de Valachĭ, ci ar fi întrebuințat acel de Friagovĭ, saŭ de Rimlianĭ, căcĭ acest imperiŭ purta de la 800 și titlul de imperiŭ roman. Cât despre rândul în care sunt expuse aceste popoare, de unde Rösler vrea să tragă un argument pentru așezarea lor geografică și înțelege sub Valachĭ pe Italienĭ, observăm că Nestor nu urmează în expunerea luĭ nicĭ așezarea geografică nicĭ asemănare națională ; așa el sare de la Rușĭ la Englezĭ, pentru a trece de la aceștia la Spanioliĭ peste Francĭ, pe care nu-i aduce decât la sfârșit după ce aŭ pomenit pe Valachĭ, Romanĭ, Nemțĭ, Venițianĭ. Necunoscĕnd el așezarea popoarelor după cum era în realitate, el arată numaĭ numele lor care lovise urechile sale. Italieniĭ nicĭ nu ființaŭ ca popor pe vremile luĭ Nestor, și poporațiunile de căpetenie ale Italieĭ în acest timp eraŭ tocmaĭ Vențienii și Romaniĭ pe care Nestor 'ĭ cunoaște și 'i numește cu numirĭ deosebite.

Apoĭ dacă este adevĕrat că Carol cel Mare cucerise Panonia asupra Avarilor în 797, oare aceste părțĭ nu schimbase stăpânul lor în decursul seculuĭ care trecuse, și ascultaŭ ele în 898 tot de împĕrăția Francilor? «Situația țĕrilor dunărene se schimbase mult de la moartea luĭ Carol cel Mare și ni-

(1) Rom. Stud. p. 80.
(2) Nestor de *Schlözer* II. p. 24.

micirea desăvârşită a imperiuluĭ avar. Acuma confederaţia Slavilor Marahanĭ saŭ Moravĭ stăpânea de pe înălţimea unde ea întemeĭase scaunul puteriĭ sale, şesurile de la Nordul Dunăriĭ şi ţinea în cumpănă Francia răsăriteană. Carol cel Mare nu avuse drept urmaşĭ decât nişte principĭ slabĭ care nu ştiură să ducă greutatea toiaguluĭ sĕŭ împĕrătesc, séŭ nişte copiiĭ ambiţioşĭ a căror împărecherĭ rupseră împĕrăţia în bucăţĭ. (1) Imperiul roman apoĭ fiinţa către sfîrşitul veaculuĭ al IX-lea tot atât de puţin ca şi regatul Francilor. Cel întâĭ încetase de a maĭ fi cu Carol cel Gros în 887 şi nu fusese încă reînfiinţat în legătură cu Germania prin Othon cel Mare. El fusese înlocuit în partea sa răsăriteană tocmaĭ prin acest regat al Germanieĭ în persoana luĭ Arnulf din Carnitia. Unde se găseşte oare în această stare de lucrurĭ cel maĭ slab motiv care să fi făcut pe Nestor a pomeni pe Franciĭ imperiuluĭ cu numele de Valachĭ?

Nestor apoĭ zice respicat şi în maĭ multe rândurĭ că *Valachiĭ se aşezase în mijlocul Slavonilor*; el pare deci a fi fost bine ştiutor asupra acesteĭ împrejurărĭ. Nu e vorba numaĭ cât de o stăpânire a Valachilor asupra ţĕrilor căzute maĭ apoĭ sub Ungurĭ, dar de o năvălire a Valachilor *ca popor* în aceste ţĕrĭ, de o colonisare a Valachilor aşezată aicĭ în urma uneĭ cucerirĭ. Franciĭ însă nicĭ o dată n'aŭ venit ca popor să se aşeze în Panonia. Carol cel Mare orânduise aicĭ câte-va comitate, ocârmuite de Francĭ; dar coloniile pe care el le trimise aicĭ eraŭ de obârşie germană, ridicate din Bavaria saŭ slavone, aduse din Carnitia. Numerul lor aşezat aicĭ deveni însemnat şi ast-fel se dădu naştere în jurul Vieneĭ şi a munteluĭ Comagene unuĭ sîmbure de poporaţiune teutonică.» (2).

Cum dară să esplicăm într'un chip logic şi potrivit cu faptele istorice cunoscute tesa sprijinită de Nestor, că Valachiĭ loviră pe Slavonĭ şi se aşezară în mijlocul lor, că maĭ târziŭ Unguriĭ veniră peste dênşiĭ şi supuseră domnieĭ lor pe Valachĭ şi pe Slavĭ?

Trebue luat aminte că nu putem cere prea multă logică şi precisiune cronicarilor veaculuĭ de mijloc, şi că tocmaĭ năzuinţa noastră de a esplica faptele aduse de dênşiĭ potrivit cu cunoştinţele noastre actuale, poate să le dea un înţeles pieziş şi să inducă în eroare asupra adevĕratuluĭ lor înţĕles. Faptul adus de Nestor că Slavoniĭ alungaţĭ de pe malurile Dunăriĭ de către Valachĭ, se aşezara pe acele ale Vistuleĭ sub numele de Lechĭ, este una din acele gâcitorĭ neesplicabile, care îşĭ are obârşia în cunoştinţele încurcate, legendele saŭ tradiţiunile fără temeiŭ, unite cu ştirile maĭ mult saŭ maĭ puţin sigure a le cronicaruluĭ rusesc. Rösler care găseşte tot atât de puţin esplicarea acesteĭ relaţiunĭ admite că a putut fiinţa printre Slavonĭ o tradiţie care punea în legătură emigrarea Slavonilor către Nord cu cucerirea Panonieĭ (3).

Fără de a avea pretenţia de a esplica totul, ne ajunge de a fi arătat că

(1) *A. Thierry,* Attila II p. 215.
(2) *Thierry,* Attila, II, p. 194.
(3) Rom. Stud. p. 81.

Valachiĭ luĭ Nestor ne putênd fi nicĭ într'un chip Franciĭ Carlovingianĭ, eĭ nu se pot raporta la nicĭ un alt popor decât la Româniĭ Transilvanieĭ, căcĭ de şi Unguriĭ n'aŭ cucerit chiar de la început Transilvania, era uşor pentru Nestor de a amesteca Panonia cu Transilvania şi de a raporta la tot teritoriul unguresc nişte întîmplărĭ care se petrecuse numaĭ cât în o parte a acestuia. Nouĕ ni se pare că Schlözer ar avea pe deplin dreptate când zice că : «aceştĭ Valachĭ aĭ luĭ Nestor nu sunt alt ceva de cât aceĭ pe care şi astă-zĭ 'i cunoaştem sub acest nume ; cu cât mĕ îndeletnicesc maĭ mult cu cronicele ruseştĭ, cu atât mĕ încredinţes maĭ mult despre acest fapt şi retrag decĭ cea ce am spus maĭ sus (1). Nu sunt nicĭ Romaniĭ, nicĭ Bulgariĭ, nicĭ Franciĭ, dar chiar Valachiĭ coborîtorĭ din vechiul şi marele popor al Tracilor, Dacilor şi Geţilor, carĭ aŭ încă şi astă-zĭ limba lor deosebită şi trăesc în numĕr de maĭ multe milioane, de şi apăsaţĭ în Moldova, Valachia şi Transilvania (2). Mărturisirea luĭ Anonimus că Valachiĭ s'ar fi aflat în Transilvania la venirea Ungurilor capătă o întărire într'o altă parte însă şi maĭ neaşteptată decât cronica rusească. In poemul german Niebelungen se găsesc pomeniţĭ Valachiĭ printre popoarele care veniră să feliciteze pe Attila cu prilejul căsătorieĭ sale cu Crimhilda. Cântul al 22-lea vorbeşte de eĭ în cele d'întâiŭ strofe ale sale :

«Von vil maneger sprâche sah man ûf den wegen
Vor Ezelen rîten vil manegen kuenen degen
Kristen und heiden vil manec witiu schar
Dâ si in frowen funden, si fuoren vroelichen dar.

Von Riuzen und von Kriechen reit dâ vil manec man
Polânen und *Vlâchen* den sah man ebene gan
ir pfert und ros diu guoten da si mit kreften riten
swaz si site habeten der wart vil wenec iht vermiten.

von dun lande uz Kyeven reit ouch dâ manec man
und die wilden Pescenacre, da wart des vil getân,
mit dem bogen schiezen zen vogeln die da flugen
in pfîle si vil sêre mit Kraft unz an die wende zugen.

. . . .
. . . .

Der *herzog Ramunc uzer Vlâchen at*
mit siebenhundert manen hom et îur si gerant
sam die wilden vogete sî sah man si warn etc. etc.

Poemul Niebelungenilor a fost turnat în forma acea în care 'l posedăm noĭ astăzĭ către sfîrşitul seculuĭ al XII-lea, 1190, şi manuscriptele cele maĭ vechĭ ce ni aŭ păstrat această redacţiune sunt dintre aniĭ 1210—1225. Acest poem însă nefiind decât întrunirea cântecelor singuratice ce se aflaŭ de maĭ

(1) Vol. II p. 30, unde el crede că Valachiĭ luĭ Nestor ar fi Italienĭ. *Rösler* citează numaĭ cât părerea cea d'întâiŭ a luĭ Schlözer; pe aceasta de a doua, prin care revine asupra eĭ, o trece sub tăcere.

(2) Nestor de *Schlözer* III. p. 144.

nainte în gura barzilor germanĭ, e te invederat că părţile din care el s'a alcătuit trebue să fie mult maĭ vechĭ. A tăzĭ nu maĭ suntem în stare a deosebi data precisă a incorporăriĭ în întregul seŭ a deosebitelor sale episoade. Infăţoşarea Peceneghilor şi a Polonilor la curtea luĭ Attila este fară îndoĭală un anachronism invederat, adaos prin un bard de maĭ târziŭ. Oare tot astfel s'a petrecut lucrurile cu Romănii. Fost-aŭ eĭ introduşĭ în poem în acelaş timp cu popoarele în tovără,ia cărora i impreunează poemul în forma sa actuală? saŭ sunt eĭ contimporanĭ a arătăriĭ luĭ Attila însuşĭ în cercul cânturilor germaue, fără îndo ală una din părţile cele maı vechĭ a le epopeiĭ. In nehotărîrea ın care ne pune această întrebare trebue să căutăm data cea de pe urmă când a putut intra Romăniĭ în poemul Niebelungenilor. Este afară de îndoıală că chiar dacă am presupune răsăritul Europeĭ cu totul necunoscut Germanilor, cruciatele aŭ trebuit să-i pună în cunoştinţă maĭ apropiată cu etnografia Europeı răsăritene, şi este de crezut că această nouă cunoştinţă împinse pe unul din cântăreţiĭ maı de apoĭ aĭ poemuluı a îmbogăţi nomenclatura naţiunilor care se înfăţişază la curtea luĭ Attila. In timpul căreĭ cruciate însă a putut spiritul german să dobândească aceste noue cunoştinţe? Este invederat că în timpul celeĭ ântâi (1096) saŭ cel mult în al celeĭ a doua (1146), căcĭ cea a treia, condusă de împĕratul Frideric Barbă-roşă, (1188 1190) este prea apropiată de data redacţiuniĭ definitive a poemuluĭ.

Apropierea Valachilor ,i a Polonezilor indegetează o vecinătate a acestor popoare; de asemenea cu ţara Kievuluĭ şi Peceneghiĭ. Cât despre Ruşĭ şi Grecĭ acestea sunt popoarele cele maĭ îndepartate, care nu lipsiră de a veni să curtenească pe Attila. Ducele *Ramunc al ţăriĭ valace* nu este alta decât numele poporuluı *Român* dat capuluĭ seŭ. Germaniĭ aud tot deauna sunetele nasale, care lipsesc în limba lor, ca şi când ar fi urmat de un *g* saŭ *c*. Aşa în dicţionarul conversaţiuniı al luĭ Meyer 1875 găsim pronunţarea numelor franceze sfîrşite în *an*, *on* arătate pe nemţeşte prin *ang*, *ong*, spre exemplu : *Florian* (sprich : Floriang); *flacon* (spr : flacong) ; *Melun* (spr : Melung). De asemenea şi numele de *Romîn*, care este cu totul nasal, a devenit în transcrierea germană *Ramunc*. Acest nume pe care Niebelungen îl daŭ capuluĭ naţiuneĭ Valache, nu se află decât la Nordul Dunăriĭ; Romăniĭ din peninsula Balcanilor se numesc tot deauna pe sine *Armânı*. Arăta decĭ că Valachiĭ de care e vorba eraŭ din ţĕrile unde 'ĭ întîlnim şi astăzĭ purtând acelaş nume.

Aceste treĭ izvoare atât de deosebite concurgĕnd într'un chip aşa de deplin a dovedi fiinţarea Românilor la Nordul Dunăriĭ înaintea seculuĭ al XIII, arată că lipsa absolută de pomenire a acestuĭ popor ca locuind în Dacia până la secolul al XIII-lea, nu se află decat în mintea acelora ce au interes a nu'l afla aicea.

Autoriı bizantinĭ pomenesc şi eĭ despre Românĭ ca locuind în Dacia în veacul al XII-lea.

Cinnamus în Epitomele sale raportează faptul următor, care s'ar fi petrecut pe timpul ımpĕratuluĭ Manoil Comnen, în anul 1161 : In una din nume-

roasele sale expedițiĭ în protiva Ungurilor, pentru a putea maĭ ușor a înfrânge pe dușmaniĭ seĭ, împĕratul ordonă ca eĭ să fie loviți din treĭ părțĭ de odată : «El trimise pe Alexios cu o mare armată contra Dunăriĭ, prefăcêndu-se că ar voi să lovească pe Ungurĭ iarășĭ prin locurile obicĭnuite. Leon Batațe cu o armată tot așa de puternică, *care numera maĭ ales un numĕr însemnat de Valachĭ care se zic a fi o colonie italică, fu trimis pentru a cadea asupra Ungurilor din o altă parte, despre Marea Neagră, pe unde eĭ nu fusese nicĭ odată lovițĭ.* Conform cu acest plan, Alexios ajunse la Dunăre și spăria necontenit pe Ungurĭ, prefăcêndu-se că ar vrea să treacă fluviul, în timp că Batațe căzênd asupra lor din părțile de către Marea Neagră, pustii totul în calea sa, ucigênd un mare numĕr de oamenĭ, și luând tot pe atâța în robie și se întoarse înapoĭ încărcat cu prăzĭ. Impĕratul vroind însă să dea Ungurilor și o a treia lovitură trimise încă o armată care inaintă maĭ către Nord în direcțiunea Tauro-Sciției sub conducerea luĭ Lamparda și N. Petralifa.» (1) Rösler care citează numaĭ cât partea subliniată (2) pentru a-ĭ putea da, astfel deslipită, înțelesul ce 'ĭ convine, susține că Valachiĭ luĭ Cinnamus eraŭ din peninsula Balcanuluĭ, cărora singur împĕratul putea să le ordone să ia parte la luptă căcĭ el n'ar fi avut nicĭ un drept a face aceasta pentru Valachiĭ de această parte a Dunăriĭ, dacă eĭ s'ar fi aflat aicĭ. O analisă a acestuĭ loc în întregul seŭ, ne va descoperi cu totul alt ceva. Ungaria trebuia să fie lovită din treĭ părțĭ de odată: prin locurile obicĭnuite, din partea Măreĭ Negre și prin Tauro-Sciția. Locurile obicĭnuite sunt prin sud, trecênd Dunărea și Sava, pe unde în nenumĕrate rândurĭ vedem pe Bizantinĭ resboindu-se cu Unguriĭ (3). Tauro-Scitia nu este alt-ceva de cât Galiția. (4) Partea din spre Marea Neagră trebuia decĭ să se afle între aceste două puncte extreme, și fiind că după cum arată Cinnamus lovirea trebuia să vină din spre Marea Neagră, este inveđerat că el avea în vedere Moldova și trecătorile Carpaților din aceste părțĭ (bună oară pasul Oĭtuzuluĭ), pe unde Unguriĭ nu fusese nicĭ odată lovițĭ. Insă tocmaĭ în această armată se afla mulțimea cea mare de Valachĭ. Eĭ se alipiră decĭ de la sine pe lângă armata luĭ Batàțe, pentru a combate pe Ungurĭ care silise pe mare parte din acest popor, prin cucerirea Transilvanieĭ, a se coborî pe laturile exterioare a le Carpaților, lucru pe care vedem că 'l fac și maĭ târziŭ.

Cum se poate atuncĭ trage din acest loc înțelesul pe care Rösler vrea să'l scoată din el, că Valachiĭ de care e vorba ar fi fost aceĭ ce locuiaŭ la Bizia.

(1) *Cinnamus,* Epitome, Bonn, p. 260 : 'Αλέξιον μὲν στρατεύμασιν ἅμα πολλοῖς ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἔπεμπε δόκησιν ἐμποιήσοντα Οὔννοις ὡς ἐκ τῶν συνήθων καὶ παλιν αὐτοῖς ἐπιθήσεται χωρίων. Λέοντα δὲ τινὰ Βατάτζην ἐπίκλησιν ἑτέρωθεν στράτευμα ἐπαγόμενον αλλο τε συχνὸν καὶ Βλάχων πολὺν ὅμιλον, οἳ τον ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Εὐξείνῳ καλουμένῳ πόντῳ χωρίων ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐννικήν, ὅθεν οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις etc. etc.»

(2) Rom. stud. p. 85.

(3) *Cinnamus* p. 12, 119, 131, 217, 222, 239 etc.

(4) Ibidem p. 115 : κατὰ Γαλίτζης χώρας Ταυρισκηδεκῆς.

Anchialos prin jurul Constantinopoleĭ în preajma Măriĭ Negre? Pentru ca corpul luĭ Batațe să vină din acele regiunĭ el ar fi trebuit să treacă Dunărea, și Cinnamus zice respicat tocmaĭ din potrivă când arată că acel ce'l lovea din partea Dunăreĭ era Alexios, și că deci cele-lalte două espedițiĭ eraŭ la Nordul fluviuluĭ. Al treilea corp de armată al luĭ Lamparda, fiind tocmaĭ în Galiția, unde se putea găsi alt loc pentru a ataca pe Ungurĭ, și anume din spre părțile Măriĭ Negre, de cât în Moldova?(1)

Maĭ sus am găsit pe Rösler trecênd sub tăcere un loc însemnat pentru descoperirea adevĕruluĭ în întrebarea cu care ne îndeletnicim. Aicĭ îl vedem ciuntind un altul pentru a scoate din el un înțeles cu totul deosebit de acela pe care 'l are într'adevĕr. Dacă era convins de dreptatea teseĭ sale, eraŭ oare de lipsă atare mijloace pentru a o întemeia?

Un alt autor bizantin, contimporan luĭ Cinnamus, același Nicetas Choniates pe care l'am întrebuințat maĭ sus pentru a limpezi întrebarea statuluĭ valacho-bulgar, ne-a păstrat o arătare încă maĭ precisă asupra aflăriĭ Românilor la Nordul Dunăriĭ, tocmaĭ pentru epoca în care ea este tăgăduită. Sevastocratorul Andronic Comnen fiind închis pentru că uneltise o rescoală în contra nepotuluĭ sĕŭ împĕratuluĭ Manoil Comnen, ajunse a scăpa din închisoare și voi să fugă în Galiția; «el intrase acum în hotarele acesteĭ țĕrĭ și se credea ajuns în un loc de scăpare, când fu prins de către niște Valachĭ, care prinseră limbă despre fuga luĭ, și 'l înapoĭară la împĕratul» (2). O *interpretare* este aicĭ cu neputință; nicĭ măcar nu se poate înțelege sub numele de Γαλίτζα, orașul Galațĭ, căcĭ Nicetas vorbește de *hotarele* acestuĭ loc «τῶν τῆς Γαλίτζης ὁρίων λαβομένος și autoriĭ bizantinĭ pun Γαλίτζα între părțile Rusieĭ micĭ μικρὰ Ρωσία. Nefiind însă cu putință de a se desface de Nicetas în chipul îndemănatic în care se urmează cu Anonimus, D-l *Hunfalvy* nu găsește în acest loc alt-ceva de cât o dovadă că imigrarea Valachilor de ceastă parte a Dunăreĭ, la Cumanĭ, începuse încă înaintea epoceĭ luĭ Petru și Asan» (3). Aiurea el susține tot cu atâta convingere: » că ar fi afară din îndoĭală că acești Valachĭ nu sunt locuitorĭ vechĭ din Galiția, coboritorĭ aĭ coloniilor romane» (4). Nu cumva ar fi oare și aceștia Francĭ de aĭ luĭ Carol cel Mare rătăcițĭ până aicea?

(1) D. *Hasdeŭ* Istoria critică a Românilor Bucureștĭ 1874 I, p. 15 crede că acești Valachĭ fură Olteniĭ, care în legătură cu Bizantiniĭ cuceriră Făgărașul Maĭ întâĭ nu este adevĕrat că din această parte Unguriĭ să nu fi fost nicĭ odată lovițĭ; apoĭ Marea Neagră este prea îndepărtată de trecătoarea Turnuluĭ Roșu pentru ca să fi putut sluji luĭ Cinnamus de îndreptător a puntuluĭ de unde venea Leon Batațe.

(2) *Nicetas Choniates*, Bonn. p. 171: ἀλλ ὅτε τοῦ δειμαίνειν ἀπεῖχεν 'Ανδρόνικος ὡς ἤδη τὰς χεῖρας τῶν διωκόντων λαθὼν καὶ τῶν τῆς Γαλίτζης ὁρίων λαβόμενος, πρὸς ἣν ὡς εἰς σῶζον χρησφύγετον ὥρμητο, τότε θηρευτῶν ἐμπίπτει ταῖς ἄρκυσι. συλληφθεὶς γαρ παρὰ Βλάχων, οἷς ἡ φήμη τὴν αὐτοῦ φθάσασα φυγὴν ὑφηγήσατο, ἐς τοὐπίσω πρὸς βασιλέα πάλιν ἀπήγετο».

(3) Ethnographie Ungarens p. 348. *Rösler* nu cunoștea acest loc, saŭ l'a trecut sub tăcere. D-l *Tomaschek* a atras pentru întâia oară luarea aminte asupră-ĭ.

(4) Die Rumänen und ihre Ansprüche, p. 80.

Nicetas spune că Andronic fu prins îndată după ce trecu hotarele Galiţieĭ. Dacă am putea determina până unde se întindeaŭ aceste hotare, din partea Moldoveĭ, am găsi cu aproximaţie locurile pe unde hălăduiaŭ Valachiĭ. Un document din 1134 ne dă mijlocul a o face. In acest document se vede un principe al Bĕrladuluĭ Ivancu Rotislavovicĭ «atârnător de tronul Galiţieĭ», care orânduește negoţul principatuluĭ sĕŭ şi dă numele a treĭ oraşe ce s'ar afla în el : Tecuciŭ, Bĕrlad şi Galaţĭ (1). Acest principat al Bĕrladuluĭ fiind vasal al celuĭ de Galiţia, trebuia să'ĭ fie vecin şi se întindea după toate probabilităţile până din sus de Tecucĭ. Hotarele Galiţieĭ în Moldova eraŭ decĭ în aceaşĭ regiune. Nu este vorba decĭ precum crede *Tomaschek* de Româniĭ, care ar locui lângă Nistru în Galiţia, ci de Româniĭ din Moldova aşezaţĭ aproape în aceleaşĭ locurĭ pe unde găsim că aŭ trecut armata luĭ Batatzes în Transilvania, însoţită fiind ea d'o mulţime mare de Românĭ. Aceste două notiţe se sprijin decĭ una pe alta.

Cât despre Kekavmenos, pe care l'am analisat maĭ sus, el nu conţine nişte date în destul de lămurite pentru a fi întrebuinţat cu folos.

(Va urma). Al. D. Xenopol.

(1) Acest preţios document este proprietatea D-luĭ Antioch Cantemir Rolsky din Podolia rusească. El a fost publicat pentru întâia oară de d. *Hasdeŭ* în foaia Instrucţiunea publică 1860 No, 1. Compară *Rösler* Rom. stud. p. 323 nota 3 şi *Pič* Ueber die Abstammung der Rumänen p. 107 nota 15.

DOCUMENTE ISTORICE INEDITE

DESCOPERITE

ÎN ARCHIVELE DIN VENEȚIA

Ancă din anul 1873 am fost fericit de a desgropa în archivele de stat ale Veneției documente inedite de o imensă valóre istorică pentru noï, documente ce de secolï zăceaŭ necunoscute printre manuscriptele cancelarieï secrete ale anticeï Republicï.

Acéstă primă descoperire, și circumstanța de a fi cel d'ântĕiŭ care a scuturat pulberea de maï multe orï seculară ce acoperiaŭ aceste gloriόse documente, a deșteptat în mine o adevĕrată pasiune și a dat spirituluï meŭ o impulsiune iresistibilă către cercetările istorice.

În timpul șidereï mele în Roma, ca agent diplomatic al Românieï pe lângă guvernul Italian, concepusem ambițiunea de a da țĕreï mele tóte monumentele relative la istoria nóstră națională, care se află în bogatele arhive, bibliotecï și musee ale Italieï.

N'am avut timp a realisa de cât o mică parte a acesteï întreprinderï.

Sper însă a nu muri înainte de a o îndeplini în întregimea eï.

Primele arhive din Italia, în care am făcut cercetărï aŭ fost arhivele Veneției.

Aci am descoperit un mare numĕr de documente relative la istoria Românieï în secoliï XV, XVI și XVII, prin care se constată relațiunile viï comerciale, artistice, financiare și diplomatice ce aŭ avut țĕrile române cu Statul Veneției. Din aceste documente am publicat o parte din cele privitóre la Stefan cel Mare (1), la Petru Cercel (2), și câte-va din dispacele ambasadorilor venețienï la Constantinopole (3). Restul îmï propun a-l publica în Revista de față, împreună cu tot ce am maï descoperit pênĕ acum în archivele din Italia, la Veneția, Milan, Florența, Urbino etc.

Póte că împrejurările îmï vor înlesni timpul și mijlócele ca să completez lucrarea ce am început cu atâta drag și entusiasm, și materialurile adunate de mine, sper că vor înlesni viitoruluï istoric uriașa sarcină de a scrie istoria unuï popor mare în nenorocirï și înțelept în mărire, și care în posițiunea sea

(1) *Stefan cel Mare, documente descoperite în archivele Italieï*, 1876.

(2) *Petru Cercel. Documente descoperite în archivele Veneției*, 1874.

(3) *Columna luï Traian* 1875—6.

de adĭ simte trebuință maĭ mult de cât orĭ-când de a lua o cunoscință cugetată de ceea ce a fost în trecut, pentru a înțelege bine misiunea ce are de îndeplinit în viitor.

Istoria, a dis un filosof frances, e lampă trecutuluĭ, care, pusă în întunerecul presentuluĭ, e menită a lumina viitorul.

C. Esarcu

Nr. 1.

1560 Maiŭ în 15.

Scrisórea Dogeluĭ Veneţieĭ către Principele Moldoveĭ Alexandru Lăpuşneanu prin care, 1° îĭ promite că-ĭ va trimete pictorĭĭ şi meşteriĭ ce 'ĭ-a cerut pentru construirea şi înfrumseţarea bisericelor române; 2°, îĭ mulţămesce pentru informaţiunile ce ĭ-a dat asupra exportuluĭ de vite din Moldova în Statul Veneţieĭ, şi pentru blănurile de gibelină ce 'ĭ-a trimis în dar, făcêndu-ĭ la rêndul sĕŭ dar de 26 coţĭ de catifea roşie, prin intermediul luĭ Ioan Nyro din Sibiŭ, şi Toma moldoveanul, trimişiĭ luĭ Lăpuşneanu la Veneţia.

Die 15 maij 1560 in collegio.

Vayvodæ Moldaviæ,

A Ioanne Nyro Cibiniensi consiliario tuo ac Thoma moldaviensi Aulae tuae familiari, quos nuper amantissime excepimus tuae nobis reditae fuerunt literae, officii atque humanitatis plenae, quibus significas te *pro sacris aedibus ad Dei optimi Maximi cultum istic ornandis* summopere optare, ut aliqui ex pictoribus, aliisque artificibus nostris ad opera hujusmodi conficienda idoneis, se in Moldaviam conferant qua in re quemadmodum Nunciis tuis declaravimus. omni ope contendimus. ut Illustrissima Dominatio tua, quam, ut maximi semper fecimus, ita summa dilectione et amore prosequimur, voti sui compos fiat. Quod vero de armentis e Regno tuo ad nos deducendis, et advehendis copiose scripsisti. gratissimum quidem fuit, ac pro egregia quam erga nos pretefers voluntate maximas tibi gratias agimus, eas cum nobis se occasio obtulerit, relaturi, quamvis autem iter, non minus longum, quam difficile videatur, nostris tamen qui hic armentariam rem curant precepimus, ut quae agenda sint pro negotio huiusmodi apte conficiendo mature consulant, ac sis, quae inservire usui et commodo utriusque nostrum possint, provideant. Gibellinos, quos nobis dono misisti, grato sane animo accepimus, tuosque nuncios vicissim donandos atque omni amoris et benevolentiae erga te nostra significatione amplectendos, fovendosque curavimus, id quod ab eis optime intelliget Dominatio tua Illustrissima, ad quam nunc per eosdem nuncios dono mittimus, brachia circiter vigintisex veluti purpurei coloris altiori, planiorique pillo contexti Deumque optimum Maximum rogamus, ut eam diu incolumem servet.

Franciscus Rubens
ducalis notarius.

DIN CORESPONDENŢA AMBASADORILOR VENEŢIENĬ LA PÓRTĂ

Nr. 1

Pera, 20 Decembre 1713

Ambasadorul Aloise Mocenigo raportéză despre evenimentele din Moldova; fortificaţiunea Hotinuluĭ, scutirea de orĭ-ce greutăţĭ pentru a îndemna lumea ca să vină să populeze cetatea, şi stabilirea garnisóneĭ turce într'ênsa; urmările prejudicióse pentru Moldova din causa ocupăriĭ acesteĭ cetăţĭ de către Turcĭ. — Domnul Valachieĭ (Const. Brăncoveanu) pe lăngă sumele contribuite pentru zidirea nouiĭ fortăreţe, e obligat a da încă 200 pungĭ de banĭ care s'aŭ trimis din ordinul Viziruluĭ direct la Seraiŭ.

Serenissimo Principe,

. . . . . . Per le case di fuori s'intende che sia stato con l'arrivo del Chiaus Bassi in Moldavia licentiato l'esercito alla riserva di qualche numero che deve servire di guarnigione a Cotin che è stato fortificato con l'escavazione di una gran fossa, formato il recinto dĭ travi intreniati con terra semplicemente. Fu promessa esenzione delle gravezze per alettare la gente di andar a fermarvi le habitationĭ e popolare la nuova città nella quale fu ordinato di havervi a restar di presidio Acdì Bassà che fu Seraschiero in campagna. Questo stabilimento di Turchi a quella parte sarà per pregiudicar assai alla Moldavia e per l'ingerenza che vi haverà da qui cimanzi il Comandante Ottomano e per havervi ristretta la giurisditione de quel Principe e tagliatogli il governo di quella parte che è atre il fiume Prut confinante con la Transilvania e Polonia. Anco il Principe di Valachia non è andato immune in tali contingenze ma a titolo di esentarsi di andare in campagna, altre la spesa contribuita per la fabbrica della nuova fortezza è stato obbligato ad un esborjo di 200 borje, che il Vesir ha ordinato fossero publicamente portate in Serraglio per dare a conoscere che lui non ne partecipava alcuna porzione, assistendo il Sultano in persona alla consegna che fu fatta di 20 e 30 borje per volta . . . .

Pera di Costantinopoli, 20 Decem. 1713.

Aloise Mocenigo Kavalier Bailo.

(Archiv. Generale Veneto-Disp. Costantinopoli Filza No. 171).

Nr. 2

Pera, 26 Maiŭ 1714

Ambasadoriĭ Aloise Mocenigo şi Andrea Memmo despre scóterea luĭ Const. Brâncovénu din domnie, aducerea luĭ împreună cu soţia, fiiĭ şi familia sea, la Constantinopole, unde s'a aruncat în închisórea : *Şepte turnurĭ,* şi despre avuţiile sale din ţéră şi din streinătate, pe carĭ vrea să le ĭa Sultanul.

Serenissimo Principe

. . . . . . Tra li proventi della Cassa si distingue lo spoglia che viene esegnito del deposto Principe di Valachia Costantinò Bezeraba qual pervenuto in Costantinopoli è

stato con la maglie e figliuoli e tutta la famiglia riposto nelle sette Torri et intanto vien inquirito de suoi haveri che sono appresi in ogni parte si trovano senza risparmiare li mobili e le cose più minute e dozzinali con vendersi il tutto all'imanto per ritrarne dinaro. Corre ancora voce che vi sia intentione di profittare del soldo che dicesi tener lui ne Paesi stranieri et esserji fatto Reo per la sola causa di esser crediuto riuo, cosi può dubitarsi che non possi purgar la sua colpa che con l'intiero sacrificio delle sostanze . . . .

Pera di Costantinopoli, li 26 Maggio 1714.

Di Vostra Serenità

Aloise Mocenigo Kavalier Bailo
Andrea Memmo Bailo

(Ibidem)

Nr. 3

Pera, 13 Iulie 1714

Ambassadorul Andrea Memmo descrie torturele la carĭ aŭ fost supușĭ Constantin Brâncoveanu, fiiĭ și un ginere al sĕŭ, ca să mărturiséscă averile ascunse. S'a găsit o mare sumă de banĭ, din carĭ 30 miĭ galbenĭ se aflaŭ în mânile agentuluĭ sĕŭ din Adrianopole, care a fost adus la Pórtă cu lanțul de gât, de mânĭ și de picióre, din causă că nu s'a găsit la dĕnsul toțĭ baniĭ, o parte fiind păstrată de Dragomanul Englitereĭ. — Despre baniĭ luĭ Brâncovénu, după uniĭ 300 pungĭ (adică 150,000 leĭ), după alțiĭ 15,000 pungĭ, depușĭ în Veneția; alte 200 pungĭ asigurate în Ungaria.

Serenissimo Principe

. . . . . . Fu il Principe vecchio di Valachia condotto al luogo de' tormenti dove dopo alcuni giorni condussero pure la moglie, i figli et un suo genero. Alla moglie et alla figlia havea risparmiata sin qui. Egli e tutti gli altri sono stati crudelmente tormentati e ciò che sorpassa ogni genere e forse ogni esempio d'immanità, il Padre alla presenza della moglie e de' figli, i figlioli alla presenza del Padre e della Madre. Le interrogazioni non le fece la gelosia del stato ma l'avaritia. Hanno i poveri suoi confessato ogni cosa, e sebbene non interrogate hanno le infelici donne al tormento altrui confessato amor esse. Queste alcune poche gireje, i figli il loro peculio, ma il Padre, oltre quello che già è stato ritrovato, una quantità considerabile di denaro. Di questo disse che 30 mila cecchini erano in mano d'un suo Agente in Andrinopoli, di dove fu fatto il miserabile huomo venire subito e perchè tale summa non è stata intieramente ritrovata appresso di lui e portione teneva un Dragomano d'Inghilterra datagli come propria da conservare da un Inglese, esso pure con ferri a piedi, alle mani et al colo è stato condotto qui come se fosse il più scellerato di tutti gli huomini. Che inoltre in Venezia vi erano a frutto 300 borse, che sono 150 mila reali, la qual notitia un amico de Bustangi Bassi, in di cui ca a si fanno simili questioni, mi ha detto esser stata ricevuta con giubilo dal Primo Vesir, che ordinò fosse sopra questo articolo ricercato ancora, perchè sapeva havere in Venezia 15 mila borse. Non puotero però estorquere di vantaggio, se non la particelarità che li pro di queste 300 borse erano da lui stati consurati alla Chiesa di *San Giorgio di Valachia*, sebben per altra parte mi è stato asserito a quella di San Giorgio di Venezia. In questo ultimo esperimento confessò pure che 200 ne teneva in Ungheria. Dio non

voglia che Vostra Serenità habbia ad havere anco per questo capo delli disturbi. L'universale certamente ne mormora . . . .

Pera di Costantinopoli. 13 Luglio 1714.

Andrea Memmo Bailo.

(Ibidem, Filza 172).

Nr. 4

Pera, 31 Aug. 1714

Andrea Memmo arată că duminecă diminéța C. Brâncoveanu cu toți fecíorií sĕĭ și çu un boĭer, vistierul sĕŭ, aŭ fost decapitațĭ în fața Sultanuluĭ. Avuțiile domnuluĭ român. în banĭ, gĭuvaere, vite și altele se urcă la maĭ bine de 2 milióne piastri, fără a socoti valórea moșiilor ce el poseda în țéră și în streinătate. Promisiunea făcută luĭ Brăncoveanu de Bostangi Pașa că i se va reda tronul dacă în termen de cincĭ lunĭ iĭ va da din baniĭ ce are în Veneția 20 miĭ pungĭ (adică 10,000,000 leĭ). Cuvintele de dispreț pronunțate de domnul român la adresa Sultanuluĭ. Uciderea fiilor în presența tatăluĭ; al douĭlea fecĭor abjurând religiunea părintească spre a se face turc, Sultanul nu 'l cruță și 'l ucide cu ceĭlalțĭ; capul tatăluĭ cade cel din urmă. Un băĭat de 4 anĭ al celuĭ d'ântĕiŭ fecĭor al luĭ Brâncoveanu, și o fată a celuĭ d'al douĭlea fecĭor se declară sclavĭ de către Muftiŭ, ca niște copiĭ de rebelĭ, și dacă viața li s'a cruțat este, după cum se murmură din causa speranțeĭ ce are Sultanul că va stórce de la dênșiĭ, ca singuriĭ moștenitorĭ aĭ decapitatuluĭ principe, sume imense ce după socotința sea, se afla depuse în diferite locurĭ ale creștinătățiĭ. — Hărtiile luĭ Brăncoveanu aduse aci din Valachia s'a pus a se traduce ca să se vadă relațiunile de banĭ ale domnuluĭ român cu depositele publice din Veneția, despre care se vorbesce cu o esagerațiune turcéscă.

Serenissimo Principe

. . . Domenica mattina il Vecchio Principe di Valachia fu con tutti li suoi figli maschi et un Bogiaro suo tesoriere decapitato, stando a vederè questo così miserando spettacolo lo stesso Gran Signore. Lo spoglio delle sue facoltà consistente in denaro gioje, animali e varie altre sorti di effetti è salito per comun opinione a molto più che a due milioni di piastre, non computato il valore di terreni che amplissimi possedeva e dentro e fuori di quella Provincia Pochi giorni prima il Bostangi Bassi che lo haveva in custodia gli fece sperare il perdono et il restabilimento nel Principato, ma sabato presentatosegli con faccia lieta gli disse che se in tempo din cinque Lune havesse fatto venire da Venetia 20 mila Borse che equivagliono a dieci milioni ritornerebbe nello stato di prima e gli sarebbono riconsegnate le sue terre. Diede il Vecchio all'hora in horribili trasporti e prononziando parole di sprezzo e di ignominia contro la peisona del Gran Signore si accelerò l'ultima disavventura, che in lui fu accompagnata da penosissime circostanze, mentre fu l'ultimo condotto sotto il colpo della sciabla e vide tutti i suoi figli (era tenerissimo), uno dietro l'altro a morire, ma il cordoglio se gli accrebbe sensibilmente per la perfidia del secondo genito che abiurò la religione paterna e si fece turco, il che non gli giovò che a vivere un solo momento, per sino a tanto che ne fu ricercato il Gran Signore che non volle ammetterlo. Della moglie e delle figlie e de, generi per anco è incerto ciò che ne sia. *Un tenero figlio di 4 anni del* primo

genito et una figlia del secondo furono come nati di padre ribelle dechiarati *schiavi* per sentenza del Mufti, in tal grado introdotti nel Seraglio. Si mormoro, e non a bassa voce, che non la pietà habbia tenuti in vita questi innocenti fanciulli, ma la speranza di ottenere, essendo salvi gli heredi, più facilmente immense summe che di loro ragione dicono sparse in varii luochi *della Cristianità*. Le carte portate quì dalla Valachia si sono date a tradurre per ciò che riguarda il suo trafico di Venezia del danaro de publici depositi se ne parla con esagerazione veramente turchesca. Mi si fa dubitare assai che anco per questo capo Vostra Serenità sia per havere qualche disturbo. Grazie.

Pera di Costantinopoli, li 31 Agosto 1714.

Di Vostra Serenità.

Andrea Memo Bailo.

(Archivio Generale Veneto-Disp. Costantinopoli, Filza No. 172).

II

ACTE PRIVITÓRE LA UN DEPOSIT DE BANĬ AL LUĬ CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVÉNU LA ZECCA VENEŢIEĬ (MONETĂRIA).

Nr. 1

Veneţia, 1717, januarie şi decembre

Raport către Proveditoriĭ în zecca (îngrijitoriĭ monetărieĭ) despre cererea ce face Dómna Maria, vĕduva luĭ Const. Brâncovénu, prin procuratorul sĕŭ doctorul Giorgio Trapesunzio, şi ca tutrice a nepotuluĭ sĕŭ Constantin Brâncovénu, ca baniĭ depuşĭ la Zecca Veneţieĭ de soţul sĕŭ prin intermediul luĭ Nicolae Caragiani să se trécă pe numele luĭ Constantin, fiul primuluĭ fecĭor al luĭ Vodă Brâncovénu, şi singurul moştenitor al averiĭ moşuluĭ sĕŭ.— Proveditoriĭ, în urma decretuluĭ Senatuluĭ, învită pe avocaţiĭ fiscalĭ a se pronunţa asupra acesteĭ cererĭ. — Procuratoriĭ proveditorĭ, pe temeĭul actelor presentate şi constatătóre că : Principele Valachieĭ a murit fără testament, că fetele măritate sunt excluse de la orĭ-ce succesiune în concurenţă cu fraţiĭ, şi că n'a rĕmas alt moştenitor în linie bărbătéscă de cât numitul Constantin, şi pe temeĭul procureĭ dată de Dómna Maria Brâncovénu, tutricea acestuĭ herede, — recunosc trecerea capitalelor depuse asupra pupiluluĭ Const. Brâncovénu.

Illustrissimi et Eccellentissimi Signori Provveditori in Zecca.

Il fu Principe di Valachia Costantino Brancovano di felice memoria per l'amore che ha sempre professato a questa Serenissima Republica col mezzo del Signor Nicolò Caragiani di lui corrispondente investi nei Publici Depositi degli Offitii del Sale e Beccarie, come dall' ingionte copie di partita, un capitale di duecento e dieci mila ducati a sua libera disposizione.

Fu questi con orrore di tutta la Cristianità in questi ultimi anni dalla Barbarie Ottomana decapitato con li quattro di lui figliuoli maschi, non havendo potuto sottrarsi alla loro inumanità che con la conditione dell' esiglio in Asia il nipote Costantino, figlio unico del di lui primo genito Costantino in età tenera assistito dall'ava Maria; unico

rampollo maschio della Casa Brancovana e solo erede di questi capitali, assorbito il rimanente dell *accie* (asse) e paterne fortune dall'insatiabile ingordigia ottomana.

Fatasi perciò crear tutrice la Principessa Maria, relitta del sudetto Principe Costantino et ava del pupillo medemo, come appar da tutela de 17 maggio 1717 che si presenta; implora il dottor Giorgio Trapesunzio di lei Procuratore appar Procura de di detto che dalla prudente distributiva dell' Eccellenze Vostre sia comandato il ziro dei capitali sudetti investiti da Costantino l' Avo, dal di lui nome a quello di Costantino il nipote, unico erede e superstile della Casa sudetta Brancovana; Et li pro scorsi et che comeranno siino liberamente dati alla sudetta Principessa Maria sua ava e tutrice, o di lei Procuratori, sino a tanto che pervenga all'età legittima e ne sii capace della consecuzione in spetialità fatto sui juris, perchè con essi possa al possibile allevare quell' innaente avanzo dell' Ottomana Tirannide.

Tanto implora una Principessa involuta nelle perdite d'un degno marito, di più degni figli, costituita nell'età sua avanzata a sperarne sollievo alle sue afflitioni dal tempo nella persona di questo Principino e tanto non dubita ottenere da un Principe così pio e così giusto. Gratie.

Addi 12 Decembre 1717.

D'ordine degli Illustrissimi et Eccellentissimi Provveditori in Cecca et in esecutione del decreto dell' Eccellentissimo Senato 11 corrente li signori Avvocati fiscali sopra i contenuto della presente supplicatione rispondino in loro giurata scritta secondo le leggi.

Ottavio Vincenti Segretario

1717, 24 Gennajo (more veneto)

Sue Eccellenze udita la sopradetta instanza con la visione delle copie di partita dei soprariferiti capitali al nome e libera dispositione del sudetto Costantin Brancovano Principe di Valachia e veduto l'ingionto attestato che comproba della di lui morte e di non esservi alcun suo testamento seguito per atti di D. Emilio Velano Nodaro Veneto li 26 Novembre prossimo passato e veduta la sopranominata tutela ottenuta dalla sudetta Maria Brancovana come sopra con altro attestato de di 19 Novembre 1717 per atti sudetti, che le figliuole maritate sono escluse da qualunque successione in confronto de maschi, come pure di non esservi altri discendenti maschi del sudetto Principe Brancovano che il predetto Costantino pupillo di lui nipote e veduta la soprariferita Procura per il giro supplicato et osservate le risposte dei signori Avvocati Fiscali qui inserte,

Hanno terminato che li sudetti Capitali sieno girati al nome del sudetto Costantin Brancovano quondam Costantino che fu del quondam Costantino Principe di Valachia, da essere corrisposti a legittimi intervenienti della sudetta Principessa Tutrice Maria Brancovana, durante tutela, sia verificato il credito, conservate e registrate le scritture.

Carlo Contarini Procurator Provveditor
Pietro Marcello Provveditor
Pietro Zeno Procurator Provveditor

(Archivio Generale Veneto.— Provveditori alla Zecca, Terminazioni, Filza 43)

Nr. 2.

Veneția, 20 Septembre 1717

Emilius Velano, notarul public din Veneția, autentifică traducțiunea unuĭ act din limba grecéscă, prin care se arată existența celor 220,000 galbenĭ depositațĭ în Veneția de principele C. Brâncovénu și că singurul moștenitor al acestuĭa este nepotul sĕŭ C. Brâncovénu.

Illustriss. et Eccellentiss. Provveditori in Zecca.

Sopra il Memoriale portato a Vostre Eccellenze dal signor Giorgio Trapesunzio in figura di Procuratore della Principessa Maria ava paterna di Costantin Brancovano e di lui Tutrice per il giro in testa del pupillo di ducati duecento e dieci mille, de'quali Ducati cinquantamila esistono nel deposito delle Beccarie e ducati cento e sessantamille in quello del Sal, posti già dal fu Prencipe di Valachia Costantin Brancovano a sua libera disposizione, quale Costantin fu decapitato in Costantinopoli con quattro suoi figliuoli, emanò Decreto dell' Eccellentissimo Senato, previo l'esame già prestato da Vostre Eccellenze alle carte prodotte per fondamento di esso memoriale, in ordine al quale Decreto vedendosi noi Avvocati fiscali honorati da un comando di Vostre Eccellenze di risponder in scrittura giurata in rassegnata ubbidienza dicamo.

Che le partite tanto alle Beccarie quanto al Sale sono a libera disposizione del fu Costantin Brancovano Principe di Valachia.

Che decapitato egli in Costantinopoli l'anno 1714 con tutti li suoi figliuoli maschi non rimane altro rampollo di questa casa, che Costantin pupillo figliuolo d'altro Costantin che fu il primogenito delli quattro fratelli decapitati, constando di questo numero e di queste verità per gli attestati giurati sottoscritti da Testimonii e tradotti dal greco in italiano con la ricognizione di atti del Nodaro Vellano.

Che potrebbe cader dubbio per le sorelle delli quatro Prencipi decapitati, ma queste sono maritate et il rito del paese et inveterata consuetudine porta che le sorelle maritate non succedono in conto alcuno de heredità di Padre e fratelli, constando del numero di esse sorelle, del loro stato maritale e del rito et uso del paese che l'esclude, come sopra dall' eredità, con simili attestati tutti muniti con l'istessa solennità di sottoscrizioni fedelmente col vero senso senz'alcuna alterazione.

Io Antonio Pillò qm. Nicolò affermo con giuramento.

Io Emanuel Bubulli qm. Zorzi affermo con giuramento.

Il signor Antonio Pilò qm. signor Nicolò et il signor

Emanuel Bubuli qm. Zorzi mi hanno affermato con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis, esser la sopradetta attestatione sottoscritta di loro proprie mani nec non esser tradotta fedelmente d'altra simile scritta nell' idioma greco, qual scrittura greca è firmata di mano propria di Monsignor Crixanto Patriarcha di Gerusaleme, nec non sotoscritta di mano propria della Principessa Maria Brancovano et sigillata con il sigillo della medema, come mi hanno affermato con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis l'illustrissimo signor Dottor Giacemo Pillarino qm. signor Demetrio da Cefalonia et il signor Stefano Strati qm. Anastasio da San Donà per la pratica et ottima cognitione che hanno delli predetti caratteri. Inoltre il sudetto signor Stefano Strati con suo guiramento ut supra ha riconosciuto le sottoscrizioni di Monsignor Mitroffane Arciovescovo d' Ongharo Valachia, del signor Demetrio Georguli et del signor Stauro Moliaimi; et ciò per la pratica et ottima cognitione che ha delli predetti

caratteri. Il che ho fatto in richiesta del signor Giorgio Trapesuntio da Trapesonda et per fide della verità mi sottoscriverò.

Haggi 20 Settembre 1717; In Venetia.

(L. S.) Ita est, Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius in fidem subscripsit et signavit.

(Arch. Gen. Veneto-Inserta nella Terminazione 24 Genn. 1717 (m.v) dei Provveditori in Zecca)

Nr. 3

1717, Maiŭ 17

Traducţiunea în italienesce a cărţiĭ mitropolituluĭ Ungro-Vlachieĭ Mitrofan scrisă în limba grécă, şi confirmată de Chrisant, patriarchul Ierusalimuluĭ, în privinţa moştenitoruluĭ luĭ Constantin Brăncovénul.

Il Per Divina misericordia Patriarca di Gerusalemme Chrissanto affermo quanto contiene.

Comparse alla presenza della nostra amistà l'Illustrissima Madama Signora Maria consorte del fu regnante Signor Costantino Brangovano Prencipe dell' Ongaro-Valachia il quale per cause che Iddio sa, hanno decapitato li Turchi con il di lui figliuolo; et espose qualmente per la morte delli sudetti signori Costantino Avo et signor Costantino Brangovano di lui figliuolo e padre del presente signor Costantin Brangovano solo erede senz' altri fratelli o germani esistente, in età tenera et perciò pupillo e suo nipote dal di lei figliolo et che non sono parenti più prossimi di detto pupillo d'essa essenda massime le absenti signora Illinca, Savta, Ancuzza, Ballassa e Smeralda figliuole del sudetto quondam Sign. Costantino Brangovano Sorelle del di lui figliuolo Sign. Costantino e zie del detto Pupillo signor Costantino Brangovano maritate con li signori Servano Greciano, Signor Giorgio Crezzulesco, Signor Nicolò Russeto, Signor Manolachi Andronico et Signor Costantin Baliano; perciò insta le sia data autorità e facoltà e si constituisse Governatrice, Tutrice e Curatrice cioè Governatrice, Tutrice e Curatrice del sudetto Signor Costantino pupillo offerendosi di procurare tutti li possibili vantaggi di detto pupillo et apporsi alli svantaggi fossero per seguire, potendo far e praticar ogni sorte d'atti, quietanza e ricevuta di denari et effetti in qualunque città e luoco ritrovanti e per tal causa far ogni e qualunque procura, ricevuta e saldo a nome e come tutrice del detto pupillo instando perciò da Noi che sia approbata detta instanza alla presenza de testimonii non attrovandosi in queste parti tribunali, ne' qual si possano far simili atti.

Perciò noi Christi nomine invocato habbiamo laudata et approbata detta instanza con tutto quello in essa si contiene decretando che habbi la sudetta madama Signora Maria potestà e facoltà di far qualunque procura, ricevuta, quietanza tanto personalmente quanto col mezzo di procura et amplamente qualunque sorte di atto necessario per ricever quanto spetta al predetto pupillo Costantino esistenti tanto nelli publici depositi di Venezia come in poter d'altre persone et che le cose predette sieno ferme, rate e valide. In fede di che si sottoscrive la presente carta di proprio pugno da Noi et

dalli infrascritti testimonii per la sua esecuzione e fede in ogni regno, tribunale di giustizia e Serenissima Signoria. 1717, 17 maggio.

(L. S.) Марікa Дwамна а Рьпwсатꙋлꙋй Кwстандин Воевода Б.

Il di Ongarovalachia Mitroffane affermo
Demetrio Giorguli Nattia medico Fisico confermo
D. Michael I. di filosofia e medecina dottore
Stauroforo Mulaimi medico confermo

Attestiamo noi sottoscritti haver incontrato la presente traduzione con l'originale scritto in idioma greco et haver ritrovata la medesima esser tradotta fedelmente di sottoscrizioni e ricognizioni in atti Notarili.

Quanto alla procura fatta dalla Principesa Maria anco questa si trova formata col rito del paese con la sottoscrizione dell'Arcivescovo Mitrofane, e la tutela con l'istessa sottoscrizione e di più con la soprascrizione del Patriarca di Gerusalemme et altri testimonii, avanti quell' Arcivescovo in difetto de'Tribunali in quel paese barbaro, questi e simili atti vengono celebrati.

Non si può negare che tutte le carte comprobative de fatti e punti sopraespressi non siano carte di attestati che in questo e molti altri paesi farebbero poca prova, ma per la nostra opinione che assoggettiamo alla prudenza di Vostre Eccellenze li crediamo concludenti e sufficienti per due ragioni, la prima per la qualita del paese, rito et usi barbari della Nazione, la seconda, perchè quando seguì la mancanza di questa Casa per l'orrendo caso de' poveri Principi sin l'anno 1714, nè allora, nè poi non v'è stato alcuno che habbia havuto coraggio di pretendere un piucolo di quello attiene e può attenere all'heredità del vecchio Principe Costantino, replicando che ci rimettiamo a Vostre Eccellenze ma che per la nostra divota opinione sentiamo per giustissimo il memoriale presentato per nome della tutrice del pupillo.

Seguendo la Terminazione doveranno essere verificate le partite di credito e registrate tutte le scritture. Li giri andaranno fatti nella persona del pupillo per essere corrisposti i pro a legittimi intervenienti della Tutrice sino alla maggioranza del medesimo.

1717, 15 Gennaro (m. v.)
Antonio Longo Avvocato fiscale
Stefano Morelato Avvocato fiscale

(Archivio Gen. Veneto—Inserta nella Terminaz 24 Gen. 1717 (m v.) dei Provveditori in Zecca).

Nr. 4

București, 1717, Maiŭ 17

Procura generală dată de Maria Brăncovénca medicululŭ sĕŭ Giorgio Trapezuntio. Autentificațiunea actuluĭ de către notariat.

Io Maria Brancovana rimasta vedova del signor Principe Costantino Brancovano di felice memoria, che fu Principe di Valachia costituisco mio procuratore e plenipotenziario il signor Giorgio Trabisonzio Dottor di medecina sopra tutti gli affari et interessi di casa mia, tanto in Vienna, quanto altrove et in particolare in Venetia, sopra il denaro posto per conto del detto signor marito e suoi posteri nel Banco publico di San Marco, munendola di piena autorità in virtù della presente, di pigliare gl' interessi

decorsi e rinnovare e mutar scritture, di formar contratti et in somma di far tutto ciò che egli conoscerà esser di maggior utile e vantaggio per gl'interessi di casa mia, intendendo che quanto sarà dal detto signor Dottore fatto o conchiuso, sarà accetto come fatto e conchiuso da me medesima. In fede di che fu sottoscritta la presente da me, da mia nuora, e dal mio nipotino con la posizione de 'nostri sigilli ordinarii.

Dato in Bucuresti di Valachia addì 17 maggio 1717.

(L. S.) (L. S.) (L. S.)

Марїка Дwамна Бранкована. Аница Бранкwвана. Кwстантин Бранковано.

Maria Brancovana Anna Brancovana. Costantino Brancovano.

† 'Ουγγροβλαχιας Θεοφανης βεβαιοῖ. Il d'ongaro Valachia Mitrofane confermo.

D. Giovanni Abrami attesto.

Georg. Crezulesco. Γεοργ. Κρεζολεσκο. Σιρβάνος Γρενζανο Serbano Greziano
testimonio. μάρτυρας μάρτυρας testimonio.

Σταυροι Μολεϊμ. I. O. μαρτυρας. Demetrius Georgullius phil. et med. Doctor Testor

Stauro Moliaimi Med[o].
Fis[o]. Testimonio.

Io Francesco burioni Segretario del'Cels[mo]. Sigr. Principe di Valachia affermo come sopra

Attesto io Notaro publico infrascritto haver incontrato il soprascritto ordine et l'ho trovato concordare et esser estratto d altro simile esistente appresso il signor Giorgio Trabisonzio Dottor di Medicina, sottoscritto di mano propria della Principessa Maria Brancovana e sigillato con il sigillo della medema, nec non sottoscritto anco di mano propria di Monsignor Mitrofane Arcivescovo d'Ongharo Valachia, come m'hanno affermato con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis, il signor Stefano Strati q[m]. Anastasio 'da San Donà, et il signor Zuanne quondam Riso da Valachia per la pratica et ottima congnitione che hanno delli detti caratteri. Inoltre il sudetto signor Stefano Strati con suo giuramento ut supra ha riconosciuto anco le sottoscritioni delli signori Dr. Giovanni Abrami, Stauro Moliaimi Dottor, Demetrio Georguli Dottor, Giorgio Chrezulescho et Serbano Grezano per la pratica et ottima cognitione che ha delli sudetti caratteri. Il che ho fatto a richiesta del predetto signor Giorgio Trabisonzio et per fede della verità mi sottoscriverò.

Haggi 20 settembre 1717, In Venetia.

(L. S.) Ita est Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius in fidem subscripsit et signavit.

(Arch. Gen. Veneto-Inserta nella terminaz 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provveditor- in Zecca).

Nr. 5

Bucureştĭ, 1717, Maiŭ 17

Cartea mitropolituluĭ Mitrofan despre moştenitorul luĭ Const. Brăncovénul. Autentificaţiunea actuluĭ.

I. N. D.

† ἐλέῳ Θεοῦ Πατριάρχης Ἱεροσὺμων μαρτύρεῖ τε καὶ ἐπιβεβαιοῖ.

Il per Divina Misericordia Patriarca di Gerusalemme Crisantho attesta e confermo.

Noi infrascritti facciamo ampia e indubitata fede a chiunique si appartiene et attestiamo in cristiano coscienza anche con giuramento se lo richiederà il bisogno, qualmente del Celsissimo Principe Costantino Brancovano di felice memoria che fu Principe di Valachia sia restato in vita e vive sin al di d'oggi sotto la tutela della signora Prin-

cipessa Maria Brancovana sua ava il signor Costantino Brancovano vero e legittimo di lui nipote, unico discendente maschio della famiglia Brancovana figlio unigenito del signor Costantino Brancovano, qual era primogenito del signor Principe sudetto che l'Onnipotente per sua misericordia si degni di conservare. In fede di che habbiamo di proprio pugno sottoscritto il presente attestato e ci habbiamo posto li nostri sigilli.

Dato in Bucoresti di Valachia, addi 17 maggio dell'anno 1717.

Il d'Ongaro Valachia Mitrofane attesta e conferma.

(L. S.) † 'Ουγγρωβλαχίας Θεοφάνης μαρτυρεῖ τε καὶ ἐπιβεβαιοῖ.

D. Giovanni Abrami testimonio.

Σταυρο μολαιμ Ι. Ο. μαρτο.

Stauro Moliaimi Med°. Fis°. testimonio

Demetrius Georgullius Philos. et Med. Doctor attestor

Io Francesco Curioni Segretario del Celsissimo Signor Principe di Valachia attesto come sopra.

Attesto io Notaro publico infrascritto haver incontrato la sopradetta fede et l'ho trovata concordare et esser estratta d'altra simile esistente appresso il signor Giorgio Trabisonzio Dottor di Medicina, sottoscritta e firmata di mano propria di Mons. Crixanto Patriarcha di Gerusaleme, come mi hanno affermato con loro giuramento in mano mia prestato tactis scripturis, il signor Stefano Strati quondam Anastasio da San Donà, il signor Michiel Caragiani figliuolo del signor Pono dalla Gianena et il signor Zuanne quondam Riso da Valachia per la pratica et ottima cognitione che hanno del detto carattere. Inoltre li sudetti signori Stefano Strati et Zuanne quondam Riso con loro giuramento ut supra hanno riconosciuto la sottoscrizion di Monsignor Mitrofane Arcivescovo d'Ongaro Valachia per la pratica et ottima cognizione che hanno del sudetto carattere. Il che ho fatto a richiesta del sudetto signor Giorgio Trabisonzio et per fede della verità mi sottoscriverò.

Haggi 20 Settembre 1717; In Venetia.

(L. S.) Ita est Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius in fidem subscripsit et signavit.

(Archivio Gen. Veneto-Inserta alla terminaz°. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provveditori alla Zecca).

Nr. 6

Veneţia, 1717, Noembre 19

Actul notariuluĭ prin care se atestă declaraţiunea prin jurămênt a luĭ Antonio del Chiaro şi a altora, că în tótă Ţéra-românéscă fetele măritate nu aŭ dreptul la moştenirea nicĭ-uneĭ rude, ci numaĭ fiiĭ.

In Dei aeterni nomine Amen. Anno ab incarnatione Domini Nostri Jesu Christi, Millesimo septingentesimo decimo septimo, indictione X, die vero Veneris, decima nona mensis Novembris;

Constituiti avanti me Notaro e testimonii infrascritti il signor Antonio Maria del Chiaro quondam signor Simeon di Fiorenza, Maestro della lingua italiana et latina appresso il Prencipi di Valachia, il Signor Panagiosi quondam Nico Seraffi dalla Gianena et il signor Zuanne Riso quondam Riso da Valachia, li quali con loro giuramento in mano, mia prestato, tactis scripturis, attestano qualmente in tutta la Valachia le figliuole maritate non possono più haver, nè pretender alcun' heredità, nè del padre, nè de fratelli nè d'altri suoi parenti, ma succedono liberamente li maschi, essendo questa una antichissima consuetudine osservata inalterabilmente et indifferentemente d'ogni uno in tutta

la Vala ia; Le quali cose affermano sapere li detti signori attestanti per l'ottima cognitione che sopra ciò ne tengono, onde per essere tale la verità, fanno questa giurata attestatione per espressione della medesima..

In quorum etc.

Actum Venetiis, In scrittorio di me Nodaro posto in Piazza di S. Marco, presenti il molto Reverendo signor Don Martin Chiurcho quondam signor Zorzi da Parenzo mansionario ai Miracoli et il signor Costantin Cozi Zani quondam Zuanne di Salonichio, ricognitori anco delli sopradetti tre attestanti; testimonii.

L. S. Ego Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius quondam Domini Francisci pariter Venetiarum Notarii, pro fide rogatus subscripsi et signavi.

(Archivio Generale Veneto—Inserta alla Terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provved. alla Zecca).

Nr. 7

Veneția, 1717, Noembre 19

Declarațiunea prin jurămênt a luĭ Del Chiaro și alțĭ douĭ făcută în presența notaruluĭ și a maĭ multor marturĭ, din care resultă că atât în Valachia cât și în Grecia orĭ-ce act se făcea de Episcop, nefiind tribunale, și că aceste acte eraŭ recunoscute bune de totă lumea.

In Dei aeterni nomine amen. Anno ab incarnatione Domini Nostri Jesu Christi, millesimo septingentesimo decimo septimo, indictione X, die vero Veneris, decima nona mensis Novembris.

Constituiti avanti me Notaro e testimonii infrascritti il signor Antonio Maria del Chiaro, quondam signor Simeon de Fiorenza, maestro della lingua italiana e latina appresso li Prencipi di Valachia; il signor Panagioti quondam Nico Seraffi dalla Gianena et il signor Zuane Risò quondam Riso da Valachia, li quali con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis, attestano qualmente nella Valachia come in tutta la Grecia, non essendo Tribunali di Giustitia, ogni e cada un alto, procura, attestato, tutela, e qualsisia altra sorte di carta, niuna eccettuata, si fanno coram Episcopo, et questi sono fermi, rati e validi e si osservano per veri in ogni luoco e parte del mondo. Le quali cose affermano sapere detti signori Attestanti per l'ottima cognitione che sopra di ciò ne tengono, onde per esser tale la verità fanno questa giurata attestatione per espressione della medema. In quorum etc.

Actum Venetiis in scrittorio di me Nodaro posto in piazza di San Marco presenti il molto Revdos, signor Don Martin Chiurcho quondam Signor Zorzi da Parenzo Masonario ai Miracoli et il signor Costantin Cozzi Zani quondam Zuanne da Salonichio, ricognitori anco delli sopradetti tre attestanti, Testimonii etc.

L. S. Ego Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius quondam Domini Francisci pariter Venetiarum Notarii, pro fide rogatus, subscripsi et signavi.

(Arch. Gen. Veneto Inserta nella terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provved. alla Zecca).

Nr. 8

Veneția, 23 Noembre, 1717

Declarațiunea prin jurămênt a luĭ Panajoti și a luĭ Riso din Valachia făcută înaintea notaruluĭ despre familia luĭ Brâncoveanu și unicul sĕŭ moștenitor.

In Dei aeterni nomine Amen. Anno ab incarnatione Domini Nostri Jesu Christi millesimo septingentesimo decimo septimo, indictione X, die vero martis, vigesima tertia mensis Novembris.

Constituiti avanti me Nodaro e testimonii infrascritti il signor Panagioti qm. Nico Seraffi dalla Gianena et il sign. Zuanne Riso quondam Riso da Valachia, li quali con loro giuramento in mano mia prestato, tactis scripturis, attestano qualmente il fu Serenissimo Costantino Brangovano Prencipe di Valachia hebbe quattro figliuoli maschi, cioè Costantino, Stefano, Rodolfo e Mattio, de quali non si maritò nè hebbe figliuoli altro che il primogenito Costantino sudetto, un figliuolo maschio nominato Costantino, quale attualmente vive in età pupillare, essendo stati tutti li predetti quattro figliuoli unitamente con Costantino il padre decapitati in Costantinopoli senza haver lasciato altra posterità che il pupillo sopradetto. Le quali cose affermano sapere li sopradetti signori attestanti per la perfetta cognitione et scientia che sopra ciò ne tengono, onde per essere tale là verità fanno questa giurata attestazione per espressione della medema. In quorum etc.

Actum Venetiis in scrittorio di me nodaro, posto in piazza San Marco presenti il signor Costantino qm. Simon Hipomena da Trebisonda et il sign. Zuanne Bertella qm Bortolo, testimonii etc.

L. S. Ego Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius qm. Di. Francisci, pariter Venetiarum Notarii, pro fide rogatus, subscripsi et signavi.

Arch. Gene. Veneto—Inserta nella Terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provved. alla Zecca).

Nr. 9

Veneția 1716 Noembre 26.

Declarațiunea prin jurămênt a luĭ Del Chiaro și a luĭ Panaiot înaintea notaruluĭ Velano că Principele Constantin Brăncoveanu, decapitat la 26 August 1714 în Constantinopole, nu a lăsat nicĭ un testament.

In Dei aeterni nomine Amen. Anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi, millesimo, septingentesimo, decimo septimo, indictione X, Die vero veneris vigesima sexta mensis Novemvris; Constituiti avanti me Nodaro, e testimonii infrascritti il signor Antº. Maria del Chiaro quondam Sr. Simeon di Fiorenza, maestro della lingua italiana e latina appresso li Principi di Valachia e il sig. Panagioti Seraffi qm. Nico dalla Gianena, li quali con loro giuramento in mano mia prestato, tactis sacris, attestano qualmente il fu Serenissimo Costantino Brancovani Prencipe di Valachia, qual fu decapitato l'anno 1714 li 26 Agosto in Costantinopoli, non fere alcun testamento e non è stato mai presentato al Prelato come si stila per la sua rattificazione alcun testamento del medemo per non haverlo fatto; le quali cose affermano sapere detti Signori attestanti di vera scienza et ottima cognitione, che sopra ciò ne tengono, onde per essere tale la verità fanno questa giurata attestatione per espressione della medema. In quorum etc.

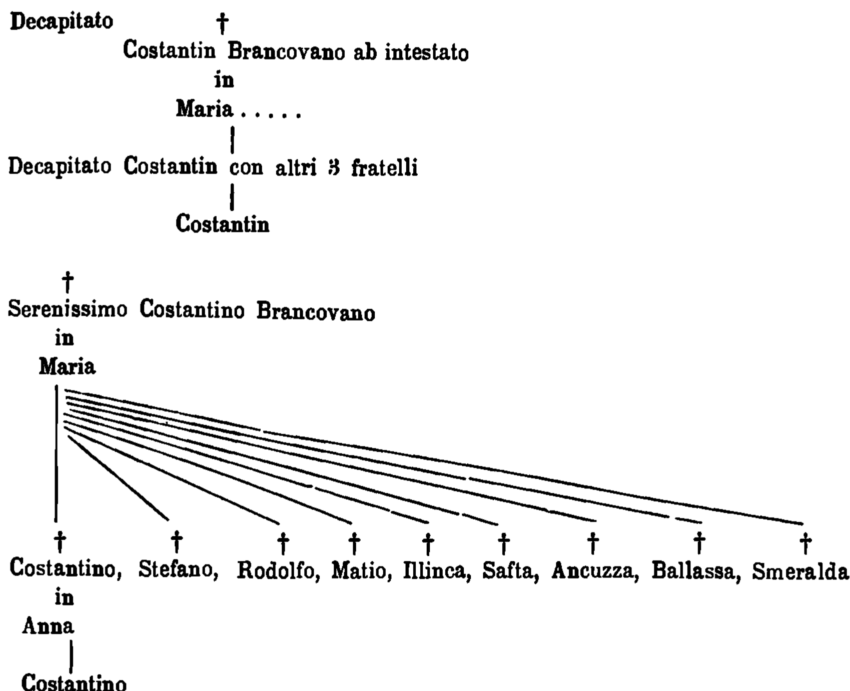
Actum Venetiis in scrittorio di me Nodaro, posto in piazza di San Marco presenti il sign. Leo Nomicò qm. S. Paulo dal Zante et D. Bortolo Fauretto qm. Lorenzo, habita in contrà di S. Maria Formosa ai Mendicanti, testimonii etc.

L. S. Ego Emilius Velano civis originarius ac Publicus Venetiarum Notarius qm. D-ni Francisci, pariter Venetiarum Notarii pro fide rogatus, subscripsi et signavi.

(Arch. Gen. Veneto—Inserta nella terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provv allà Zecca.)

Nr. 10

Genealogia familieĭ Brăncovénu.

(Archivio di Stato in Venezia — Inserto nella terminazione 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provveditori in Zecca).

Nr. 11

1717 Dec. 11.

In virtutea actelor şi legitimitatea persónelor în ce priveşte capitalurile Principilor Brâncovenĭ, se va da ordinele necesare pentru girurĭ în conformitate cu justiţia.

1717, 11 Decembre in Pregadi.

Intesosi quanto rappresentano li Provveditori in Zecca in ordine al decreto di questo Consiglio 11 Novembre decorso intorno li Capitali esistenti nei publici depositi spettanti alli Principi Brancovani di Valachia.

Sia preso che quando la virtù loro con l'assistenza degli avvocati fiscali habbino fatti fare gli incontri necessarii della legittimità delle persone, delle procure, atti, caratteri, titoli e tutt'altro che accorre habbino ad ordinare quei giri che occorreran di giustitia.

(Archivio Gen. Veneto — Inserta alla terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provved. alla Zecca).

Nr. 12

1717 Octobre, 9.

Doctorul Trapezuntio, procuratorul dómneĭ Maria, tutricea Principeluĭ Constantin, se presintă cu petiţiune înaintea Proveditorilor cerênd ca să ĭ se dea copiĭ după partidele capitaluluĭ depus.

1717, 9 Ottobre in Pregadi

Versa la scrittura hora letta dei Deputati ed aggiunti alla provvigion del denaro sopra l'instanza prodotta al loro Magistrato da Giorgio Trapesunzio comparso nella figura disse di Procuratore della Principessa Maria tutrice del pupillo Principe Costantino, unico superstite della casa Brancovana de' Principi di Valachia, perche sia ordinato a chi spetta di rilasciarle le copie di partita sopra li capitali che di ragione della prefata casa esistono, l'uno all'Officio delle Beccarie di ducati 50 mila e due a quello del Sal d'ottantamille per ciascheduno. Convenendo però stabilirsi nel proposito il più conferente.

Sia preso che la prudenza del Depositario in Cecca debba estender le proprie pesate riflessioni sopra li giri da farsi da nome a nome, sopra la persona d'esso Procuratore e sopra la procura stessa, cosiuchè col mezzo di un maturo esame sien divertiti tutti quei pregiudizii che derivar potrebbero al publico servizio nel caso di qualche equivoco, dovendo prima dell'esecutione riferir l'intiero di quello haverà rilevato alcune delle publiche deliberationi.

E sia commesso al Depositario in Cecca d'eseguire con il solito attento zelo la presente deliberatione che si doverà all'effetto istesso esser trasmessa in copia.

Pietro Gradenigo Nodaro Ducal

(Arch. Gen. Veneto — Inserto nella terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) dei Provveditori alla Zecca).

Nr. 13

1717 Noembre 11.

Decretul consilierilor dat în urma cereriĭ luĭ Trapesunzio să se trimiţă în copie magistratuluĭ Proveditorilor, şi în urmă să se esecute.

1717, 11 Novembre in Pregadi.

Che l'esecutione del decreto 9 Ottobre p°. p°. intorno le instanze prodotte *dal* (*sic*, recte *ale*) Magistrato dei Deputati et Aggiunti alla provvision del denaro da Giorgio Trapesunzio procuratore della Principessa Maria tutrice del pupillo Principe Costantino unico superstite della Casa Brancovani de' Principi di Valachia sia demandata al Magistrato de' Provveditori in Cecca della di cui materia ne è peculiare incumbenza come viene a rilevarsi da quanto espone in sua scrittura il Depositario in Cecca cosi conoscendosi conferente.

E da mo sia rimesso in copia al Magistrato dei Provveditori in Cecca il decreto predetto e ne sia in tutto commesso l'esecutione.

Giovanni Francesco Giacomazzi
Nodaro Ducal.

(Archivio Gen. Veneto—Inserto nella terminaz. 24 Genn. 1717 (m. v.) delli Provvedit. alla Zecca.)

Nr. 14

Pera, 1752 Febr. 3

Ambasadorul venețian Antonio Diedo adreséză confidențial Inquisitorilor de stat un lung raport çifrat, în care le aduce, într'un mod misterios, la cunoscință că dragomanul uneĭ puterĭ streine s'a presentat la dênsul cu niste pergamene ce aparțin unuĭ grec din Valachia, și care nu sunt de cât pergamenele originale și autentice ce constituă titlurile de posesiune asupra depositului de banĭ Brâncovenescĭ ce se află la Zecca Veneției. — Ambasadorul se silește să cumpere aceste acte, pentru a scăpa Republica de încurcăturĭ cu Sultanul, moștenitorul universal al avereĭ confiscate a decapitatuluĭ Principe.

Illustrissimi et Eccellentissimi Signori

Signori Colendissimi,

Con sei inserte

Mi credo nella necessità per altro importante argomento, ferace di sensibili conseguenze all' interesse della Serenissima Republica, di recare disturbo a codesto venerato Tribunale, suplicandolo, se così gli piace, che l'argomento giunga a publica cognitione. Si potrebbe dare che la cosa che sono per umiliare, cadesse del tutto appena fatte le opportune osservationi, ma intanto quanto a me, la cosa stessa se è vera, mi sembra che meriti di essere riguardata con la maggiore immaginabile circospezione. Comparve da me persona di credito prendendo pretesto al primo entrare nella stanza, presenti gli ufficiali, che era venuto per presentarmi un istanza contro un Veneto suddito.

Rimasta essa persona sola meco nella stanza contigua, mi disse che non era un' istanza il motivo di essere da me comparso, ma la comunicazione di un gravissimo affare. Disse che la figura principale dell' affare era persona greca, la quale come suo dipendente avea voluto fargli la confidenza di quello che era per riferirmi, Prosegnì questo signore a dire che la detta persona greca gli aveva confidato che essa teneva appresso di sè carte autentiche di rilevantissimo debito della Republica di Venetia ad una distinta casa, della quale Erede era il Gran Signore e che voleva pregarlo di estendergli un memoriale per presentarlo al primo Vesir unitamente alla consegna delle carte con sicurezza di ricevere dalla Porta in concambio uno stato felice alla sua famiglia.

Questo Signore udí tal preliminare et indi intese l'intiero del fatto, volle la buona sorte, se la cosa è vera, che questo Signore carico, di numerosa prole, conoscitore anche degli affari de' Prencipi con la Porta e che ha avuto occasione nel mentre mi atrovavo alla campagna di ricevere da me delle politezze, avendo egli compreso il peso dell' affare, pensasse subito a deviare la persona dal divisato ricorso e di tenerla sospesa. Le disse pertanto che egli conosceva perfettamente l'indole dei Turchi, che averebbero essi ricevute le carte, transferito in loro l'avantaggio, e come cosa dovuta loro l'averebbero congedato con poco di lei frutto. Che però avendo servitù con l' Ambasciator di Venetia consigliava di rivogliersi a quello per far negotio seco lui. e combinare con l' interesse proprio assieme quello di un onesto procedere. Detto ciò questo Signore passò a dirmi, che se avea egli a comunicarmi la cosa nel suo dettaglio esatto, ricercava da me in parola di coscienza e di onore, a non velare giammai in alcun tempo alla Republica o ad alcun del Governo la sua persona, nè l'altra, mentre per l'altra persona suddita del Gran Signore non si trattava di meno che della testa, e per lui oltre correr il medesimo pericolo, rispetto alla Porta, la quale in certi casi non conosce diritto di genti, ne derivava anche l'altra sicura, inevitabile conseguenza, che averebbe perso egli il sostentamento suo riguardo a chi avea l' onor di servire

per essersi rivolto a me, invece che a quello stesso a cui serviva. Aggiunse che già in questo caso non vi era bisogno di saper delle persone, perchè tutto dipendeva dalla consegna delle carte autentiche, le quali quando non esistevano più nel mondo, non potea risvegliarsi mai più il credito.

Inteso da me questo linguaggio e questo sin ora abbozzo di esposizione, dissi, che veramente un Ambasciatore qualor si trattava di scoperte di Gabinetti e di Ministero non poteva per il carattere suo essere obbligato a dichiarare le persone da quali scopriva, mentre il suo carattere averebbe cambiato di sostituzione, ma che in un affare della natura che io lo ravvisavo, la mia delicatezza non era in grado di produrre cose all'oscuro. Ha egli resistito e disse che aveva adempite le parti di uomo onesto, che senza questa conditione non era egli in grado di porre in cimento l'essere di due intiere famiglie, cioè della sua e dell' altra accennatami, e che con suo rammarico congederà la persona, la quale si rivoglierà immancabilmente alla Porta, trattandosi di grande cosa. Repplicai che poteva egli esser certo del segreto in Venetia quando è voluto, e che affidasse in me. Rispose che dal suo nascere conosceva i Governi, che conesceva quello di Venetia ammirabile, ma che la di lui costituzione era formata di numero moltiplice di soggetti, e che non poteva assolutamente arrischiarsene per quanto fosse evitato anche dal suo proprio interesse, che confessava non anderebbe disgiunto in questo caso. Vedendolo in atto di congedarsi stimai del publico Servigio non lasciar venire il caso di avermi a pentire è di rimanere con rimorso eterno, siuche presi l'espediente di ricercarlo se si contentasse che producessi almeno la di lui professione senza individuare la persona, al che mostrandosi anche in questo dubbioso e dal canto mio altrettanto costante, aderì finalmente che io significassi la cosa che decessi la di lui professione. ma non spiegassi giammai il nome e in tal modo accordato l'ordine della cosa, mi impegnai sulla mia anima, e sul mio onore di non significare a chi che sia in verun tempo la persona, d'onde derivava la cognitione dell' affare. All'ora prese egli a dire, che nell' anno 1714 nel mese di luglio la Eccelsa Porta irritata contro il Principe di Valachia d' allora Costantino Brancovani, per molte cause criminali delle quali era accusato, mandò un Capigi Bassi detto Mustafà Agà e per mezzo de Cantacuzeni che erano gli emoli del Brancovani, lo depose dallà dignità. lo fece condurre con tutta la suo famiglia nelle carseri a Costantinopoli e fece morire cadauno della famiglia. non rimastovì superstite. Che la Porta fece confiscare tutta la di lui facoltà quanta mai si è potuta trovare in effeti e contanti, et appresso lui, et in ogni altro luogo per svelo de' suoi nemici e fece vendere ogni sua roba a beneficio della Camera, il prodotto della quale facoltà montò a più di cinque milioni di Piastre. Che in quel tempo era stato anco suggerito alla Portta che quel Prencipe avesse somme rilevanti di denaro nei Banchi di Vienna e di Venetia, ma che la Porta non passasse avanti per deficienza di fondati lumi e documenti. Che il sudetto Principe dunque nel momento che era stato sorpreso dagli ordini della Porta per dover portarsi a Costantinopoli ha consegnato alcuni scritti ad un tal Caracuda suo intimo famigliare e confidente, raccomandandogli con ogni premura che li custodisse con tutta gelosia e cautela, il quale Caracoda pol morto in Valachia, lasicò questi viglietti in un forziere vecchio tra le altre sue cose, a' suoi eredi. Che finalmente persona di questi eredi del Caracuda nel giorno dei 17 ottobre 1752 decorso, mescolando per occasione di cercare altre carte. quelle riposte in quel forzierè osservò li sudetti scritti in pergamena, li quali viglietti la persona sudetta fattisi spiegare nel linguaggio proprio, lasicò essa ogni altro suo affare e si portò immediate a Costantinopoli per valersene coll' opera di lui suo intimo conoscente. Li viglietti sono quattro e sono carte veramente autentiche in Pergamena sottoscritte nelle forme di mano propria degli Eccellentissimi rispettivi conservatori del deposito e dal circospetto segretario, componenti essi viglietti la summa di ducati cento ottanta tremille trecento trentatrè, grossi otto, posti da esso Brancovani su publici Depositi delle Beccarie e del Sal, copia de quali si in grandezza di carta, come in ogni loro circo-

stanza ho l'onore di umiliare, avendomeli il predetto Signore affidati per trarne copia. Disse egli trattarsi di Ducati cento ottanta tremille trecento trenta tre, grossi otto di capitale e secondo ogni probabilità di più di trecento mille d'interese. Udito da me il dettaglio, credei bene discreditare la cosa con dirgli che il Principe Brancovani li averà disposti, e che questo sarà probabilmente passato ad altri nomi, essere cosa vecchia prescrita da più di trenta anni e fa io poco conto di simile cosa. Rispose egli che anzi tutte le probabilità della sussistenza del credito militavano in favore del credito stesso. Credesi alcun di quei depositi essere stato fatto in perpetuo, dunque come disposto, non avere avuto tempo il Brancovani di disporli, conservarsi le originali carte, che si averebbero volute restituite indi mi fece vedere altre due carte, l'una di un conto addrizzato al Principe sudetto da Nicolò Caragiani di dare et avere, da cui apparisce la risscossione fatta de Pro de Capitali suddeti sino nel 1713, 10 Gennaro nei 31 Agosto e 30 Novembre susseguenti, dal che disse credersi che esisteva il deposito sino alla retenzione del Prencipe nelle carceri di Costantinopoli e perciò essere quasi indubitabile che fatto morire in allora il Prencipe con tutti di quella famiglia o sia stato mal contato dalla Republica di Venezia il pro o il capitale a qualche d'uno, nel qual caso si richiederebbe dalla Porta alla Republica a chi avesse essa contato il denaro, o non sia stato pagato da quel tempo mai nè interesse, nè capitale. Mi dimostrò indi altra carta di Nicolò Careggiani scritta al Principe accennato Brancovani, allorchè gli avea queste carte autentiche di credito a cautione di esso Prencipe, ove si nota che il Caraggiani preza la Serenità sua dargli notitia della ricevuta delli medesimi viglietti perchè non habbiano a smarirsi, giacchè altri simili che siano sottoscritti da quelli che conservano il deposito o sia dalli Conservatori del deposito non si rilasciano. Anche queste due carte mi sono state da lui affidate per trarne copia che pure rassegno. Ho creduto del mio dovere qualunque sia la verità o la insussistenza della cosa, non trascurare la persona et il fatto. Gli dissi che prenderò informationi, che mi assicuravo intanto non averebbe egli promosso passo alcuno, Et egli promessomi di tenere in un scrigno di ferro appresso lui la carte e solo consegnar le chiavi all' altra persona se ne andò. Questo è il fatto, che se fosse vero, sebbene sarebbe forse di peso alla Publica Cassa, pure si potrebbe chiamare di fortuna, mentre dall'essere queste carte nelle mani di particolare persona, invece che in quelle del Gran Signore, ne deriva diversità grande di aspetto. La persona che mi promosse questo affare è un riputato publico Dragomano di Potenza estera. Tutto umilio e deposito in seno di Vostre Eccellenze che con la loro somma maturità comprendono la delicatezza della cosa, il di cui frutto se la cosa è, consisterebbe nella segretezza e la delicatezza anche riguardo all'umile mià persona rispetto a Turchi avidissimi del dinaro e singolarmente rispetto al Gran Signore, che non conosce altro diletto che quello di averne e sino quello di vederlo. Dipenderò indi dalle commissioni che mi verranno fissate e con profondo esequio bacio a Vostre Eccellenze le mani.

Pera di Costantinopoli 3 febbraio 1752 More Veneto.

Di Vostre Eccellenze.
umil$^{mo.}$ devotiss$^{o.}$ obl$^{mo.}$ servitore.
Antonio Diedo Cav. Bailo alla Porta Ottomana.

(Archivio di Stato in Venezia—Inserta nella parte 13 marzo 1753 Cons. X, filza 68 part secrete).

Nr. 15—18.

1698—1702.

Quitanțele pentru baniĭ depuși și procentele primite de Caragiani, procuratorul Principeluĭ Brâncovénu.

Tratta dal Giornal del Deposito alle quattro e mezzo per cento, valuta corrente in perpetuo all'officio delle Beccarie in Cecca.
Laus Deo 1698 a 20 Settembre.

Per Banco del giro per conto del deposito alle quattro e mezzo per cento in perpetuo all'officio delle Beccarie a Constantin Brancovano Prencipe di Valachia ducati quaranta un mille seicento sesssantasei grosi sedici, scritti in detto a 2 corrente per Nicolò Caregiani disse per nome e de denari del detto Prencipe il qual doverà esser fatto creditor nell'officio delle Beccarie del sudetto capital e prò a sua libera dispositione, che li deve principiàr a 2 corrente da scodersi all'officio delle Beccarie in ragion di quattro e mezzo per cento in perpetuo giusta la parte dell'Eccellentissimo Senato, qual pro doverà esser liberamente corrisposto sin ad altro ordine di detto Preincipe ad esso Nicolò Caregiani — mandato delli tre Deputati sopra la provision del denaro sei corrente in filza delli depositi alli 5 per cento al numero 7295 — Ducati tremille, cento sessanta sei, grossi tredici.

Per Serenissima Signoria per aggio a Costantin Brancovano sudetto Ducatti otto mille trecento trenta tre grossi otto sono per l'aggio delli sopradetti — Ducati ottocento trenta tre grossi sei atto.

di propria mano Nicolò Manini Conservator.

Scontro

Gerolamo Negri Segretario

Copia tratta dall'autentica in pergamena da me Tommaso Pizzoni segretario.

(Archivio di Stato in Venezia-Inserta nel disp. 3 febb. 1753 del Bailo in Constantli esistente nella Parte secreta 13 Marzo 1753 filza 68).

Nr. 16.

Trata dal giornal del deposito alle tre e tre quarti per cento valuta corrente in perpetuo all'officio del sal sopra il nuovo accrescimento in Cecca.
Laus Deo 1700 a 28 Settembre.

Per Cassa di valuta corrente per conto del deposito a Costantin Brancovano Prencipe di Valachia ducati cinquanta mille per contadi da Nicolò Caraggiani disse per nome e de denari di detto Prencipe, il qual doverà esser fatto creditor nell'officio del sal sopra il nuovo accrescimento del detto Capital e pro a sua libera dispositione, che le deve principiar questo giorno da scodersi all'officio del Sal del nuovo accrescimento in ragion di tre e tre quarti per cento in perpetuo giusto la parte dell'Eccellentissimo Senato de di 23 corrente, qual pro sino ad altro ordine di detto Prencipe doverà esser liberamente corrisposto al detto Nicolò Caregiani.— Mandatto delli tre Deputati sopra la

provvision del denaro di questo giorno in filza delli depositi alle quattro per cento al numero 180—L. 5000.

di propria mano Girolamo Mocenigo Conservator.

Scontro

Gerolamo Negri Segretario

Copia tratta dall'autentica in pergamena da me Tommaso Pizzoni Segretario.

(Archivio di Stato in Venezia.—Inserta nel. disp. 3 febb. 1753 del Bailo in Costantli esistente nella parte secreta 13 Marzo 1753 Cons. X filza 68).

Nr. 17.

Tratta dal Giornal del Deposito alli tre e trequarti per cento valuta corrente in perpetuo all'officio del Sal sopra il nuovo accrescimento in Cecca.

Laus Deo 1700 a 28 Settembre.

Per Banco del giro per conto del deposito alle tre e trequarti per cento in perpetuo all'officio del Sal sopra il nuovo acrescimento a Costantin Brancovano Principe di Valachia Ducati 25 mille per messi nell'officio sopra Banchi per contenta dei 27 corrente per Nicolò Caregiani disse per nome e de' denari di detto Principe il quale dovrà esser fatto creditore nell'officio del Sal sopra il nuovo accrescimento del sudetto Capital e pro a sua libera dispositione che li deve principiar a 27 corrente da scodersi all'officio del sal del nuovo accrescimento in ragion di tre e tre quarti per cento in perpetuo giusta la parte dell'Eccelentissimo Senato de di 23 corrente, qual pro sino ad altro ordine di detto Principe doverà essere liberamente corrisposto al sudetto Nicolò Caregiani; mandato delli tre Deputati sopra la provvision del denaro di questo giorno in filza delli Depositi alle quattro per cento al numero 379—L. 2500.

Per Serenissima Signoria per agio a Costantin Brancovano sudetto ducati cinque mille per l'aggio delli sopradetti L. 500.

di propria mano Girolamo Mocenigo Conservator.

Scontro

Girolamo Negri Segretario

Copia tratta dall'autentica in pergamena da me Tommaso Pizzoni Secretario.

(Archivio di stato in Venezia-Inserto nel disp. 3 febb. 1753 del Bailo in Constan. esistente nella parte secreta 13 Marzo 1753 Cons. X, filza 68.

Nr. 18.

Tratta del Giornal del Deposito alle quattro e mezo per cento valuta corrento all'officio del Sal sopra li due ultimi accrescimenti de' sali in perpetuo.

Laus Deo, 1702 a 13 Settembre.

Per Banco del Giro per conto del deposito alle quatro e mezzo per cento in perpetuo all'officio del sal sopra li due accrescimenti ultimi de Sali a Costantin Brancovano Principe di Valachia ducati settantasei mille seicento sessanta sei grossi sedici scritti in detto a 9 corrente per Nicolò Caregiani disse per nome e de denari di detto Principe, il qual doverà esser fatto creditor nell'officio del sal sopra li due ultimi accrescimenti de Sali del detto Capital e pro a sua libera disposizione che li deve principiar a 9 corrente da scodersi all'officio del sal delli due ultimi accrescimenti sudetti, in ragion di quatro e mezzo per cento annui perpetuamente senza diminutione et alteratione alcuna in doi rate di mesi sei in mesi sei et il Capital debba goder di tutti li privilegi della Cecca, non esser mai affrancato e con piena facoltà ad esso Principe o

a chi averà causa da lui et agli eredi e successori suoi di disponer o alienar tutto, o parte del Capital e pro a suo piacere in qualunque tempo ad una o più persone sempre con le conditioni sudette sì per il capital, come per il pro, giusto la parte dell'Eccellentissimo Senato de dì 2 corrente qual sopradetto pro sino ad altro ordine di detto Principe doverà esser liberamente corrisposto al sudetto Nicolò Caregiani: Mandato in ordine al sudetto decreto de Deputati et Aggiunti sopra la provvision del denaro de di 9 corrente in filza delli depositi alle quattro per cento al numero settecento sei. Ducati sei mille sei cento sessantasei.

Per Serenissima Signoria per aggio a Costantin Brancovano Prencipe di Valachia sudetto Ducati tredeci mille trecento trenta, grossi otto sono per l'aggio delli sopradetti Ducati mille trecento trenta tre grossi sei otto.

di propria mano Antonio Venier Conservator.

Girolamo Negri Secretario

Copia tratta dell'autentica in pergamena da me Tomaso Pizzoni secretario.

(Archivio di Stato in Venezia-Inserta nel Dispaccio 3 febb. 1753 del Bailo in Costant. esistente nella parte secreta 13 Marzo 1753 Cons. X filza 68).

NB. Spedita dal Bailo in cifra.

Nr. 19—20.

Veneţia 1701 Maiŭ 20.

Traducţiunea scrisoriĭ lui N. Caragiani către Principele C. Brăncovénu cu comptul despre baniĭ depuşĭ la Zecca şi procentele cuvenite.

Tradutione di carta scritta in idioma Greco in colonna del tenore che segue.

Serenissimo Principe.

Ecco che transmetto le ottenute copie dalli catastici del Deposito tanto per li cinquanta mille che si sono posti nell'anno 1698 quanto per li 80m del 1700 in tre biglietti, o siano partite descritte mentre all'ora quelli per li 50m non ci era stato dato a tempo prima che fosse partito il deffunto e quando lo ebbi, ebbe a scrivermi l'accennato defunto Papà Nicola non doversi mandarlo con la Posta perchè non si perdesse. Questi sono li più necessarii che si vedono scritti nelli catastici della Republica e sono per conto della Serenità Vostra e saranno custoditi. Li ottanta sono stati divisi in due, trenta e cinquanta, perchè non li hanno voluti tutti nel banco, ma solamente li 30 mille cosicchè cinquanta ho dovuto contare in tanti ducati d'argento, come si vedono, e ciò perchè il Banco era chiuso. Li ho anche tradotti dall'italiano idioma al greco volgare e riposti come si vedono, affinchè possa leggerli la Serenità Vostra. Anche il costituto che ho fatto in Cecca per li ottanta dimostra che sono per conto di Vostra Serenità, e si è stabilito come l'altra volta siano privilegiati e perpetui, ma è superfluo li si mandi lo stabilito giacchè sufficiente il decreto che ho mandato dell' Eccell. Senato 23 Settembre 1700. Però lo si era conservato ancor quello unitamente alle presenti prezando la Serenita Vostra darmi notizia della ricevuta delli medesimi perchè non abbiano a smarirsi, giacchè altri simili che siano sottoscritti da quelli che conservano il Deposito o sia dalli Conservatori del Deposito non si rilasciano. E resto.

1701, 22 marzo Venezia. Di Vostra Serenità

Umillo. devotisso. e fedelisso. servitore

D. D.

(Archivio di stato in Venezia.—Inserta nel disp. 3. febb. 1753 del Bailo a Costan., tradotta dalla cifra, esistente nella parte secreta 13 Marzo Cons. X filza 68).

Nr. 20.

Tradutione di conto scritto in idioma Greco del tenor che segue.

L' Altissimo e Serenissimo Principe Signor di tutta la Valachia Ungarese Costantino Bagarava deve dar 16 gennaro 1712

Per Ongari a peso o sia a marco trecento a L 20 che ho contato a Razo Nico per una da Vienna del Signor Mano Apostoli ducati novecento sessanta sette grossi dieci otto.

Per altri a marco cento a Lire 20, che ho passato nel conto del Signor Mano Apostoli per ordine di detta Serenità.

Ducati trecento ventidue grossi quattordici.

Per ganzo d'oro ricco che si è posto nella cassetta del Signor Mano Ducati duecento nonanta due grossi dodeci.

Per Dogana d'esso ducati 8 grossi dodeci.

18 detto Per dogana, nolo e spese per varini 22 e cassette 2 per Corfù con Patron Zuanne Murer Ducati quindeci.

Per spese come sopra in altri varini 34 e 32 scialti in due cassette per la Regia con Capitan Florio Foscovich ducati 21.

27 detto.—Per contati a Sazi da Fiorenza per la cassetta Rasi che ha spedito in Amona Ducati mille e sedici grossi 13.

28 febbio.—Per spesi per la legatura delli Varini ducati 66 grossi 22.

1713. 13 Marzo.—Per spese Dogana e nolo per Varini ducati 10 denari 12.

19 Aprile.—Per ongari a marco 400, che ho contato a Diodona d'ordine del Signor Dindar per comando di Sua Serenità a L 20, ducati 1290 denari 8.

24 detto.—Per altri a Marco 1200 a Lire 20 che ho contato per comando come sopra Ducati 3861.

2 Maggio.—Per altri a marco cinquanta a Lire 20, che ho contato al Dr. Trapesundio per il suo viaggio secondo l'ordine di sua Serenità Ducati 161 denari 7.

31 detto.—Per altri a marco 364 a L. 20 che ho passato nel conto del Signor Mano Apostoli per l'importar delle Draperie d'ora per la Serenissima Patrona per ordine di detta Serenità Ducati 1196 denari 5.

10 Giugno. Per due drappi d'oro et altro in una cassetta per Corfù con patron Domenico Rota secondo la fattura con le spese Ducati 436 denari 4.

12 detto.—Per Cecchini 20 e trequarti a Lire 21 : 14 per altrettanti che ho bonificato a mio cugino per le spese haveva fatte nelle cose di detta Serenità sino febraro passato 1712 Ducati 72 denari 15.

Per altri 30 e mezzo a Lire 21. 14 che ho bonificato al sudetto per le spese ha fatto nelle cose del defonto Stauno Ducati 106 denari 18.

30 detto.—Per ongari 10 che ha ricevuto il Dottor Trapesundio in Vienna per il suo viaggio Ducati 32 denari 6.

Per ongari a marco cento a Lire 20 che ho contato ad Antonio Bortoli stampatore gratis a seconda del comando di detta Serenità Ducati 322 denari 4.

Per Contati al sudetto stampatore perchè habbia a stampare l'officio secondo l'impegno si è assunto in scrittura e perchè debba contribuire officii sicolti 450 Ducati mille

3 Agosto. Per Cecchini 84 reali mezzo a Lire 21 : 17 per aspri 30m: 300 che ha speso per li cento coli di cera ducati 296 denari 15.

12 Ottombre per due........ d'oro cordelle due pezzi in una cassetta e due cassette confetture per Corfu con patron Zuanne Mazzucato secondo la fattura con le spese Ducati 645;

13 do.— Per cecchini nove e mezzo a lire 21 : 15 che ha speso nesanti in durazzo

per nolo, dogana et altro per la cassetta Rasi e ducati due che ha speso in Ancona per detta cassetta ducati 35 denari 8.

Per la provvisione sopra quanto è stato riscosso dalli depositi Ducati 181.

Summa ducati 12368 denari 11.

Il dicontro Altissimo et Serenissimo Principe deve avere 10 Gennaro 1913.

Per quanto ho riscosso dal sal per la rata di Marzo 1713 ducati 3300 et aggio a 17 et un quarto per cento Ducati 569 denari 6, summa ducati 3869 denari 6.

31 Agosto per quanto ho riscosso dalle Beccarie per la rata di settembre 1710 Ducati 1125 et aggio a 17 per cento Ducati 191 denari sei, summa ducati 1316 denari 6.

30 Novembre Per quanto ho riscosso dal sal per la rata di Settembre 1713 Ducati 3300 et aggio a 17 per cento Ducati 561, summa ducati 3861.

Ducati 9046 denari 12.

Deve dare.

Ducati 12368 den. 11.

Deve avere.

Ducati 9046 id. 12.

La sudetta Serenità resta di dare la suma di Ducati 3321 denari 23, che formano ongari 1030.

Della grande Altezza e Serenità

Servitore umilissimo
Nicolò Careghiani

Sia a lume che il nome di Costantino Bagarava è lo stesso di Costantino Brancovani, che appresso de Turchi era nominato nelle due maniere ora in un modo, ora nell' altro.

A tergo del conto si vedono tre righe scritte in idioma et carattere Valacco.

(Archivio di stato in Venezia—Inserta, cola traduzione dalla cifra, nel disp. 3 febb. 1753 del Bailo a Costant.—esistente nella parte secreta 13 Marzo 1753 busta 68 .

Nr. 21.

Consiliul de X, în urma raportuluĭ (Nr. 14) decide ca afacerea să trécă în Colegiŭ pentru a fi comunicată Senatuluĭ.

1753, 13 Marzo Consiglio X.

Che per un Segretario di questo Consiglio previa la secretezza e dato il giuramento come se fosse sopra li messali, sii comunicato e lasciato in copia a Savii del Collegio per comunicar al Senato quando e come ad essi parerà, la lettera scritta agl'Inquisitori di Stato dal Bailo alla Porta Kavalier Diedo in data 3 febbraio scaduto.

† 15
— 0 ½ Excellentissimi Consilii X Secretarius
0 Antonio Nicolosi

(Archivio di Stato in Venezia—Consiglio dei X, parti Secrete, busta 68 .

Nr. 22.

1753, Aprilie 1.

Raportul casieruluĭ Bernardo Nani asupra afaceriĭ depozituluĭ de banĭ aĭ luĭ Brâncovénu.

Serenissimo Principe.

Esseguendo un rispettabile comando degli Eccellentissimi signori Savii ho l'onore di rendere conto dello stato presente e cose occorse ai capitali investiti sopra i publici depositi del sale e delle Beccarie dal fu infelice Principe di Valachia Costantino Brancovano.

Presi con la dovuta cautela i lumi occorrenti, devo confermare a Vostre Eccellenze la investita dei capitali stessi fatta del 1698,1700,1702 parte alle $3^{3}/_{4}$ e parte alle $4^{1}/_{2}$ per la summa in tutto di Ducati 210 mila valuta corrente:

Come furono posti sopra li Depositi, che presentemente si denominano Vecchi, così essi pure saggiacquero alla generale diminuzione dei pro fatta del 1714 onde se videro essi pure ridotti insieme con gli altri alle due per cento.

Per quello sia al corrente loro impianto, non esistono più essi nella ditta del Principe che l'investì, ma in ordine a decreti permissivi di Vostra Serenità ed a terminazione esecutiva del Magistrato competente si attrovano essi girati al nome di Costantino Brancovano, quondam Costantino che fù del quondam Costantino Principe di Valachia. Questo per li Capitali.

Per li prò poi si vedono essi riscossi fino al 1713 é 1714 relativamente alla scadenza delle rate, da Nicolò Careggiani in ordine il primo impianto, nel quale fu dichiarito che li capitali e prò fossero a libera disposizione di esso Principe, colla addizione però che li prò fossero corrisposti al sudetto Careggiani (che depositò il denaro) sino ad altro ordine del Principe stesso.

Dal 1713 e 1714 respettivamente fino al 1717 e 1718 niuno si presentò per esigerli onde restorono per conseguenza sospesi e giacenti per questo fratempo in seno Publico.

Del 1717 poi essendo usciti Decreti dell' Eccellentissimo Senato 9 Ottobre et 11 Decembre come pure la Terminazione relativa del Magistrato Eccellentissimo dei Provveditori in Zecca che permettono et ordinano il traslato da nome a nome, cioè dall'avo al nipote, si vedono pagate le rate ad un certo Giorgio Trapesunzio il quale le continuò ad esigere per qualche altro breve spatio di tempo ancora.

Del 1720 e 1721 torna a rasucoterli il Careggiani e continua nella esazione fino al 1738 anno in cui per Decreto di Vostre Eccellenze 12 aprile, essendo succeduta l'unione de Depositi. non si rilasicorono più da indi in poi tre bolletini, Capital per Capital, ma un bolletino solo di prò per tutti tre li capitali.

Dal 1738 sino al 1746 li succese nella riscossione Lunardo Careggiani, indi Simon Maruzzi fino al 1747 e finalmente Panno Maruzzi che esigè fino alla decorsa rata.

Deposto dalla Porta e spogliato di tutto con una general confiscazione ancora di ogni suo avere Costantino Brancovano sfortunato Principe di Valachia per suggestione dei Cantacuzeni che gl'insidiorono e il Principato e la vita e fatto passare colla famiglia involta anch'essa nelle di lui disgrazie nelle carceri di Costantinopoli, fu egli con li quattro suoi figliuoli maschi posto in una prigione e in un'altra fu rinchiusa la Principessa sua moglie, i suoi generi, le nuora e l'unico suo nipote figlio del suo primogenito.

Questa separazione fu il mezzo di cui si servì la Provvidenza per preservare il fanciullo e gli altri.

Dopo di essere stato il misero Principe unitamente al suo figliuolo maggiore in varie giuse tormentato, acciochè rivellassero le ricchezze che aver potessero forse occultate e dopo di aver dovuto vedere cogli occhi proprii la decollazione dei quattro suoi figli, fu finalmente anch' egli decapitato e gettato poscia con i di loro cadaveri in mare.

Sfogatosi con questa tragedia lo sdegno del Gran Signore, che ne vòlle essere sempre presente, avevano alcuni bene affetti a questa famiglia e contrattato e pagato al Primo Vesir 50 mila Piastre per il riscatto del Principino e degli altri prigionieri, ma non essendo per anche nè contento, ne sazio l'odio dei di loro nemici, si avvisarono questi

di offerire ed effettivamente esborsarono altre 40 mila piastre al medesimo Primo Visir perchè si annullase la grazia della libertà già comprata.

Ricevè volontieri anche questa summa il supremo Ministro ed in grazia di questo secondo esborso furono li superstiti Brancovani mandati in bando in un luogo detto Cottiaio, dove stettero per tre anni in circa cioè a dire fino dopo la morte del Primo Visir Alì emiso dai Tedeschi nel fatto di Peter Varadino e fino che subentrò nel Principato di Valachia Giovanni Mauro Cordato, il quale seco se li condusse.

Liberatisi così dall'esilio e da altri maggiori pericoli la Vedova Principessa Maria e ritornata col nipote e col rimanente de' suoi a respirare l'aria sempre dolce del proprio paese si applicò immediatamente a cercare di ricuperare quel poco che dal generale patito naufragio gli era rimaso, onde elesse subito per suo procuratore il medico Dr. Giorgio Trapesunzio, suo amorevole e da lei prescielto anche in riconoscenza delle assistente resegli da questo nel tempo delle di lei estreme aflizioni.

Tutto ciò e la creazione ancora del Trapesunzio in Agente pe' di lei affari domestici sì in Vienna che in Venezia si legge nella Storia a stampa di Anton Maria dal Chiaro suo familiare e testimonio di vista di queste e di altre tragiche scene.

Egli però non meritarebbe di essere nominato, non che ricordato a Vostre Eccellenze se le di lui asserzioni non si uniformassero perfettamente alle carte che esistono nei publici registri e delle quali in comprobatione del detto. passo brevemente a renderne conto.

La scrittura 4 Decembre 1717 degli Eccellentissimi Signori Provveditori in Zecca che è la base ed il fondamento del Decreto che permette e della Terminazione che ordina il trasporto dei sopradetti capitali da nome a nome, come anche il pagamento dei pro è corredata da carte sommamente asservabile.

Vi è inserto un attestato che delli quattro figlioli maschi del Principe di Valacchia, uno solo, cioè il primogenito, si sia maritato, come pure che questi non abbia avuto alri che un unico figlio che gli fu anche superstite.

Vi è la fede del Patriarca di Gerusalemme 17 maggio 1717 che aferma la sopravenienza del Pupillo unico discendente maschio dell' interfetto Principe.

Vi si legge d'atto del medesimo Patriarca, con il quale si crea la Principessa Maria consorte del fu regnante Signor Costantino Principe di Ungaro-Valachia, ava, in tutrice e procuratrice del figlio di suo figlio esistente in età tenera e senza fratelli o germani, con facoltà fra le altre cose di fare qualunque atto necesario anche col mezzo di procure per ricevere e per far quietanze per tutto quello che spettare potesse al medesimo pupillo sì nei publici depositi di Vostre Eccellenze che da altre persone.

Vi segue un attestato il quale assicura che non essendovi nella Valachia e nella Grecia Tribunale di Giustizia, ogn'atto di procura, di attestato, di tutella, o di altro si fa coram Episcopo e si continua ad affermare che questi tali atti sono validi e che si osservano come veri in tutte le parti del mondo.

Finalmente vi stà la Procura in data 17 maggio 1717 fatta in Bucoresti, capitale della Valachia, dalla tutrice al Trapesunzio, e questa è generale per gli affari tutti della Casa Brancovana e particolare poi per questo articolo.

Restava il punto delle cinque figlie che oltre ai quattro sfortunati maschi aveva l'infelice Principe, le quali tuttora vivevano.

Nemmeno questo fu in allora lasciato di vista. L'atto della tutela dice che di già tutte erano maritate e per un di più poi vi è un attestato il quale assicura esservi nella Valachia un' antichissima consuetudine osservata come legge inalterabile in ogni condizione di persone che le figlie passate in matrimonio non possano pretendere cosa alcuna nè dal padre, nè dai fratelli, nè dagli altri loro parenti.

Finalmente per ultimo munimento del Decreto 11 Decembre e cose posteriori vi è una fede che il morto Prencipe Costantino non abbia testato; e tutte queste carte poi

si vedono e riconosciute e rivedute da un publico Notajo con le solite testimonianze e formalità.

Ecco dunque, Serenissimo Principe illuminata se innocente, e smascherata se malitiosa la supposizione del Greco suddito turco possessore delle pergamene, con cui poneva per prima pianta al suo edifizio la totale estinzione della linea de Brancovani, e che di questa Ca a non fosse rimasto alcun superstite, ed ecco provata la sussistenza di essa nel per altro unico rampollo Costantino qm. Costantino che fu del quondam Costantino Principe di Valachia, come dicono i publici giri.

Viveva anch'egli già sei mesi in circa per quanto destramente rilevai da Panno Maruzzi suo corrispondente, da me posto sotto altro pretesto et in modo di curiosità su questo articolo; Era in figura onorata in Valachia, aveva moglie e figli e si qualificava, come lo stesso Chiarò accena per Principe del Sacro Romano Imperio.

L'onestà del carattere, riconosciuto dalla virtù di sua Eccellenza Kavalier Diedo Bailo, nel Dragomano che v'è di mezzo e che serve un estera potenza in Costantinopoli, averà forse piacere di sopprimere un tale argomento per non porre a rischio di ulteriori molestie un unico avanzo di una misera ed illustre famiglia ; E giova sperare che la nota desterità di sua Eccellenza saprà far eclissare questo tema, tanto più che le leggi della Zecca sono note e generali.

Potrebbe al più avere questo negozio l'aspetto di questione civile. In quanto al ricupero delle pergamene, Vostra Serenità e Vostre Eccellenze, attese le cose esposte, peseranno la delicatezza del punto in riflesso specialmente allo starsi aperte e visibili le partite nei publici Depositi ed al non mancare giammai in qualunque paese degli uomini meno che buoni.

In ogni caso non so se si potesse mostrare inscienza di cose passate in Regioni tanto remote, ostar fermi al principio comunemente ricevuto et adottato persino dai Turchi, per quanto ho raccolto dalla per me sempre rispettabile virtù di alcuno degli Eccellentissimi Signori Baili ritornati, che una guerra, ed una pace estinguono e sepelliscono ogni antecedente azione e pretesa.

Certamente che l'amicizia rinnovata con le Capitolazioni di pace equivale e produce l'effeto di una amnistia o generale oblivione delle cose precedenti.

Vostra Serenità e Vostre Eccellenze perdonino a questi cenni, ch'escono forse dai limiti della commessami esposizione e con la clemenza loro li attribuiscano al zelo che ho e che mi pregierò sempre di avere, per tutto ciò che riguarderà in qualunque modo l'interesse ed il servizio della mia adoratissima Patria. Grazie.

Data li primo Aprile 1753.

Bernardo Nani Savio Cassier.

(Archivio di Stato in Venezia-Inserta nella parte 11 Dec. 1753 Cons X filza 68—Parti Secrete. Idem inserta nel decreto 19 maggio 1753 del Senato.)

Nr. 23

Decisiunea Senatului aprobând conduita Baliuluĭ şi trimeţêndu-ĭ raportul Casieruluĭ.

1753—19 maggio in Pregadi

Al Bailo alla Porta Ottomana

Sopra le benemerite scoperte a noi derivate e che dalla prudenza e zelo vostro fatte si sono, e sopra quanto fu a voi rappresentato dalla nota persona, nel proposito de Capitali investiti in questi publici depositi del Sale e Beccarie dal fu Principe di Vala-

chia Costantin Brancovano colli riflessi e nel modo che avete indicato, commesse si sono al Savio Cassier del Collegio le necessarie informazioni. Estese queste colla più lodevole esattezza e precisione dalla diligenza sua dopo aversi procurati nella maniera che conveniva li lumi occorrenti, rilevasi per esse rispetto ai capitali essere stati questi con fondamento legale girati al nome di Costantin Brancovano nipote del Principe predetto, il quale vive e sussiste; e quanto ai pro risultano li pagamenti che di tempo in tempo furono legittimamente fatti, cosicchè falsa viene ad essere la supposizione del Greco suddito turco, che estinta fosse la linea medesima. Facendovi però pienamente conoscere tali esatte informazioni in ogni circostanza l'affare e la presente sua vera situazione trova il Senato di rimettervi la detta scrittura di esso Savio Cassier per lume e perchè dell'istruzioni e ragioni che ritraerete della medisima abbiate occorrendo a farne quell'uso che vi paresse. Dirigendovi però con quella desterità e prudenza che vi è naturale e nel modo che voi perfetto conoscitare come siete, dell'indole e gelosia del negozio troverete sul luogo opportuno et adattato, siamo certi che darete felice termine al medesimo e che sarà per sempre tolto qualunque motivo ad ulteriori discorsi e considerazioni sopra tale argomento; nel che vi concilierete gradi sempre maggiori di merito e la publicà approvazione.

+ 128 *Lecta Serenissima Signoria.*
— 21
— 2

(Archiv. Gen. Veneto-Deliberaz. Senato [Costantinopoli] Filza No. 59).

Nr. 24

Pera, 1753 Iulie 25.

Rapportul ambassadoreluĭ Antonio Diedo despre greutăţile afacereĭ cu chârtiile luĭ Brăncovénu date Dragomanuluĭ care contestă legalitatea actelor de transmisiune a depósituluĭ asupra familieĭ Brâncovénu.

Serenissimo Principe.

......Poche ore prima della spedizione della posta passata mi fece avere il detto Dragomano la occlusa carta che umilio. Io fui perplesso cosa doveva rispondere, ma per quanto pendessi a promettere alcuna cosa per cogliere tempo non seppi avere animo di prendermi arbitrii in materia di denaro e mentre Vostre Eccellenze non me ne hanno aperto adito di sorte. Dalla predetta carta Vostra Serenità avrà occasione di comprendere la fermezza di chi tiene appresso di sè le significate et avviate in copia autentiche carte e Vostra Serenità potrà benignamente comprendere assieme le dubietà mie in questo proposito. Contenendo in sostanza la carta del Dragomano dopo le di lui considerazioni la ricerca di mille piastre in dono alla persona Greca per dilazionare, o che le *accorda* dandone più omeno, o che non vi concorro. Se le accordo, ecco un arbitrio mio, quando nelle risposte non me lo hanno Vostre Eccellenze conceduto; per conseguenza eccomi in un azzardo. Se non vi concorro, e come è ragionevole il crederlo, venga fatto uso alla Porta delle carte predette, dal che come è pur ragionevole ne sucreda un grand' affare. devo prevedere necessariamente di poter cadere nella nota, che dovessi in tal caso prendermi arbitrio per conseguire tempo a scrivere, et ecco l'umiltà mia nel rammarica di aver potuto schivare un grande affare con qualche esborso per attendere ulteriori commissioni e di averlo lasciato sopravvenire. Al ricevere pertanto l'occlusa carta, rimasto guistamente dubbioso volli impiegare alcune ore et alcun giorno a meditarvi prima di rispondere. Dopo varie e varie mie meditazioni mi sono determinato alfine

di resistere alla ricerca nel timore in cui mi sono veduto rileggendo la ducale ciò non fosse stato delle loro riverite intenzioni; Non avendo voluto per altro lasciar senza risposta la carta del predetto Dragomano, gli feci dire che riavutosi dal suo incomodo mi sarebbe stato caro di dare risposta alla sua carta a propria voce. Dopo tre a quattro giorni vennè egli e spero che possano Vostre Eccellenze persuadersi quanto mi affaticai per convincerlo della insussistenza della idea, e che se si fossero anche prodotte quelle carte alla Eccelsa Porta la Republica non potea mai risentirne discapiti. Gli dissi che ogni Principe ha le sue massime proprie con cui si dirigge nel proprio stato; Che all'istituirsi i depositi di Denaro nella Publica Cecca et in altre magistrature o officii per supplire alle urgenze dei proprii bisogni vengono resi noti li modi con cui debbano questi essere diretti, li quali modi divengono immutabili. Havere li direttori di questi depositi pagati i censi de denari del fu Principe Brancovano e girati li capitali alla disposizione di quelli che apparivano gli eredi per diritto di sangue, nè essere cura de'direttori medisimi di internarsi nelli successi politici. Perciò essere stati fatti li giri a norma delle leggi dei depositi istituiti, nè doversi rispondere di quello si procede in loro con li più sodi fondamenti. Gli aggiunsi secondo il tenore della riverita scrittura che come una guerra e una pace estinguono e sepelliscono ogni antecedente azione e pretesa così la ultima rinnovata amicizia tra la Porta e la Republica di Venezia con le capitolazioni di pace, quella equivale e produce l'effetto de una amnistia e generale oblivione delle cose precedenti.

Il Dragomano non si cese per niente a queste ragioni. Negò assolutamente, bensì in modo rispettoso il supposto accennatagli in ultimo luogo, disse che gli permettessi di dirmi che secondo ogni approvata giurisprudenza, di cui haveva debito di tenerne qualche idea e qualche esperienza per le congiunture nelle quali si era egli trovato disse, che le paci riguardavano le controversie o amarezze su cose seguite, non su quelle che non erano mai state nè in lume, nè in questione; Circa poi alle massime confermò che quelle dovevano infatti essere stabili, ma che appunto per questo il Gran Signoré averebbe probabilmente preteso il capitale e li Prò del dinaro investito, come dato a persone inconpetenti mentre non si poteva non sapere nell' Europa la disgrazia di quel Principe e la successione del fisco di Costantinopoli in tutti i beni del Principe predetto di qual si voglia genere et in qual si voglia luogo esistenti. Seguitò a dire che chi è depositario e corrisponde il deposito a chi non compete è tenuto per ogni legge di risarcire del proprio il danneggiato. Mi aggiunse poi altro riflesso e disse sembrargli che la Republica averà, secondo lui, molta difficoltà a sostinere il denaro non mal dato, se per avventure fosse stato disposto del Capitale, poichè essendo stato depositato il denaro dal Brancovani con l'espressione di dover quello rimanere nei depositi in perpetuo, non vi era mai il caso senza o un testamento del Principe depositante, il quale disponesse in contrario, o senza una dichiarazione del Principe stesso depositante nella Magistratura ove esso mise il deposito, non vi erà mai il caso disse, che si potesse senza tali circostanze accordare quel deposito a chi che sia liberamente, e che anzi nel caso presente secondo le leggi stesse della Cecca di Venezia se non veniva ricuperato quel Capitale del vero erede, che era il Gran Signore, doveva devolversi piuttosto alla Republica, non mai in favore di chi non veniva legittimamente conosciuto per erede. Havendalo io illuminato a tal passo, che anzi era stato l' erede riconosciuto con tutto il fondamento perchè sono state presentate a quell' incontro le dichiarazioni del Patriarca di Gierusaleme che valgono appresso de Greci come publiche carte approvate in tutti i paesi, si mise egli a ridere su ciò dicendo che erano ben felici quelli che vivevano sotto la Serenissima Republica di ritrovare tanta facilità e così rara in materia di denaro, ma che e nella Corte ove egli serviva e in tutte le altre, niente valgono appresso dei Principi o de'loro Magistrati simili attestazioni, quando non siano legalizzate dalli Ministri de Princípi respettivi, che risiedono nè luoghi, nè distretti, de quali si formano dette attestationi e che secondo ogni ragionevole conget-

tura nessun Eccellentissimo Bailo hoverà dato la sua firma a simile attestazione per ciò essere succeduto tutto senza la dovuta legalità da qualunque parte si guardi questa seguità disposizione. Si espresse finalmente che egli confessava che avea confidato di migliorare su la di lui offerta la condizione sua per l'assai di che si tratta, ma che non potendo ritrarre il vantaggio propostosi col mezzo di Venezia, professava di essere un huomo onesto e di non prendere ulteriormente ingerenza rispetto alla Porta, per quello sia a consigli o eccitamenti alla famiglia qui dimorante, che fossi per altro sicuro che che ha queste carte ne farà certamente uso alla Porta, la quale è fuor di dubbio secondo ogni probabilità non lascierà cadere l'incontro essendo noto che fu studiato qui anche al tempo della disgrazia del Principe se si avessero potuti ritrovare fondamenti sulle voci in allora difuse che quel Principe tenesse denaro ne' banchi o di Vienna o di Venezia.

Io sempre ripulsai ogni suo sentimento assicurandolo che in Venezia si procede in ogni cosa con tutti i fondamenti e con la maggior sicurezza. Lodai la sua disposizione di non ingerirsi co' consigli in simile affari, eccitando la sua prudenza ed onestà ad evitare da canto suo questo ricorso. Se ne andava egli asserendo costantemente che succederà la presentazione delle carte, che egli aveva fatta la parte del Galanthuomo e che era contento abbastanza sostenendo per altro domandandomi scusa, che se egli fosse nel caso mio darebbe le mille piastre anche a costo di perderle del proprio per ottenere la esibita sospensione di ogni passo per parte della Greca persona, sino che io riportassi ulteriori risposte, perchè si tratta di grande affare ripieno di articoli di possibili pretese. Non posso negare che non fossi combattuto al suo eccitamento, dubitando che per le cose che succedessero io potessi meritare la disapprovazione di Vostre Eccellenze nel non aver abbracciato l'opportunità di nuovamente rappresentare questa avuta conferenza. In fatti mi fece tale colpo questo riflesso, considerando la gravità dell' emergente che m'indussi a tentare un espediente in cui restasse per altro fermo il mio assunto di non spendere un denaro per parte e per conto di Vostre Eccellenze e conseguissi assieme la dilazione. Pregai però prima di ogni altro di nuovo il Dragomano con ogni insinuazione la più efficace a levare da questa persona ogni speranza su questo suo pensiero, al che risposemi già senza esitanza che ciò non gli era riuscibile, aggiungendomi essere venuta questa famiglia in Costantinopoli espressamente per questo affare; Havere essa spese nel viaggio e nella dimora, essere povera, nè sperabile essere che voglia trattenersi tuttavia con perdita dello speso con aggiunta di dispendio e senza raggio di speranza esserle perciò necessario il soccorso delle mille Piastre per questa ulteriore dimora. Gli suggerii indi che egli imprettasse qualche cosa a questa gente a titolo di voler darmi un altro eccitamento, ma mi rispose non esserne in grado e che non potrebbe se non prenderne a censo a un dodeci per cento d'interesse a suo danno. All' ora mi valsi dell' espediente de esibirini di fare io stesso una imprestanza, ma di farla a lui non alla famiglia a me incognita. con un' ampla dichiarizione per altro che io ripeterò da lui immamabilmente il denaro, quall' or si continui in Venezia a non farè conto delle carte esibite et a non dubitare di poter giammai essere in contingenze per questo affare come era ragionevole di supporre dalle risposte precise, che avevo ricevute. Gli dissi che questo era un solo effetto di mio zelo e di mia timorosa delicatezza di mancare al dovere del mio ministero e gli repplicai che quall' or mi arrivassero conformi risposte alle havute io intendevo che egli mi restituisse prontamente il denaro. Non voleva egli ingerirsene su tale mia proposizione, dicendo che non vuole venire al caso di pagare del proprio et io andavo eccitando protestondogli che mi obbligava infinitamente. Si indusse finalmente ad esibirsi di andarsene di nuovo alla persona consaputa e di tentarla, come da lui con questa prestanza. Ritornò egli dopo due giorni e disse essere egli tanto persuaso della acclamata sapienza e maturità della Serenissima Republica che gli pareva impossibile potesse essa trascurare il conseguimento delle carte in questione, le quali acquistate si poneva una stabile

fondata sicurezza di non temere in avvenire, o di temere al più di avanie insussistenti, perchè non potrebbero quelle essere provate dal fatto come succederebbe nella possesone di dette carte autentiche, ripettè che quel capitale di duecento dieci mila ducati, essendo stato messo alli Magistrati del Sale e delle Beccarie, con la dichiarazione in scriptis di dover starvi in perpetuo, giacchè è morto il Principe Brancovani senza anterior testamento e senza regolazione ne depositi, non che in disgrazia del di lui natural sovrano, che confiscò ed assunse in se ogni avere del Principe predetto non poteano perciò passare a beneficio di chi che sia nè capitali, nè pro, se non al Gran Signore o alla Republica anché per le leggi sacre della Cecca. Si espresse che aveva voluto prendere ulteriori informazioni oltre la cognizione che aveva sulle attestazioni del Patriarca di *Gierusaleme*; Che queste potea dire francamente valevano bensì tra Greco e Greco nel dominio Ottomano ma non appresso de Principi per prestarvisi fede, nè appresso de Turchi, quall'or non fossero legalizzate da ufficii publici respettivi che fungono autorità, e sostenne che come non è probabile che Eccellentissimi Baili si siano giammai ingeriti in segnar carte di tal natura, avvalorandole di loro mano così divenire quelle attestazioni di niun valore. Negò poi il Dragomano con tutta asseveranza la supposizione che non vi siano nella Valachia e nella Grecia Tribunali di guistizia e che perciò ogni atto di procura, di attestato e di *tutella (sic)* o di altro si faccia coram Episcopo, così che questi tali atti siano validi e che si osservino come veri in tutte le parti del mondo. Provò la negativa col fatto dicendo a che servirebbe che venissero destinati Principi particolari di nazione greca, tanto in Valachia quanto in Moldavia se il Patriarca di *Gierusaleme* tosse quello che rilasciasse tutte le carte che costituiscono cola il fondamento della civile società. Conchiuse che non riffletteva su le asserzioni da me significategli che il *Nipote* del Principe Brancovani fosse vivo e che sia morto da sei mesi circa, ma che egli si fermava sul punto importante, cioè quello che il nodo dell'affare non sta, o nella vita o nella sussistenza della Casa Brancovani, ma nel solo tema, che non è tema, se il bene confiscato dal naturale Sovrano possa essere fatto passare da qual si sia altra autorità in mano o de' *pressunti* Eredi, o di altri. Io dal canto mio ripetei le cose dettegli, eccitando sempre la sua prudenza et onestà anche in atto di sentimento caritatevole per gli Eredi del Brancovano a far cadere la cosa e discreditando le lusinghe di aver accoglimento alla Porta; Tutto in dettaglio esatto rifferisco a lume di Vostre Eccellenze, Serenissimo Principe se mi fosse per altro permesso di produr it sentimento e non attenermi ai limiti della sola espositione ardirei di dire che la cosa non sembra del genere delle trascurabili. Quelle parole che stanno segnate nelle carte de' depositi ove sta scritto per conto del deposito alle tre e tre quarti per cento *in perpetuo* mi fanno veramente dubitare se si potesse non farò cenno sugli interessi, ma se si potesse dico segnare giro a libera disposizione, se mai fosse stato segnato a favor di chi che sia anche legittimo erede. Oserei anzi di suggerire sommessamente in quanto occorresse, che come per quanto rilevo dalla esatta scrittura non fu disposto sin ora de Capitali, così *quall'or* Vostre Eccellenze credano di trascurare la ricupera delle autentiche avvisate carte, volessero almeno regolare i decreti permissivi, li giri seguiti se mai fossero stati per avventura girati liberi li capitali, in modo che abbiano questi a stare in eterno legati ove sono e non possasi accordarne il lievo a chi che sia giammai. In tal modo nelle vicende possibili non vi sarebbe almeno mai il caso per la Republica di esborsare due volte li capitali e potrebbe essa al più sentire vesazione su soli pro esborsati. Vi sarebbe poi a dubitare sul quantitativo de Capitali, rispetto alla riduzione de Prò, dalli quattro circa alli due per cento, mentre se la fulgida Porta venisse per azardo, il che non sembra impossibile sin che sussistono in mano Greca li scritti originali, se la Fulgida Porta ripetto venisse a ricercare li capitali confiscati è ragionevole il dubitare che se bene li capitali di due cento dieci mille devono in ora considerarsi per metà attesa la riduzione de Pro alli due per cento la Porta ricercasse non ostante li Capitali come furono esborsati, vale a dire duecento

dieci milie ducati, invece di cento cinque mille che è quello importano in ora per la riduzione predetta de pro alli due p r cento. Anche per questo riflesso sarebbe sempre desiderabile la ricupera di dette carte auttentiche che è il fondamento del credito :

Pera di Costantinopoli, li 25 luglio 1753

Antonio Diedo Kavalier
Bailo alla Porta Ottomana

(Archivio Generale Veneto—Dispacci Costantinopoli, Filza No. 205) (1)

Nr. 25

1758, 29 Septembre 1753.

Rĕspuns la raportul de maĭ sus al ambasadoruluĭ veneţian.

Al Bailo alla Porta Ottomana Ser Antonio Diedo Cavalier.

Versa la prima sopra le rappresentanze e ricerche che in voce ed in scritto vi sono state prodotte dall' acçennato Dragomano a favore della nota persona suddita turca nel proposito de capitali investiti in questi publici depositi del sale e delle Beccarie dal fu Prencipe di Valachia Costantin Brancovani. Non avendo però riportato il bramato effeto le efficaci ragioni che da noi sono state adotte per far rimovere il Dragomano predetto dalla insussistente mal fondata idea e pretesa, si sente anzi avervi egli avanzata la ricerca di mille Piastre in dono alla persona che tiene appresso di sè le carte autentiche dell professato credito dei predetti Capitali, onde potersi dilazionare et attendere le risposte e con tal mezzo dar luogo al maneggio del ricupero delle carte et al componimento dell affare. In tale costituzione trovandosi questo geloso e delicato negozio e nel dubbio che più gravi potessero farsi le sue conseguenze, allorchè venissero prodotti ricorsi alla Porta, si approva la direzione vostra sull' espediente che con zelo da voi si è preso di ridurre la dimanda alle cinquecento piastre in via di semplice imprestanza in maniera privata e senza che apparesia alcun publico impegno per doverne delle medesime esserne fatta la restituzione, qualor dentro il convenuto termine di sei mesi non abbia luogo il meneggio del ricupero delle carte e della composizione dell' affare in modo tale che non abbia più a promoversi ed a insorgere in avvenire. Mentre però si riserva il Senato di spiegarvi sull' affare stesso la publica volontà con la possibile maggior sollecitudine si rinette il contenuto del Dispaccio vostro con le carte accompagnateci a questo Magistrato de Deputati ed Aggiunti alla provvision del danaro, acciò coll' intervento del diligentissimo Nobil Homo ser Bernardo Nani, che ha con tanto merito suo versato sulla materia, internandosi nell' esame della medesima e delle sue conseguenze, abbia a suggerir tutto quello che credesse adottato alle publiche direzioni.

(Archiv. Gen. Veneto—Deliberaz. del Senato (Costantinopoli Filza Nr. 59

Nr. 26

1753 Decembre 27.

Raportul deputaţilor şi adjuncţilor de la Zecca Veneţieĭ asupra afaceriĭ depositulu de banĭ aı luĭ Brâncovénu.

(1) Erorile cele multe din original nu am credut de cuviinţă să le coreg.

Serenissimo Principe

Con da mò 24 Settembre prossimo passato annotato nelle Ducali di Vostra Serenità a Sua Eccellenza Bailo alla Porta Ottomana fu rimmesso in copia a Noi Deputati ed Aggiunti sopra la Provvision del denaro l'articolo delle Ducali medessime e del dispazzo 62 con la Carta accompagnata e la Scrittura in oltre primo Aprile press. pass. formata dall' Eccellentissimo Signor Savio Cassier d' allora Nobil Homo ser Bernardo Nani riguardante la pretesa del Greco ricordante suddito Turco sopra li Capitali investiti in questi publici Depositi dal fu Principe di Valachia Costantin Brancovano, con commissione di dover unitamente al Nobil Homo sudetto internarsi nell' esame della detta pretesa e delle sue conseguenze per poi suggerire tutto ciò che sarà creduto adattato alle publiche direzioni; onde dentro il corrente Mese di Novembre avanzar si possano dalla Serenità Vostra all' Eccellentissimo Bailo le necessarie instruzioni.

In atto di pura obbedienza al Sovrano incarico donassimo prontamente il più maturo esame sopra la stravagante pretensione di rendere a Sua Eccellenza Bailo le autentiche copie di partita del dinaro investito nei Depositi vecchi del Sal e Beccarie per la somma di Ducati 210 mila dal preaccennato infelice Principe a cui nel di 26 Agosto del 1714 fu per comando della Porta con la confiscazione de' suoi beni per sospetto di ribellione levata la testa in Costantinopoli insieme con quella de' quattro suoi innocenti figliuoli.

Con la vendita di queste copie di partita si suppone dall' Estero Dragomano rimosso ogni pericolo di non aversi più in avvenire a temere le ragioni del Fisco Ottomano in cui è parimenti supposto d'esistere il diritto di conseguire li Capitali antedetti e li pro sino ad ora pagati, benchè esistenti in alieno Dominio.

Raccoglieremo primieramente le cose dette dal prenominato Dragomano riferite nell' antedetto Dispaccio, quindi le ragioni che sembra Noi Militare in contrario.

Si pretende adunque che il Fisco per le leggi de Turchi potrebbe venir considerato in modo diverso da quello di Potentati Cristiani.

La sete dell'oro esser maggiore nei climi orientali ne' quali il Governo è dispotico a differenza di quelli delle Provincie dell' Occidente, e perciò ad ogni qualunque pretesto benchè ingiusto darsi il titolo specioso di ragione e di giustizia.

La pretesa del capitale di Ducati 210 mila unita a quella del risarcimento de prò decorsi, che professar si potrebbe d'esser stati mal pagati dal 1714 in qua fonnerebbe una somma grandiosa e maggiore ancora se non si volesse considerare la riduzione de' pro alle 2 percento

Potersi con qual che esborso di soldo per un volta tanto rimovere il maggior pericolo.

Venir assicurato dal Greco suddito Turco col mezzo dell'accennato Estero Dragomano, che con la vendita di dette carte qualunque pericolo resterebbe per sempre rimo so, o al più potersi temere delle avanie insussistenti, perchè non potrebbe più provarsi il fatto per mancanza delle carte autentiche.

Queste sostanzialmente sono le cose che furono poste a campo.

Ora esporremo le ragioni con cui pare a Noi aversi dar risposta a questa stravagante pre tesa.

Se il Fisco Ottomano estender si volesse fuori del proprio Dominio e fosse per pretendere a lui devoluti tutti gli effetti del confiscato, benche investiti in esteri stati, del che non ci è noto veramente alcun esempio, sarebbe alla stessa condizione anche il Capitale di fiorini 244 mila 884 investiti dal decapitato Prencipe sulla cassa dei debiti regi in Vienna all'interesse del 5 per cento trasportati poi nella Cassa delle Regie Miniere col deto pro qual vien contribuito al 8' della superstite famiglia, qual è il Banchiere nominato Chiter. oltre gl'intieri villaggi ancora che acquistati aveva nella Transilvania Austriaca, sopra de' quali s'era da lui cominciata la fabbrica d'un sontuoso Palazzo; de' quali fatti potrà meglio la Serenità Vostra illuminarsi dal suo Ambasciatore esistente alla Corte di Vienna.

Sopra li Ducati 210 mila investiti a nome del Principe decapitato nè preaccennati publici

depositi furono pagati li prò sino al 1714 nel qual anno finì di vivere e nel progressso restò sospeso ogni pagamento, supponer dovendosi che per ragione delle fatalità accadute all' accennata famiglia non siasi presentato alcuno a farne la ricerca.

Furono poi trasportati del 1717 dal nome del detto Costantin a quello del suo unico Nipote; ma però è degno di riflesso anche un altro fatto cioè d'essere egli in detto anno stato posto fuori d'ogni timore ad abitare in Bucoresti capitale della Valachia insieme colla madre e con le Principesse superstiti con gli assensi, convien credere, della Porta.

Se dunque pretesa alcuna non gli fu posta a campo col nome di quel Fisco per il Capitale nell' anno 1714, alcuni mesi prima della guerra di Morea, che fu quello della confiscazione, per effetto della quale confiscazione tutti gli averi di qualunque sorte passarono nell' Erario Ottomano e se dopo fu sospesa ogni qualunque rierca dei pro dei Brancovani sino all' anno 1717, nel qual tempo rimmessa fu detta famiglia, come dicessimo con gli assensi della Porta, ad abitare nella Capital della Valachia suddita del Turco, si rinforza la ragione d'essere all' ora con legittimità di titolo stato portato il detto capitale al nome dell' innocente suo nipote e per tutto ciò pare che dopo la prescrizione de 40 anni circa, che forma in tutte le nazioni la barriera di qualunque pretesa, non fosse da temersi l'antedetta del Fisco Ottomano, nè verso il capitale e molto meno verso il pro pagato sempre con buona fede.

Si considera inoltre che questo Greco qualunque siasi doveva piuttosto rivolgersi al Brancovano che ha l'azione del Capitale e del prò, mentre in supposizione che il pro fosse dovuto dopo il 1714 al Fisco Ottomano, potrebbe egli immediatamente risarcirsi sopra gli effetti del Brancovano esistenti nella Valachia.

E per ragione del Capitale il quale ha il suo valore reale all' uso della piazza, se fosse stata posta a campo del 1714 questa pretesa, s'averebbe potuto trovare un qualche momento in cui finalmente sarebbe stata sollevata la publica Cassa dall'annuo aggnavio di Ducati 4200, lochè parimenti succeder potrebbe nel supposto caso d'essere posta presentemente a campo dopo il corso d' anni 40.

Se sembra a primo aspetto consiglio di prudenza doversi continuar il maneggio per l'acquisto di dette carte, convien dall'altra dubitare e non senza molta ragione che con altre copie simili che possono essere uscite la stessa molestia fosse per risorgere anche dopo il pattuito esborso il quale servirebbe in tal caso ad ingrandirla quando non si potesse prestar fede a quelli che sono consapevoli di questo maneggio, come il Dragomano medesimo che negoziò questo affare realmente addombrò.

Ora convien riconoscere se l'esposto qualunque siasi venisse più ad apartenere al privato che al publico interesse.

Il debito delli ducati 210 mila di Capital è bensì un debito publico, ma il credito è delli legitimi rappresentanti chiunque siano della famiglia Brancovana, cosi è parimenti per il pro che da esso ne deriva.

Dunque la pretesa presente cader deve a peso non d'altri che del creditore, tanto più che il medesimo esiste nei stati Ottomani con fortune e però per tutte le ragioni antedette crediamo che il vero interese essendo del Brancovano, sia di giustizia non meno che d'interesse publico che resti avvisato l'agente suo qui dimorante Panno Maruzzi di questa emergenza con imarico di renderne partecipe il suo principale a di cui carico esser deve l'esito di questo negotio, perchè facendo avvicinare all'Eccellentissimo Bailo qualche persona per suo proprio conto possa l'Eccellenza Sua ben illluminato, assistendola, far che con fabuli con l'*Estero* Dragomano, onde poner fine a questa pretesa, della quale qualunque sinistro esito sarebbe per apportare a lui il danno sostanziale, non mai alla Cassa publica.

Hanno li Greci maggiori facilità nei negozii di Costantinopoli di tutte le altre nazioni, perchè in essa metropoli tengono delle particolari valide aderenze, e siccome la desterità dell'Eccellentissimo Bailo potrebbe nascostamente assisterli col consiglio, così sarebbe molto probabile che questo torbido fosse per facilmente svanire,

Dovendosi però procedere con qualche cautela in riguardo all'avvenire, giacchè per il passato niente essendo sopra tal proposito stato a notizia dell'Eccelentissimo Senatto, furono dai competenti Magistrati eseguiti gli atti e pagamenti ordinarii dei pro sotto buona fede. parerebbe proprio doversi con cauta maniera provvedere perchè il Capitale non potesse esser disposto senza previa notizia publica e che per il pro sià fatto indicar al Maruzzi, che quando questo affare prendesse un piu serio aspetto devenir si dovrebbe per giustizia alla sospensione del libero pagamento sino a tanto che non fosse levata l'occasione di qualunque pericolo.

In quanto poi alla corsa prestanza delle Piastre 500 sarà della publica prudenza il determinare se ben fosse convertir la in dono, come pure permettergli, quando lo creda proprio, farne un' altra di simil somma a carico publico, non per altro se non per far soprasseder il Greco sino all'arrivo della persona che dal Brancovano sarà deputata ; con espressa dichiarazione però che ogni qualunque altra moderata somma lo quale potesse occorrere alla persona che dal Brancovano sarà deputata. esser dovrà in via di positiva prestanza da decontarsi nell'alto del pagamento dei pro , potendo bensi l'Eccelentissimo senato prestare la sua protezione a questa affare, ma non sarebbe nè giusto che conveniente he avesse a saggiacere ad alcun maggior dispendio.

Noi che in altro modo non sopressimo determinarsi in un punto che è fuori affatto delle nostre economiche incombenze, rimetterci dobbiamo in ordine et in merito a quanto sarà conosciuto proprio della maturità e prudenza dell'Eccelentissimo Senato. Grazie.

Dato li 27 Novembre, 1753.

Zaccaria Valaresso Aggiunto.

Barbon Morosini Kavalier e P.

Marco Foscarini Kav. Provv. Aggiunto

Andrea Tron Kav. Deputato.

Nicolò Erizzo 2 d° Savio Casier uscito.

(Archivio Gen. Veneto—Deputati et Aggiunti al dinaro publico—Scritture, 109 carte 179to e seguenti.)

Nr. 27.

1753, 7 Decembre in Pregadi.

Recomandațiunĭ făcute ambasadoreluĭ Venețian la Pórtă în afacerea Greculuĭ care posedă hârtiile autentice ale luĭ Brâncovénu, relative la depositul de banĭ din Veneția.

Al Bailo alla Porta Ottomana

Nel mentre che dalla publica maturità vengono prestate le convenienti considerazioni e disposti gli opportuni provvedimenti sulla insussistente ricerca avanzatovi dall' accenato Estero Dragomano a favore del Greco Ricordante suddito turco per li Capitali investiti nei Publici Depositi dal fu Principe di Valacchia Brancovani, ben si premette il Senato che continuando voi nell'uso delle zelanti applicazioni e sollecitudini v'impiegarete con tutta la desterità e prudenza onde desista il Greco suddetto dall'inguista e strana pretesa, e tramonti per sempre l'affare.

Destituto questo intieramente di ragioni nè potendo mai in verun tempo o caso esserne responsabile la Publica Cassa, perchè qualunque fosse la presente mal fondata pretesa (la quale non fu mai posta a campo nel lungo giro di 40 anni, dacchè è successa la fatal disgrazia di quel Principe) doverebbe però questa tutta cadere a peso del creditore superstite di quella famiglia, e non a pregiudizio del publico interesse, valerà anche ciò a mag-

giorte confermare quelle manifeste e solide ragioni che da voi sono state con tanta efficacia esposte sopra questo affare e che con le Ducali 19 maggio decorso vi sono state precedentemente avanzate.

E da mó molto importante rendendosi ai publici riguardi che tramonti la strana pretesa che a nome del Greco suddito Turco fu avanzata al Bailo Nostro alla Porta sopra li capitali investiti nei publici depositi dal fu Principe di Valacchia Brancovani molto utile et adattato facendosi che sia maneggiato quest'affare dal Corrispondente di quella famiglía, con quelle circospezioni, cautele e concerti che vengono prudentemente considerati nella scrittura dei Deputati et Aggiunti alla Provvision del Dinaro.

Sia preso che rimettendosi in capia a capi del Consiglio di Xci la pre cnte Ducale al Bailo, e scrittura del Magistrato antedetto, siano ricercati colla loro maturità a devenire per le vie secrete a quelle deliberazioni che pareranno proprie della loro prudenza.

+ 104
— 1 Lecta Serenissima Signoria.
— 1

(Archiv. Gen. Veneto—Senato Costantinopoli Filza No. 59),

Nr. 28.

1753, 11 Decembre in Consiglio di X.

Se remite afacerea depositului de banĭ aĭ luĭ Brâncovénu în desbaterea consiliuluĭ celor treĭ Inquisitorĭ de Stat.

Che la ricercata del Senato ora letta in data 7 corrente concernente la Sovrana pretesa che a nome del Greco suddito Turco fu avanzata al Bailo alla Porta Ottomana sopra li capitali investiti ne publici depositi dal fu Principe di Valachia Brancovani sia rimessa agli Inquisitori di Stato per quello che riputasse proprio la loro prudenza.

+ 15
— 0 1 2 Ex Consilii X secretis
0 D. M. Cavalli

(Archivio di Stato in Venezia—Consiglio de X, parti secrete, busta 68).

Nr. 29.

Despre baniĭ depuşĭ de Vodă Brâncovénu în sumă de 244,884 florinĭ la casa de Austria, cu ocasiunea resboiuluĭ dintre Turci şi Austria. şi interesele capitaluluĭ depus, până la anul 1750.

Estratto dai Protocolli della Bancalità e delle Miniere.

Il Principe Brancovani possiede sopra la Cassa delle Miniere della Casa d'Austria un capitale di fiorini 244,884 e Carantani 9.

Il sudetto Capitale si trova nella Casa d'Austria in questo modo :

Nella guerra dell 1715 fra la Porta e la Casa d'Austria, il detto Principe trovandosi avere più beni in Sibenburghen, che è nella Transilvania, che in Valachia, somministrò alla Casa d'Ausria la detta somma di Fior. 244,884 Carni 9 parte in denaro, parte in gioje, per la fortificazione delle piazze frontiere della Transilvania, per guardare così anco i suoi beni dalle incursioni dei Turchi.

Avvenne che il Principe e suo figlio furono decapitati per sentenza della Porta. Allora la vedova Principessa ricorse alla Cassa d'Austria per gratificazioni pretendendo sopra tutto gl'interessi scorsi del sudetto Capitale... Per tutto accordo non ricavo altro che 40 mila fiorini in moneta contante, pagatigli il primo gennaro 1721 e la continuazione degli interessi annui del cinque per cento. — L'interessi che doveva ricevere la sudetta Principessa erano di sei anni e montavano a fiorini 73,465 Carantani 12 e non ebbe, come si è detto che 40 mila.

Inoltre è convenuto alla detta Principessa a cedere alla proprietà del Capitale, il quale è stato dichiarato Capitale morto ed incorporato negli effetti della casa d'Austria.

In Sibenburghen.

Principe Brancovani di Walachia Capitali di Anticipazione 244,884 : 9 al 5 per cento.

Interressi

Dal primo 8bre 1747 fino a tutto Giugno 1748. Interessi estratti dalla Casa di Hermenstat l'ultimo del mese di Marzo 1750 marcato No. 1 fiorini 9183 Carantani 9.

Dal primo Giugno fino all'ultimo del mese di Ottobre 1748 estratti dal medesimo d'Hermenstat l'ultimo Settembre 1750 marcato—Nr. 2 fiorini 4081 Carantani 24.

Nota.

La Cassa o Erario d'Hermenstat deve rendere i conti alla Cassa d'Ungaria e questi interessi sono registrati e caricati nella cassa d'Ungaria.

Anno 1750 No. 854 adi 12 gennaro ed al primo Novembre 1748 fino all'ultimo Ottobre 1749. L'interessi montano 12244,12. Il tutto è stato ricevuto con sottoscrition di pugno del sudetto Principe Regnante.

Questo Capitale è stato trasportato con l'interessi del primo Novembre 1749 nella Cassa dei minerali.

(Inserta nella parte 11 Dec. 1753 Cons. X. busta 68 parti secrete).

Nr. 30.

1763-3 Martie.

Ceĭ treĭ Inquisitorĭ aprobă trecerea titlurilor de posesiune pentru suma de 166 miĭ galbenĭ depușĭ de Constantin Vodă Brâncovénu, — asupra luĭ Nicolae și Manolache Brâncovénu fiiĭ luĭ Constantin — nepotul decapitatuluĭ Principe.

Passato ad altra vita Costantin Brancovano figlio di Costantin fu Principe di Vallachia, li suoi due figli *Nicolo et Emanuel* supplicarono il Tribunale di poter dalla Dita del Padre trasportar nella propria li 166 m. ducati che esistono nella Cecca, e di poter disporre a misura dei loro bisogni. Cessate però con il ritorno in Grazia della Porta Ottomana di questa famiglia le ragioni che chiamavano le osservazioni del Tribunale sopra quei Capitali, è concorso ad accordare l'instanza ed a dare alla Cecca gli ordini relativi.

1. Lorenzo Grimani Inquisitor.
2. Toma Mocenigo-Soranzo primo Inquisitor.
3. Renier Zen Inquisitor.

(1759—1763 Registro Annotazioni Inquisitori di Stato pag. 158).

OBŞTÉSCA MÂNGĂERE

(Originalul scris la începutul secolului, după fuga lui Caragea, se păstréză de d. C. Arîcescu)

Cum că ţérra Românéscă pururea a înotatŭ în necontenite nevoĭ, ne adeveréză ênsăşi istoria eĭ; dérŭ până ce nu începuse să ne vie Domnĭ dintre Fanarioţĭ, cu tóte neprieteneştile îmbulḑirĭ, eramŭ maĭ multŭ bunĭ întru patriotismos; iarŭ după ce aŭ începutŭ ḑomniile dintre eĭ, cu mijlócele lorŭ cele politiceştĭ, prin faptele cele dievoleştĭ, încetŭ încetŭ ne-aŭ supusŭ cu totulŭ vrerilorŭ lorŭ; ne aŭ împilatŭ cu totulŭ necaḑurilorŭ, ne aŭ înjugatŭ sub sarcina dărilorŭ, ne aŭ slăbitŭ braţulŭ armelorŭ, ne aŭ răcitŭ dragostea patrieĭ, ne aŭ împlutŭ de pismă, ne aŭ stricatŭ unirea, şi într'un cuvêntŭ cu totulŭ ne-aŭ adusŭ întru tiranie, maĭ multŭ decâtŭ pe norodulŭ celŭ din Africa şi din America. Străinoşiĭ noştri prin biruinţă ne aŭ câştigatŭ slobozenie; noĭ şi părinţiĭ noştriĭ prin pismă şi prin neunire, am adusŭ ţérra la cea maĭ rea stare şi tiranie. Acéstă tiranie, ce ne pricinuescŭ Fanarioţi, d‹ o vom suferi maĭ mult, vaĭ ticăloşia ţerreĭ! că numaĭ în curgerea vremeĭ de şése anĭ, tiranulŭ Caragea altŭ n'a lăsatŭ bieţilorŭ locuitorĭ şi patrioţĭ ţérranĭ decâtŭ numaĭ ticălósele suflete în trupurile cele dossădite de necaḑurĭ.

Acelŭ nelegiuitŭ tiranŭ Caragea nu s'aŭ arătatŭ maĭ puţinŭ întru némulŭ omenescŭ decâtŭ Xerxes cellŭ mândru al Perşilorŭ, séŭ decâtŭ Dionisie cellŭ tiranŭ al Sicilieĭ. Tirania luĭ a derăpănatŭ pe norodulŭ celŭ prostŭ, mândria luĭ şi pompa familieĭ luĭ prin afronte fórte scăḑuse voinţa boierilorŭ celorŭ marĭ. şi cu mijlócele luĭ cele diplomaticeştĭ, ca unŭ balaurŭ şi héră selbatică aŭ suptŭ tótă averea din ţérra, împreună şi cu sângele multorŭ nevinovaţĭ; şi alte multe şi nenumĕrate mijlóce aŭ întinsŭ acestŭ tiranŭ prin povaţa sfetnicilorŭ sĕĭ celorŭ reĭ, D-luĭ postelnicu Vlahuţŭ şi D-luĭ logofetŭ Belŭ, căruĭ-a 'ĭ suntemŭ datorĭ se'ĭ mulţumim scrîşnindŭ din dinţĭ; pentru căcĭ prin sfaturile D-lorŭ, Măria-Sa aŭ pipăitŭ durerile lăcuitorilor şi s'aŭ siguripsitŭ viaţa din primejdiă, lăsându schiptrulŭ şi fugindŭ ca unŭ tâlharŭ ḑioa 'n améḑa mare, după ce d'abia cu sufletulŭ ne au lăsatŭ; êncă până la celŭ maĭ micŭ lucrŭ aŭ luatu (să le fie spre îngropare); numaĭ dóră vulturulŭ le aŭ rămasŭ, care le era fórte trebuincîosŭ, se le scótă pe drumŭ ochiĭ; şi noi, ca nişte slăbănogi şi neputincioşi, fără de a întreba d'acea pornire, l'amŭ lăsatŭ. O! noi cei slabi! fără de putere!, câtă dreptate avémŭ, nu numai se 'lŭ poprimŭ, ci êncă şi morţiĭ eram datorĭ se'lŭ dămŭ, ca p'unŭ lupŭ mâncătorŭ de norodŭ; şi prin vĕrsarea sângeluĭ, se resbunăm inimile nóstre; cu tóte că suspinurile săracilorŭ, blestemulŭ vĕduvelorŭ, şi lacrimile tinerilorŭ, strigă înaintea luĭ D-ḑeŭ; şi orĭ unde va merge, şi orĭ unde va sta ca pre unŭ răŭ îlŭ vorŭ întâmpina, şi ca niste fulgere vorŭ trăsni împregiurulŭ luĭ; pentru care nu micŭ nu mĕ îndoescŭ că a vieţeĭ lui sfârşire nu va avea fericire; dérŭ noĭ, pentru ca ă isbândimŭ necaḑului nostru, trebue şi ênşine, chiar şi prin primejdia vieţei nóstre, mă-

carŭ să ridicămŭ viaţa tiranuluĭ şi a vrăjmaşuluĭ nostru; şi acéstă faptă o punemŭ pildă bună între némul nostru, şi gróznică frică a Fanarioţilorŭ; ênsă la acésta, pre norodulŭ celŭ prostŭ nimenĭ nu'lŭ învinovĕţeşte: căci tótă fericirea noroduluĭ în grumajiĭ lorŭ, aĭ cinstiţiloru boeri ocărmuitori ai ţerrei, cari pórtă neputinţele noroduluĭ, şi aŭ se respundă înaintea înfricoşatuluĭ Judeţŭ pentru ticăloşia lorŭ.

Drept aceea D-vóstră, prea cinstiţĭ boerĭ, sĕ îngrijiţĭ pentru folosulŭ patrieĭ d'acum înainte; prin unire pururea sĕ vĕ arătaţĭ împotrivitorĭ celor ce voesc derăpănarea patrieĭ. Ajunge; nu ca varvariĭ sĕ ne pismuim; ci sĕ urmăm părinteştilor privileghiurĭ, bine drept îndreptând, şi ocărmuind ţara, sè ne aprindem de folosul cel părintesc, sĕ micşorăm puterea Grecilor.

Eŭ de aşĭ avea puterea condeiuluĭ luĭ Demosten şi a luĭ Xenofont, maĭ mult şi maĭ de folos aşĭ scrie şi aşĭ plânge ticăloşia patrieĭ; iar pe D-vóstră cu smerenie părintéscă v'aşĭ ruga sĕ lucraţĭ cele de folos patrieĭ. Nu aşteptaţĭ îndemnul părinteluĭ Mitropolit; ci înşi-vĕ vĕ uniţĭ la o laltă, puind şi acésta în lucrare, se încontenéscă de a maĭ fi mitropoliţĭ grecĭ; şi atuncĭ cu adevĕrat putem aştepta fericirea patrieĭ; iar sĕ nu aşteptăm la Monitorul franţuzesc 111; Monitorul ḍice că împĕraţiĭ se adună la o laltă pentru fericirea Evropeĭ şi isbăndirea din tiranie; adunarea o numesc sfântă; ce fel de sfinţenie, nu putem pricepe; în vreme ce Caragea maĭ cumplit de cât un tâlhar a jefuit ţara; şi hotarele cele de prin prejurul nostru îl primesc cu braţe deschise; încă lasă şi pe óre-şi-carĭ bumbaşirĭ ca sĕ 'ĭ ocrotéscă ómeniĭ. sĕ 'ĭ împlinéscă cererile şi sĕ 'ĭ plătéscă şi datoriile totŭ din ticălósa ţară:

Boerilor simbatrioţĭ,
Până când de Fanarioţĭ
O se fiţĭ aşa supuşĭ?
Iată prilej bun aveţĭ,
Cereţĭ Porţiĭ sĕ făceţĭ
Sĕ nu fim ca pên'acuşĭ.
Prin unire vĕ 'ndemnaţĭ
Pisma lor s'o micşoraţĭ.
Din mândrie sĕ'ĭ slăbiţĭ.

Toţĭ sunt hoţĭ, toţĭ sunt tâlharĭ,
Vulpĭ viclene din Fanar;
Reŭ de eĭ se vĕ feriţĭ.

Aveţĭ patriotismos.
Privind bine la folos,
Ţereĭ pildă se lăsaţĭ.

Toţĭ sunt pismătariţĭ, câinĭ,
Vulpĭ viclene din vizuinĭ,
Diavolĭ chiar împeliţaţĭ.

O vaĭ ţarră ticălósă,
In stare eştĭ sĕ te jelim,
C'aĭ rămas friptă şi arsă
Şi nimic nu te căim.

Cine vine te hrăpeşte,
Fără milă, fără dor,
Micĭ şi marĭ te jefueşte
Cu dărĭ grele câte vor.

O ticălósă Dachie,
Fiii teĭ plâng cu suspin,
Când te vĕd în tiranie
Şi'n mâinĭ de vrăjmaşĭ străinĭ.

Sĕ te plângem toţĭ cu jalc
Ca p'o vie ne'ngrădită,
Şi orĭ care trec pe cale
Rup, te frig, te las, te uită.

MISCELE

VALUL LUÏ TRAIAN.

Lucrarea militară cea maï considerabilă esecutată de Romanï în Dobrogea este fără contestaţiune aşa numitul val al luï Traian, o lungă linie de şanţurï care se întinde neîntrerupt de la Marea Neagră (lîngă Constanţa) până la Dunăre (aproape de Cernavoda). Opiniunea cea maï acreditată astă-zï despre origina acestor întărirï o atribue generalilor romanï care comandaŭ în Moesia şi Thracia, sub împěratul Valens în contra Gothilor resculaţï (376—378 post Christ.) (1)

Când m'am ocupat pentru prima oară de antichităţile noastre dobrogene, (2) am esaminat şi această hypotesă, şi ea mi se păruse fundată. Intr'adevěr, inscripţiunile găşite în partea zidită a valuluï luï Traian lîngă Constanţa, sunt foarte posterioare victoriosuluï împěrat roman Traian, şi dovedesc pentru şanţurile din val o construcţiune mult maï recentă. Asemenea inscripţiunile de la Troesmis ne conduc până la vécul al IV-lea (Constantin cel mare) (3) şi inscripţiunea de la Hassarlîk (Beroe), după erudita disertaţiune a d-luï Tocilescu, (4) până la epoca luï Valens; ambele localităţï fiind situate în josul Dunăreï, foarte la vale de şanţurile noastre, este evident că valul luï Trajan nu poate fi maï vechiŭ de cât epoca luï Valens.

Pe de altă parte, Ammian Marcellin în relaţiunea rescoaleï Gothilor, ne pomenesce (5) de *şanţurï considerabile* făcute de generaliï luï Valens în aniï 376 377 ca să stăvilească invasiunea barbarilor. Această menţiune s'a considerat ca relativă la lucrarea valuluï nostru.

In fine, unul din ceï doï generalï care aŭ făcut şanţurï pe atuncï se numea comitele Traian, (6) şi se presupune că numele popular actual al valuluï luï Traian ne ar fi conservat amintirea numeluï constructoruluï lucrăreï.

Am avea dar aci un foarte remarcabil esemplu de concordenţă între monumentele epigrafice care ne întâmpină în veacul IV[a], ca epoca probabilă a ridicăreï valuluï, istoria care prin pana celuï maï autorisat istoric din veacul IV-a ne ar pomeni de lucrarea aceasta, şi tradiţiunea care pe neaşteptate ne ar fi conservat în denumirea actuală a meterezelor, numele antic al constructoruluï. Conclusiunea resultând din toate aceste, era atribuţiunea valuluï, acestuï comite Traian (377 p. Chr.)

De şi foarte seducătóre, această theorie nu mi se pare astă-zï esactă. In urma pre-

(1) *Revue Archéologique Française* 1868. Voyage dans la région du bas Danube par Mr. *Ernest Desjard'ns.*
(2) *Convorbirï literare* 1880. O privire asupra trecutuluï Dobrogeï. — *Revue Archéologique França se* 1882; Coup d'oeil sur les monuments antiques de la Dobroudja par Mr. M. C. Soutzo.
(3) *Mommsen.* Corpus Inscr. lat. Vol III-2. No. 6174.
(4) *Inschriften aus der Dobrudscha* von dr. Gr. G. Tocilescu No. 96.
(5) Ammianus Marc llinus. Lib. XXXI (VIII)
(6) Amm. Marcel. Lib XXXI—(VII).

umblărilor care le am făcut adesea în lungul şanţurilor din val, am fost condus să studiez maĭ de aproape origina luĭ. Cred că preocupaţiunea de a găsi o esplicaţiune a numeluĭ Traian, a dominat în apreciaţiunea elementelor chestiuneĭ. Nu s'a acordat atenţiune suficientă probelor de fapt care conduc la un resultat cu totul altul. Caracterul cel maĭ învederat al valuluĭ este de a ne represinta o frontieră fortificată a imperiuluĭ roman; această observaţiune nu scăpase sagacităţeĭ savantuluĭ d. Desjardins. Lucrarea se întinde pe o frunte de peste 60 kilometre, avênd p'a locurĭ două şi treĭ rândurĭ de şanţurĭ, unele întărite chĭar cu ziduri, şi adesea se vĕd lagăre cu metereze pentru legionarĭ de pază. O asemenea gigantică lucrare ar fi putut óre să fie vre-o dată ridicată în pripă în acest câmp deschis şi sub ochiĭ barbarilor? Se poate oare presupune că generaliĭ luĭ Valens în retragere spre Marcianopolis după o luptă sângeroasă lipsiţĭ de putere ca sĕ maĭ ţie câmpul (Am. Marcell.) să fi putut avea grijă de retragerea în forturile esistente şi întărirea strâmtorilor Balcanuluĭ? Acolo nu se maĭ putea stăvili năvălirea barbară şi conserva restul imperiuluĭ, acolo era linia lor naturală de apărare, şi citirea atentivă a testuluĭ luĭ Ammian, faţă cu carta localităţilor, ne arată lămurit că aşa aŭ şi urmat generaliĭ luĭ Valens şi că şanţurile care le-aŭ făcut comitele Traian şi Profuturus, (dacă aŭ lăsat vre-o urmă) trebue căutate în trecătoarele Balcanilor. Resbóĭele orientale moderne sunt un comentar foarte instructiv al testuluĭ luĭ Marcellin; după perderea linieĭ Dunăreĭ Turciĭ, ca şi Romaniĭ, aŭ căutat tot-d'a-una în Balcanĭ o a doua linie seriosă de apărare. A presupune improvisaţiunea uneĭ liniĭ de apărare întărită artificial pe 60 kilometri lungime ni se pare o imposibilitate. Este dar evident că şanţurile de care vorbeşte Ammian n'aŭ a face cu valul nostru din Dobrogea. Rămâne numaĭ dar asemănarea de consonanţă între denumirea valuluĭ şi numele generaluluĭ luĭ Valens. Comitele Traian, după arătarea luĭ Ammian, era un general foarte slab, fără reputaţiune, şi şanţurile care le a făcut n'aŭ stăvilit câtuşĭ de puţin mersul Gothilor. Traian n'a făcut nicĭ o acţiune memorabilă p'acolo şi a căzut mort în 387 pe câmpul de bătălie de la Adrianopol. Nu vĕd dar din parte-mĭ nicĭ un element de imortallitate în cariera luĭ, şi aş admite maĭ bucuros o asemănare accidentală de nume între el şi val, de cât posibilitatea ca acest nume obscur să fi străbătut 15 veacurĭ şi se fi ajuns până la noĭ după atâtea năvălirĭ barbare.

Să nu uităm că numele de Traian saŭ Troian nu este special meterezelor din Dobrogea, şi că multe întărirĭ, drumurĭ vechĭ saŭ şanţurĭ în ţĕrile locuite de Slavĭ poartă asemenea acest nume de Troian.

D. Tocilescu, în «Dacia înainte de Romanĭ» (1) a demonstrat de mult că nu trebue să vedem în aceste nume o amintire a mareluĭ împĕrat Roman, ci o simplă apelaţiune slavă care semnifică loc tare, lucru durabil; această esplicaţiune ne ar da seamă şi de numele valuluĭ nostru.

Resultă din discuţiunea de maĭ sus că, nicĭ testul luĭ Ammian Marcellin nu pomeneşte de valul nostru, nicĭ numele luĭ n'are a face cu generaliĭ luĭ Valens; nu ne rĕmâne dar pentru determinarea origineĭ luĭ, de cât monumentele, probabilităţile istorice, situaţiunea şi natura lucrăreĭ. Aceste elemente sunt, dacă nu mĕ înşel, suficiente ca sĕ fixăm cu destulă siguranţă epoca luĭ de construcţiune.

Faptul că valul este o graniţă fortificată a imperiuluĭ Roman, şi inscripţiunile găsite la Troesmis şi Beroe, dovedesc că el s'a construit după suirea pe tron a luĭ Valens şi în urma unuĭ aşezĕmênt permanent de barbarĭ pe malul drept al Dunăreĭ.

Când Gothiĭ s'aŭ priimit ca oaspeţĭ în imperiul Roman, eĭ aŭ fost desarmaţĭ, şi nu se poate presupune după arĕtările luĭ Ammian Marcellin şi luĭ Jornandes că Romaniĭ să le fi grămădit numaĭ în Dobrogea de jos, unde aveaŭ fortăreţe importante şi interese strategice însemnate. Valul nu poate fi dar o graniţă de apărare ridicată atuncĭ. Am demonstrat în discuţiune imposibilitatea să fi fost ridicat în cursul răsboiuluĭ luĭ Va-

(1) *Dacia înainte de Romanĭ* pag. 179, nota, de dr. Gr. G. Tocilescu.

lens în contra Gothilor resculaţĭ. După moartea însă a luĭ Valens în 378 şi după ce Gratian şi Theodosiu aŭ bătut pe năvălitorĭ care ajunsese până în fundul Grecieĭ, s'a făcut o pace între Romanĭ şi Gothĭ, şi aceştia aŭ rămas definitiv pe malul drept al Dunăreĭ. Istoriciĭ nu ne spun cum s'a pus hotarul despărţitor între eĭ; toate probabilităţile însă se întrunesc ca să ne arate valul nostru din Dobrogea ca această linie de graniţă făcută de Theodosiu.

Acest mare împĕrat încheiând pacea după victoriele luĭ, a impus Gothilor cantonamentul (1) cel maĭ puţin defavorabil pentru imperiŭ.

Această graniţă a fost de sigur bine fortificată, fiind că, în urma grozavelor jefuirĭ ale Gothilor, Theodosiŭ nu se putea gândi a lăsa frontiera luĭ deschisă din partea lor. In sfîrşit, Theodosiŭ a avut tot timpul material necesar ca să lucreze valul, fiind că pacea luĭ cu Gothiĭ nu s'a turburat pe cât timp a trăit el (2); politica luĭ dibace ajunsese până a face din Gothĭ auxiliarĭ imperiuluĭ în contra barbarilor transdunărenĭ; corpurĭ întregĭ de Gothĭ serveaŭ în armatele luĭ şi naţiunea întreagă era subvenţionată. Valul luĭ Traian ar fi dar în realitate *Valul luĭ Theodosiŭ*.

In abilitatea lor ordinară Romaniĭ aŭ ales atuncĭ ca hotar traseul strategič cel maĭ favorabil, *linia cea maĭ scurtă* între Marea Neagră şi Dunăre. Această linie, protejată în parte de valea mocirloasă a Cernavodeĭ, s'a întărit cu multă grijă din cap până în cap şi constituia o barieră foarte serioasă. Teritoriul lăsat Gothilor era o câmpie deşartă încongiurată de Marea Neagră, de bălţile din gura Dunăreĭ şi de cursul inferior al acestuĭ fluviŭ, până la Cernavoda. Meterezele valuluĭ complectaŭ perimetrul cantonamentuluĭ Gothilor, în care eĭ se aflaŭ închişĭ ca într'o temniţă.

Valul luĭ Theodosiŭ n'a putut opri mersul înainte al popoarelor barbare; el a fost probabil ocolit de năvălitorĭ veniţĭ după malul stîng al Dunăreĭ. Această lucrare militară însă, prin dibăcia traseuluĭ, prin întinderea gigantică a frontuluĭ şi puterea întăririlor constitueşte o încercare de apărare foarte remarcabilă şi demnă de marele împĕrat care a făcut'o.

Iunie 1888. **Mihail C. Sutzu.**

MATERIALURĬ DE LIMBĂ

Orĭ-ce Român, care doreşte din inimă — şi cine n'ar dori!? — inflorirea tinereĭ noastre literaturĭ se năzueşte din parte-şĭ a scrie o limbă, ce să poată fi înţeleasă de toţĭ Româniĭ. Statorirea, cu o zi maĭ înainte, a limbeĭ noastre literare este cea maĭ vie dorinţă a noastră a tuturor. Nu-ĭ mirare dar, că mulţĭ dintre scriitoriĭ noştri ceĭ maĭ fruntaşi—din trecut şi present—s'aŭ încercat a deslega această grea problemă dându-ne poveţe cum avem să urmăm în scrierea limbeĭ româneştĭ. Punctele de mânecare a deosebiţilor scriitorĭ fiind deosebite. a fost prea natural, ca în loc de armoniă să vedem lupte crâncene—fireşte de condee—intre ceĭ chiemaţĭ a ne regula graĭul.

In mişcarea aceasta—făr a lua în băgare de samă nuanţele—putem deosebi doauă marĭ tabere, a etimologiştilor saŭ şi latinisătorilor şi a fonetiştilor saŭ a conservatorilor în materie de limbă, bine înţeles.

Limba românească este fiica celeĭ latineştĭ. Mânecând dela acest adevĕr, azĭ necontestat de nime, decât numaĭ de câţĭ-va scriitorĭ maghiarĭ,—susţin uniĭ, că limba noastră ştiinţifică şi literară are să fie cât să poate maĭ apropiată de limba latină. Decĭ,

(1) Se ştie că Gothiĭ aŭ avut în veacul IV-a în Dobrogea de jos şi anume în delta Dunăriĭ (Insula Peucea) centrul aşezĕmêntuluĭ lor, unde s'a născut chiar cuceritorul Romeĭ, vestitul Alaric.

(2) Theodosiŭ a murit în 395 (post Chr.).

vorbele, ce în vremile de tristă aducere-aminte s'aŭ furişat în limbă-ne, aŭ să fie înlocuite cu vorbe din limba latină, şi aceasta pentru că acelea—vorbele strěine—denaturează frumosul nostru graiŭ şi tot odată sunt nişte triste şi dureroase suvenirĭ ale sclăvieĭ noastre de odinioară. Scopul este măreţ şi vrednic de a 'l îmbrăţoşa fie-care Român, durere însă, că în vecĭ nu s'a putea realiza. Aceasta, credem, a fi documentată în de ajuns din partea d-luĭ Maiorescu în studiul d-sale: «In contra neologi melor. Părtinitoriĭ latinisăreĭ aŭ fost *dătătorĭ de ton* până în aniĭ din urmă. Aŭ fost criticaţĭ eĭ şi pe-o dungă şi pe altă, dar până când n'aŭ venit să ne dee Dicţionariul limbeĭ în Proiectul Societăţeĭ Academice, — lupta din parte-le nu era încă pierdută. Toate criticele, dujmănoase îndreptate înpotriva etimologiştilor n'au fost în stare să le strice atâta, cât ş'au stricat înşişĭ prin amintitul Dicţionar. Singurĭ profesoriĭ de latineşte şi filologiĭ de profesie sunt în stare a scrie fără sminte după regulele Societăţeĭ Academice. Fiind cine-va atât de preocupat cu forma, fireşte, că trebue să sufere fondul. De aci să poate esplica afirmarea unora, că scrierile latinisătorilor escentricĭ, sunt sarbede de tot. Când ar fi scopul întregeĭ societăţĭ a se ocupa, îndată ce ş'a însuşit cetirea, cu scrutărĭ filologice, ca fie-care să ştie legile după care limba s'a schimbat în decursul veacurilor, ar maĭ merge,—îndată însă ce scopul scoaleĭ peste tot este a pune pre om în posesia a cât maĭ multe cunoscinţe, cu ajutorul cărora să poată trăi maĭ uşor treaba s'a schimbat.

Ce zic fonetiştiĭ? Ca toate lucrurile din lume aşa şi limba încă trebue să fie influinţată de împrejurările favoritoare orĭ nefavoritoare, cutăruĭ popor. Se desvoaltă cu un popor şi pere, când pere acesta. In orĭ-ce epocă limba e aşa după cum e poporul. A-l face să vorbească o limbă strěină fireĭ luĭ, ar însemna a 'l îmbrăca în nişte haine ce nu-s croite pe trupul luĭ, şi carĭ prin urmare numaĭ îl împiedecă în mersul sěu firesc, în desvoltarea sa naturală. Limba de azĭ a poporuluĭ nostru e singură în stare a face pricepute toate ideile şi simţemintele ce se nasc în sufletul Românuluĭ,—pe când vorbele streine, cu care se înlocuesc, cele ale luĭ—eĭ esprimă numaĭ pe jumětate aceea ce el cugetă. Şi poate simţi fie-care din noĭ, că de multe orĭ vrênd a vorbi «cult» nu poţĭ să-ţĭ înfăţişezĭ o icoană fidelă a internuluĭ, pe când poporul să esprimă atât de natural, că te 'ngraşĭ ascultându-l.

Limba pe lângă aceea este mijlocul prin care omul poate deveni proprietariul a unuĭ număr de cunoştinţe. Dacă limba e maĭ uşoară n'aĭ de a face decât cu cunoştinţele, dacă însă chiar şi limba îţĭ este în parte necunoscută, fireşte că aĭ să te lupţĭ cu două greutăţĭ de odată, cu însuşirea limbeĭ şi apoĭ cu câştigarea cunoştinţelor. Acum din punt de vedere practic judece orĭ-cine, dacă e bine a urma calea cea maĭ lungă şi maĭ ostenicioasă, orĭ cea maĭ scurtă şi maĭ uşóră?

Disputele urmate din amândouě părţile, trebue s'o mărturisim, sunt de multe orĭ greşite. Să ne lămurim. Etimologiştiĭ zic, că fonetiştilor nu le este ertat a se folosi de leac de neologism; acestia ear, că aceia încă să nu folosească nicĭ o vorbă ce nu e din isvor roman. Aci este o bună doză de esagerare la mijloc, din ambe părţile. Apoĭ afirmarile, că cutare e vândut până şi Bulgaruluĭ? Ar fi de dorit în interesul, onoarea aměnduror părţilor, ca ast-fel de afirmărĭ să fie cu totul eschise din luptele ştiinţifice.

Partida cu direcţia populară a câştigat atâta teren în Ardeal, că aproape toţĭ ortodoxiĭ sunt pe partea lor, cel puţin în ce priveşte ortografia, şi în mare parte şi limba, pe când uniţiĭ aŭ rěmas pe lângă principiile etimologice. Eată pentru sěrmanul popor din Ardeal şi Ungaria, azĭ mâne un noŭ punt de desbinare! şi aceasta e tare dureros, căcĭ avem atâtea motive de a trăi ca fraţiĭ.

Acum e rěndul Academieĭ a ne da un Dicţionar al graĭuluĭ nostru, pre basa căruia să se poată statori odată limba literară. Comisia însărcinată cu această lucrare, suntem sigurĭ, că ne va da un Dicţionar maĭ desěvêrşit decum e acela al Soc. Acad. Spre sfârşitul acesta însă, credem, că nu este de ajnsu a studia cărţile noastre vechĭ,

ci trebue scrutat şi folosit şi graiul viŭ al poporuluĭ, aşa după cum acela o merită aceasta. Cine a avut prilej a petrece vreme maĭ îndelungată în sînul poporuluĭ nostru dela sate, s'a convins, că acesta, poporul, a păstrat cu sfinţenie o comoară întreagă de cuvinte şi întorsăturĭ limbistice, în cea maĭ mare parte necunoscute încă cărturarilor nostri. Că nu toate vorbele vor avea dreptul a se generaliza, se înţelege de sine; multe însă vor fi îmbrăţişate cu drag esprimând maĭ bine o idee, de cât un lanţ întreg de neologisme. La toată întâmplarea însă se va pune la disposiţia istoricilor şi filologilor noştri un material tare scump, cu al căruĭ ajutor vor putea străbate maĭ uşor în întunerecul, ce în mare parte acopere încă trecutul nostru.

Este absolut cu neputinţă să facă Academia un dicţionar desĕvârşit făr a se folosi de graĭul poporuluĭ. Ştim scuzele Academieĭ. *Nu-s fondurĭ.* Când Academia nu se crede în stare a face aceasta, spună-se, că de la cine avem s'o aşteptăm? Aci nu-e vorbă de a umbla cu alaĭurĭ din oraş în oraş — aşa nu se face limbă — ci de a cutriera colea modest satele, cu deosebire pe cele maĭ ferite de influinţa streină, şi aceasta se poate face în decurs de 2—3 anĭ, cu nişte cheltuelĭ ne'nsemnate chĭar şi pentru Academie. Maĭ de vreme saŭ maĭ târziŭ, credem că asta tot are să se facă, şi cu cât maĭ curând cu atât maĭ bine.

Ne permitem decĭ a atrage luarea aminte a celor chiemaţĭ asupra împrejurărilor desfăşurate aci.

In legătură cu cele amintite maĭ sus las să urmeze aci un estras, ce-l fac din colecţia de terminĭ poporalĭ, ce am făcut-o maĭ mult din curiositate, nefiind maĭ adânc versat în cele ale limbeĭ:

Aret=preajmă. In aretul bisericeĭ=în preajma, apropierea bisericeĭ.

Árină=năsip; pe Someş.

Agoi=şezĭ liniştit, dă-mĭ pace.

Beznă, bâznă—negură.

Se bîrîcă, să burică—cu deoseb. pe un pom—se gue, se gure, se sue=se urcă.

Bălătruc=peatră rotundă cu care să «face» sarea pe lespede.

Bolf, bolovan, In Bănat petroni; citeşte ca ungureşte petronyi.

Bulgăr, brus=un cocoloş de omĕt, de aur etc.

Buleandră=muere stricată; veştmintele *ponosite*, ce nu se maĭ pot folosi, sunt *bulendre.*

Ciort=gura de la o cană orĭ ulcĭor;

Ciurubeiŭ, cireşe goloşele=cireşĭ verzĭ.

Citeră, ticĭeră (ca ungureşte tyiceră) *dâlmă, gruiŭ*=adecă un deal conic maĭ înalt decât o colină.

Cimpăreşte, adie =schioapă cât de abea de ex. calul etc.

Se chercueşte, se *brănţălueşte*, se *hărăţeşte* (pe Someş)=se 'joacă glumind de ex. doĭ tinerĭ.

Se ciorsăe=se scarpină;

Ciorsoiŭ=om greoiŭ, om care umblă nimic;

L'aŭ *comăndăcit*=l'aŭ luat cu vorba, s'aŭ sfătuit împreuna.

Ciovâstră, draniţă=lemn crepat în patru. *draniţă*= şi şindile nehorjite încă însamnă.

Ciupă=apa în care se scaldă copilul; pe alocurea, oala de scaldă şi troaca de scăldat;

Dăvăsit=prădat;

Umblă'n *dîra* mîncăreĭ etc.=s'a pus să facă de măncare;

direg=tocmesc, repar de ex. o roată, un car etc.

Făcălete=o bucată zdravănă de lemn, ce se poate mănui cu mare încredere la vreme de nevoe;

Gardină—partea întrecătoare din fund afară a doagelor uneĭ buțĭ, scobitura în care se așează fundul la o bute;

Ghiolbană—o muere frumoasă, ce cam trage cu códa ochĭuluĭ;

Grohotă—o grămadă de pietre adunate de ex. de pe un loc arător.

Gurgoiŭ, Gurguiŭ—vêrful «îngurzit» al opinceĭ;

Hat—bolovanul orĭ lespedea pusă intre două locurĭ pentru a ști, că până unde-Ĭ aĭ meŭ și până unde-Ĭ al tĕŭ. *Hateș* vecin cu locul.

Hacurĭ; heacurĭ, hescurĭ, vreascurĭ—surcele.

Hoancă—așeḑătura dintre dealurĭ și coline.

Hăbăuc huen=om *clătit* la minte, care nu-i chĭar nebun nicĭ chĭar cu minte;

Hoală=pasĕre mare cum e corbul etc. Românul zice, că națiile streine cu deosebire jidoviĭ și țiganiĭ sunt hoale; — preste tot ceĭ ce umblă imbrăcațĭ în haĭne negre.

Holcă, toiŭ, a toĭ=larmă făcută cu gura;

Hózate, treancote—ceea ce aparține unuĭ individ de ex. haĭnele, cu deosebire însă uneltele de lucru ale maestruluĭ;

Hîrzoabă, cioroptină (cioroptyină) *cioloagă* mărțoagă=lucru slab. Hărzoabă de cal, cioloagă de eapă.

Humultuește, humutuește=butoșește via pe unde-Ĭ rară;

Hurătuește, duduе=alungă păsĕrile, vitele etc. dintr'o holdă etc;

Imbutușă=urnește pe cine-va din loc cu deasila, cu forța;

Incumetă—cutează, îndrăznește; Nu mĕ incumet a face o cale atât de lungă prin frig ca ăsta;

Izlaz,—imaș, inimaș, pășune munte, fiind-că imașul e adesea pe munte.

Lăzuește = sterpește pădurea pentru ca locul să-l folosească de cosit orĭ de arat; *laz* loc de pe care s'a sterpit deja pădurea:

Mĕ duseiŭ cu coasa 'n laz,
Cosiĭ iarbă și necaz etc. poesie poporală;

Lodvă, lodbă o scândură groasă făcută în mod primitiv cu securea, *blană* = tot aceea, dar e maĭ scurtă. Blanele de la fântână = cotețul — de lemn—de pre fântână etc.;

Lubă pl. *lube, ludă*=bostan;

Lud, ludă=copil, copilă tînĕră (în Bănat);

Mădărit, imboțit (mădăresc, imboțesc) copil etc. *intrecut* din pricina creșteriĭ celeĭ rele, din pricină că-Ĭ aŭ făcut tot pe plac. Ast-fel sunt copiiĭ bogătanilor;

Mărțină —eapă;

Motocoșeste — mișcă un obiect de la locul sĕŭ. Cine a motocoșit scaunele dela locul lor?.

Moștoacă, motoașcă — o sucitură de fuior făcută roată, orĭ ovală ca se nu să'ncâlce;

Motroașcă o cârpă năframă în care se află ceva și e legat de toate patru cornurĭ ale sale. ca sĕ potĭ prinde cu mâna de ea.

Miezuină = *gard de țarină*, gard prin care se opresc vitele de a intra într'o vie, livede etc.;

Se *nădăe* — se pricepe. Se nădăe că vorbim despre el etc.

năfletec, năbleznic = lemn, om mare, necĭoplit etc.

muere *nădulă* = m. mutărrcană, mutărcae;

Netoție, nefăcută = un lucru mare și tot-odată rĕŭ; Iţĭ fac o nefăcută, așa să știĭ;

Nigăe, nigăește = face un lucru *pipăit*, un lucru fin la care graba strică.

Nojiță = bortele, găurile de la opincĭ, prin care se trag curelele;

Păcuină = vite mărunte cu deosebire oĭ (pe Somes).

Prăduh, produh, burduf — spărtură mare în gheață de pe vale etc.

Se *prăvăleşte*, se *prăstăvăleşte*, se *prăvale*, se *rostogolește*, se *durigă*, se *dă de-an dura, de an dungușul* — aŭ unul și acelaș înțeles.

Pogan = Strajnic. Om pogan = om grozav etc;

Pogăniciu = cel ce mână boiĭ, în deosebire la plug şi la munţĭ, când ĕs boĭ mulţĭ.
Polegiţă = alunecuşul ce se face, când noaptea plouă şi de către ziuă îngheaţă.
Piţigă = pişcă;
Prelucă pl. *preluci* = poeană.
Răgaz = aşteptare, pace. Dă-mĭ batĕr 2 ḑile răgaz apoĭ 'ţĭ plătesc baniĭ.
Rĕmândă = eapă de soiŭ nobil;
Rĕzlog pl. *gi, razloc pl. ci.* = rude cioplite de două părţĭ orĭ *şclefate*, crăpate dintr'un lemn maĭ gros, se fac din răzlogĭ gardurĭ puindu-se unul pe altul intre pariĭ bătuţĭ tot doĭ lângă olaltă.
Şăncălii, şăncălănii = glume. Om şăncălos = om glumeţ saŭ *viţelos;*
Sĕcret = loc orĭ casă părăsită, unde lăcuesc numaĭ ḑuhurĭ rele. Dute 'n săcret!
Săină = sură. Oae săină = Oae sură la lână.
Şceamătă mi-am făcut, ţ'aĭ făcut, adică am venit la tine nu că-mĭ trebuia ce-am ce rut, făr ca sĕ vĕd ce maĭ faceţĭ? Gândeam, că mi-ţĭ omeni.
Nu-ţĭ face sîmbră = nu-ţĭ prinde mintea cu el, că e copil încă.
Şişcăveşte = pronunţă rĕŭ un sunet de ex. pe «r»;
Ştează, vultoare = locul unde se bagă ţoalele—straele—în apă pentru a se îngroşa. Nu piuă, căcĭ în aceea să'ngroşă sumaniĭ s. cioareciĭ.
S'a *ştelat*, s'a *pălat*, s'a *şters* = a fugit.
Ştiubeiŭ — butură, scorbură, ce se bagă'n pămênt, unde isvoreşte apa aşa că apa să ese prin *Ştiubeiŭ*, folosindu-se ast-fel ca fântână.
Tălabă = maĭ mulţĭ oamenĭ impreună. Merg oameniĭ cu tălaba la oraş. Despre ţiganĭ se zice când ies mulţĭ că-s o *lae* de ţiganĭ.
Troaş citeşte tro-aş = loc de cosit dacă e îngrădit.
Vârtoapă, pl. *pe* = gropĭ maĭ marĭ şi naturale orĭ vechĭ tare, pe o livede etc.
Zbeg, zbeag = tufiş des.
Zgriburĭ = bate'n dinţĭ, în pieptenĭ de frig.
Se *zvîrcoleşte*, se *vârcoleşte* se *măţeşte* = se opinteşte, se suceşte pentru a scăpa din mânile cuĭva.

Transilvania, *Bucium-Poeniĭ.*

Gr. Sima al luĭ Ión.

CIUBĂR VODĂ MÂNCAT DE GUZGANĬ.

O poveste veche moldovenească pomenită de Stamati, în «Povestea povestelor» Iaşĭ 1843, retipărită sub numele de «Ciubăr Vodă» în Musa Românească I, Iaşĭ 1868 pag. 72—154, ne spune că Ciubăr Vodă ar fi fost mâncat de *guzanĭ*. D. Papadopul Calimah într'un studiŭ asupra luĭ Ciubăr Vodă cel din poema: Despot vodă a luĭ V. Alexandri, publicat în «Convorbirĭ Literare» (XVI. 1882 pag. 285—295), dovedeşte foarte bine esistenţa istorică a acestuĭ Domn, care a stăpânit în Moldova numaĭ două lunĭ; ïar ceea ce priveşte credinţa populară, se mulţumeşte a ne da pe scurt resumatul basmuluĭ versificat de către Stamati, fără a ne esplica cine sunt aceĭ *Guzanĭ, Guzganĭ,* saŭ *Ghishanĭ,* restrângêndu-se maĭ cu seamă la partea istorică, despre luptele cu Tătariĭ. De oare-ce d. Calimah pune atâta preţ pe aceste lupte, în carĭ a căzut Ciubăr vodă, ucis de către Tătarĭ, se vede că ar voi sĕ recunoască pe Tătariĭ în Guzganiĭ, ce aŭ mâncat pe Ciubăr Vodă.

Observând maĭ de aproape însă, vedem că acest Ciubăr vodă a căpătat un caracter cu totul legendar, şi poema luĭ Stamati conţine o sumă de elemente ale acesteĭ legende care s'a păstrat alt-fel numaĭ în mod fragmentar. Noĭ grupăm aci toate acele elemente pentru a le studia apoĭ în legătură cu alte legende, care s'aŭ păstrat aĭurea întregĭ.

"Ciubăr Vodă domn faimos
luĭ Papură strenepot,
avea un singur fecior
frumos ca luna luĭ Maĭ
gigât ca un tânăr brad
vârtos ca un vechiu stejar
şi viteaz ca un Român.

După cum moaşa îĭ prevestise, el era menit sĕ pătimească «de farmice şi vrăjiĭ.» Făcêndu-se flăcăiaş l'a chemat tatăl sĕŭ şi i-aŭ zis:

"...Fătul meŭ să ştiĭ,
că de acum vreŭ să te'nsor
şi mireasa să-ţĭ alegĭ
fată de domn saŭ de craĭŭ,
ca să nu peară cu noĭ
a luĭ Ciubăr soĭu vestit
din care eŭ rămăseiŭ;
căcĭ pe faimoşiĭ strămoşĭ
Guzaniĭ ĭ-aŭ ospătat."
(pag. 78.)

Bogdan, aşa se numea fiul luĭ Ciubăr, pleacă însă sĕ'şĭ caute zâna ursită. Noĭ nu'l vom urmări pe calea această plină de lupte şi izbânde frumoase, până când în sfârşit reuşeşte să'şĭ aducă acasă zâna ce-ĭ o dedese ursita într'un măr domnesc.

Iar tocmaĭ în ziua de nuntă năvălesc Tătariĭ în ţară, şi sar toţĭ la luptă. In lupta aceea cade şi Ciubăr Vodă, omorât de Hanul tătăresc, care îĭ taĭă capul şi fuge cu dânsul. Bogdan auzind că a murit tatăl sĕŭ:

"începu a-l căuta;
însă neputând a şti
încotro aŭ apucat
răcnea ca un leŭ cumplit
ce puiĭ şi-aŭ fost pierdut,
alerga în toate părţĭ
prin codriĭ şi munţĭ pustiĭ.
Dar pe Tatar negăsind
atâta s'aŭ rătăcit
că n'aŭ putut nimeri
la curtea sa înapoĭ."
(pag. 100—101.)

Ci a treia zi ajunge la un palat minunat, pe vêrful unuĭ munte, unde este întâmpinat de o zână frumoasă, pe care o îndrăgeşte şi se căsătoreşte cu dênsa uitându-şĭ pe Ileana Cosinzeana, mireasa luĭ ce'l aştepta acasă cu dor. Aşa îşĭ petrecea el viaţa în acel palat fermecat. Intr'o zi însă a adormit zâna

"pe a luĭ Bogdan genunchĭ;
El îĭ lua când şi când
o mănuşiţă de-a eĭ
şi o săruta oftând:
Dar eată că aŭ vĕzut
pe a eĭ scumpă brăţea
un baer de matostat
cu multe scrijĭlituri
ce foarte se potrivia
cu slova ce aŭ fost scris
Impĕratul Solomon
In Solomonia sa
pe care carte cetea
prea ades Domnul Ciubăr.
Decĭ Bogdan încetişor
aŭ desprins acea brăţea
ca sĕ vază, nu cum-va
se citească va putea
pe baerul fermecat."
(pag. 110.)

Dar abia a desprins acel baer, când tot farmecul a dispărut imediat. Zâna se transformă într'o baba cloanţă, toate aŭ perit, ĭar el a rămas singur pe un munte foarte înalt, înconjurat de pădurĭ. Coborându-se de pe acel munte îşĭ găseşte calul şi armele luĭ, se îmbracă, încalecă şi porneşte în cale; aci scapă o zână, ce era fugărită de un tricoliciŭ. Aceasta îĭ mulţumeşte, îĭ spune că poate să descânte şi să desfacă pe Româniĭ fermecaţĭ, de fermecătorĭ şi de strigĭ; apoĭ îĭ spune:

"Decĭ tu fiind prigonit
de când mă-ta te-aŭ născut
de fermecătorĭ şi de strigĭ
din pricina, că Ciubăr
vestitul domn tatăl tĕŭ
credea în Solomoniĭ;
pentru aceea şi el
de-arma* draculuĭ *peri
ce Hanuluĭ tătăresc
un mare fermecător
din Eghipet ĭ-aŭ fost dat
învĕţându-l fel de fel
de farmicĭ diavoleştĭ
cu care te-aŭ şi orbit
de nu-l'aĭ putut găsi
când te-aĭ luat după el;

ba încă ţi-aŭ şi trimis
pe dracul, saŭ un vânt
care în munte te-aŭ dus
la striga acea maĭ ră
din câte pe aice a fost.„
(pag. 115.)

Acel Han şi acuma se pregăteşte să năvălească în ţară, şi zâna încântă junghiul ce'l poartă Bogdan, ca să poată răsbate prin zalele Hanuluĭ, şi ĭĭ spune:

"Ear ca să-l poţĭ omorâ
tot drept în pept să isbeştĭ
unde avanul de han
poartă baer fermecat
ce este puterea sa;
fiind în baer cusut
un deget afurisit
câte-va fire de păr
din barba luĭ Solomon
şi alte lucrurĭ drăceştĭ.„
(pag. 116.)

Bogdan auzind poporul cum îl striga, se pune în fruntea oştireĭ, şi bate pe Tătarĭ de-ĭ stinge, ucigând şi pe Hanul tătăresc, cu junghiul fermecat. Zâna ĭĭ spală ranele, ĭl vindică, şi înainte de pornire:

"Ĭ-aŭ dat de aur inel
şi ĭarăşĭ ĭ-aŭ zis aşa:
Bogdane acest inel
din deget să nu-l maĭ scoţĭ
căcĭ el te va apăra
de farmece ţigăneştĭ,
ce în curtea ta acum
de când acolo nu eştĭ
ţiganiĭ tăĭ făptuesc.
Ear ca să poţĭ nimeri
la curtea ta înapoĭ
eŭ o săgeată slobod
şi tu de ea să te ţiĭ.„
(pag. 128.)

Ajungând acasă şi întrebând de soţiă ĭĭ ese înainte o ţigancă. care ĭĭ luase locul, căcĭ pe Ileana o omorâse ţiganca bătrână şi o aruncase în ĭazerul de lângă palat; ĭar ţiganca spunea, că de plâns şi de dor ĭĭ s'a îngroşat şi ĭĭ s'a înegrit pelea. Bogdan o credea şi el nu ştia

"că aceea ce-ĭ vorbea
fata judeluĭ era,
a ţiganilor domneştĭ.
şi că muma eĭ a fost,
când trăia domnul Ciubăr
una din găinăriţĭ
a pasărilor domneştĭ.
Insă farmice ştiind
şi fiind că şi Ciubăr
credea în Solomoniĭ
pe dânsa el o avea
de dragoman credincios
între dracul şi între el.
Ear perind domnul Ciubăr
şi lipsind şi fiul săŭ,
lăeşiţa acea ră
cu a sale farmicĭ drăceştĭ
încântase pe boerĭ
pe hatmanĭ şi pe ostenĭ
în cât uniĭ pribegiră
încotro ochiĭ ĭ-aŭ dus,
alţiĭ nebunind de tot
strângea cĭolane pe câmpĭ,
şi alţiĭ se prefăcură,
în lupĭ, în urşĭ, saŭ în cerbĭ,
fugind în codri pustiĭ;
Ear ea cu bărbatul săŭ
domnea şi orândues.
în ţară şi pe Românĭ.
şi pe zîna luĭ Bogdan
sugrumând'o o svărli
într'un adânc heleşteŭ
ce lângă curte era.
(pag. 125 126)

Ele se încercară să farmece şi pre Bogdan, dar pe dânsul îl apăra inelul acela. Din zînă se făcuse maĭ întâiŭ un peştişor de aur, apoĭ dintr'un solz se făcu un teiŭ frumos, şi dintr'o frunză un făt-frumos, într'o pădure depărtată. Ţiganca avea o oglingioară fermecată, care ĭĭ spunea că tot Ileana e cea maĭ frumoasă din toate, şi de aceea îndemna pe mama să caute să o omoare.

"Lăeşiţa auzind
ce spusese fiica eĭ,
la miedul nopţiĭ s'aŭ dus
la ţânterimul din câmp
unde era îngropaţĭ
hoţiĭ ce se spânzura,
saŭ ceĭ ce se dovedea
că sânt strigĭ saŭ tricoliciĭ,
saŭ vestiţĭ fermecătorĭ;
şi acolo aprinzând
un mititel focuşor
cu lemn ce aŭ fost furat
din raclele celor morţĭ,
cariĭ când se desgropa
se găsia afurisiţĭ.
Şi lepădând de pe ea
hainele ce purta,
goală aŭ încungiurat
ca o furie din ĭad
focuşorul ce ardea,

pe Scaraoschi chemând
și vorbe diavolești
băiguind din dinți crâșca,
din ochi scântei slobozea
flocii pe cap îi sbârlea
încât sămâna a fi
diavol împelițat.

Și iată fum ca un stâlp
negru și puturos
din focușor aŭ sbucnit
și în aer clocotind
aŭ trăsnit și aŭ eșit
un diavol slut din el.
(pag. 185 186)

Acest diavol, Benga, îi aduce un măr, dintr'acel pom, din care Eva gustând a fost gonită din Edem; pe acel măr să-l dea Ilenei, și ea va muri îndată. Dar totuși scăpă, căci cățelul îi luă înainte, mâncă măru și crăpă. Sufletul Ilenei se face apoi porumbel. care vine și spune lui Bogdan toate câte s'aŭ petrecut. Bogdan pedepsește pe țigăncele și regăsește ursita luĭ cea adevărată.

Nu intrăm acuma în arătarea paralelelor la epizoadele acestui basm citate de noi, cum d. e: brățara acea fermecată care dă «*tinerețe fără bătrânețe*», cunoscută ca *inel* în basmul ast-fel intitulat din colecțiunea Ispirescu, saŭ schimbarea de oameni în animale, cunoscută încă din Odissea, etc.; ne mărginim la trăsurele caracteristice privitoare la Ciubăr Vodă. Ce ne spune «Povestea povestelor»? Ne spune că Ciubăr Vodă credea în Solomonii, că cetea des în Solomonia, în cartea scrisă de către împĕratul Solomon scrisă cu slove deosebite, că n'a putut fi omorât decât numai prin farmeci, ba încă ce e mai mult, că avea *relațiunĭ cu dracu* unde îi slujea țiganca cea bătrână ca o mijlocitoare, «ca un dragoman» cum se esprimă povestea.

Cât privește tocmai principalul, vedem că se deosibește legenda cum trăește în gura poporului, de redacțiunea poetică a lui Stamati; căci aci Ciubăr Vodă, spune cum că *strămoșii* săi, aŭ fost mâncați de guzani; pe când poporul povestește că însuși Ciubăr Vodă a fost prada șoarecilor. Nouă ni se pare că această deosebire o datorim d-lui Stamati, care introduce pe Hanul tătăresc pentru ântâia dată, numai cu intențiunea de a lăsa apoi pe *Bogdan, eroul principal,* să se rătăcească urmărind pe acel Han tătar; Ciubăr Vodă este pentru dênsul o persoană secundară; și de aceea tradițiunea populară este singura corectă. Cercetarea noastră va dovedi asemenea, că numai așa, combinând atât cele date de Stamati, cât și cele ce se află în gura poporului, avem un *fragment întreg,* dintr'o legendă care s'a uitat deja în parte.

Să căutăm însă mai întâi dacă se mai află această legendă și aiurea, și o găsim îndată localisată într'un ostrov în Bingen, al Rinului, sub numele de: «Turnul șoarecilor din Bingen».

Legenda spune, că episcopul Hatto închisese toate grânele în hambarele sale, și lăsă poporul să moară de foame. Venind săracii la dênsul el le spuse să se ducă la hambarul ce avea afară din oraș, acolo îi închise pe toți și le dete foc; sărmanii țipa în mijlocul flacărilor, iar Hatto glumea și zicea: «auzi cum cântă șoarecii!» Și D-zeŭ îl pedepsi cu șoarecii; că din minutul acela îl tot mâncaŭ șoarecii. Ca să scape de ei se închise într'un turn în mijlocul Rinului; dar șoarecii trecură Rinul înnot și mâncară pe Hatto în turnul săŭ. (Grimm. Deutsche Sagen ed. 2. Berlin 1865 No. 242 I p. 288—289). Această legendă despre un om mâncat de către guzani o întâlnim nu numai la Germani în câte-va variante, unele chiar din secolul X, dar precum a dovedit-o Liebrecht, mai la toate popoarele europene, se înțelege când mai mult, când mai puțin schimbată, după circumstanțele locale; dar ideea principală remâne pretutindenea aceeași. Așa în Elveția, Englitera, Danemarca, Franța ba chiar și în Polonia, unde Martinus Gallus d. e. (scrie pe la 1110) spune despre regele Popiel II, cum că acel Popiel gonit din domnie, suferea grozav de persecuțiunea guzganilor; pentru a'l scăpa îl duseră urmașii lui într'un turn dintr'un ostrov și îl apărară acolo de guzganii, ce trecuseră asemenea apa înnot, până când ne mai putând suferi mulțimea lor cea mare îl părăsiră, și ast-fel a devenit prada guzganilor. (Liebrecht, Zur Volkskunde Heilbronn 1878 p. 3),

Liebrecht care a cules acest material se încearcă a esplica această legendă, ca o urmă a obiceiuluĭ antic, de a face rĕspunzător pe domn pentru calamitățile și năpăstile ce cădeaŭ peste popor. Așa întâmplându-se o dată cum crede, o foamete din cauza șobolanilor, se poate că regele ar fi fost omorât, ca vinovat de această calamitate. De la moartea sa din causa guzganilor, și până la legenda că ar fi fost omorât de către guzganiĭ înșășĭ era numaĭ un pas, pe care l'a făcut ușor fantazia poporuluĭ.

Dar înșășĭ această premisă nu este decât o simplă ipoteză, și esplicarea aceasta nu ne satisface de loc. După convingerea noastră șoareciĭ reprezintă aci *pedeapsa divină*, pentru o nelegĭuire comisă de către acela, care le a căzut victimă.

O cercetare maĭ adâncă asupra roluluĭ pe care-l joacă *șoarecele* în credințele populare, din estremă anticitate până în ziua de astăzĭ, ne va lămuri foarte ușor, de ce aŭ fost alešĭ tocmaĭ șoareciĭ ca esecutoriĭ pedepsiĭ divine. Grohmann a scris o carte întreagă despre: Apollo Smintheus, (adică Apollo zeul șoarecilor) și rolul șoarecilor în mitologia popoarelor indogermane Praga 1862. Noi am căutat în zadar a ne procura această carte, care ne ar fi ușurat cercetările noastre. Ne mulțumim decĭ cu notițele noastre, carĭ cred, că ne vor lumina în deajuns asupra acesteĭ legende și vor întări, sperăm, tălcuirea noastră. (Din puținele citate făcute de Liebrecht se vede, că și Grohmann nu este pe deplin satisfăcut de esplicarea dată de Liebrecht, ci ar voi să regăsească aci un mit solar).

Una din legendele cele maĭ vechĭ unde întâlnim șoarecele venerat, este aceea povestită de Herodot (c. II cap. 141). «Ajungând Sethon împărat al Egiptuluĭ, el nu socotea de loc clasa războĭnicilor, ci le luă pământurile lor, ce le eraŭ hărăzite de către domniĭ trecuțĭ. După aceea se ridică Sanacherib cu oștirea în contra luĭ Sethon; atuncĭ soldațiĭ nu voiră să se ducă la războiŭ. Impăratul desnădăjduit intră în sanctuar și se rugă luĭ D-zeŭ să'l scape de acea primejdie. Acolo a și adormit și în vis i se arătă D-zeŭ și 'ĭ spuse să n'aibă frică că i va trimite ajutor.

«Impăratul chemă tot poporul, negustorĭ, meseriașĭ, etc. și eși de 'șĭ așeză tabăra la Pelusium. Abia ajuns acolo năvăli o sumă de șobolanĭ în tabăra inimică și roaseră tolbele, și coardele de la arcurĭ, și mănerele scutelor, așa în cât a doua zi, fiind atacațĭ de către Egiptenĭ se vĕzură fără arme și fugiră, căzând mulțĭ din eĭ. De aceea stă statua de piatră a acestuĭ împărat în templul luĭ Hephaistos (Vulcan) purtând un șoarice în mână, cu inscripțiunea: «uită-te la mine și fiĭ cuvios».»

De la Egipt ne transportăm de a dreptu în mijlocul imperiuluĭ chinezesc, și citim acolo în analele împărăteștĭ, cele următoare:

«O armată foarte considerabilă de Hiung-nu (Turcĭ, Hunĭ?) făcu o dată o năvălire în imperiul de Khotan (Turfan). Regele acesteĭ țărĭ n'avea destule puterĭ ca să li se împotrivească. In nevoia sa făcu o jertfă mare șoarecilor din pustie, rugându-ĭ să-ĭ vie într'ajutor. In noaptea aceea văzu împăratul în vis, un șoarice mare, care îĭ spunea: Fă mâine bătaie și veĭ eși biruitor. A doua zi atacă regele pe neașteptate pe Hiung-nu. Când aceștia voiră să încalece și să apuce armele ca să se apere, văzură că hamurile cailor, coardele arcurilor, mânerele scutelor, în sfârșit tot ce era de stofă saŭ de ață a fost ros de către șoarecĭ. Lipsițĭ de or ce mijloc de apărare, căzură sub loviturile vrăjmașilor, și o parte din eĭ fură prinșĭ. Drept recunoștință împăratul din Khotan zidi un templu și aduse jertfe șoarecilor, care obiceiŭ s'a mănținut până astăzĭ. (Liebrecht l. c. p. 13). Identitatea isbitoare între legenda egipteană, și cea chinezească nu se va putea tăgădui; și nu o dată s'a susținut că esista o legătură între Egipt și centrul Asieĭ.

Să venim acuma la anticitatea clasică, la literatura grecească. Aci găsim pe Apollo supranumit: *Smintheus* adică *domnul saŭ omorâtorul șoarecilor*, acela care pe lângă cĭumă și alte bolĭ aducea și pe șoarecĭ, ca o calamitate peste acele țărĭ, pe care voia să le pedepsească; și însușĭ Apollon e representat pe monedele din Alexandria Troas, *cu un șoarice în mână*. (Müller. Arch. d. Kunst.)· Strabo (13) ne povestește că era

o statuă a luī Apollon în templul de la Chryse făcută de Scopas, unde Apollon avea *un şoarece supt picior, spre aducere aminte, că şoareciī aū ros armele vrăjmaşilor*. Iată dar pentru a treea oară aceeaşī legendă, cu singura diferenţa, că în Egipt şi în Troas este un zeū stăpânul şoarecilor, pe când în China şoareciī aū un propriū rege al lor; care figură o regăsim în legendele şi credinţele ce trăesc până astăzī între popoarele europene. Maī adăogăm că un scholiast vechiū al luī Homer (Eustatius) observă la invocaţiunea luī *Smintheus* din Iliada I. v. 39, că Troieniī adoraū şoarecī pentru aceea, că eī roseseră coardele vrăjmaşilor (v. nota luī G. Will. la Herodot c. II § 141 tradus englezeşte de Rawlinson ed. 1862 vol. II. pag. 189 No. 5). Ne ajung aceste esemple pentru a stabili, că şoareciī aū fost nu o dată *esecutoriī voinţeī divine*.

Sub influenţa creştinismuluī aū schimbat şi şoareciī stăpânu; dar tot aşa precum eraū eī în anticitate esecutoriī, aşa esecutaū şi acuma pedeapsa pentru fără-de-legile ce le comitea unul şi altul.

Combinând decī acum legenda populară despre Ciubăr Vodă, cum că l'aū mâncat guzganiī, cu elementele caracteristice, cum că credea şi citea în Solomonichia, saū maī bine că avea relaţiunī cu necuratul, putem conchide şi aci, că l'a ajuns pedeapsa luī D-zeū pentru aceste fără-de-legī ale luī, cu atât maī mult, cu cât în unele din variantele acesteī legende, unul este pedepsit pentru aceea că s'a atins de lucrurile sfinte, iar peste ceī l'alţī vine pedeapsa pentru cruzimea lor. Poate că vom reuşi maī târziū a regăsi o variantă complectă a legendeī despre Ciubăr Vodă, în care să se afle şi această parte, care ne lipseşte încă, şi care noī credem că este înlocuită prin aceea despre eresia luī; căcī în orī-ce caz scurtimea domnieī luī Ciubăr-Vodă care nu trece peste *două lunī* ar trebui esplicată.

De altă parte maī observăm, că schimbarea de caracter, cum-că din animale câte-odată ajutătoare şi bine făcătoare aū ajuns şoareciī animale numaī răutăcioase şi vătămătoare, este cu totul analoagă cu schimbarea spre răū din tot ce era sfânt şi venerat în epoca păgânătăţiī. De aceea vedem adesea sfinţiī, care gonesc din oraşe, şoarecī şi alte jigăniī vătămătoare, ba diavolul singur în Faust, spre a putea desface farmecul de pe pragul odăiī luī Faust, pe care se afla Pentagrama, are trebuinţă de *dintele unuī guzgan*, şi spre a'l dobândi n'are nevoe de multe descântece, ci cheamă pe unu care alerga pe acolo în modul următor: «Domnul *guzganilor, şoarecilor, muştelor*, broaştelor, ploşniţelor şi al puricilor, îţī porunceşte să eşī din gaură şi să rozī acest prag, cum îl atinge cu unt-de-lemn.» Aci a ajuns Mephisto stăpânul şoarecilor, şi în una din legendele cele maī vestite germane, întâlnim pe un străin misterios, descântător de şoarecī, care nu poate să fie alt-cineva de cât însuşī diavolul. Este legenda cunoscută sub numele: «der Rattenfaenger von Hameln» «Descântător de şoarecī din Hameln.» Iată această legendă după cum ni-o spune Grimm, care a cules-o din *11 autorī* deosebiţī:

«In anul 1284 se ivi în oraşul Hameln, un om foarte ciudat îmbrăcat, care spunea că este un descântător de şoarecī, şi că ar putea să-ī scoaţă toţī şoareciī din oraş, pentru o sumă oare-care de banī. Orăşeniī se învoiră cu dênsul şi descântătorul scoase un fluer din buzunar, şi începu a fluera; îndată se văzură şoareciī şi guzganiī cum eşiaū din toate casele şi se luaū după dânsul. Când credea el că toţī şoareciī sânt deja adunaţī împrejurul luī, şi că n'a maī rămas nicī unul în casă, luă drumul spre Vesera şi gloata întreagă se ţinea după dênsul; el înainte, eī tot după el; până când ajunse la mal; aci nu se opri ci intră în apă, şi după dânsul intrară toţī şoareciī şi se înecară.»

Legenda nu se opreşte însă aci, ci maī adaogă că orăşeniī nu s'aū ţinut de vorbă şi n'aū voit să'ī plătească ceea ce se tocmiseră cu dênsul. Descântătorul plecă, dar se întoarse îndărăt într'o zi de sărbătoare, (26 Iunie, St. Pavel şi Ioan) şi începu iar să fluere; acuma nu maī eşiaū guzganiī, ci copiī şi copilaşe, şi se luaū după dânsul; el îī duse într'un munte unde dispăru cu dânşiī, numaī un singur copil scăpă cu doīca, care vedea toate din depărtare, şi care spuse părinţilor ceea ce s'a întâmplat. In pomelnicul

din Hameln scriseră această întâmplare.» (Grimm : Deutsche Sagen ed. 2. I, No. 245. p. 290—293).

Această poveste se spune şi în Transilvania, unde se maĭ adaogă, că aceĭ 130 de copiĭ aŭ umblat pe supt pămênt şi aŭ eşit în Transilvania, prin peşterea de la Almaşĭ şi că de la dânşiĭ se trag Saşiĭ. (F. Mueller : Siebenbuergische Sagen. Kronstadt 1857. No. 129. p. 92—94 şi pag. 379).

Aceeaşĭ poveste, care putem zice că este o poveste suplementară la aceea despre Ciubăr Vodă, am regăsit-o noĭ aci în Bucureştĭ localisată în Str. Şerban Vodă.

«Ni s'a spus, că de demult a fost acea casă bântuită de şoarecĭ, şi orĭ câte mijloace se întrebuinţa, toate eraŭ în zadar; în loc să se împuţineze, tot creştea numĕrul lor.

Aşa o duseră eĭ o vreme oare-care, până când veni o dată un om, care se oferea că 'ĭ va scoate pe toţĭ. După o învoială făcută, spuse acela un descântec, şi de o dată eşiră toţĭ şoareciĭ şi toţĭ gusganiĭ gloată mare, şi se luară după dênsul; de atuncea a rămas casa aceea curată de şoarecĭ.» Povestitoriĭ meĭ nu-şĭ putură însă aduce aminte dacă acel om duse şoareciĭ de-ĭ îneacă în gârla, care curge alăturea de casa în chestiune; ceea ce ni se pare foarte probabil, maĭ cu seamă luând în consideraţiune, paralela germană. D. V. Alexandri şi d. Gr. G. Tocilescu de altă parte ne comunică, că maĭ esistă şi aiurea credinţa în oamenĭ, carĭ fermecă şoareciĭ, carĭ cu sunetul fluieruluĭ îĭ strîng pe toţĭ în giurul lor, şi apoĭ pornesc cu dênşiĭ împreună până îĭ îneacă.

Aşa dară precum *şoareciĭ* în legenda luĭ Ciubăr-Vodă sânt o *pedeapsă divină*, tot aşa avem şi legenda despre fiinţa misterioasă care scapă pe oamenĭ de acea pedeapsă când nu e meritată.

Dr. M. Gaster.

BISERICA SF. APOSTOLĬ PETRE ŞI PAVEL DIN HUŞĬ, A LUI STEFAN CEL MARE

In Huşĭ se află în curtea Episcopieĭ biserica sfinţilor Apostolĭ Petru şi Pavel, zidită de Stefan cel Mare.

Inscripţiunea slavonă ce stă d'asupra uşiĭ cum intri din pridvor în biserică ne arată pe cel ce a zidit'o.

† Бл҃гочтивы, и хт҃олюбивыи. Iѡ҃ стефань воевода бж҃їею мл҃тию гп҃ръ ѯемли молдавской сн҃ъ богдана воеводй нача и създа сьи храм. въ имѣ

стыхъ славныхъ и всѣхъ хвалныхъ връховныхъ апл̃ъ петра и павла, иже въ гѹсо що на дръславци и съвръшѝ въ лѣто/ѕг. а г҃во его лѣто л. и. текѫщее. мцъ ное. л.

Acèsta se traduce ast-fel :

«Blagocestivul și de Hristos iubitorul Ion Stefan voevod cu mila luĭ D-zeŭ Domn țěreĭ Moldòviĭ, fiul luĭ Bogdan voevod, a început și a zidit acéstă biserică în numele sfinților, slăviților, și tot lăudaților corifeilor apostoliĭ Petru și Pavel ce este în Huso, pe Drăslaveț, și s'a săvêrșit în an. 7003 ér a Domnieĭ luĭ an. 38 curgĕtor, luna Noem. 30.»

Pétra are 73 cent. în lungime și 54 centim. în lățime, și e bine conservată.

Din acéstă inscripțiune vedem :

I. Că biserica s'a zidit, въ гѹсо în Huso (Hușĭ) pe părăul Drăslaveț, care și până astăzĭ se numește tot ast-fel, la an. 7003 adecă la 1494 după Hristos.—Simion Dascălul, (1) vorbind despre acéstă biserică ne spune că: «La anul 7003, Stefan vodă a zidit sfânta Episcopie, în têrg în Hușĭ, hramul Sfinților Apostoliĭ Petru și Pavel, și curțĭ domneștĭ carele sunt surpate. Numaĭ beciurile stаŭ până astăzĭ.» Decĭ data din inscripțiune cu cea a cronicaruluĭ coincide.

II. Că s'a săvêrșit în al 38-lea an curgĕtor al Domnieĭ luĭ Stefan «а господства его лѣто ли. текѫщее мца ное. л.» ér al Domnieĭ luĭ anul 38 curgĕtor, luna Noem. 30».

Observăm aci, ca și la inscripțiunea de la Vasluiŭ,(2) că nu s'a ținut sémă de anul civil care 'ncepea la Septembre, pentru că 7003 noembre, corespunde anuluĭ 1494 noembre, când era anul al 37-lea de domnie al luĭ Stefan, ér nu al 38-lea cum se dice în inscripțiune.

In adevĕr Stefan s'a urcat pe tron în anul 1457, cum ne spune atât chronicarul Ureche (care arată luna Aprilie) cât și inscripțiunile ce am copiat la Muntele Athos(3) și inscripțiunea de la Mănăstirea Rĕsboenĭ comentată de pré sfinția sa Episcopul Melchisedek.

Décă lapicidul a pus anul al 38-lea de domnie este că numaĭ o singură lună, luna Decembre, maĭ trebuia pentru ca Stefan să 'ncépă a numĕra al 38-lea an de la urcarea sea pe tron; căcĭ 7003 Ianuarie—corespunde an. de la Christos 1495, din care déca se scade 38 anĭ, rĕmâne a. 1457 când a început să domnéscă.

Cu tóte aceste corespondența între Stefan cel Mare și Patriarhul din Ohrida relativ la așeḑarea unuĭ Mitropolit în Moldòva în locul răposatuluĭ Mitropolit Kir Visarion (4) pórtă data de 6964 (1456) luna Aprilie indiction 4.

Sĕ presupunem că Stefan cel Mare, care sè considera ca Domn al țĕriĭ. de și scaunul era ocupat de usurpatorul Petru Aron, să fi trimes acea scrisóre Patriarhuluĭ încă de pe când se afla în Muntenia,—nu ne pare probabil; maĭ curênd am fi plecațĭ a admite o eróre în reproducerea dateĭ corespondențiĭ, de vreme ce chĭar dacă cronicarul ar putea indica o dată falsă, confirmarea eĭ prin inscripțiunĭ nu maĭ îngădue nicĭ o îndoélă.

Biserica luĭ Stefan vodă din Hușĭ a fost rĕŭ struncinată de cutremurul întâmplat la an. 1692, când a căzut turnurile și a crăpat de jur împrejur. Pe la an. 1756 Mateĭ Ghica vodă a răsipit'o până în temelie și o aŭ făcut de iznóvă. (5)

Teodor T. Burada.

(1) Letòpis. Kogălnicénu. Iașĭ. 1852. tom. I pag. 135.
(2) Revist. pentru ist., arch., filol., I pag 418—420.
(3) Idem I pag. 389—408.
(4) Magazin istoric pentru Dacia. Laurian și Bălcescu. Bucureștĭ 1845. tom. I pag. 277.
(5) *Cronica Hușilor* de Ep. Melchisedek. Bucurescĭ 1869. pag. 152 și 235.

Figura 1.

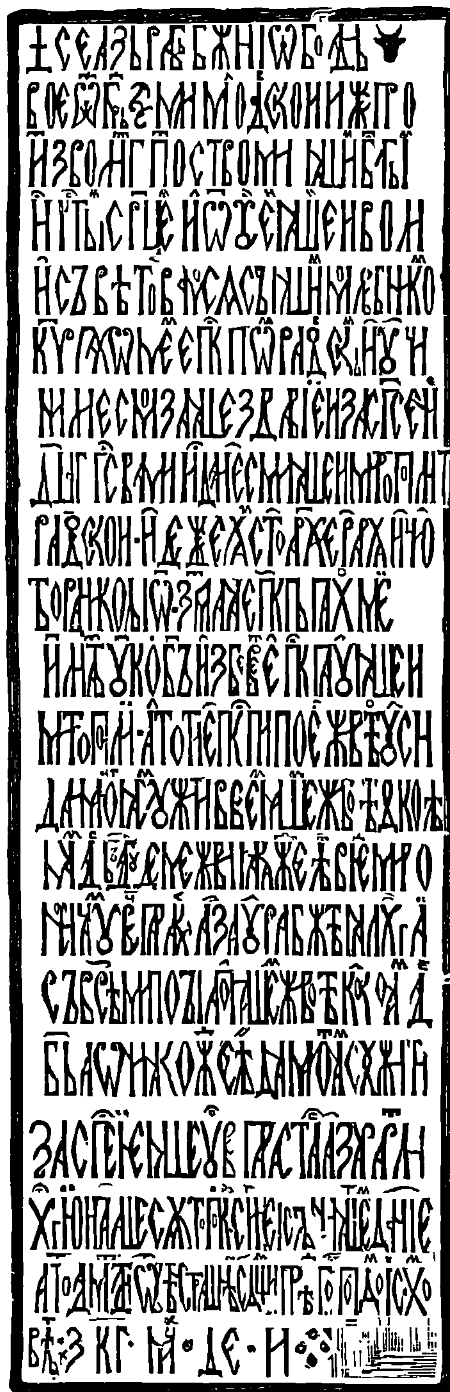

Figura 2.

Figura 3

Figura 4.

Inscripţiunile de la Mănăstirea Rădăuţi.

Figura 1.

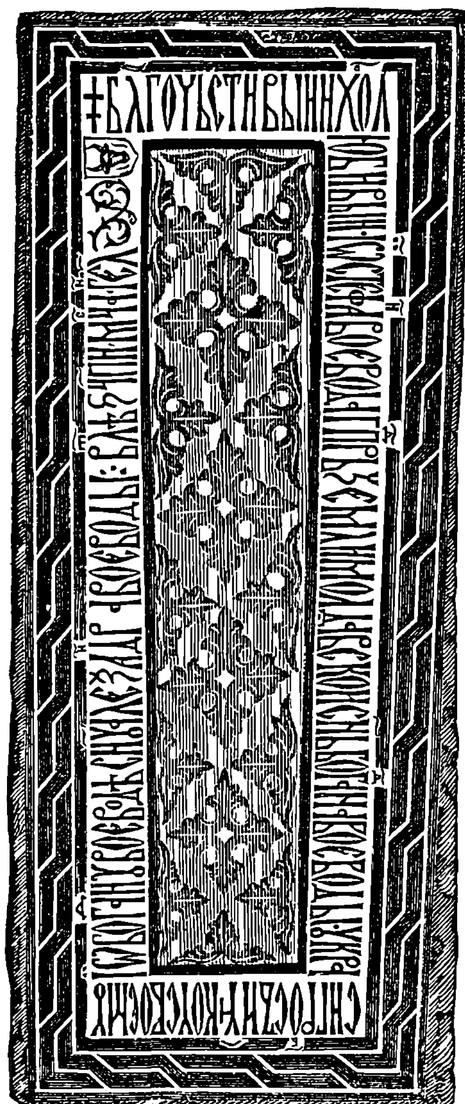

Figura 2.

Figura 3.

Figura 4.

Figura 5.

Inscripțiunile de la Mănăstirea Rădăuți.

Fac-simile după autograful Mitropolitului Anastasie Crimca.

(Mănăstirea Dragomirna).

Domnii carĭ aŭ primit liste de abonament la acéstă «Revistă» *sunt rugațĭ a-le înapoia cât de curênd, spre a se scĭ cuĭ să se trimiță fóia.*

Domniĭ carĭ s'aŭ abonat și n'aŭ plătit încă abonamentul, sunt rugațĭ a grăbĭ cu trimiterea banilor, la adresa Redacțiuneĭ, Bucurescĭ, Strada Șelarilor, Nr. 11.

Fascicula IV, cu care se încheiă primul an al publicațiuneĭ, s'a pus deja sub presă și va apare la începutul luneĭ Septembre.
